

પરોપકારાય સતાં વિભૂતયઃ

અન્થાકૃ પપ.

ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ.

ચોજકઃ—

પ્રભુદાસ જીવેચરદાસ પારેખ.

પ્રકાશકઃ—

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ

—મહેસાણા.

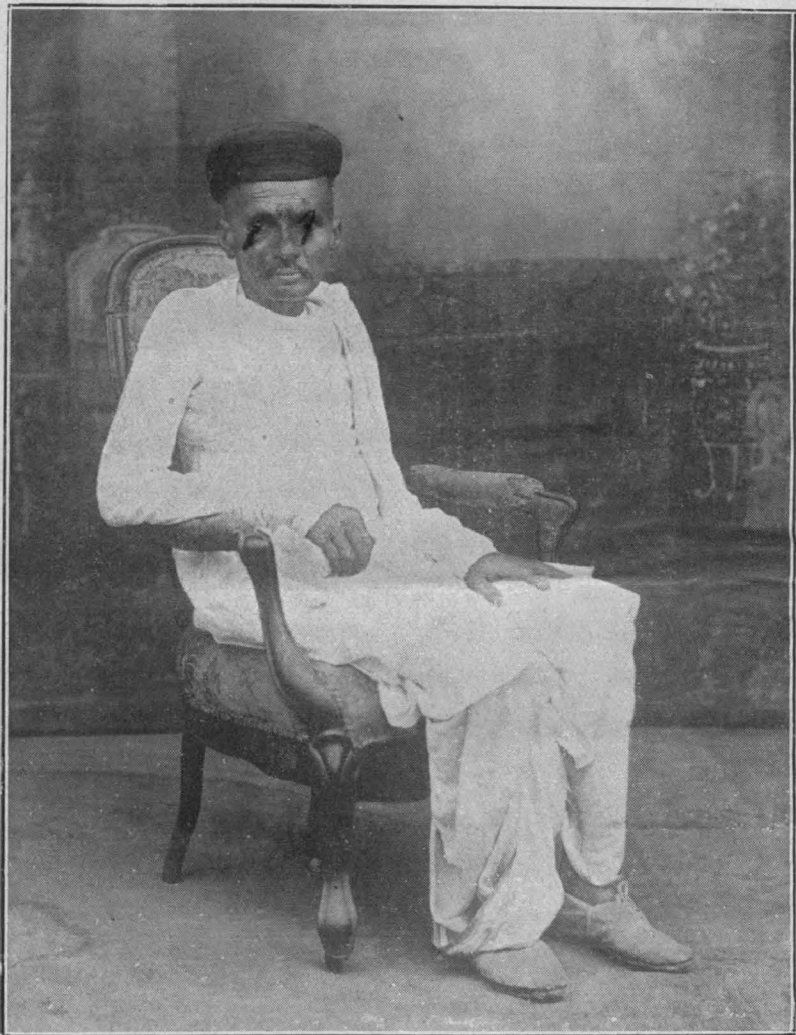
સંવત ૧૯૮૪.

આવૃત્તિ પહેલી.

ધી સ્વર્ણપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ મૂળચંદ્રભાઈ ત્રિકમલાલે છાપ્યું.
ઠેકાણું-પાનકોર નામ-અમદાવાદ.

પ્રત ૩૦૦૦.

શ્રી મહેસાણાનિવાસી આત્મભોગી નરરત
શાહ વેણીચંદ સુરચંદ.



જન્મ

સં. ૧૯૧૪ના ચૈત્ર વદિ ૫ સોમવાર.

સ્વર્ગવાસ

સં. ૧૯૮૩ના જ્યેષ્ઠ વદિ ૯ ગુરુવાર

પ્રસ્તાવના.

શ્રી મહેસાણા યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા તથા જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ વિગેરે સંસ્થાઓના સંસ્થાપક આત્મભોગી સેવાપરાયણ નરરત્ન વેણીચંદભાઈ સુરચંદનું આ જીવનચરિત્ર છે. તે ગદ્ય અને પદ્યઃ એમ બન્ને રીતે લખાયેલું છે.

આ ચરિત્ર, પ્રથમ અમે તેમનાં સગાં સંબંધીઓ પાસેથી મુદ્દાવાર હકીકતો મેળવી, અમારા અનુભવ પ્રમાણે તૈયાર કરી, રા. પ્રભુદાસ જહેચરદાસને જોઈ જવા મોકલ્યું હતું. તેમણે તે જોઈ, મુદ્દાઓ કાયમ રાખી પોતે લખવા જરૂર જણાવી અને અમને તે ઠીક લાગવાથી પરિણામે આ ગદ્યાત્મક ચરિત્ર તૈયાર થયું. વેણીચંદભાઈને યથાર્થ સ્વરૂપમાં તેમણે જૈન સમાજ પાસે જે રીતે રજુ કર્યા છે, તે પ્રમાણે અમારાથી કે અન્યથી ન થઈ શકત, એમ અમને લાગે છે અને તેથી “વેણીચંદભાઈ પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપમાં આલેખાયા-છે” એ વિચારતાં અમને ઘણોજ હર્ષ થાય છે.

રા. પ્રભુદાસભાઈ ઉંડા વિચારક છે, પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત વિષયના સારા જ્ઞાતા છે તેમજ જૈન શાસનની પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ચાલુ પરિસ્થિતિના પણ નિપુણ અભ્યાસી હોઈ યોગ્ય વ્યક્તિઓમાં તેમની ગણના છે.

પદ્યાત્મક જીવનના લેખક અમદાવાદ-નિવાસી કવિ “રસિક” શા. ભોગીલાલ ધોળશાજી છે. તેઓ પણ સેવાપ્રિય અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ પુરૂષ છે. તેમની કવિત્વ-શક્તિ માટે તેમના પ્રત્યે માન ઉત્પન્ન થાય તેમ છે.

આ બન્ને વ્યક્તિઓનો વેણીચંદભાઈ તરફનો પ્રેમ પ્રશં-

સનીય છે. પ્રસ્તાવનામાં અમારે વિશેષ લખવાપણું રહેતું નથી કારણ કે ગદ્ય-પદ્યમાં બધી હકીકત સમાયેલી છે, એટલે અમે કંઈ લખીએ તે પિષ્ટપેષણ જેવું થતું સમજાય છે.

ઉપરની બે વ્યક્તિઓ ઉપરાંત નીચે જણાવેલી સભ્યજનોની ઉદારતા અને વેણીચંદલાઈ તરફના પ્રેમ વિષે જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે:—

- ૧ શ્રી ચોરખંદર નિવાસી શા. રણછોડલાઈ શેષકરણ જેમણે આ ચરિત્ર છપાવવામાં રૂ. ૧૦૧ ની મદદ આપી છે.
- ૨ શ્રી અમદાવાદ નિવાસી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિંઝ પ્રેસના માલિક પટેલ મૂળચંદલાઈ ત્રિકમલાલ, જેમણે રૂ. ૫૧) સ્મારક-ફંડમાં આપવા સાથે આ પુસ્તક મફત છાપી આપ્યું છે, અને જૈનેતર છતાં પોતાની ઑફિસમાં વેણીચંદલાઈનો ફાટો એન્ડાજ કરાવી મૂક્યો છે. એમની શુભસૂચના પ્રશંસનીય છે.
- ૩ અમદાવાદ-નિવાસી યુકે-બાઈન્ડર ફકીરભાઈ જેઠાભાઈ, જેમણે આ પુસ્તક મફત બાંધી આપ્યું છે.

છેવટે નીચેના તોટક-પદ્ય તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચી આ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

જન મહાન્તણાં જીવનો પઠીને,
અનુસરતાં મહાન તમે ય થશો;
લવપંથ વિકટ અતિ તેહ પરે,
પગલાં નવલાં પણ મૂકી જશો.

સં. ૧૯૮૪ ની } શ્રી જૈન ઓયસ્કર મંડળ

વસંત-પંચમી }

—મહેસાણા.

અનુક્રમણિકા.

ભૂમિકા:—

- ૧ ચારત્ર લખવાનો હેતુ. ૨ જૈનશાસનમાં સ્થાન.
૩ સામસામ્ય વિચાર વાતાવરણ. ૪ સિદ્ધસ્ય ગતિશ્રિન્તનીયા.
૫ લેખક સાથેનો સંબંધ ૬ નિવેદન અને ઉપસંહાર.

ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ.

પૃષ્ઠ:— ૧ થી ૧૪૩.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રકરણ ૧ બું.	
પ્રાથમિક જીવન ૧થી૧૯	
૧ જાહેર પરિચય	૧
૨ ખાસ પરિચય	૨
૩ જન્મસ્થાન, માતા-પિતા અને કુટુંબ	૩
૪ માતા-પિતાનો વારસો	૪
૫ કસ્તુરચંદભાઈ	૫
૬ બાળજીવન	૭
૭ જીવન-સંસ્કાર=કેળવણી	૯
૮ જ્ઞાનાભ્યાસ	૧૧
૯ લગ્ન અને દામ્પત્ય-જીવન	૧૩

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧૦ ધંધો-રોજગાર	૧૫
૧૧ શાસન સેવક તરિકે	૧૭
પ્રકરણ ૨ બું.	
સત્પ્રવૃત્તિમય જીવન ૨૦થી૬૮	
૧ પરિસ્થિતિ	૨૦
૨ બાહ્ય પરિસ્થિતિ	૨૦
૩ અંદરની પરિસ્થિતિ	૨૩
૪ કાર્યકર્તા તરિકે	૨૪
૫ ઉપાડેલાં કામોની પરંપરા	૨૫
[૧લા વર્ગમાં મંદિરો અને તીર્થો]	૨૫
[૨જા વર્ગમાં ચારિત્રધર્મને લગતાં કામો]	૨૬

વિષય. પૃષ્ઠ.

[૩૭ વર્ગમાં જ્ઞાને લગતાં
કામો] ૨૬

[૪૩ વર્ગમાં જૈનધર્મને લ-
ગતાં કામો] ૨૬

[૫મા વર્ગમાં સંધના ક્ષેત્રની
બહારનાં કામો] ૨૭

[૬૬ વર્ગમાં સામાન્ય પ્રાણી-
દ્યાનાં કામો] ૨૭

૬ કેટલાંક ખાસ ખાતાંઓ-
૩૬ થી ૬૫

[૧ ચક્ષુટીકા ખાતું] ૩૫

[૨ જીર્ણોદ્ધાર „] ૩૬

[૩ કેસરસુખંડ „] ૩૭

[૪ લેપ „] ૩૮

[૫ કલ્યાણક-દિવસે લક્ષિ] ૩૮

[‘નમંતી’ વિષે વિચાર.] ૩૯ થી ૪૪

[૬ સિદ્ધાચલજીનું ફૂલ-
ધૂપખાતું] ૪૪

[૭ સિદ્ધાચલજીનું આંગી
ખાતું] ૪૫

[૮ તલાટી લક્ષિત ખાતું] ૪૫

[૯ સિદ્ધાચલજી ઉપર આ-
શાંતના દાળવા ખાતું] ૪૬

[૧૦ શ્રીયશોવિનયજીજૈનસં-
સ્કૃતપાઠશાળા-મહેસાણા] ૪૭

[૧૧ બનારસ પાઠશાળા] ૫૦

વિષય. પૃષ્ઠ.

[૧૨ જૈન કેળવણી-(સમ્યગ્
જ્ઞાન-પ્રચાર) ખાતું] ૫૦

[જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ] ૫૧

[૧૩ સૂક્ષ્મ-તત્ત્વબોધિની
પાઠશાળા] ૫૩

[૧૪ આગમોદય સમિતિ] ૫૪

[૧૫ મુંબઈનું જ્ઞાન ખાતું] ૫૫

[૧૬ પુસ્તકો છપાવી પ્રચાર
કરવાનું ખાતું] ૫૫

[૧૭ રફાલરશિપ ખાતું] ૫૬

[૧૮ મહેસાણામાં ઉપાશ્રય] ૫૬

[૧૯ દીક્ષિતના કુટુંબને સહાય-
ક ખાતું] ૫૭

[૨૦ ચારિત્રધર્મનાં ઉપકરણ
ખાતું] ૫૮

[૨૧ સાધુ-સાધ્વીજી માટે
ઔષધખાતું] ૫૮

[૨૨ આયંબિલ વર્ધમાન તપ] ૫૮

[૨૩ ગિરિનાર-તળેટીએ રસોડું] ૫૯

[૨૪ મેમાન ખાતું] ૬૦

[૨૫ જૈન ચેતામ્બર મૂર્તિપૂ-
જક મદદ] ૬૦

[૨૬ જૈન દવાખાતું] ૬૦

[૨૭ જીવનિયો દુષ્કાળ] ૬૧
(જૈન-જૈનેતરો.) ૬૫

[૨૮ જીવ-દયા] ૬૫

[૨૯ માછલાં ઉગારવા ખાતું] ૬૫

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૭ માસ્તર વલ્લભદાસ	
હાવાભાઈ	૬૬
પ્રકરણ ૩ બું.	
અંગત જીવન.	૬૬થી૮૦
૧ પ્રકરણ—સંબંધ	૬૬
૨ સામાન્ય દિનચર્યા	૭૦
૩ જિન—પૂજા	૭૧
૪ મુનિ—મહારાજાઓનો	
લાભ	૭૩
૫ તપશ્ચર્યા	૭૭
૬ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો	૮૦
૭ ભાવના	૮૧
૮ સાદાઈ	૮૩
૯ સ્વભાવ	૮૫
૧૦ આજીવિકાએ સ્વાશ્ર-	
યીપણું	૮૬
૧૧ પ્રકરણોપસંહાર	૮૮
[યુદ્ધિસાગર સૂરિ	
મહારાજશ્રીએ આપેલી	
“અર્પણ પત્રિકા”]	૮૮
પ્રકરણ ૪ થું.	
અંતિમ અવસ્થા અને	
વ્યવસ્થા	૯૧થી૯૬
૧ શરીર-શૈથિલ્ય	૯૧

વિષય.	પૃષ્ઠ.
૨ આત્મ-પરિણતિ	૯૨
૩ વ્યવસ્થા	૯૩
૪ ભાઈ જબલદાસ અને	
કિશોરદાસભાઈ	૯૫
૫ જેઠ વદિ જમ.	૯૬
૬ આખરે	૯૭
૭ લોક-લાગણી	૯૮
ઉપસંહાર.	૯૯

પરિશિષ્ટા—

૧ દિલગીરીના તારો	૧૦૧
૨ શોકદર્શક સભાઓ	૧૦૧
૩ દિલસોજના પત્રો	૧૦૪
ખાકીના પત્રોની સં-	
ક્ષિપ્ત નોંધ	૧૨૧
૪ પત્રકારોએ લીધેલી	
નોંધા	૧૨૨
૫ સ્મારકફંડ	૧૪૦
અ ઉદ્દેશ.	૧૪૦
બ ભરાયેલી રકમોની	
નોંધ	૧૪૦

ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ

[પદ્માત્મક જીવન]

રચનાર—કવિ “રસિક”—ઝવેરી ભોગીલાલ ધોળશાજી.

અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.	૧૪૬	શાસન-સેવા	૧૫૩
જીવનચરિત્ર.	૧૪૯	દાળ ૪ થી	
દાળ ૧ લી.		કેટલાંક કાર્યો	૧૫૫
જન્માદિક વર્ણન	૧૫૦	દાળ ૫ થી	
દાળ ૨ જી		અંતિમ અવસ્થા	૧૫૭
સાંસારિક જીવન	૧૫૨	દ. ફ.	
દાળ ૩ જી		શેઠપ્રદર્શન અને ઉપસંહાર	૧૫૭



ॐ अर्हम्

ભૂમિકા.

૧. ચરિત્ર લખવાનો હેતુ—

જગદ્વન્ધ પરમાત્મા મહાવીર દેવે સામાયિકધર્મસ્વરૂપ સનાતન સત્ય એવો જૈન ધર્મ રૂપી સદા જગત્પ્રકાશક રત્ન-પ્રદીપ પ્રગટ કર્યો. તેની રક્ષા, પ્રચાર અને આંતર તથા બાહ્ય વ્યવસ્થાને માટે પ્રવચનાદિક સકળ સામગ્રી સહિત અપ્રતિહત શાસન તંત્ર રૂપ મહાતીર્થ સંસ્થા પણ સ્વહસ્તે જ સ્થાપી. તે એવી રીતે કે—સત્પાત્ર (ભવ્ય) જીવાત્માઓને એ રત્નપ્રદી-પનો પ્રકાશ સુલભ અને સુગ્રાહ્ય થઈ શકે. માટે જ—તીર્થ સ્થાપનાર હોવાથીજ એ દેવાધિદેવ પરમ પુરુષ તીર્થંકર કહેવાયા છે.

એ રત્નપ્રદીપ અને તત્તરક્ષક તીર્થ એ બન્ને પરમ મિલકતો આપણને થે ઘણે અંશે વારસામાં મળેલી છે. તેમાંથી આપણે લાભ ઉઠાવીએ છીએ. માટે એ વારસો આપણા જીવનમાં બરા-બર જળવાઈ રહે અને તેને આપણે જરા પણ ચોચા ન થવા દેતાં, જેમ બની શકે તેમ જેવો ને તેવો આપણી પછીની ભાવિ પ્રજાને આપી શકીએ, તેવી આપણી તૈયારી હોવીજ જોઈએ. આજના પ્રત્યેક જૈન બાળકનું એ ખાસ કર્તવ્ય છે, એ બરાબર દરેકે યાદ રાખવાનું છે.

એ વારસો જેમ આપણને મળ્યો છે, તેમ લગભગ તેજ સ્વરૂપમાં જો-
 ય્યેવત્તે અંશે આપણી પછીની ભાવિ પ્રબળને ય મળશે, એમ તો
 આપણે આજે ખાત્રીપૂર્વક કહી શકીએ છીએ. તેની પછીની પ્રબળને પણ
 કંઈક ફેરફારથી મળશે, એ પણ ચોક્કસ. પરંતુ એમ ક્યાં સુધી
 ચાલ્યા કરશે કે અમુક કાળે માત્ર એકાદ ભે કે બહુજ ભુજ સંખ્યામાં
 જ માત્ર કેટલીક વ્યક્તિઓ ભગવાન્ મહાવીર દેવ, જૈનધર્મ અને
 જૈન શાસનને યાદ કરનારી જગત્માં વિદ્યમાન હશે ? તેના
 ચોક્કસ જવાબ વિશિષ્ટ જ્ઞાનશક્તિ વિના આપણે તો નજ
 આપી શકીએ. માત્ર એટલું જ એ ઉપરથી નક્કી કરી લેઈએ કે
 આપણી પછી પણ ભવિષ્યમાં આ વારસો જોચ્છાવતા રૂપમાં
 લાંબા વખત સુધી લાંબાશે, એટલું તો ચોક્કસ.

ભગવાન્ મહાવીર પરમાત્માથી માંડીને છેવટમાં છેવટના
 જૈનધર્મના આરાધકો અને શાસનના આશ્રિતોની વિપુલ સંખ્યાનો
 ખ્યાલ કરીએ તો કંઈ પાર ન આવે. પરંતુ શાસનરૂપી વિશાળ
 ગગનમાં સુખ્ય સુખ્ય ધર્મારાધકો, તીર્થના પ્રભાવકો, પ્રચારકો,
 રક્ષકો, વ્યવસ્થાપકો, યુગપ્રવર્તકો એવા અનેક સૂરિપ્રવરો,
 આચાર્યપુંગવો, સાધુમહાત્માઓ, શ્રમણીમહત્તરાઓ, વિદ્વાન્
 તથા ધનાઢય ગૃહસ્થોપરો, અને નારીદેવીઓ રૂપી સૂર્ય,
 ચંદ્ર, ગ્રહ, નક્ષત્ર, તારા, રત્ન, અને ખદોત વિગેરેના પ્રકાશની
 જેમ યથાસંભવ ચળકયા છે, તે આપણે ઇતિહાસ પરથી જાણીએ
 છીએ, ચળકે છે, તે આપણા જીવનમાં જોઈ શકીએ છીએ, અને
 ભાવિકાળે કોઈને કોઈ ચળકતા રહેશે તેના માત્ર અનુમાનને
 શાસ્ત્રપ્રમાણથી પુષ્ટ કરી શકીએ છીએ.

યદ્યપિ, એક વખતની સામાન્ય વ્યક્તિઓમાં પણ જે સામર્થ્ય

હોય છે, તેવુંજ માત્ર સામાર્થ્ય ધરાવતી વ્યક્તિઓ જુદા સંજોગોમાં વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ ગણાય છે. એટલે કે જે સમયે જે જાતની પરિસ્થિતિ પસાર થતી હોય તે સમયે તે પારસ્થિતિમાં કોઈ પણ જાતની વિશિષ્ટતાને લીધે તરી આવતી વ્યક્તિઓ તે સમયે વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ છે. કારણ કે જે વખતે જે હોય તેનાથીજ વ્યવહાર ચલાવવો પડે છે, અને ઉપયોગ પણ તેનાજ થઈ શકે છે. માટે તે પણ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ જ છે, પછી ભલેને પૂર્વની સામાન્ય વ્યક્તિઓ કરતાં પણ કાંઓછું સામાર્થ્ય ન હોય ? માત્ર તેઓની સાથે વ્યક્તિગત સરખામણી કરતી વખતે બન્નેને યથાયોગ્ય સ્થાન આપવું જોઈએ.

આ રીતે ધર્મના આરાધકો, અને તીર્થના ઉપગ્રાહકોમાં શ્રીયુત વેણીચંદભાઈનું ચત્કિંચિત સ્થાન છે, એમ તો સર્વ કોઈ કબૂલ કરી ચૂક્યા છે. પરંતુ તે સ્થાન બરાબર ચોક્કસ કેટલું છે ? એ વિચારવાનો ખરેખર અહીં પ્રસંગ છે, એટલે તે બાબત વિચાર કરવોજ જોઈએ, અને તે અતિ આવશ્યક છે.

વેણીચંદભાઈનું જીવનચરિત્ર લખવાનો પણ આ એકજ ઉદ્દેશ છે. અન્યથા, વ્યર્થ પ્રયત્ન કરવાથી શું ? કારણ કે—

જગતમાં જેમ અનેક પ્રાણીઓ પ્રતિક્ષણે જન્મે છે, તેમ અનેક માનવો પણ પ્રતિક્ષણે જન્મે છે. તેઓ બિચારા પોતપોતાની પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલી સામગ્રી પ્રમાણે આ સંસાર રૂપી નાટકશાળામાં અનેક પ્રકારના વેષો ભજવે છે અને છેવટે અદશ્ય થાય છે. તે દરેકના દરેકે દરેક બનાવોની નોંધ કોણ લેવા બેસે છે ? અને કેટલાકની લક પણ શકાય ? અને તેથી ફાયદો ચે શો ?

પરંતુ જેઓના જીવનમાં કંઈ પણ વિશિષ્ટતાઓ હોય છે, તેઓની તો નોંધ લેવી જ જોઈએ. અને જો તેમ ન કરવામાં આવે તો જગત્ તેનું ઋણી રહે છે. તથા, જેઓનો જીવનપ્રકાશ જેટલા પ્રમાણમાં ચમકતો હોય છે, અને જેટલા પ્રમાણમાં તે સજ્જનોના ચિત્તને આકર્ષી શકે છે, તેટલા જ પ્રમાણમાં તેની કીર્તિગાથા ઉચ્ચારીને જગત્ ઋણમુક્ત થઈ શકે છે. અને તેમ થવું જ જોઈએ, એ સ્વાભાવિક છે.

આવું કંઈક વેણીચંદલાઈના જીવનમાં વાસ્તવિક રીતે છે, એમ જોઈ વિચારીને અમે તેમનું જીવનચરિત્ર લખવાને પ્રેરાયા છીએ.

૨. જૈનશાસનમાં સ્થાન.

વાસ્તવિક રીતે શ્રીચુત વેણીચંદલાઈનું સ્થાન શાસનધુરાના વર્તમાન વાહકોના બીજા વર્ગમાં પહેલે નંબરે છે.

કારણકે—પહેલાં વર્ગમાં હું—શ્રમણ યા શ્રમણી રૂપે વિચરતા વર્ગને મૂકું છું. તે વર્ગમાં છેલ્લે નંબરે પણ વેણીચંદલાઈને સ્થાન નથી, એમ ચોક્કસ કહું છું.

અન્ને પ્રકારનો શ્રમણવર્ગ પહેલા વર્ગમાં એટલાજ માટે છે કે—શાસનની ધુરા વહન કરવામાં એ વર્ગનું અનન્ય સ્થાન છે. તેઓ આત્મકલ્યાણ સાધે છે: ઉપરાંત, ભગવાનના શાસનના પ્રવર્તનમાં પણ તેમનો હજી તો અસાધારણ ફાળો છે જ છે.

તે વર્ગમાં કેટલીક વ્યક્તિઓ, ઉંચા ખાનદાન કુટુંબમાંથી બહાર નીકળી આવેલી છે, ત્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓનો સુવાસ પણ

પ્રસરે છે, કેટલીક વ્યક્તિઓ પરિણામદર્શી બુદ્ધિ માટે પંકાય છે, ત્યારે કેટલીક વ્યક્તિઓ વિદ્વત્તાને લીધે જાહેર છે. અને કેટલીક વ્યક્તિઓ ઉત્તમ ચારિત્ર અને શુભેાને લીધે, તો કેટલીક વ્યક્તિઓ તપ અને શાસનરાગને લીધે પ્રસિદ્ધ છે. આ રીતે આ વર્ગ સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત છે.

આ વર્ગ ચારિત્રધર્મનું આરાધન કરે છે; ઉપરાંત, શાસનની સેવામાં અને શાસનના પ્રવર્તનમાં પણ સીધો કે આડકતરો અનન્ય ફાળો આપે છે.

દરેક વ્યક્તિને સમાજમાં રહી, સમાજ લોગવતી સર્વ સામગ્રીનો ઉપલોગ કરવાનો હક્ક છે. ખાનપાન, મોજશોખ, ધર્મોદોજગાર, મકાન-જાગીર, દર-દાગીના, કુટુંબપરિવાર વિગેરેમાં તેનો હક્ક છે. જાગે પડતું તો તે મેળવીજ શકે, અને જો વિશેષ પુરુષાર્થ કરે તો વધારે પણ મેળવે. તેમાં કોઈ રોકાવટ ન કરી શકે. છતાં તે બધી સામગ્રીઓનો ત્યાગ કરી, માત્ર સંક્ષિપ્ત જીવનવ્યવહાર અને તે પણ સંયમ પૂર્વક ચલાવવાનું સ્વીકારી લેવું, એ જેવી તેવી સેવા નથી. માટે જ તે વર્ગ પૂજ્ય છે. અલબત્ત જો આ મુનિજીવન ઘણું જ સરળ અને દરેકને સુગ્રાહ્ય હોતે, તો પછી જગતમાં તેની આટલીજ નાની સંખ્યા ન હોતે. જમે તે ઉદ્દેશથી પણ તે જાતના મુનિજીવનમાં પ્રવેશ કરતી વ્યક્તિ કંઈક તો દુષ્કર જરૂર કરે જ છે, એ નિઃસંશય લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

તેથી જ શાસનની તમામ જવાબદારી આજસુધી આ વર્ગ ઉપાડતો આવ્યો છે અને તે વર્ગની દોરવણી પ્રમાણે આખો સંઘ

આજ સુધી ચાલતો આવ્યો છે. આજે પણ તે વર્ગનું જેવું તેવું સ્થાન નથી, પણ અનન્ય સ્થાન છે.

છેલ્લા પચ્ચીસ પચ્ચાસ વર્ષમાં ચાલેલી કોઈ પણ પ્રવૃત્તિની પાછળ પણ આપણને સુનિવર્ગનો હાથ જણાશે જ. તેની સીધી કે આડકતરી સમ્મતિ વિના, તેના પૃષ્ઠભાગ વિના આપણે ત્યાં કોઈ પણ કામ ઉપાડવું લગભગ અશક્યવત્ જ જણાશે. તેના દાખલા અનેક છે. મહેસાણા પાઠશાળા, બનારસ પાઠશાળા, યશોવિજય શુરુકુળ, લલ્લુરાઈજી બોર્ડીંગ, મહાવીર વિદ્યાલય, દેવચંદલાલભાઈ પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ, આગમોદય સમીતિ, જૈનવિદ્યાભવન, પાટણ જૈન બોર્ડીંગ, બીજાં પણ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિ ખાતાં, સ્કુલો, દવા-ખાનાઓ, પંજાબ શુરુકુળ, વરકાણા વિદ્યાલય, તીર્થોના કેસો પ્રસંગે બારીક સુદાઓ પુરા પાડવા, તીર્થોને મુશ્કેલીમાંથી બચાવવા પ્રયત્નો કરવા, દુષ્કાળ મદદમાં પ્રેરણા, જીજ્ઞાસુઓ દ્વારા વિગેરે વિગેરે અનેક દાખલા આપી શકાય.

ઉપરાંત, વિહાર દરમિયાન સ્થાનિક સંઘોમાં હંમેશાં ધાર્મિક વાતાવરણ ચાલુ રહે છે. અસ્તવ્યસ્ત મંદિરો કે ઉપાશ્રયોની વ્યવસ્થા શરૂ થાય છે. પઠનપાઠન શરૂ થાય છે. મુશ્કેલીને પ્રસંગે સલાહ મળે છે. એક ઠેકાણે જરૂર પુરતાં નાણા બીજે સ્થળેથી આવી શકે છે. એમ એકંદર ધર્મસંસ્થાનાં તમામ અંગો આ વર્ષને લીધે હંમેશ કંઈને કંઈ પ્રવૃત્તિમય રહે છે, અને તેથી પ્રજાને આડકતરી રીતે ધર્મનું જ્ઞાન-વિજ્ઞાન મળ્યા કરે છે. ધાર્મિક કેળવણી મળે છે. જેની કિંમત અસાધારણ છે.

આપણે પાઠ્ય પુસ્તકમાં સુનિનો ફોટો આપી સુનિ વિષે બાળકોને જોળખાણ આપીએ, એ શાબ્દિક જ્ઞાન થયું. પરંતુ વિહાર

કરતાં કરતાં મુનિઓ ગામમાં જઈ ચડે, લોકો બહાર રીતે વાજતે ગાજતે સામે આવે. એ એક પ્રવૃત્તિ શરૂ થતાં બાળકો, સ્ત્રીઓ સૌ તેને પ્રત્યક્ષ જોઈને પ્રેક્ટિકલ પદાર્થ પાઠ શીખે, તેટલું પાઠ્ય પુસ્તકથી ન શીખવી શકાય. હંમેશના વ્યાખ્યાનમાં કંઈને કંઈ કોઈને યોધ મળે જ. બહુ જુજ સંખ્યાને મળે, એમ એક વખત સ્વીકારી લેઈએ તો પણ શું ? સસ્તી વાંચનમાળાને બદલે આ મફત વાંચનમાળા મળી જાય છે. વાંચન કરતાં પણ બ્યારે સુંદર રીતે કહેવામાં-ઉપદેશવામાં આવે, ત્યારે તેની અસર વધારે પડે એ સ્વાભાવિક છે. છેવટ નવું કંઈ ન થાય, પરંતુ મુનિની હાજરીથી હોય તેમાંથી આશ્ચર્ય ન થવા પામે, એટલું સામાન્ય કૃણ તો થાય જ.

સિવાય, મંદિરનું વાતાવરણ જામે. તેથી પણ બાળકો વિગેરેને આડકતરી રીતે જ્ઞાન મળ્યા જ કરે છે. આપણે પાઠમાં શીખવીએ કે-“ બાપા આ શું ! ”-“ એ ઘંટ છે. ” “ આ આરતિ છે, ” વિગેરે વિગેરે. પરંતુ એક અઢાઈ મહોત્સવ શરૂ થાય, નગારાં અને ત્રાંસા વાગે, એટલે બાળકો એકઠાં થઈ જાય. સ્કેન્ડેલ આનંદથી નાચવા લાગે. પૂજા ભણાય, સંગીત સાંભળે, સાચાખોટા કાંસી જોડા વગાડે, આરતિ ઉતારવા લલચાય, ઘંટ વગાડીને તો કાન જ ફોડી નાંખે. આ આખા પ્રોગ્રામ વખતે તેમને જે કેળવણી મળી જાય છે, તે બીજી કોઈ પણ રીતે નજ આપી શકાય. મોટી ઉમ્મરના માણસોને પણ તેમાં તદ્દલીનતા થાય છે અને ઘણી રીતે સંસ્કાર પડે છે. સ્ત્રીઓને પણ આનંદનું એક અઠવાડીઉં ઉપસ્થિત થાય છે. ઘર આંગણે કે પોતાની મર્યાદામાં રહી શકાય તે રીતે ગાવું, રાસ લેવા, ધર્મકરણી

કરવી, હળવું-મળવું, કેટલીક આરંભિક પ્રવૃત્તિઓમાંથી રાહત મળવી વિગેરે કેટલાયે લાભ તેમાં સમાયેલા જણાય છે. આ બધું શિક્ષણ આપવા માટે આજસુધીમાં કેાઈ પણ જાતની સંસ્થાઓ નહીં છતાં થોડેઘણે અંશે આ પ્રવૃત્તિઓ વિષે પ્રજામાં સજ્ઞાનતા જોવામાં આવે છે, તે આ રીતે મંદિર અને ઉપાશ્રયની સંસ્થાઓદ્વારા પ્રજાને જ્ઞાન મળતું રહે છે તેથીજ. આ પ્રવૃત્તિઓ હજી જેવી ને તેવી પ્રવર્તતી જ રહે છે. ઉદાપનમાં મંદિર અને મુનિનાં જે જે ઉપકરણોનું પ્રદર્શન થાય છે, તેમાં પ્રભુપ્રતિમા તો કેન્દ્રિત હોય જ છે, એટલે તેમના દર્શન સાથે હજારો માણસો સાથે સાથે તે ચીજોનાં દર્શન કરે છે. એટલી બધી સંખ્યાને એ બધી ચીજોનું એકી સાથે જ્ઞાન આપવા માટે આપણે બીજું કંઈ સાધન રજી કરીશું ? ત્યારે કહેવું જ પડશે કે આ રીતે ઉદાપનની યોજના તો બહુ જ દીર્ઘ દૃષ્ટિ ભરેલી છે. એ બધાં સાધનો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપે છે ઉપરાંત રહસ્યાત્મક જ્ઞાન મેળવવા માટે હંમેશા વ્યાખ્યાન ચાલુ જ છે. પ્રશ્નો પૂછીને પણ ખપી વ્યક્તિઓ તે તે રહસ્યાર્થ સમજી શકે. આ રીતે આ બધી જાતની ધાર્મિક-રચનામાં આ વર્ગનો અસાધારણ સીધો યા આડકતરો ફાળો છે, એમ કબૂલ કરવું જ પડશે .

કાળ, વ્યક્તિ અને સ્થાનના દોષોને આગળ કરીને કેટલાક ભાઈઓ આખી પ્રવૃત્તિઓને દૂષિત ગણી કાઢી નાંખવાનું કહે તો ત્યાં એજ જવાબ છે કે-દૂષિત ભાગ શુદ્ધ કરવો વ્યાજબી છે, પરંતુ અદૂષિત અને એકંદર હિતપ્રવૃત્તિઓની સામે આંગળી પણ ન ચીંધા શકાય. તેમ કરવામાં પ્રજાનું અકલ્યાણ છે. તથા પરિસ્થિતિ ત્રણેયમાં લાભ વધારે સમજીને દૂષિત પ્રવૃત્તિને પણ

નભાવી લેવી પડે છે. રસોળીનું ઑપરેશન કરાવવા જતાં જીંદગી
ખોઈ બેસવાનો પ્રસંગ આવે તેમ હોય, તો તેને નભાવી લેવી,
એ જ ફરજ થઈ પડે છે.

આ સિવાય કેટલીક ચારિત્રવાન વ્યક્તિઓ પાસેથી
કેટલાક ચારિત્ર શીખે છે. કેટલાક અભ્યાસ કરી બુદ્ધિની કસોટી
કરી શકે છે. વ્યાખ્યાન વિગેરે પ્રસંગે કંઈ કંઈ સ્થાનિક કામો,
મત, પ્રત્યાખ્યાન, તપ, વિગેરે ચાલુ જ હોય છે. પર્યુષણનું
જાહેર વાતાવરણ મુનિ વિના પ્રીકુંજ લાગે. છેવટે તે દિવસોમાં પણ
પ્રજાને કંઈક ને કંઈક ધાર્મિક બોધ, વિજ્ઞાન અને બીજા પણ
અનેક લાભોનો સંભવ ગણી શકાય. આ રીતે શ્રી સંઘને આ
વર્ગની અનેક મદદ છે, અને શાસન પ્રવર્તે છે. કોઈ કહેશે કે-
શાસન પ્રવર્ત્યું તેમાં શું આવી ગયું? તેના જવાબમાં જે વ્યક્તિ-
ઓને પ્રભુના શાસનની ગણના નથી, તેને માટે આ લાભાણુજ
નથી. તેને માટે આ જવાબ જ નથી. તેને માટે જુદાજ જવાબો
છે. અથવા તેમની સાથે સવાલ જવાબથી શું?

કોઈ કહેશે કે-પૂર્વ કાળમાં હતું તેમ તો નથી ને? તેનો
જવાબ આગળ અપાઈ ગયો છે. અથવા જે વખતે જે જાતના
દેશકાળની પરિસ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે જ તેની કિંમતની આંકણી થઈ
શકે. બધું યે ધાર્યું પાર પડતું જ નથી, માટે જે વખતે જે હોય,
તેથી સંતોષ પામવો જોઈએ.

તો પણ, ગુણશાળી અને શક્તિશાળી વ્યક્તિઓને માટે
તમે જેમ કહેશો, તેમ કદાચ અમે કબૂલ કરી લેઈશું કે-જરૂર
શાસનના તંત્રવહનમાં તેમનો કંઈ ને કંઈક ફાળો છેજ. પરંતુ
જેઓ માત્ર મુનિવેષ જ ધરાવે છે, તેમને માટે પણ તમે આટલો

ખધો ભાર મૂકો, તે શી રીતે ચોગ્ય છે ? તે નથી સમજાતું. માત્ર મુનિવેષ જ હોય, કોઈ પણ જાતની શક્તિ કે શુભ ન જોવામાં આવતાં હોય, તેમની પાસેથી કશું નવું શીખવાનું કે જાણવાનું ન હોય, તેમને માટે શું ?

આ પ્રશ્ન આજકાલ ઘણા ભાઇઓ કરી રહ્યા છે, અને તેથી તેના જેને જેમ ફાવે તેમ મનમાન્યા સમાધાન પણ કરી લે છે પણ તે ખરાબર નથી. જૈનશાસન-તંત્ર તો શું, પરંતુ કોઈ પણ જાતના શાસનતંત્રનાં તત્ત્વોનું જ્ઞાન હોય, તેને આ પ્રશ્નો થાયજ નહીં. તો પણ તેનો યથાયોગ્ય ઉત્તર આપવા અહીં પ્રયત્ન કરીશું.

આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરવાની સગવડ ખાતર આપણે મુનિ-વર્ગના અહીં ત્રણ વર્ગ પાડીશું.

પહેલા વર્ગમાં-દર્શન કે જ્ઞાન કે ચારિત્રથી, અથવા દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યો, કે તેને અનુસરતા બીજા શુભો અને સામર્થ્યથી એમ ઓચ્છેવત્તે અંશે વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓને મૂકીશું; જેને માટે તો અહીં ચર્ચાનો અવકાશ જ નથી.

બીજા વર્ગમાં-કશી પણ વિશિષ્ટતા ન ધરાવનાર મુનિ-વેષ ધારણ કરનાર સદ્ગુરુ-પરતંત્રને મૂકીશું. અને ત્રીજા વર્ગમાં-મુનિવેષ તો ધારણ કર્યો હોય, પરંતુ કોઈ પણ જાતની ચોગ્યતા ન ધરાવતા હોય, એટલું જ નહીં, પણ કેટલીક કેટલીક બાબતોમાં અયોગ્ય વર્તન હોય, તેને ત્રીજા વર્ગમાં ગણીશું. આ છેલ્લા બન્ને વર્ગોને લગતી ચર્ચા કરવાને અહીં અવકાશ છે.

જેનું અયોગ્ય વર્તન ન હોય, એવા માત્ર મુનિ વેષ ધારી

ખીન્ન વર્ગમાં ગણવામાં આવેલા મુનિવર્ગ માટે તો કહેવું જ પડશે કે-તેમનો વેષ માત્ર પણ વંદનીયજ છે, અને ગૃહસ્થોએ તેમના વેષનું પણ જરાયે અપમાન ન થાય તે રીતે વર્તવું જોઈએ. કારણ કે તેમનો વેષ જ જૈન શાસનની સેવામાં જરૂર કંઈને કંઈ-અદ્યપમાં અદ્ય પણ ફાળો આપે છે. તેથી જૈન શાસનનું હિત ઇચ્છનારા-તેને કદયાણુપ્રદ માનનારા, સમ્યગ્ દર્શની ગૃહસ્થોની ફરજ છે કે જ્યાં ચત્કિચિત્ પણ શાસનને પોષક અનુકૂળ તત્ત્વ હોય, તેને સર્વદા માન્ય જ ગણવું.

ખીન્નું કશુંયે નહીં તો-કોઈ પણ અભણ્યા પ્રદેશમાં તે મુનિ જઈ ચડે, તે વખતે ત્યાંના માણસો જ્યારે ખરી ઓળખ કરવા માંડે, ત્યારે પૂછપરછ કરતાં કે ખીજી રીતે એ નિર્ણય ઉપર આવે કે “આ જૈન સાધુ છે.” અર્થાત્ જૈન ધર્મ અને શાસનના પ્રચારક વર્ગમાંના એક છે. આ નિર્ણય ઉપર તે લોકોને લાવનાર મુનિવેષજ થાય છે. અર્થાત્ અભણ્યા પ્રદેશમાં પણ વેષ જૈનત્વનો ઉદ્દોધક થાય છે. તેટલા પુરતી પણ અદ્યમાં અદ્ય તેની સેવા છે.

જેમ લોકો ચાંદ ઉપરથી, પટ્ટા ઉપરથી કે ખીન્ન એવા કોઈ પણ ચિહ્ન ઉપરથી રાજા, રાજકર્મચારી, અમલદાર કે સ્ટેશન-માસ્તર તરીકે ઓળખી કાઢે છે, ત્યારે તેઓએ ધારણ કહેલ તે તે ચાંદ, પટ્ટો કે, ટોપી ઉપરની પટ્ટી તે તે તંત્રનું પોષક તત્ત્વ બને છે. એટલે તે તે તંત્રને માન આપનાર વર્ગ માટે તે તે નિશાનીઓ ધારક વ્યક્તિઓ માન્ય બને છે. તે રીતે અહીં વેષ, એ જેમ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રના આરાધનમાં મદદગાર થાય છે, ઉપરાંત, એ બધાનો એકંદર

સમૂહ “આ જૈન મુનિ છે,” એવો બોધ પણ કરાવે છે. માટે જૈન-ત્વને ઓળખાવનારું એક ચિહ્ન પણ શાસનતંત્રનું એક અંગ થઈ જાય છે. માટે જૈન શાસનને પૂજ્ય માનનારાને તે પણ પૂજ્ય થઈ પડે છે, આ તાત્પર્ય છે.

અલબત્ત, જેમને કોઈ પણ જાતનો લાભ મેળવવો છે, કંઈ પણ આત્મકલ્યાણ સાધવું છે, કંઈ પણ જાતનું જ્ઞાન મેળવવું છે, કોઈ પણ જાતનો સહબોધ શીખવો છે, તેમને તેવા મુનિ તરફથી કદાચ મદદ ન મળે, તો ભલે તે માણસ તેને પોતાના અંગત-વ્યક્તિગત પ્રગતિ કરાવનાર શુરુ તરીકે ન માને, એ સમજી શકાય તેવી બાબત છે. પરંતુ શાસનનું ચિહ્ન આખી જીંદગી ધારણ કરી પ્રથમ વર્ગના અધિકારીઓમાં [-પછી ભલેને છેલ્લામાં છેલ્લા નંબરમાં હોય, તોપણ] હોવાથી, અને ગૃહસ્થો બીજા વર્ગમાં હોવાથી, સામાન્ય રીતે પોતાના કરતાં શુરુ પદ ધારક છે. માટે તેટલા પુરતા શુરુ માનવાની કોઈ પણ શાસનપરતંત્ર ભક્ત ના પાડી શકે જ નહીં.

અહીં એ પણ ખુલાસો કરી દેવો જોઈએ, કે કોઈ પણ વ્યક્તિને કોઈ ગૃહસ્થ તરફથી કોઈ અન્ય દર્શનીય વ્યક્તિ કે એકબાળક તરફથી પણ લાભ થયો હોય, તો તેને તેટલા લાભ પુરતો તે વ્યક્તિ પોતાનો હિતસ્વી, પ્રગતિકારક, કે શુરુ માને તેમાં કોઈનો વિરોધ જ ન હોઈ શકે.

પરંતુ એટલા ઉપરથી જેમના તરફથી વ્યક્તિને લાભ નથી થયો એવા મુનિ વેષ ધારીને સામાન્ય શુરુ તરીકે માન આપવાની ફરજમાંથી તે છુટી ન જઈ શકે, એ યાદ રાખવું. એથી તો

જેનાથી લાભ થયો હોય તેવા મુનિ વેષ ધારિ તરફ બમણું માન રાખવાનું પ્રાપ્ત થાય છે.

મુનિ વેષ ધારિ ઉપર સન્માનની વૃત્તિ રાખવાની જરૂર છે, એટલું જ નહીં પરંતુ મુનિ તરીકેના તેના નિર્વાહ પુરતી[નહીં કે તેના સ્વચ્છંદને પોષક]તમામ સામગ્રી પુરી પાડવાની જૈન સ્ત્રી કે પુરુષ વ્યક્તિની ફરજ તો છેજ. છેવટે તે સામગ્રી પુરી પાડવામાં ફાળે પડતો જે ભાગ પોતાના ભાગમાં આવે તેટલો ભાગ આપવાની તો ફરજ છે જ. અને વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ માટે વિશિષ્ટ સામગ્રીઓ પુરી પાડવાની ફરજ છે, એટલું જ નહીં પણ તેમની દરેક પ્રવૃત્તિઓમાં આપી શકાય તેટલી સહાનુભૂતિ આપવાની ફરજ છે. પોતાને અંગત લાભ મળતો હોય કે ન મળતો હોય, તોપણ તે ફરજમાંથી છુટી શકાતું નથી જ. અને જે અંગત લાભ થયો હોય, તો વધારે પડતી ભક્તિ, સન્માન કરવું કે નહીં એ વ્યક્તિની પોતાની મરજીની વાત છે, પરંતુ શાસનના વહીવટ તરફની એ ફરજ નથી.

આ રીતે તમે માત્ર વેષ ધારિ મુનિઓનો વધારે પડતો પક્ષ કરો છો એમાં તમને કશી અનુચિતતા નથી લાગતી ?

ના. ઉચિત સંજોગોમાં અને ઉચિત મર્યાદામાં બધું સુંદરજ હોય છે. જ્યાં જેમ ઘટે ત્યાં તેમ ન કરવામાં આવે—ન્યૂનાધિકતા કરી નાંખવામાં આવે, ત્યાંજ બધી ગડબડ અને અનુચિતતા ઉપસ્થિત થાય છે. અમે માત્ર શાસનતંત્રના એક અંગ તરીકે જ તે વર્ગને જેટલું સ્થાન હોવું જોઈએ, તેટલું જ સ્થાન આપવા માગીએ છીએ. અર્થાત્ જેટલું સ્થાન સિદ્ધ જ છે તેથી

વધારે આપવામાં અમે અનુચિત કરીએ છીએ, અને તેટલુંયે માન ન આપવું એવો તમારો મત હોય તો તમે અનુચિત કરો છો.

પહેલાં પણ ઉપર અમે લખી ગયા છીએ કે જગતના કોઈ પણ તંત્રમાં આજ વ્યવસ્થા હતી, છે, અને રહેવાની જ.

માત્ર રસ્તા વચ્ચે મુંગો મુંગો ઉભો રહેલો પોલિસ જેમ રાજ્યતંત્રનો કર્મચારી હોવાની ખાત્રી થાય છે. રસ્તા વચ્ચે ઉભો રહેલો ઇલેક્ટ્રિકના દીવાને પકડી રાખતો થાંભલો જેમ વીજળીના કારખાનાના વહીવટનો અંશ છે. તેમજ માત્ર વેષ-ધારિ મુનિ પણ જૈન શાસનના ધર્માધિકારીઓમાં છેલ્લા નંબરના પણ અધિકારના પદ પર છે. તેનો અપલાપ કરવો એ સર્વથા અશક્ય જ છે.

હીક છે, એ કબૂલ કરી લેઈએ છીએ, પરંતુ તેમ કરવાથી ત્રીજા વર્ગના માત્ર વેષધારી એવા અયોગ્યનું પોષણ કરવામાં અવિવેક અને દોષ પાત્ર થવાય છે, એમ તમને નથી લાગતું? તેવી વ્યક્તિઓ વેષના પડદા પાછળ રહીને શાસનને નુકસાન કરતી હોય, તેનું પણ માનપૂર્વક પોષણ કરવાની સંઘ ફરજ પાડે છે?

ના. અમે એમ કહેતાજ નથી, પરંતુ તેમાં નીચે પ્રમાણે વિવેક જાળવવાની આપણી ફરજ છે. વિવેક જાળવ્યા વિના તેઓની સામેના વિરોધથી પણ આપણે શાસનને તો નુકસાન જ કરી બેસીએ. તે વિવેક આ પ્રમાણે વિચારવાનો છે—

આ ત્રીજા પ્રકારના વર્ગમાં તેમના મુનિવેષ સામે તો કાંઈ વાંધો રહેતોજ નથી. વાંધો માત્ર તેમની અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ સામે છે. અહીં અયોગ્ય પ્રવૃત્તિનો પણ અર્થ નક્કી કરવો જોઈએ.

જેમાં મુનિના મૂળ શુણોનો ધાત થતો હોય, અર્થાત્ સામાન્ય માનવની નીતિથી પતિતતા જોવામાં આવતી હોય. તેમાં પણ જો અમુક એક ખાસ ગુણ હોય, કે જે બધા દુર્ગુણોને ઢાંકી દેતો હોય, તોપણ કદાચ ચલાવી શકાય. પરંતુ તેમાંનું કંઈયે ન હોય, તો પછી ખાસ વિચાર કરવો જ પડે. પરંતુ ગુણવાન્ અને વેષવાન છતાં જો જૈન દર્શન વિરુદ્ધ વિચાર કે વાણી ને વર્તન હોય તો તેનો સંગ વિનાવિચાર્યે ત્યાજ્ય જ છે. અને જો સમ્યગ્ દર્શન છતાં મુનિવેષ છોડ્યો હોય તો, તે ગૃહસ્થના વર્ગમાં જ આવી પડે છે. અને તેમાં જે પ્રમાણે યોગ્યતા હોય તે પ્રમાણે ગૃહસ્થો, ગૃહસ્થો સામે યથા-યોગ્ય વર્તન રાખે તેજ યોગ્ય છે. પરંતુ જો તેમાં દર્શનવિરુદ્ધતા જણાતી હોય, તો તે વ્યક્તિ શાસનના સામાન્ય સભ્ય થવાને પણ લાયક રહી શકતી નથી. પછી તો માત્ર દર્શનાંતરીય સાથે જે જાતનો વ્યવહાર હોઈ શકે, તે જ વ્યવહાર તેની સાથે રાખવો ઉચિત છે. તેમાં પણ દૃઢ દર્શનાનુરાગી અને વિવેકી વ્યક્તિનો જ જરૂર પ્રસંગે જ સંસર્ગ સહી શકાય.

આટલું વિચાર્યા પછી બહુ ઉંડે ઉતરી જોતાં આપણને એ તત્ત્વ હાથ લાગે છે કે “દર્શનાંતરમાં દૃઢ શ્રદ્ધાળુ ગમે તેવી શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિ કરતાં જન દર્શનાવિરોધિ ગમે તેવી વ્યક્તિ જૈન દર્શની-ને મન વધારે પાત્ર છે.” જૈન દર્શન તે જગતના સાર જીવનનું નવનીત છે, એમ જેઓને ખાત્રી થઈ છે, તેઓને આ વાક્યમાં જરા પણ પ્રશ્ન કરવાનો અવકાશ જ નથી. સિવાય, ખીજાના પ્રશ્નોના જવાબને અહીં અવકાશ નથી. તેને જવાબ આપવાના પ્રકાર અને મુદ્દા જુદા જ છે.

એ તો ઠીક, પરંતુ જૈન દર્શનના અવિરોધિ છતાં અયોગ્ય પ્રવૃત્તિવાળી મુનિલિંગધારી વ્યક્તિઓને પણ ખીજા નંબરની પેઠે શાસનના પહેલા વર્ગના કાર્યવાહકો અને શાસનપ્રવર્તકોમાં ગણવા કે કેમ ? એ પ્રશ્નનો જવાબ સ્પષ્ટ કરો તો ઠીક. તેવાઓને એ સ્થાન ઉપર શા માટે રહેવા દેવા જોઈએ ?

તેના જવાબમાં, શાસ્ત્રમાં જણાવેલા પાર્શ્વસ્થાદિક આ વર્ગમાં આવતા હોવા જોઈએ. તો પાર્શ્વસ્થાદિકનો વેષ તો ગૃહસ્થોને વંદનીય ફરમાવ્યોજ છે. પરંતુ જેઓની ગણના પ્રાર્શ્વસ્થાદિક વર્ગમાં પણ ન થઈ શકતી હોય, અર્થાત્ નિહ્વ [આગમનીતિ અને તત્ત્વથી વિરુદ્ધ પ્રતિપાદક] અને વેષવિહંબક [દર્શનાન્તરીયોમાં વેષની-જૈનદર્શનની નિન્દા થાય, તેવું દુર્વર્તન કરનાર વ્યક્તિ] ને નુકસાન કરતાં અટકાવવાની ફરજ પ્રત્યેક સમ્યક્ દર્શનીને છેજ, પરંતુ તેવાઓને દોષે આખી મુનિસંસ્થાને કે આખા મુનિવર્ગને ન નિંદી શકાય, ન તેની સામે થઈ શકાય. પરંતુ જે જે વ્યક્તિઓ છેલ્લામાં છેલ્લા નંબરમાં પણ ન આવી શકે તેવી હોય, તેઓને વ્યક્તિવાર એ પહેલા વર્ગમાંથી ખીજા વર્ગમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમાં પણ એ થાક રાખવું કે છેલ્લામાં છેલ્લી કેટીની-અદ્યમાં અદ્ય યોગ્યતા મુનિવર્ગમાં રહેવાને જેમાં હોય, તેનો પહેલા વર્ગમાં રહેવાનો અધિકાર કોઈથી ખુંચવી શકાય તેમ નથી જ.

ઠીક. ચાલો એમ. પરંતુ છેલ્લામાં છેલ્લી પણ એ વર્ગમાં રાખી શકવા જેવી યોગ્યતા ન હોય, તેને માટે શું ? તેનોજ જવાબ અમે માગીએ છીએ. ઉ-તેવી વ્યક્તિઓ શોધી કાઢીને તેને ખીજા વર્ગમાં મૂકવા તમારાથી બને તેટલા પ્રયત્નો કરો. પરંતુ તે પહેલાં

એક શાસનસેવકમાં સેવાની જે યોગ્યતા હોવી જોઈએ, તે પ્રથમ તમારે ધરાવવી પડશે. એટલે કે આવેશ, ઉતાવળ, કે ધાંધલિયાપણું ન હોવું જોઈએ. રાગદ્વેષ-વૃત્તિ જેમ અને તેમ આચ્છામાં આચ્છી, સામી વ્યક્તિનું હિત કરવાની બુદ્ધિ, શાસનનું માત્ર અહિત અટકાવવાની શુદ્ધ કર્ત્તવ્યબુદ્ધિ, જામત્ સ્થિતિ, શાંતિ અને વિવેક: એ વિગેરે શુભો હોવા જોઈએ. ઉપરાંત ખીજાને શાસન કરવા માટે, આદેશ વચન થઈ શકે તેવી યોગ્યતાવાળી વ્યક્તિને જ છુટ આપી શકાય. તેનો ક્રમ પણ નીચે પ્રમાણે—

પ્રથમ તો તેને સમજણ આપીને, રાગ બતાવીને ઠેકાણે પાડવાનો પ્રયત્ન કરી જોવો જોઈએ. પછી જરા જનસમાજની દૃષ્ટિમાં દોષો ઉઘાડા પડાવીને શરમાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેમ છતાં કંઈ પરિણામ ન જણાય તો તેના વડિલો, લાગવગવાળા, ગુરુ, કે આચાર્યદિકને મળીને તે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કારણ કે—દરેક-જેને જેમ ફાવે તેમ, ફાવે તેને શાસન કરવા માંડે તો અવ્યવસ્થા વધી જાય. એ અવ્યવસ્થા કરતાં કોઈ વખતે એવી વ્યક્તિઓ એકંદર શાસનને વધારે નુકસાન કરતી ન હોય, એવી સ્થિતિમાં તેને ચલાવી લેવી એ પણ કર્ત્તવ્ય થઈ પડે છે. વ્યવસ્થા ખાતર જ ગુરુઓ, સંઘાડા વિગેરે ગોઠવણ છે. તેમાંથી તેઓ ખાતલ કરી નાંખે, તો તેની તો તે વર્ગમાં ગણતરી જ ન રહે. એટલે અયોગ્યને શાસન કરવાને સૌથી પહેલું એ સંસ્થાના અધિકારીઓ દ્વારાજ કામ લેવું જોઈએ. આ રીત તે સંસ્થા વ્યવસ્થિત હોય ત્યારે વાપરી શકાય તેવી (રીત) છે.

કારણ કે પોલિસઅમલદારની બૂલ કે ખીજા કોઈ અમલદારની બૂલ બદલ તે તે ખાતાના ઉપરી અધિકારી પાસે શાસન

કરાવી શકાય છે. છેવટે ન્યાયાધીશ અને છેવટ રાજા સુધી અપીલ લઈ જવાય છે. વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિથી આ ધોરણ જેમ ત્યાં ખરાબર જણાય છે, તેમ આ ધર્મતંત્રમાં પણ એ રીત યથાયોગ્યજ છે. તે પ્રમાણે ન વર્તવામાં આવે તો અવ્યવસ્થા અને અંધાધુન્ધીજ પ્રવર્તી રહે.

એ વાત તો ખરાબર લાગે છે, પરંતુ આજે એમ પણ ક્યાં છે ? આજે કોણ કોનું સાબળે છે ? કોને માથે મોડ છે ? એ સ્થિતિમાં શું કરવું ?

અરે ભાઈ ! ઉતાવળા ન થાઓ. આવેશ અને અકળાવાથી કંઈ ન વળે. જે વખતે જે જાતના સંજોગો હોય, તેમાંથી જ યોગ્ય માર્ગ કાઢવો, એ તે તે વખતના લાયક વિચારકો અને કાર્યવાહકોનું કર્તવ્ય છે. માટે આપણે જરાયે ગભરાવાની કે ઉતાવળા થવાની જરૂર નથી.

જો કે કેટલાંક વર્ષો પહેલાં જેવું એક તંત્ર હતું તેવું એક તંત્ર હાલ નથી, એ વાત ખરાબર છે, પરંતુ એટલા ઉપરથી સર્વત્ર અંધાધુન્ધીજ ચાલે છે, કોઈ કોઈનો ભાવ પૂછતું નથી, શાસનના હિતનો કોઈ વિચારજ નથી કરતું, એવું કાંઈ પણ નથી. એવી ઘણી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ છે કે જેઓમાંના ઘણા ઘણી રીતે યોગ્ય છે, અને શાસનના હિતમાં બની શકે તેટલો હાર્દિક શ્રાવણ આપે છે. પછી ભલે દરેકની દિશાઓ જુદી જુદી હોય. તેવી કોઈ પણ વ્યક્તિ નથી, એમ કહેવામાં મહાન્ દોષ છે. ગર્ભિત રીતે અભિમાનનો ધ્વનિ તેમાં જણાય છે—અને જૈન-સમાજમાંનાં સારાં તત્ત્વો અને વ્યક્તિઓ પ્રત્યે નિરર્થક અનાદર પ્રવર્ત છે. માટે એ વિચારઅવાસ્તવિક છે. અલબત્ત, તેઓના

માર્ગમાં ઘણાં વિદ્યો હશે. કાર્યોમાં જોડાએ તેટલી ઉજ્જવળતા નહીં હોય, એ બધું બનવા જોગ છે. વળી પરિસ્થિતિ અને દેશકાળને લીધે પ્રતિબંધક કારણો પણ ઘણાં આડે નકત્તાં હોય, તેથી પણ કેટલીક અવ્યવસ્થા ચલાવી લેવી પડે. એ બધી અવ્યવસ્થા મૂળમાંથી જ ઉડી જાય અને બધું વ્યવસ્થિત ચાલે, તેમાંના પ્રતિબંધક કારણો દૂર થાય, એ સૌથી પહેલું કરવાનું કામ છે. તે થતાં આપણી ઉપરની ચર્ચાનો તો આપોઆપ નિકાલ થઈ જ જવાનો. મૂળને સિંચન કરવાથી આખા વૃક્ષમાં નવપદ્ધવતા આવ્યા વિના રહેજ નહીં. છતાં કેાઈક ભાગમાં ક્યાંક દૂષણ સ્વાભાવિક રીતે કાળ-દોષને લીધે રહી જાય, તે તો અનિવાર્ય છે, તેનો આ જગતમાં કાંઈ ઉપાય જ નથી.

અર્થાત્ જો દરેક વ્યક્તિ પોતાના હાથમાં બધી શાસનપ્રવૃત્તિ લેઈ લે, અને યથેચ્છ વર્તવા માંડે તો આ રીતે દોષનું મૂળ ન શોધાય, અને અંધાધુંધી તથા વૈરવૃત્તિના બીજો વધારે વવાઈ જાય. આખા તંત્રમાં અંધાધુંધી એવી પ્રવર્તે કે તે દૂર કરવાનો પ્રસંગ આવતાં વર્ષોના વર્ષો વીતી જાય, તેથી જે નુકસાન થાય તેના હિસાબમાં કદાચ અયોગ્ય વ્યક્તિઓથી થતું નુકસાન બહુ વધારે ન હોય, તો તે જ નભાવી લેવું વધારે સારું છે.

અલબત્ત, આપણી આ આવી સ્થિતિ માટે જરૂર વિચાર કરવો જોઈએ, અને પદ્ધતિસર, ક્રમસર, શાન્તિપૂર્વક પ્રયત્નો પણ કરવા જોઈએ, એ પ્રત્યેક વ્યક્તિની ફરજ છે.

આ તો તમે અમને જુદા જુદા વિચારો તરફ દોરી જાઓ

છો ! પણ સમાધાન આપીને કોઈ ચોકજો માર્ગ ખતાવતા નથી. ઉઘટી શુંચવણ વધારતા જાઓ છો.

ભલે તેમ માની લો. તો પણ શું ? જો તમને શાસનનો રાગ હોય, તો તમારે ક્યાં શુંચવણ છે ? તે સમજવી જોઈએ, તે ઉકેલવા પ્રયત્ન કરવામાં ફાળો આપવો જોઈએ. તેમાં જેમ અને તેમ રસ લેવો જોઈએ. એ તમારી ફરજ થઈ પડે છે. તેમાં યથાશક્તિ ભાગ લેવો, પણ તેની ઉપેક્ષા તો નજ કરી શકાય.

એ બધું ઠીક પણ કરવું શું ?

કરવાનું એક જ કે જો ખાસ કરીને કંઈ મોટું નુકસાન ન જણાતું હોય, તો વિશિષ્ટ વિશિષ્ટ મુનિ મહારાજાઓની આગેવાની નીચે દરેક મુનિ મહારાજાઓ એકત્ર થાય. અને દરેક બાબતોના તોડ કાઢી નવા નિયમો-શાસ્ત્ર, પરંપરા અને દેશકાળની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિને સામે રાખીને, ભૂતકાળના ઇતિહાસના અનુસંધાન રૂપે, અને શાસનનું ભાવિ હિત ધ્યાનમાં રાખીને, જે નિયમો કરે તે આખા શાસનને નવું જીવન આપવા બરાબર થઈ પડશે. અને તેમાં તમારા બધા પ્રશ્નોનો આપોઆપ નિકાલ થઈ જશે. વળી, અત્યારે તક પણ બરાબર તેમ કરવાને આવી ગઈ છે. આ કાર્યમાં દરેક વ્યક્તિએ યથાશક્તિ ફાળો આપવો એ આ સમયમાં જૈન સંઘની પ્રત્યેક વ્યક્તિનું પ્રધાન કર્તવ્ય છે, એમ કુદરતી વાતાવરણ જ સૂચવતું હોય તેમ લાગે છે.

એ પણ સાથે સાથે યાદ રાખજો કે એટલું કર્ચે પણ નહીં ચાલે, પરંતુ તેમ ક્યાં પછી આખા શાસનની કેન્દ્રભૂત આચાર્ય-સંસ્થા, કે જે તીર્થંકરની પ્રતિનિધિ સંસ્થા છે, સકળ સંઘની નાયક અને શાસનની પ્રવર્તક કેન્દ્રભૂત સંસ્થા છે-તેને સ્થાયિ

નિયત કરવી પડશે. કારણ કે કામચલાઉ પ્રમુખથી કોઈ પણ સંસ્થા લાંબા કાળ માટે સ્થાયિ થઈ શકતી નથી. પ્રમુખ તો તત્કાળ પુરતું જ કામ ચલાવી આપે છે, પણ આખી પ્રજાના હિલ્લમાં હસ્તેશ યાદ રહે તેવું એક સ્થાન નક્કી કરવું જોઈએ, એ કોઈ પણ તંત્રના સ્થાયિપણાનો અનિવાર્ય સિદ્ધાંત છે. ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુનું શાસન પણ એવું જ એક તંત્ર છે. તેમાં એ ગોઠવણ બરાબર કરવામાં આવી છે. જે હાલ ઝાંખી પડી છે, તેને તેજ કરવી જોઈશે જ. શાસન આગળ ઉપર ચાલવાનું છે અને ચલાવવાની આપણી ફરજ છે માટે જેમ બને તેમ સ્થાયિ યોજના કરી આપવી જોઈએ. વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ ગમે તેટલી થાય, તેનો લાભ લેવાનું ચૂકવું ન જોઈએ. પરંતુ જનસમાજમાં આદેયતા કેન્દ્રથી છુટેલા હુકમથી જેટલી થાય છે, તેટલી બીજાથી નથી થતી. વિશિષ્ટ વ્યક્તિ ન હોય, તે વખતે પણ એ સ્થાન નિયત કરેલા ધોરણથી વહીવટ ચલાવ્યે જાય તો પણ વાંધો નથી આવતો. માટે સુવ્યવસ્થા માટે આપણે તેવા સ્થાનની આવશ્યકતા સ્વીકારવી જ પડશે.

પ્રજાતંત્ર તરીકે ગણાતા રાજ્યતંત્રમાં આપણે જોઈશું તો ગમે તેવી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓના હાથમાં તે તે સમયમાં જનસમાજનું માનસ હોય, અને વાતાવરણ ઉપર ગમે તેટલી તે વ્યક્તિની અસર હોય, છતાં છેવટની સહી રાજની થયા પછી જ તે છેવટની સહી ગણાય છે. ઇંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટે પણ રાજપદ અને તેને લાયક વ્યક્તિ પસંદ કરવા માટે રાજકુટુંબ રાખેલું છે. તેમાં માત્ર ચાલી આવતી સ્થિતિ નભાવે છે, એમ ન સમજવું, પરંતુ તેમાં બંધારણનાં તત્ત્વોના જ્ઞાનનું ઉંડું રહસ્ય સાબિત થાય છે.

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય જેવી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ પણ તેમને આધીન રહીને વર્તવામાંજ વધારે ફાવી શકી હતા. કારણ કે જનસમાજ હુમ્મેશ પ્રથમ કેન્દ્ર તરફ વળે છે. આ માનવસ્વભાવ છે, માટે કેન્દ્ર નક્કી રાખવું જ જોઈએ. વારંવાર કેન્દ્ર ન બદલાવવું જોઈએ. આટલી હદ સુધી પ્રયત્ન કરવામાં આવશે ત્યારે વધારે સ્થાયિ લાભ શાસનને થશે, એ ખાત્રીથી માનવું. બીજા ઉપાય નથી અથવા લાભપ્રદ નથી, અથવા અધુરા છે અથવા તુકસાનકારક છે. આ જ માત્ર સારાંશ છે.

અરે ! આ તો મહા મંથન છે. કોણ એ બધું કરે ? કોને પડી છે ?

ના, ના. એમ છેક જ નથી. વખત આવ્યે થઈ પડશે. ઘણાએ કરનારા પડ્યા છે. શું તદ્દન અસ્તજ થઈ ગયું છે, એમ માનો છો ? એમ તો કહી બનેજ નહીં. હજુ ઘણું એજન્સ-તેજ છે, એ વિશ્વાસ રાખો. અને ઘણા નીકળી પડશે. પણ બીજા નીકળે કે ન નીકળે એટલા માટે આપણી ફરજ નથી એમ નથી. આપણી ચે અત્યારે પણ ફરજ છે જ છે.

અને મંથન વિના ક્યાંયે ફળ દીકું છે ? મંથન પ્રખળવનું આવશ્યક અંગ છે, માટે મંથનથી ગભરાવું ન જોઈએ. જો તમને મંથનથી ગભરાટ છુટતો હોય, તો માત્ર નમોઽસ્ત્રાવળી ગણો અથવા ચૂપચાપ પ્રભુની સેવાપૂજા કે સામાયિકની આરાધના કરો, તો તેથી પણ કલ્યાણ થશે. આવા પ્રશ્નોમાં માથું ભારી તેની ચર્ચા કરવાનું જવા દો.

પ્રસંગ આવ્યે યથાશક્તિ કરવામાં તો પાછા હઠાય જ કેમ ? પરંતુ જાણવા જેવા પ્રશ્નો પૂછીએ તેમાં વાંધો શો ?

ના, ના, વાંધો તો નહીં, પરંતુ તેથી ખાસ બહુ ક્ષયદો પણુ નહીં. અથવા ઠીક છે, આમ કરતાં કદાચ ક્ષયદાની નજીક પહોંચી શકીશું.

પરંતુ હજી અમારા પ્રશ્નનો ખુલાસો બરાબર નથી થતો. એ તો બાણે અદ્વરજ લટકતો હોય એમ લાગે છે.

ત્યારે હવે તેનો ચોક્કસ ખુલાસો જ કરી દઉં—સાંભળો. ઉપર પ્રમાણે શાસનતંત્ર હાલ ચાલે છે તેના કરતાં બરાબર વ્યવસ્થિત ન થાય, અને કોઈ કોઈને પૂછે નહીં એવી સ્થિતિ થઈ પડે, ત્યારે વિવેકી ગૃહસ્થ-વ્યક્તિ પણ અદ્વપમાં અદ્વ યોગ્યતા ન ધરાવનાર પાસેથી મુનિલિંગ, તેનું અને શાસનનું હિત હૈયે ધરીને છોડાવી શકે છે, પરંતુ તે અધિકાર જે બબ્બે છે, તે આચાર્યપદના અધિકાર વતી બબ્બે છે, નહીં કે સ્વતંત્ર રીતે. એમ ગર્ભિત રીતે સમજી લેવાનું હોય છે. અસ્તુ.

આ રીતે હાલ પહેલા વર્ગના કાર્યવાહકોના હાથમાં શાસન-તંત્રનો વહીવટ મુખ્ય પણે ચાલે છે. તથા તેમના અધિકારો તથા સત્તા કેટલા છે, તે પણ બરાબર સમજ્યા હશે. અહીં શ્રેણિક રાજાએ દેવમાયાથી પતિત જણાતા મુનિ તથા પતિત સાધ્વીનો સત્કાર કરી સમજાવ્યાની કથા વિચારવી ઘટે છે. મુનિઓના અંદર અંદરના માનસત્કારના શા નિયમો છે? તે બાબતના શાસ્ત્રમાં વિગતવાર સૂક્ષ્મ નિયમો આપેલા છે. તે પ્રમાણે જોઈને તેઓ વર્તે. તેની ચર્ચાને અહીં સ્થાન નથી, તેમજ મુનિ અને ગૃહસ્થો વચ્ચેના સંબંધના પણ ઘણા નિયમો છે, જે વિચારવાનું આ સ્થળ નથી. માત્ર આટલી આનુષંગિક ચર્ચા ઉપયોગી ધારી કરી છે.

વેણીચંદ્રભાઈ જેવાને પણ કોઈ રીતે આ વર્ગમાં ન જ મૂકી શકાય, કારણ કે એ વર્ગ પોતાનો જનસમાજમાંનો હકક છોડીને ત્યાગદશા રાખી શાસનના મુખ્ય અંગ તરીકે ઉચ્ચ અધિકાર પદે છે. તે સ્થાન વેણીચંદ્રભાઈને ન જ આપી શકાય.

વેણીચંદ્રભાઈ બીજા વર્ગમાં પહેલા નંબરના કાર્યવાહક છે, એ ચોક્કસ. જો કે બીજા વર્ગમાં પણ મુખ્ય કાર્યવાહકો તો—આખા સંઘ ઉપર કાબુ રાખનારા, દોરનારા, રાજા મહારાજાઓમાં લાગવગ ધરાવનારા, પ્રસંગ આવ્યે ધનનો સારો વ્યય કરનારા, તીર્થો માટે મંથન કરનારા, સ્થાનિક સંઘોનો વહીવટ સંભાળનારા, દોરનારા, વિચારકો, વિક્રાનો, શ્રંથલેખકો: વિગેરે બીજા નંબરના કાર્યવાહકો છે. તેમાં પણ પ્રેમાભાઈ શેઠ જેવા, મનસુખભાઈ ભગુભાઈ વિગેરે વ્યક્તિઓ જેવા આગેવાનો અસાધારણ કાર્યવાહકો હતા. તેવા કાર્યવાહકો અત્યારે પણ ઓછે—વત્તે અંશે શાસનના વહીવટમાં ભાગ ભજવી રહ્યા છે.

એટલે કાર્યદૃષ્ટિથી, કાર્યના મહત્ત્વ અને જવાબદારીની દૃષ્ટિથી તેઓમાંના ઘણાખરા વેણીચંદ્રભાઈથી ચુડી જાય તેવા હોય છે, એટલે તેઓનો નંબર વેણીચંદ્રભાઈ કરતાં ઉચ્ચ ગણાવો જોઈએ. પરંતુ વેણીચંદ્રભાઈને મેં પહેલા નંબરમાં ગણ્યા છે, તેનું કારણ—માત્ર તેમનો ત્યાગ, નિઃસ્વાર્થ—વૃત્તિ, સદા તત્પરતા અને આખી જીંદગીનો ભોગ, તથા ધર્મપરાયણતા: આટલા તત્ત્વોનો ઉમેરો થવાથી સરવાળે વેણીચંદ્રભાઈ વધી જાય છે, એટલે તેમને પહેલો નંબર આપવો એ વધારે સમુચિત જણાય છે. અતિશયોક્તિ ન થઈ જવાની પુરેપુરી કાળજી રાખવા છતાં મારાથી તેમ કહ્યા વિના ચાલી શકતું નથી, છતાં કોઈ બંધુ મને મારી બૂલ સમજાવશે તો જરૂર મારો અભિપ્રાય ફેરવીશ.

૩ સામસામું વિચાર-વાતાવરણ.

આ રીતે વેણીચંદ્રભાઈ બીજા વર્ગના કાર્યવાહકોમાં પહેલે નંબરે છે, છતાં તેમના કાર્યો સામે બે પ્રકારના ટીકાકારોનો મારો સજીત ચાલતો જ હતો અને તે સહેતુક જ હતો. તે બન્ને તરફના સપાટા વચ્ચે થઈને વેણીચંદ્રભાઈ અડગ-ચુસ્તતા, સહનશીલતા, શાંતિ અને કાર્યો પ્રત્યેની તીવ્ર લાગણીથી જ ટકી રહી શકતા, અને પોતાનો માર્ગ પસાર કરતા હતા. તેમની સામે કેવી મુશ્કેલી હતી ? તેનો વિચાર કરતાં. તેની સામે ટકાવ બીલવામાં વેણીચંદ્રભાઈનું સામર્થ્ય જણાઈ આવે છે. આ બન્ને જાતના સામસામા વિચાર-વાતાવરણ વચ્ચે આવવા છતાં વેણીચંદ્રભાઈ પોતાના નિશ્ચિત માર્ગે ચાલ્યા જતા હતા. તેમની સ્થિતિ ડામાડોળ થઈ જતી નહોતી. જેટલી બાબતમાં જે તરફ ઢળવાનું નિશ્ચિત હોય, તેટલીજ બાબતમાં તે તરફ ઢળતા હતા. વધારે પડતી મચક આપતા નહીં. જ્યાં જેમ પ્રવાહ વહેતો હોય તેમ તણાઈ જાય તેવા કેવળ તેઓ નહોતા, એમ તો ઘણી વખત અનુભવ્યું છે. જ્યાં જેવો પ્રસંગ ત્યાં તેવી રીતે નિશ્ચયો ડગમચ્યા કરે, કોઈ સ્થિરતાજ નહીં, અને જેમ વાગે તેમ ઢોલકી બજાવે જાય, એવો તેમનો સ્વભાવ નહોતો. જે બાબતમાં પોતાનું ચાલે તેમ ન હોય, અથવા જે બાબત પોતાના અધિકાર, સમજણ અને વિચારથી પર હોય, તેમાં મૌન રહે, માથું મારેજ નહીં. આ તેમની ટેવથી તેઓ વધારે પ્રિય થઈ પડતા હતા. છતાં બન્ને તરફના વર્ગને સંપૂર્ણ સંતોષ તો ન જ આપી શકાય. કારણ કે બન્નેની દિશા સામસામી છે, એટલે સામસામી ખેંચતાણમાં ગમે તે એક તરફ વધારે પડતા ખેંચાઈને બન્નેને સંતોષ ન આપી શકાય. તેમજ મધ્યસ્થ રહીને પણ બન્નેને સંતોષ

ન આપી શકાય. બન્નેને પહોંચી વળે તેવી અસાધારણ વ્ય-
ક્રિતજ તેવો સંતોષ આપી શકે. અથવા, પરસ્પર વિરોધવાળી
પરિસ્થિતિમાં કોઈપણ દુન્યવી વ્યક્રિત કોઈપણ સંજોગોમાં સં-
તોષ આપી શકે કે કેમ? એ શંકાસ્પદ છે.

ઘડીભર આપણે વેણીચંદભાઈને અહીંજ તટસ્થપણે રહેવા
દઈ, બન્ને પક્ષોના પ્રશ્નો વિષે કંઈક વિચાર કરીએ—

“એક પક્ષ કહે છે કે—વેણીચંદભાઈએ શું નવીન કર્યું ?
તે તો કહી બતાવો. સંઘમાં તમામ પ્રવૃત્તિઓ ચાલતી હતી.
શું પઠનપાઠન નહોતું ચાલતું, શું દહેરાં ઉપાશ્રયો નહોતાં થતાં ?
શું સાધુસાધ્વીની વૈયાવચ્ચ નહોતી થતી ? શું નહોતું થતું ?
બધુંએ થતું હતું.

“ખરું. બધુંએ થતું હતું. પરંતુ તેમાં વેણીચંદભાઈએ નવું
શું કર્યું ? વેગ વધારે આપ્યો, વધારે સંગીનતા આણી અને
ખીજા કાર્યવાહકોના ઉત્તરાધિકારી કાર્યવાહક તરીકે તૈયાર થઈ
બોલે પોતાને માથે ઉઠાવી લીધો. એ જેવો તેવો પુરુષાર્થ
નથી. ઘણાએ જન્મે છે, અને ઘણાએ મરે છે પરંતુ ફરજ
સમજીને પોતાના ઉપર કાર્યનો ભાર ખેંચી લેનાર, વિરલાજ
હોય છે. એ વેણીચંદભાઈએ કર્યું છે. કોઈએ પ્રેરણા કરી નથી.
કોઈએ દબાણ કર્યું નથી. તે ન કરે તો કોઈ ઠપકો આપવાનું નહોતું.
પરંતુ પોતાની ફરજ સમજ્યા અને બજાવી, એજ તેમની ખુબી છે.”

“એ વાત ઠીક છે. પરંતુ અમારો આશય બુદ્ધોજ છે. શાસ્ત્રમાં
એક સ્થળે શ્રી હરિભદ્ર સૂરીશ્વર મહારાજે કહ્યું છે કે:—

મૂલ્મયુદ્ધ્યા સદા જ્ઞેયો, ધર્મો ધર્મર્થિર્મિનરૈઃ ।

અન્યથા તદ્ બુદ્ધયૈષ, તદ્ વ્યાધાતઃ પ્રસવ્યતે ॥૧॥

“ ધર્માર્થિઓએ ફરજ પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિપૂર્વક સમજીને જ અન્નવવી જોઈએ, પરંતુ જો તેમ કરવામાં ન આવે તો ફરજ અન્નવવા જતાં ઉલટી વિપરીત ફરજ અન્નવાઈ જાય, તો ફરજને હાનિ પહોંચે, પરિણામે નુકશાન થાય.”

આ રીતે વિચાર કરતાં જે જમાનામાં વેણીચંદલાઈ કાર્યકર્તા તરીકે બહાર પડ્યા તે જમાનાની હવામાં ઘણું અંશે વેણીચંદલાઈ તણાઈ ગયા છે. અને તેથી કેટલીક રીતે બહુ દીર્ઘ દૃષ્ટિ ન રાખતાં નુકશાન થયું છે, એમ અમારું કહેવું છે.

“ જમાનાને અનુસર્યા તેમાં શું બૂલ થઈ ? શું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને જાવને અનુસરવાનું શાસ્ત્રકારો નથી કહેતા ? શું તે ચારમાંના કાળના સંજોગો પ્રમાણે અનુસરવામાં બૂલ થાય ખરી કે ? ”

“ શાસ્ત્રકારોએ જે બતાવ્યું છે, તેનો આશય ખરાબર સમજ્યા વિના તેનો દુરુપયોગ કરતા ઘણા માણસ પડે છે. તે પ્રમાણે તમે પણ કરવા ધારતા હો તેમ જણાય છે. ”

“ શી રીતે દુરુપયોગ થાય છે ? ”

“ શાસ્ત્રકારોનું કહેવું એમ છે કે—મૂળમાં પરિવર્તન કર્યા વગર માત્ર બાહ્ય સ્વરૂપમાંજ અનુસરવાનું હોય છે. જો મૂળમાં પરિવર્તન કરીએ તો દ્રવ્યાદિને અનુસારે વર્તીને જે વસ્તુ બચાવવા માગીએ છીએ તેજ નાશ પામી જાય, તેમાં ફળ શું મેળવ્યું ? વળી બહારનું પરિવર્તન પણ એવું હોવું જોઈએ કે જે મૂળમાં પરિવર્તન કરવા માટેનું પ્રાથમિક પગથિયું ન હોવું જોઈએ. માત્ર બાહ્ય પુરતુંજ હોવું જોઈએ. નહીં તર એક પગથિયું ઉતરતાં ઠેક નીચે ઉતરી પડાય તેમ હોય તો તે પગથિયું પણ ન ઉતરતાં વિચારવું ઘટે. વળી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર કાળ અને જાવની અસર જેટલા પ્રમાણમાં કુદરતી રીતેજ ફેરફાર

વાળી હોય, તેટલાજ પ્રમાણમાં કુદરતી રીતેજ મૂળમાં પણ ફેર-ફાર થાય તે રોકી ન શકાય.

પરંતુ આ જમાનાની અસર એ કુદરતી અસર નથી. તે માનવોએ ઉત્પન્ન કરેલી છે. તેમાં કુદરતી અંશ અમુક બે ચાર ટકાજ છે અને કૃત્રિમ અંશ, સ્વાર્થનો અંશ વધારે ટકા છે. છતાં કૃત્રિમ અંશને લોકો સ્વાભાવિક કાળની અસર માની લઈ તે પ્રમાણે પરિવર્તન કરવા તૈયાર થાય છે, તે બૂલ થાય છે અને તેનું પરિણામ ખૂરં છે.

એટલે કે હાલના જમાનાની અસર એ કુદરતી અસર નથી પણ કૃત્રિમ અસર છે છતાં તે કુદરતી છે, એમ મનાવવા પ્રયત્ન થાય છે. પણ વિવેકીએ તેમાંથી બચી જવું જોઈએ.

કુદરતી અસરનું પરિણામ આટલું બધું મોટા પ્રમાણમાં ન હોય. તે તો ધીમે ધીમેજ અસર કરે. પરંતુ આ કૃત્રિમ પ્રયત્નનું પરિણામ એકદમ આવી ગયું છે, તે પણ તેની સાબિતી છે. બીજી પણ ઘણી સાબિતીઓ છે, પરંતુ અહીં તેનો વિચાર નહીં કરીએ.”

“ ઠીક છે, ગમે તેમ પણ સારાં કાર્યો કરવામાં તો વાંધોજ શો ? અસર ગમે તે જાતની હોય ? ”

“સારાં કાર્યો કરવામાં કાંઈ વાંધો નથી, પરંતુ આપણે માનતા હોઈએ કે-આગળ વધીએ છીએ, પ્રગતિ કરીએ છીએ અને પરિણામ જેવા જઈએ તો પાછા ત્યાંના ત્યાં હોઈએ. અરે ત્યાંના ત્યાં હોઈએ ત્યાં સુધી પણ ઠીક, પરંતુ પાછળ હઠ્યા હોઈએ તો ? માટે એ વ્યામોહમાંથી વિવેકીએ બચી જવું જોઈએ.”

“તો શી રીતે પાછા હઠ્યા છીએ, તે તમે સમજાવશો ? ”

“ તેમાં સમજવવાનું શું હતું ? પ્રત્યક્ષ જ છે ને ? પ્રજાની સ્થિતિ જુઓ—તેનું શરીર બળ છેલ્લા પચ્ચાસ વર્ષમાં ઘટી ગયું. મોટા ભાગની આર્થિક વિષમતા વધી ગઈ, સ્થાનિક ધંધા તૂટી ગયા છે અને ધર્મભાવના, સંસ્કાર, વારસાની શ્રદ્ધા વિગેરેનું બળ એકંદરે કમી થઈ ગયું છે. ખરું શૌર્ય ક્યાં છે ? પ્રજાનો મોટો ભાગ સ્વતંત્ર ધંધાને બદલે નોકરીના ધંધા ઉપર રૂઢી ગયો છે, ફૂંડો ઉપર નભનારો થતો જાય છે. એક વેપારી ગમે તેવો તેલ-મરચાંનો ધંધો કરીને પેટ ભરે અને સાદામાં સાદી રીતે રહે ને મહિને રૂપિયા ૧૫ કમાય તેટલામાંજ મહા મુશ્કેલીએ ખર્ચ ચલાવે, તેના કરતાં કોઈ પણ ફંડમાંથી ૫૦) નો પગાર મેળવનાર વધારે પ્રજાજન છે, શ્રેષ્ઠ પ્રજાજન છે, એમ ન માનવું. પહેલો માણસ એક કલાક ધર્મ ધ્યાનમાં આપે તેને બદલે બીજો માણસ કલાકોના કલાકો આપે, છતાં તેની ધર્મ-ભાવનાનું બળ પહેલાં કરતાં વધી નહીં જઈ શકે. આ રીતે પ્રથમનાં તત્ત્વો પ્રજામાંથી ઘટતા જાય છે અને બીજી જાતનાં તત્ત્વો વધતા જાય છે. પ્રથમનાં તત્ત્વો જુનાં છે, માટે માન્ય છે, એમ ન સમજીએ, પરંતુ તે સમગ્ર અને કિંમતી છે, માટે તે માન્ય છે.

એ તો ઠીક પણ તેમાં વેણીચંદલાઈનો શો વાંક ? તેમણે તો એવા દ્રવ્ય સંજોગોમાં ‘લોકો ધર્મભાવનાથી વિમુખ ન થઈ જાય’ એ શુભ હેતુ ધ્યાનમાં રાખીને જે જે પ્રવૃત્તિઓ કરી, તે બધીએ મને તો પ્રશસ્તજ જણાય છે.

જો તેમણે મહેસાણા પાઠશાળા કાઢીને પઠનપાઠન શરૂ ન કર્યું હોત તો આટલો લાભ શી રીતે થાત ? ઠામઠામ જૈનશાળાઓ બોલાઈ રહી છે. લોકોને ધાર્મિક જ્ઞાન અપાઈ રહ્યું છે.

મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર થયા. પુસ્તકો અને ગ્રંથો મોટા પ્રમાણમાં થઈ લોકોને લાભ આપવામાં આવ્યો, અને જ્ઞાન વધવા માંડ્યું.”

“અલખત જ્ઞાન એટલે જાણવાની જિજ્ઞાસા વધી, પરંતુ જ્ઞાનનું ક્ષણ-વિરતિ તે કેટલું વધ્યું ?”

“અરે ! જીઓને-મુનિસંજ્યા જે ઓચી હતી, તે હમણાં થોડા વર્ષોમાં વધીને મોટી થઈ છે.”

“વસ્તુતઃ મોટી સંજ્યા નથી. કારણ કે જે કાળે થોડા વખત પહેલાં મુનિસંજ્યા નાની હતી ત્યારે સાથે યતિઓની સંજ્યા મોટી હતી. અને આખા ભારતમાં દરેકે દરેક મુખ્ય મુખ્ય સ્થળે શાસનના અમલદાર તરીકે તેમની હાજરી હતી. જે કે કેટલાક ભાગમાં ચારિત્ર તથા જ્ઞાનની ન્યૂનતા છતાં દર્શનની ખાખતમાં બહુ વાંધો નહોતો. એ રીતે ગણતાં આખા દેશમાં જૈનોના તમામ મથકોમાં પહોંચી વળવા અને ધાર્મિક વાતાવરણ ચાલુ રાખવા માટે બન્નેની મળીને સંજ્યા સારી હતી. આજે તે વર્ગ તો તદ્દન ઘટી જ ગયો છે. અને આ વર્ગ પણ તેની સંજ્યાને પહોંચી વળે તેટલો હજી ઉત્પન્ન થઈ શક્યો નથી. અને તેથી પરિણામે આપણા સંઘનું સરેરાશ બળ કેટલું વધ્યું છે ? તે તપાસવું જોઈએ. તેના ઉપર જ કોઈપણ પ્રવૃત્તિના યોગ્ય-યોગ્યપણાનો આધાર છે. બહારથી ગમે તેટલી પ્રવૃત્તિ ઉત્તમ લાગતી હોય કે ગમે તેવી અધમ લાગતી હોય, પરંતુ પરિણામે બળપોષક હોય તો જ તે ઉત્તમ અને પરિણામે બળને હાસ કરનારી હોય તો તે ઉત્તમ ન સમજવી. આપણી સામે પરિણામ શું છે ? પરિણામ બળના ઘટાડાનું છે. ‘ઘટાડો થતો જાય છે’ એમ સૌ પક્ષ કબૂલ

કરે છે. તે ઘટાડો અટકાવવા હાલના જમાનાને અનુસરતા જે જે સાધનોનો ઉપયોગ લેવાય છે તે બધાં ઘટાડો વધારવામાં વધારે મદદગાર થાય છે, એમ અમે ચોક્કસ સાબિતીપૂર્વક કહી શકીએ છીએ. કારણ કે પતનનાં કારણોમાંથી બચવા માટે તેની સામે આપણે જે સાધનોનો ઉપાય તરીકે ઉપયોગ કરીએ છીએ, તે સાધનો પણ તેમાંથી જન્મેલાં છે, એટલે પાછાં તે પતનનાં કારણોને વધારે વેગ આપે છે, માટે તેની સામે વિરોધ છે. આ વાત વેણીચંદલાઈ કેટલીક બાબતમાં સમજી નથી શક્યા, તેથી અમે એમ કહીએ છીએ. નુકશાનકારકને લાલનાં સમજી તેની પાછળ મગ્યા રહેવું, તેના કરતાં ચૂપચાપ હાથ જોડીને બેસી રહેવું સાચું કે નહીં ? પૂર્વ તરફ જવું હોય, તેને બદલે પશ્ચિમ તરફ દોડે, તેના કરતાં એકજ સ્થળે ઉભો રહેનાર શ્રેષ્ઠ કે નહીં ? કારણ કે પછી પાછા વળવાનો ઉપાયજ ન હોય ?

મરવાની અણી ઉપર આવી રહેલા પિતાને મળવા નીકળેલા બે ભાઈઓમાંથી કલકત્તાની ગાડીમાં બેસવાને બદલે મદ્રાસની ગાડીમાં બેસી જનાર કરતાં બીજા વખતની ગાડીની રાહ જોઈ ત્યાં જ ઉભો રહેલો ભાઈ વધારે ઝહેલો પડોયે કે નહીં ? માટે કોઈ પણ નવી પ્રવૃત્તિ કરતાં પહેલાં બામોશ રહેવાને અમે કહીએ છીએ.”

“વેણીચંદલાઈને માટે તમે આમ નહીં કહી શકો, કારણ કે બહારથી નવા જણાતા સાધનોનો ઉપયોગ પણ તેમણે ધર્મના મૂલને સિંચન કરવામાં જ કર્યો છે. એ રીતે ઉપયોગ ધ્યાનમાં રાખીનેજ તેમણે આવશ્યક નવાં સાધનોનો ઉપયોગ કર્યો છે.

“તેમનો ખ્યાલ ધર્મ અને ધર્મજ્ઞાન વધારવાનો હતો, ધર્મસ્થાનોને આકર્ષક બનાવવાનો હતો, અને તેમાં ચાલુ નવાં સાધનોથી જે કાંઈ થઈ શકે તે રીતે કરતા હતા. અર્થાત્ નવાં સાધનોથી થઈ

શકે તે રીતે પણ કાર્ય તો એજ કરતા હતા. નહીં કે નવા જમાનાનાં કાર્યો કરતા હતા.

તેમણે સંસ્થા સ્થાપી, તે પણ ધાર્મિક જ્ઞાનને માટે. તેમાંથી તૈયાર થયેલા શિક્ષકો પણ ધાર્મિક શિક્ષણ માટે. પુસ્તકો પણ તેવાંજ-આઈડીંગ ગમે તેવું આ જમાનાનું હોય, પરંતુ અંદરની હકીકત વાંચે તો જૈન ધર્મને લગતી જ હોય. રીપોર્ટ છપાવે, કમિટી રચે પણ એ બધું તપાસો તો અંદર હોય તેનું તે. બીજું કંઈ ન મળે. ન તેમાં હોટલની વાત હોય, ન તેમાં સીનેમાની વાત હોય, ન તેમાં અંગ્રેજી ભણવાની વાત હોય, ન તેમાં દેશની વાત કે સુધારાની વાત હોય. આટલી બધી સાવચેતી રાખવા છતાં તમે આ રીતે એવા પુરુષ ઉપર આક્ષેપ કરો તે અસહ્ય છે.”

“એ રીતે પક્ષપાતથી વાત ન કરવી જોઈએ. વેણીચંદલાઈની અંગત બાબતમાં અમે ખાસ કરીને કંઈ કહેવા નથી માગતા, પરંતુ એક તરફ શાસન, ધર્મ અને જનસમાજનું હિત અને બીજી તરફ વેણીચંદલાઈ હોય કે ગમે તેની સમર્થ વ્યક્તિ હોય, પરંતુ તેનાં કાર્યની સમાલોચના કરતી વખતે જે રીતે હોય તે રીતેજ સમાલોચના કરવી જોઈએ. તેમાં અંગત ગુણો કે અંગત સંબંધ વચ્ચે ન લાવી શકાય. તેમ કરવા જતાં સત્ય છુપાઈ રહે અને પરિણામે હાનિ થાય. માટે વ્યક્તિ તરીકે ગુણવાન વ્યક્તિનાંયે કાર્યો કાર્યની સમાલોચના-સમગ્ર હિતની દૃષ્ટિથીજ થાય. તેમાં જરાયે મન-હુઝ ન કરવું જોઈએ. તેથી અમે કહીએ છીએ કે-ધર્મના લાભની દૃષ્ટિથી પણ એ સાધનોનો અદ્યપમાં અદ્યપ ઉપયોગ પણ નુકશાન કરે છે. વેણીચંદલાઈ જેવાએ તદ્દન પ્રાથમિક રૂપમાં શરૂઆત કરી એટલે તેઓ ખૂબ પૂર જોસમાં વધતા ગયા. અને હવે ઘણાંયે એ સાધનોનો એ રીતે ઉપયોગ કરે

છે. વળી હવે તો જેટલા ટકા એ રીતે ઉપયોગ થાય છે, તેના કરતાં વધારે ટકા ખીજી રીતે થઈ રહ્યો છે. તેથી સમગ્ર નુકશાન ઉધારો અને થોડો લાભ જમે કરો તો નુકશાન વધારે ઉધરશે. અલબત્ત વેણીચંદલાઈએ અથવા તેમની પહેલાના કે તેમની સાથેના કાર્યવાહકોએ ઘણીજ પ્રાથમિક પહેલ કરી છે. પરંતુ તે વખતે તે પ્રાથમિકજ પહેલ થઈ શકે તેવી સ્થિતિ હતી. આજે તો તે ઘણી આગળ વધી ગઈ છે, આપણા ઘણા તત્વોને તોડી રહી છે. માટે એ સાધનોનો ઉપયોગજ કરવાની જરૂર નહોતી. આ અમારો આદર્શ છે.”

“ઠીક, પણ તેથી કયા કયા નુકશાનો થયા? તે જરા સમજાવો તો ઠીક, ગોળ ગોળ કહેવાથી શું સમજાય?”

“નુકશાનો એટલા બધાં થયાં છે કે તે સમજાવવા મુશ્કેલ છે. કારણ કે તે સૂક્ષ્મ છે. નજરે ન ચડે તેવા છે અને સૂક્ષ્મ વિચારને અંતે સમજાય તેવાં છે, છતાં મોટાં વિપરીત પરિણામો ઉત્પન્ન કરે તેવાં છે. તો પણ સામાન્ય રીતે સમજાવશું:— શાસનની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ શું તે સાધનોના ઉપયોગ વિના અટકી પડી હતી? અને જો એમ શાસનની પ્રવૃત્તિઓ અટકી પડી ગયેલી માનીએ તો તે પહેલાં શાસન નહોતું ચાલતું? એમ તો નહોતું જ એટલે શાસન ચાલતું હતું અને તેને અંગે જરૂરની બધી પ્રવૃત્તિઓ પણ ચાલુજ હતી. તે કદી અટકી નહોતી. સંઘમાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવની કુદરતી પરિસ્થિતિ જેવી હતી તેના પ્રમાણમાં સર્વ પ્રવૃત્તિઓ સંઘમાં ચાલતી હતી, તેમાં નવીનતા શી કરી? બધી પ્રવૃત્તિઓને સંસ્થાઓ અને ફંડના રૂપમાં ગોઠવવાથી થતાં નુકશાનનો ખ્યાલ નથી કર્યો. કારણ કે ગામોગામ વ્યક્તિગત કે સંઘસમુદાય

રૂપે થતાં કામોને સંસ્થાના રૂપમાં ગોઠવવાથી સૌ પોતપોતાની જવાબદારી ભૂલી જવા લાગ્યા. વ્યક્તિગત નાણાંનો ફાળો આપવો જોઈએ તેવી વ્યક્તિની ફરજને બદલે ધનિક ગૃહસ્થોએ આપેલા ફંડ ઉપરજ પ્રવૃત્તિઓ નક્કવાથી વ્યક્તિ ફરજમાંથી ચૂકવા માંડી છે. આમ થવાથી નુકશાન એ થયું કે-કાંઈ પણ શાસનને અંગે જરૂરિયાત ઉભી થાય એટલે ગૃહસ્થો પૈસા આપશે અને અમુક સંસ્થા એ કામ કરશે એવી પામરતા ઉત્પન્ન થતાં પરિણામે શાસનમાં બળની માત્રા ઘટી છતાં જોઈ ન શકાય એવી જાતની ભ્રમણા ઉત્પન્ન થઈ, “કે કામો સારાં ચાલે છે.” પૂર્વના વળતમાં શાસનનાં કામો કરવા માટે આજના જેવી સંસ્થાઓ નહોતી તેથી કામ અટક્યાં હતાં તેમ ન માનવું. અને આવી સંસ્થાઓ નહોત તોપણ કામો અટકત એમ પણ ન માનવું. કામ કરવાની પદ્ધતિ બદલી છે. આ પદ્ધતિ શાસ્ત્રસિદ્ધ નથી તેમજ શાસ્ત્રસિદ્ધમાંથી ઉપજતા અવાંતર સિદ્ધાંતથી પણ ઉત્પન્ન નથી થઈ. માત્ર બહારની પદ્ધતિનું દેખાદેખીથી અનુકરણ છે. એ પદ્ધતિ નિરૂપયોગી થતાં પૂર્વની સખળ પદ્ધતિના નિયમો પ્રજા ભૂલી ગઈ હશે. તેમજ વારસામાં મળેલી તાલિમ અને અનાયાસે પ્રાપ્ત યોજના તથા વિજ્ઞાન પ્રજા ભૂલી ગઈ હશે. તેથી મુશ્કેલીને પ્રસંગે શાસન જોખમમાં આવી પડે. એટલે પૂર્વાચાર્યોએ વિહિત માર્ગેથી ખસીને તાત્કાલીન લાભ તરફ દોરાઈને ખીજે માર્ગ લેવાથી કોઈ વખતે ઉલટું ફસાઈ જવા જેવું થાય છે. કારણ કે મહાપુરુષોએ ઘણીજ દીર્ઘ દૃષ્ટિ વાપરીને યોજના ગોઠવી હોય છે. આપણે કોઈ પણ માર્ગે ચાલતા હોઈએ અને બાબુમાં તેના કરતાં સરસ માર્ગ હોય છે. ૧.જી, પાકી ખાત્રી કર્યા વિના હાથા માણસો માર્ગ

બદલતા નથી. કારણ કે તેમ કરવાથી આગળ ઉપર અડચણ ઉભી થવાની હોય, અથવા બૂલા પડવાનો સંભવ હોય, અથવા ખાડાખેયા આવવાથી ગાડું ઉંધું પડે તેમ હોય, એ વિગેરે વિદ્યોનો સંભવ વિચારીને ચાલતે માર્ગે જ જવામાં ડહાપણ માને છે. અને તે જોઈએ તેવો વ્યવસ્થિત ન હોય છતાં એકંદર રીતે વધારે સલામત અને ઠેક પહોંચાડે તેવો હોય છે. અધવચ રખડાવે નહીં. તેથી પાકો વિચાર કર્યા વિના છોડી શકાય નહીં. એવો પાકો વિચાર કોણ કરે છે ? એક પ્રવાહ ચાલ્યો કે તેમાં આજકાલ સૌ ભળી જાય છે. આ રીતે વેણીચંદલાઈ પણ થોડે ઘણું અંશે નથી ભળી ગયા એમ કોણ કહી શકશે ?

જેમ જેમ પ્રજા પ્રત્યેક કાર્ય-પ્રત્યેક જરૂરિયાત માટે સંસ્થાઓ ઉપર આધાર રાખતી થાય તેમ તેમ તેમાં અપંગતા, નિરાશ્રિતતા, અસ્વાશ્રયપણું, વિગેરે આવતું જાય, અને ધીમે ધીમે એક જાતનો ગુસ્સો ઘસારો લાગે. જો કે એવાં સાધનો વિના કદ જણાય, મુશ્કેલી માલુમ પડે, કાર્યો ધીમાં તથા ઝાંખાં લાગે, એ વાત ખરી છે. છતાં જે કાંઈ હોય, તે પ્રમાણસર, આવશ્યકતા પુરતાં, મર્યાદિત, તથા યથાશક્તિ જ હોય છે. અને જ્યારે સંસ્થાના રૂપમાં કાર્યો પરિણત થાય છે, ત્યારે દેખાવ વધે છે અને અંદરખાને નિર્બળતા વધે છે. તે જોવામાં ન આવતાં એક જાતની ભ્રમણા અને ભુલાવો ઉત્પન્ન થાય છે. કારણ કે વાસ્તવિક શક્તિ ઉપર તેનો આધાર નથી હોતો.

વળી સંસ્થાઓમાં પણ વિચાર કરીએ તો તેમાંયે ઘણું રૂપાન્તર જોવામાં આવે છે.

પુસ્તકો જેમ જેમ વધારે પ્રમાણમાં છપાઈને મળતાં ગયાં તેમ તેમ જ્ઞાનની કિંમત ઘટતી ગઈ. અને તેનું પરિણામ એ

આવું કે પ્રજાનું વાસ્તવિક નૈતિક અને ચારિત્ર બળ ઘટ્યું. સ્વયં પૂજાભક્ત કરવાની વૃત્તિ હઠી. નોકરો જેમ જેમ મળવા લાગ્યા તેમ તેમ જાતે કરવાનું ભૂલી જવાયું. પ્રજામાં ફેલાયેલી ધંધાની મુશ્કેલીમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી ધંધાની ખાતર ભણવાની વૃત્તિને શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિ માની લેવાઈ અને હુમ્મેશ અસંતોષ રહ્યાજ કયો. ઉપાશ્રયના વાતાવરણમાં ઝોટ થયો અને જૈનશાળાના વાતાવરણમાં ભરતી થઈ, અને તેની સાંકળ સામાન્ય શિક્ષણ સાથે હોવાથી ધર્મશુરુઓ સાથેના સંબંધમાં નવી પ્રજા ઓઝી આવવા લાગી. તથા છપાયેલાં પુસ્તકોની ખડોળી સગવડ થવાથી તેઓ દ્વારા શીખવા સમજવાની જરૂરિયાત ઉઠવા લાગી. એટલે શુરૂ શિષ્ય વચ્ચે અંતર વધતું ગયું અને તે તરફની ભક્તિ પાતળી પડી. કમિટી વિગેરે ને ધોરણે ચહુડતાં એક વ્યક્તિ ઉપરનો વિશ્વાસ ગર્ભિત રીતે નાશબૂદ ગણ્યો. ટ્રસ્ટડીઝ વિગેરેની ઝંખનામાં આપણામાં વિશ્વાસલાયક કોઈ વ્યક્તિઓ નથી એવી ગર્ભિત કુબુલાત અંબાણુપણે સ્વીકારાય છે. શત્રુજયના ચારે તરફના રસ્તા મહત્ત્વના અને ચાલુ રાખવા જેવા હતા. તેનો પ્રવાહ ચાલુ રહેવા દેવાની જરૂર હતી. પ્રજા તેને વ્યવહારમાં ન ભૂલે એ સાવચેતી રાખવાની હતી. તેને બદલે એક સ્ટેટને સમૃદ્ધ કરવાની નીતિ છતાં ખ્યાલમાં રાખ્યા વિના એકજ તરફ વલણ થઈ જવાથી, વખતોવખત મુશ્કેલીઓ ઉભી થવા લાગી છે. ઇત્યાદિ નાનાં મોટાં અનેક નુકશાનો જણાય છે.

“ આ તમારી વાતો તદ્દન જુઠી છે. કારણ કે તમે જે નુકશાનો ગણાવો છો, તે જો કે નુકશાનો નથી, પરંતુ બદલાયેલા સંજોગોનું પરિણામ છે. અને બદલાયેલા સંજોગોને પરિણામે

જે કાંઈ નુકશાન થવું જોઈએ તે ગમે તે રીતે થતેજ. તેને કોણ રોકી શકે તેમ હતું ? અને જેમ જેમ બેપરવા વધતી ગઈ અને જરૂરિયાતો ઉભી થતી ગઈ તેમ તેમ જે રીતે ઠીક થાય તે રીતે સંસ્થાઓ સ્થાપીને અને ફંડો કરીને કાર્યો કર્યાં તેમાં ખોટું શું કર્યું ?”

અલબત્ત તમારી દલિલ સાંભળતાં તો સમજળ જણાય છે પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. કારણ કે જો આ રીતે સંસ્થાઓમાં અને ફંડોનાં સાધનોથી કાર્યો ન કર્યાં હોતે, તો પણ બદલાયલા સંજોગોથી જે નુકશાન થતે તે રોકી તો નજ શકાતે. પરંતુ આ રીતે કુરવાથી ઉલટો તેને આડકતરો વેગ મળે છે. કારણ કે આપણે જે સાધનોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ તે સાધનો પણ જેને આપણે નુકશાનકારક માનીએ છીએ તે બદલાયલા સંજોગમાંથીજ જન્મ્યાં છે. તેનોજ એ ફાલ છે. તેની મૂળ રચનાએ આપણે કરી નથી માટે તેનો ઉપયોગ દેખીતો ઉત્તમ, સરળ, સમવડતાવાળો અને માનભર્યો લાગે છે. પરંતુ તે નુકશાનને કોઈક વેગ આપે છે, એમ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિહાળતાં માલૂમ પડશે. અને આજે કોઈ જો સિંહાવલોકન કરીને તપાસશે તો સૈકા પહેલાં આપણું જે સાચું બળ હતું, આપણી પ્રજામાં ધાર્મિક ભાવનાનો જે જોસ હતો, પ્રજામાં સ્વાશ્રયીપણી જે કટ્ટરતા હતી, શારીરિક બળ હતું, ધર્મપ્રેમ હતો, તે બધામાં ઘણી ઢીલાશ આવી ગઈ છે, એ હવે સ્પષ્ટ છે. અર્થાત્ જે સાધનોનો આપણે ઉપયોગ કર્યો છે તે આડકતરી રીતે તે નુકશાનકારક એવા બદલાયલા સંજોગોને ટેકો આપે છે. તેથી આ વધારા પડતું નુકશાન થયું છે. પાંચમા આરાને લીધે જે વીંધું ધીંધું નુકશાન થાય છે તેના પ્રમાણમાં સરખાવતાં જેટલા

વખતમાં આ નુકશાન થયું છે, તેટલું સ્વાભાવિક રીતે ન થતેજ એ ચોક્કસ છે.

અને સંજોગોને અનુસરનારાં જે સાધનો આપણે ચો-
ખ્યાં છે તે હજી ખીજ રૂપે છે. પણ ભવિષ્યમાં તે જેમ જેમ
આગળ વધતા જશે, તેના ઉપર અણતર વધતું જશે, તેમ તેમ
કેટલું નુકશાન થશે ? તેની કલ્પના કરો.

આઠે માર્ગે જેટલા વેગથી આગળ વધવામાં આવે તેટલાજ
વેગથી નુકશાનોનો સમૂહ અંદર દાખલ થઈ જાય છે. આપણા
ધ્યાનમાં પણ ન રહે. આજે એક ગરીબ થનાર વ્યક્તિને સીબતા
ફાંડમાંથી કે સ્કૉલરશીપના ફાંડમાંથી સારી રીતે સગવડો મળે
અને તે રીતસર કપડે લત્તે રહી શકે, એ ખરું. પણ એક શ્રાવક
બચ્ચો એક ઉંચી કોમનો બાળક ચિંથરે હાલ રહેવા છતાં સ્વાશ્રયી
રહેવામાં સ્વમાન અને ખાનદાની તથા એક જાતનો પાવર
બચાવો શકે છે, તે પેલો સગવડ લેનાર માણસ ગુમાવી બેસે
છે. એ રીતે અનેક પ્રકારની અન્ય પાસેથી લીધેલી સગવડોય
ઉજવળ દેખાતો વર્ગ વધતો જાય, તેનો અથ એ થયો કે પ્ર-
જામાંથી સ્વમાન ધરાવનાર સ્વભુજાબળ ઉપર નભનાર વ્યક્તિ
ઓ ઘટતી જાય છે. જે બાબત એક વખતે નામોશીસરેલી ગ-
ણાતી હતી તે પ્રતિષ્ઠાની ગણાવા લાગી છે, પણ તે પ્રજાની નબળાઈ-
માંથી જન્મી છે, એ ચોક્કસ માનવું. અને તે માર્ગમાં આટલી બધી
સંજ્યા વધતી જાય છે, તે સામાન્ય નુકશાન ન માનવું. આજે પણ
એવાં કુટુંબો છે કે જે પોતાના પગ ઉપર અને પોતાની મૂડી ઉપર
કુટુંબનું ભરણ પોષણ કરનારા ગમે તેટલું વ્યાજ ભરીને પણ
અરિષ્ટાત પ્રમાણે કરજે નાણાં લે છે, પરંતુ સર્વને માટે ખુલ્લું

મુકેલા ફંડમાંથી નાણાં મેળવવામાં પ્રતિષ્ઠા માનતા નથી. એવા દેખાવે ગરીબ અને સાદા હશે તો પણ આંનરરી હોદ્દો ભોગવનારા તેવાજ આપણે પસંદ કરવા પડે છે. તેનું કારણ પગારદાર કરતાં તેઓ પોતાની આજીવીકા વધારે જોખમ ખેડીને ચલાવે છે તે છે, માટે તેમની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે. પરંતુ દિવસે દિવસે તેવાં કુટુંબોની સંખ્યા ઘટતી જાય છે એ આપણા ધ્યાન બહાર છે. પ્રજાજીવન તરીકેના બળનું એક પગથિયું પ્રજા ઉતરતી જાય છે, તે આપણે જોઈ શકતા નથી. અને સંસ્થાઓ તથા ફંડોનો ભભકો એ ભુલાવી દે છે. આ રીતે પુષ્કળ છુપાં નુકશાનો ચાલુ છે, તેનો પુરાવો એજ છે કે આપણને કાયમ અસંતોષ રહ્યા જ કરે છે કે આટલું આટલું કરવા છતાં કાં ધર્મશ્રદ્ધા ન વધે ? કાં નીતિ ન વધે ? કાં સ્વાશ્રયિપણું અને ખાનદાની ન વધે ? આ અસંતોષ ચાલુજ છે. જો આ ચોજનાઓ પ્રગતિનાં સાધનો હોય તો કંઈક તો આગળ વધાવુંજ જોઈએ ? તેને બદલે પાછળ હઠવાની બુમો કાં પડે છે ? નવા જમાનાવાળા પણ એમજ કહે છે કે “આપણે પાછળ પડીએ છીએ. પાછળ પડીએ છીએ, દોડો દોડો આગળ ધસો, આગળ ધસો ” જુના જમાનાવાળા પણ કહે છે કે—“બધુંય બગડતું જાય છે. વખત બહુ પલટાઈ ગયો. કાંઈ સૂઝતું નથી.” આમ એની પણ બુમ છે. તો કહો હવે આ છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં વાસ્તવિક શું પેદા કર્યું ? વાસ્તવિક કેટલું બળ હાંસલ કર્યું ? અરે ! મેળવ્યું નહીં તેની તો કાંઈ ચિંતાજ નહીં પણ ગુમાવ્યું ન હોત તો ઠીક થતે. આ બધા પ્રયત્નો અને દોડધામ કરવાને બદલે ચૂપ બેસી રહ્યા હોત તો શું નુકશાન હતું ?

“ ત્યારે શું કાંઈ કરવુંજ નહીં ? ” હાથ જોડીને બેસી રહેવું ?

“ ના, સીધે રસ્તે જેટલું ચલાય તેટલું ચાલવું, પણ ઉંધે માર્ગે એક ડગલુએ ન ચાલવું. એક વાત છે કે-એક ઉંદરે ખા-
ભાં ખાવાની ઇચ્છાથી આખી રાત કરંડિયો કાપવાનો પ્રયત્ન
કર્યો અને અંદર પેઠો પણ ખરો. પરંતુ અંદર સાપ હતો. એવા
પ્રયત્નથી શો લાભ ? અને જો સીધો રસ્તો નજ મળે તો બેસી
રહેવું વધારે વ્યાજખી ગણાય. ”

“ ઠીક છે. તમારી વાત કદાચ સાચી હશે, પરંતુ વેણીચ-
દલાઈની શુભ મનોવૃત્તિ વિષે તો શકજ નથી. તેમણે તો લાભ
સમજીનેજ પ્રયત્ન કર્યો. એટલે તેમને તો લાભ જ થયો. ”

“ અલબત્ત જેટલી તેમની શુભ ભાવના તેને માટે ના
ન કહી શકાય, પરંતુ તેમાં જેટલી દીર્ઘ દૃષ્ટિ અને વિવેક રાખવા
જોઈએ તે ન રખાય તો જે નુકશાન થાય તેમાંથી તો છુટી નજ
શકાય. છતાં પોતાના સમયમાં એક કાર્યકર્તા તરીકે બહાર
પડીને પૂર્વના કાર્યવાહકોનો બોલો ઉપાડી લીધો. તથા તેની
પાછળ શુભ મનોવૃત્તિ તથા ધર્મિજ્ઞતા અને અથાગ પરિશ્રમ
વિગેરે વ્યક્તિગત ગુણો સામે અમો ક્યાં કશો વાંધો દર્શાવીએ
છીએ ? અને એ કારણોથીજ અમો વિરોધ કરી શકતા નથી અને
સુંગે મોંએ ચલાવી લેઈએ છીએ. પરંતુ તેમણે જે પ્રવૃત્તિઓ જે
રીતે અને જે બંધારણોથી કરી છે, તેની સામે અમારો વિરોધ
નથી એમ ન સમજવું. ”

“ અમને તો એમ લાગે છે કે “ કરશે તેને કહેશે ” એ
ન્યાયે એ કરવા બહાર પડ્યા તો તેમના કાંઈને કાંઈ દોષો જોવાજ
જોઈએ, એટલે બીજું કશું ન જોતાં આવા દ્વંધમાંથી પોરા કાઢવા

સૂઝ્યા. આવા દૂધમાંથી પોરા કાઢનારાયે પડ્યા છે, એ જોઈ અમને આશ્ચર્ય થાય છે. નહીં તર કેટલું બધું તાત્કાલીન સંજોગોનું અનુકરણ થઈ રહ્યું છે ? તેમાંથી કોણ બચી શક્યા છે ! તેને બદલે અનેક આફેપો સહન કરીને જેમ અને તેમ ઝોઝામાં ઝોઝું અનુકરણ થવા દીધું છે. અને તેમ વળગી રહેવામાં વેણીચંદલાઈને અનેક વ્યક્તિઓ અને આંદોલનો સામે ટક્કર ઝીલવી પડી છે, તેની ક્યાં કોઈ કદર કરે છે ? માત્ર ભૂલ કાઢવા સૌ તૈયાર. બાકી તો બીજી સંસ્થાઓમાં કેટલું બધું અનુકરણ આગળ વધ્યું છે ? પણ તેનો ભાવ કોણ પૂછે છે. ”

“તમારી એ વાત ખરી છે. વેણીચંદલાઈએ ઝોઝામાં ઝોઝું અનુકરણ કર્યું છે, પણ તેમણે શરૂઆત કરી છે. એ ચોક્કસ, જો કે તે વખતે એટલું બધું અનુકરણ કરવામાં સંજોગો નહોતા, તોપણ આટલીયે પહેલ ન કરી હોત તો બીજા પણ આટલે સુધી આગળ ન વધી શકત, એ અમારો કહેવાનો આશય છે. અને બીજો એ કે—તમે એમ માની લેતા હો કે પરિસ્થિતિ અને આપણું બળ હવે તેમાં આગળ વધ્યા છીએ, માટે મહાન કામો કરી નાંખ્યાં છે. એવી ભ્રમણામાં ન પડી જવાય, તેમાંથી ચેતવવા માટે અમે કહીએ છીએ. અને આ સિવાય બીજા સચોટ માર્ગો લીધા હોત અને કદાચ ફાયદો ન થયો હોત તેમ નુકશાન પણ ન થયું હોત. પરંતુ અમને તેમની વ્યક્તિગત યોગ્યતા વિષે માન છે, એટલે અમે તેમની સામે કંઈ કરી શકતા નથી. ”

બીજો પક્ષ કહે છે કે—

“વેણીચંદલાઈ એટલે ચુસ્ત સ્થિતિચુસ્ત, એક તસુયે ન ખસે તેવા ઔરોઈકસ. જમાનો કંઈ તરફ આવી રહ્યો છે, પવન કંઈ

તરફ વાઈ રહ્યો છે, તેની સામે દૃઢતા પૂર્વક આંખ મીંચનારા. ધાર્મિક શાળામાં વ્યાવહારિક દાખલ ન કરવું તે ન જ કરવું. જમે તેવા મુનિને માન આપવું તે આપવુંજ. ધોરણસર અભ્યાસ-પ્રણાલી નક્કી ન કરી તે ન જ કરી. ઘણા શિક્ષકો તથા સુધરેલી ઢબથી વહીવટ ન ગોઠવ્યો તે ન જ ગોઠવ્યો. એ તો પોતાને ચીલે જ ચાલ્યા જતા હતા. તેમના આખા જીવનમાં-જમાનો કેવો આગળ વધ્યો ? ક્યાં ક્યાં ખાતાંએ ખોલાય છે, તે બધા સામે તેમણે આંખ મીંચી રાખી. જરાય તેમાંથી અનુકરણ ન કર્યું. કોઈની વાત ન સાંભળી. સાંભળી તો અમલ ન કર્યો. નહીંતર કેટલી બધી પ્રગતિ થઈ હોતે ? સારામાં સારા ધાર્મિક શિક્ષકો ઉત્પન્ન થયા હોતે. સંસ્કારી, વિદ્વાન અને જમાનાને અનુસરીને ચાલવાવાળા શિક્ષકો થયા હોતે, ઉત્તમ પાઠ્ય પુસ્તકો, ઉત્તમ લેખસંગ્રહો વિગેરે તૈયાર કરાવી શક્યા હોતે. પ્રજાના ઘણા રીતરિવાજો ફેરિ ગયા હોતે. અંધશ્રદ્ધા ટૂટી હોત. સાધુઓની જોહુકમી વધારે મોળી પડી હોત. ગૃહસ્થ ધર્મિઓ વધારે છુટથી ધર્મનાં ખાતાં-ઓની લગામ હાથમાં લઈ શક્યા હોત, ઇત્યાદિ અનેક ફાયદાઓ થયા હોતે. પરંતુ એકના બે ન થયા તે ન જ થયા. અલબત્ત તેમણે સુધારા તરફ પહેલ કરી કહી શકાય. એ રીતે સુધારાના જૈન ઇતિહાસમાં તેમનું નામ પણ ગણાશે તો ખરુંજ, અને તેટલા ઉપરથી અમે પણ તેને માન આપીએ છીએ, કેમકે જ્યારે બીજા તદ્દન વિરોધીજ છે, તેના કરતાં વેણીચંદ્રભાઈએ જરૂર વધારે હિમ્મત બતાવી છે. તોપણ જોઈએ તેવી નહીં. એટલોજ અસંતોષ રહી ગયો છે. જો કે તેમણે કેળવણી ખાતું સ્થાપીને કેળવણીની હિમાયત કરવાની પહેલ કરી ખરી, પરંતુ તેનો પ્રવાહ એકલા

ધાર્મિક તરફ વળે એવી કાળજી રાખી. રીપોર્ટ છપાવવા, કમીટીઓ કરવી મેળાવડા ભરવા, સમિતિઓ સ્થાપવી, ભાષણો કરવાં, વિગેરે પ્રવૃત્તિઓ કરી પણ તે બધું ધર્મની ખાતર અને ઘણુંખણ રૂઢિને વળગી રહીને કર્યું. તેમાં જમાનાની ચમક ન મળે. આગળ વધવાપણું જ ન મળે.”

“અરે ! પણ તમે જમાનો જમાનો શું કરો છો ? એક તરફ જમાનાને છંદે ચડીને પ્રકાશ વધારતા ગયા તેમ તેમ બીજી તરફ પ્રબલ કેટલી પાયમાલ થતી ગઈ તેનો ખ્યાલ કર્યો ? માટે આંખો મીચીને જેમાં તેમાં કુદી ન પડે. બુદ્ધિ સ્થિર રાખી ચોકકસ માર્ગે મકકમતાથી કામ કરવાનું અને આત્મ-લોભ આપવાનું વેણીચંદલાઈ પાસેથી શીખો એટલે બસ છે. તમારી જરૂરિયાતો બુદ્ધિને કેટલી બધી વધી ગઈ છે ? પરમાર્થને માટે તમને અવકાશ ક્યાં છે ? તમારાં સાધનો કેટલાં બધાં ખર્ચાળ છે ? વેણીચંદલાઈ એકલે હાથે અને થોડા ખર્ચાથી જે કામ કરી શકતા હતા, તે તમારામાંથી ગમે તેવી ધગશવાળા પણ કરી શકે તેમ છે ? તમારે મોટાં કૂંડો ભેંધ્યે, કલાકો મોટા પ્રમાણમાં ભેંધ્યે અને બીજા અનેક ખર્ચાળ સાધનો ભેંધ્યે, વળી અંગત જરૂરિયાતો પણ એટલી બધી ખર્ચાળ કે ન પૂછે વાત. એટલે તમે તમારી જરૂરિયાતોમાંથીજ ફારગત થાઓ ત્યારે સેવા કરી શકો ને ? અને તમારી સેવા કેટલી બધી પ્રબલને મોંઘી પડે, તેનો ખ્યાલ છે ? થોડી સેવા કરી એટલે માનપત્ર તો લેવુંજ ભેંધ્યે, વાહ ! વાહ ! તો થવીજ ભેંધ્યે, અને તે મોઢે ના પાડવા છતાં હૃદયથી પાકે પાચે ધન્યતાનું હોય છે. અમે તો આમાં કાંઈ કાયદો ભેંધ શકતા નથી.

વળી તમે જેને જમાનો કહો છો, તે એક ભાતનો બ્યામોહ

છે. તે હિંદી જતાં જગતની ખરી સ્થિતિ શું છે ? તે તમે આપો-
આપ સમજશો. આજે કોઈ તમને સમજાવી શકે તેમ નથી. મનુ-
ષ્યકૃત સંજોગોને કુદરતી જમાનો માની લીધો છે, તે જ ભૂલ છે.
યુરોપ અને અમેરિકાના લોકો પોતાના સ્વાર્થને ઉદ્દેશીને-તેમાં
મદદગાર થાય તેવા જે જે વિચારો કરે છે, જે જે યોજનાઓ ઘડે
છે, અને તે એવી ખુબીથી બહાર મૂકે છે કે આપણે તેનાથી અંતર્ધ
જર્મિએ છીએ અને તે યોજનાઓની એટલી બધી સંખ્યા જન-
સમાજમાં પ્રચારવામાં આવે છે કે જાણે કેમ આ બધું કુદરતજ
કરતી હોય, એવો ભાસ ક્ષણ ભર થઈ રહ્યો છે. તેથી આપણે
જમાનો જમાનો બોલીએ છીએ, પણ વાસ્તવિક રીતે એ બધી
માયાબળ છે. માની લ્યો કે એ યોજનાઓ કલ્યાણકર હોય, પરંતુ
માનવને કલ્યાણકર એવા એટલાં બધાં સાધનોની જરૂર છે કે એ
બધાં સાધનો એ વિચારકો નિઃસ્વાર્થપણે પુરા પાડી શકશે કે કેમ ?
એ સંશય છે. જ્યારે તેઓ થાકશે ત્યારે પછી કોનો આધાર ?
પછી જમાનો ક્યાં જશે ? વળી જો તેઓએ આ યોજનાઓ
નિઃસ્વાર્થપણે જગતને આપી હોત તો આટલું બધું ન નુકશાન થતો.
પ્રજામાં શારીરિક બળ ઘટતું જાય છે. નૈતિક બળ ઘટતું જાય છે.
ધર્મભાવના ઘટતી જાય છે. જીવનકલહ મુશ્કેલ થતો જાય છે,
અને સ્વદેશમાં અને સ્વવતનમાં રહેવું મુશ્કેલ થતું જાય
છે. કપટ પ્રપંચ ખુબીપૂર્વક કેળવાતા જાય છે, અને મનમોહક-
રીતે પ્રજામાં પ્રચાર પામતા જાય છે. હેતુપ્રીતિ ઉડતા જાય છે,
વિગેરે વિગેરે રીતે આગળ વધવાને બદલે પ્રજા પાછળ હઠતી
જાય છે. એક બાબુ આગળ વધતી દેખાય છે ને બીજી તરફ
તેના કરતાં અનેકગણી પાછળ હઠતી જાય છે. ખુશામત અને
સ્વમાનની વૃત્તિનો અભાવ વધતો જાય છે. એકંદર બળ તૂટતું જાય

છે. માટે પૂર્વના વીતરાગી નિઃસ્વાર્થ પુરૂષોએ જગતના કલ્યાણ માટે સાંગોપાંગ સર્વ યોજનાઓ જગતમાં પ્રચલિત કરી ધરગતુ કરી છે. તેનાથી એક દોરાવા પણ ખસવાથી જગતનું અપમંગળ છે, એમ અમારું ચોક્કસ માનવું છે. માટે એ મહાપુરુષોના માર્ગેથી જરાયે ન ચલિત થવું. અલભત્ત અમે ખરાખર જોઈએ તેવી રીતે તેને અનુસરી શકતા નથી. તેમાં માત્ર કુદરતી કાળદોષજન્ય નિર્જળતા છે અને તેને માટે નિરુપાય છીએ અને નુકશાન પણ થયું છે. એટલે જેટલું બની શકે, જેટલા શક્ય સંજોગો હોય, તેને કામમાં લગાડીને પણ એ માર્ગને વળગી રહેવું તેમાંજ શ્રેયઃ છે. લાલચ કે મોહવ્યાપારના તેજમાં અંજાઇને માર્ગ બદલવાથી ક્યાં ભુલા પડીશું કે ક્યાં ઘાંચમાં પડીશું, તે કહી ન શકાય. કોઈ કહી શકતું નથી. માટે એવી ખોટી દોડાદોડી ન કરી મૂકવી જોઈએ.

“તમારી વાત રજુ કરવામાં તમે સચોટતા તો સારી વાપરો છો, પરંતુ વેણીચંદ્રમાઇએજ તેમાં ક્યાં પ્રવૃત્તિ નથી કરી? તો પછી તમે શી રીતે આટલું જોર દઈ શકો છો?”

“હા. તેમની પ્રવૃત્તિ જમાનાને અનુસરતી રીતભાતમાં જણાય છે. પણ તે તેમનો ઉદ્દેશ નહોતો. તેમનો ઉદ્દેશ તો એ રીતે પણ જમાનાના વ્યામોહમાંથી પ્રજાને બચાવવાનો હતો. ”

“ભલે એમ હશે. પરંતુ જ્યારે એવા પુરુષો અવળા રસ્તાને ટેકો આપે છે, તો કાંઈક લાભ હશે. એટલે બીજા ફાયદાને બદલે આવું અજ્ઞાન ફેલાય એ નુકશાન વધારેપડતું છે, પરંતુ તેમાંથી બચી શકાય તેમ નથી. આજે જમાનાને અનુસરવું, જેમ બને તેમ તેમાં આગળ વધવું, એજ તરજુ

તારણ ઉપાય છે. એમ અમારું માનવું છે, અને તેમાંથી છટકવાના ગમે તેવા કાંકા મારવા છતાં, મોઢેથી ગમે તેટલી ના પાડવા છતાં કોઈથી છટકી શકાય તેમ નથી. તે રસ્તે જવાથી ઘણાને ક્ષાયદો થાય છે. તેમ તેને અનુસરવામાં આવે તો આપણનેય ક્ષાયદો થાય. દરેક વસ્તુમાં લાભ અને નુકશાન બન્ને પરાવાયેલાજ હોય છે. એટલે નુકશાન ન થાય અને લાભ મળે. તેટલી ખબરદારી તો રાખવી જોઈશેજ. અમે તો એમ માનીએ છીએ કે જેટલે અંશે વેણીચંદલાઈએ જમાનોનો આશ્રય લઈને કામ લીધું છે તેટલે અંશે તેઓ ક્ષાયદા કરી શક્યા છે.

ન્યારે કોઈને કાંઈ પડી નહોતી, તેવા વખતમાં રીતસર જમાનાની રીતને અનુસરીને ફંડ કરી શક્યા. જીર્ણોદ્ધાર થયા. નહીંતર દહેરાસરોની શી દશા થતે ? બંધારણ ઘડવાની નવી રીત જાહેરમાં આવતી ગઈ તો સંસ્થાએ સ્થાપી શકાઈ. નહીંતર બંધારણ ન જાણતા હોઈએ તો સંસ્થા શી રીતે સ્થાપવી ? અને એ સ્થાપ્યા વિના કામ કેમ થાય ? જેમ ધંધાની ઉત્પલપાયલ થતી ગઈ, મોટા શહેરો વધતાં ગયાં, જેમ ગામડાવાળાને મુશ્કેલી પડતી ગઈ, તેમ તેમ વેણીચંદલાઈએ સંસ્થા સ્થાપીને લણવા આવેલા અનેકને આશ્રય આપ્યો, લણાળ્યા અને છેવટે જૈનશાળાઓના પણ માસ્તર કરીને આજીવિકાની સગવડ કરી આપી. શહેરમાં પંચ પ્રતિકંમણ જાણનારા બેચાર જણા હતા, તેને બદલે સારાં સારાં પુસ્તકો અને શાસ્ત્રો વાંચી શકનારની સંખ્યા મળી શકે છે. હજારો પુસ્તકોનો પ્રચાર કરાવી જ્ઞાન ફેલાવી શકાય છે. નહીંતર શી સ્થિતિ થતે, તેનો વિચાર કર્યો ? કે એમને એમ જમાનાની સામે બખાળા કહાડો છો ? એટલે એ રીતે જેટલે

અંશે વેણીચંદલાઈએ જમાનો ઝોળખ્યો તેટલે અંશે લાભ થયોજ છે. ફક્ત તે જહીતા જહીતા આગળ વધતા હતા. તેમનામાં સામે થવાની જાહેર હિંમત ન હોતી. એટલે ઘણી વાર સ્થિતિચુસ્તોના હથિયાર બની જતા હતા. તે જ માત્ર ટીકાપાત્ર મુદ્દો છે. બાકી તેના વ્યક્તિગત ગુણો સામે અમારે કશો વાંધો નથી. તેની ધગશ, આત્મભોગ વિગેરેના જેટલા વખાણ કરીએ તેટલા ઓછા છે. પણ નવા જમાનાની રૈશનીને બરાબર ઝોળખી ન શક્યા ને ન શક્યા. પરંતુ તેથી એ કાયદો થયો કે સમાજમાં એક જાતની શરૂઆત થવાથી બીજી ઘણી રીતે જમાનાનો પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે. અને હજી પણ તેઓ જે સાધનો મૂકી ગયાં છે, તેના ઉપયોગ તેના લાગતા વળગતા જમાનો ઝોળખીને અપદુર્ઘટ સાધનોનો જેમ વધારે લાભ લેશે, તેમ સમાજને વધારે ફાયદો થશે, એમ અમારું ચોક્કસ માનવું છે.

હવે પછીના કાર્યવાહકો વેણીચંદલાઈ જેવી સ્થિતિચુસ્તતા નહીં રાખે, એવી આશા રાખીએ છીએ. તેમણે જેમ થોડો ઘણો જમાનો ઝોળખ્યો તેમ હવે પછીના કાર્યવાહકો વધારે સારી રીતે જમાનો ઝોળખશે, એમ આશા રાખીએ છીએ.

આ રીતના એ જાતના સબળ વિચાર વાતાવરણમાંથી વેણીચંદલાઈને પસાર થવાનું હતું, છતાં ડામાડોળ ન થતાં બન્નેની વચ્ચેથી નકકી કરેલે માર્ગે ચાલ્યા જવામાં તેમના બળની કસોટી જણાઈ આવે છે. કાચીપોચી મનોવૃત્તિનો માણસ કાં તો એક તરફ દોરાઈ જાય, કાં તો એક તરફ અથડાઈ પડે, અને ટંટા ઝગડામાંથી ઉંચા આવે ત્યારે કામો તરફ વળી શકે ને ? તેવી સ્થિતિમાં ન મૂકાતાં બન્ને જાતની પરિસ્થિતિઓના ઉચ્છળતા

તરંગો વચ્ચે પોતાનું હોડકું હાંકી શક્યા છે, અને બન્ને વર્ગમાં પોતાના માટે માન ઉત્પન્ન કરી શક્યા છે.

સિદ્ધસ્ય ગતિશ્ચિન્તનીયા.

વેણીચંદ્રભાઈ નવા જમાનાને અનુસર્યા ન હોત તો ઠીક હતું, એમ એક પક્ષ કહે છે, ત્યારે બીજો કહે છે કે—જોઈએ તેવી રીતે ખરાબર ન અનુસર્યા. આપણે આ વિવાદમાં ન પડતાં હવે શું કરવું અને તેમણે જે સાધનો ઉભાં કર્યા છે, તેનો લાભ શી રીતે મેળવવો ? જે થઈ ગયું તે ન થનાર નથી પણ જે સ્થિતિ સિદ્ધ છે, તેમાંથી શો માર્ગ લેવો ? એ વિચારવું જોઈએ અને હવે તે રસ્તે જવું જોઈએ.

વેણીચંદ્રભાઈએ નિઃસ્વાર્થવૃત્તિથી પોતાની સર્વ શક્તિ અને સર્વ સામર્થ્ય ખર્ચીને ઉભી કરેલી સંસ્થાઓ, એકબીજાની મિલકતો, ઉત્પન્ન કરેલી લાગવગો, લાહેર કરેલી પ્રસિદ્ધિ: એ વિગેરે સર્વ સાધનોનો પ્રવાહ હવે કઈ તરફ વહેવડાવવો ? કઈ રીતે બંહેવડાવવો ? શા માટે બંહેવડાવવો ? અને કઈ તરફ બંહેતો અટકાવવો ? એ વિગેરે અનેક પ્રશ્નો થવા સંભવિત છે. એ પ્રશ્નો કોઈ પણ લખાણનો અક્ષરાર્થ ન કરતાં વેણીચંદ્રભાઈનાં દિલના આશયને સ્પષ્ટ સમજીને તેનો સદુપયોગ કરવો. નાણાં આપનાર કરતાં, કાર્યમાં સહાયકો અને સંચાલકો કરતાં, વેણીચંદ્રભાઈના દિલના આશય અને હેતુઓ અને શાસનનું હિત જ વધારે પ્રમાણભૂત અને માર્ગદર્શક છે.

આપણને માલૂમ પડી ચૂક્યું છે કે સંસ્થા, તેના સાધારણ બંધારણ, રીપોર્ટ, કમિટી, મેળાવડા, વિગેરે પ્રવૃત્તિઓ કરવા છતાં, કેળવણી, પ્રગતિ, મેનેજર, મેમ્બર, સેક્રેટરી, વિગેરે શબ્દોનો

પ્રયોગ કરવા છતાં એ સર્વમાં તેમનું પ્રધાન લક્ષ્ય તો એ જ જણાઈ આવે છે કે:—

“શ્રી વીતરાગ ભગવાન્ શ્રી મહાવીર દેવે બતાવેલો ધર્મ અને વારસામાં મળેલા તેમના શાસનની ઉન્નતિ થાય તો વિશેષ સારું. પરંતુ જેમ અને તેમ અવનતિ તો અટકવીજ નોંધ્યો, તેમાં ખામી તો ન જ આવવી નોંધ્યો. જૈન ધર્મ પાળવાના ઇચ્છુકોને તેની સગવડ સુલભ થાય, શાસનનો વહીવટ ચલાવનારા આગેવાનોને વહીવટનું તંત્ર ચલાવવું સુલભ થાય, અને તેનાં કોઇપણ શુભ ચા જાહેર સંગીન તત્ત્વોને સીધી ચા આડકતરી રીતે નુકશાન ન પહોંચે, જૈન ધર્મ પાળનારી કોમોનું—સમાજોનું શ્રેય થાય, અને સંદોદિત જૈનધર્મનું આરાધન પ્રવર્ત્યા કરે, તથા વારસામાં મળેલો ધર્મ અને શાસન તથા તેનાં સર્વ શુભ તેમજ જાહેર તત્ત્વો અને મિલકતો ઉત્તરોત્તર વારસામાં આગળ લંબાય, સર્વ વિઘ્નો દૂર થાય, સર્વ અપમંગળો શાંત થાય, શાસનની માનપ્રતિષ્ઠા વધે અથવા ટકી તો રહેજ, પ્રજા વ્યામોહમાં પડી જઈ સન્માર્ગથી બ્રહ્મ ન થઈ જાય, ચૂકી ન જાય, ઉન્માર્ગે ચૂકી ન જાય તથા સદૈવ શ્રી જિન મંદિરોમાં ઘંટાનાદનો ઘણણાટ દિશાઓમાં ગાળ્યા કરે, ઉપાશ્રયોમાં ચાલી રહેલા ચારિત્રપાત્ર ગીતાર્થ શ્રમણ મુનિઓનાં વ્યાખ્યાનધ્વનિઓના પડઘા માનવજીવનમાં રાતદિવસ સંભળાયા કરે, અને ચિંથરેહાલ સ્થિતિમાં પણ જૈનધર્મથી વાસિત થઈ, ઘુઘવાટ કરતા કરોડોની સંખ્યાવાળા અન્ય ધર્માવલંબી માનવસાગરોની વચ્ચે પણ સ્થિર સમ્યક્ દૃષ્ટા બની આર્ય સંસ્કાર સંપન્ન થઈ વીતરાગ ધર્મનો આરાધક

વર્ગ—સ્વ જાતિ અને સ્વ ધર્મની પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખનારો શ્રાવક વર્ગ વિજય પામે, પછી ભલેને તે અદ્ય સંજ્યામાં હોય. ”

તેમનાં કાર્યો ઉપરથી આ પ્રધાન લક્ષ્ય તરી આવે છે. આ લક્ષ્યને હૃદયમાં રાખીને આગળ પાછળનો બહુ વિચાર કર્યા વિના તેમણે પોતાનું સર્વ જીવન અને સર્વ સામર્થ્ય હોમી દીધું હતું.

તોપણ લક્ષ્ય ઉત્તમ છતાં, હેતુ અને ઉદ્દેશ ઉત્તમ છતાં, પ્રવૃત્તિ કર્યા વિના કશું કૃળ મળી શકતું નથી. પ્રવૃત્તિ પણ યોગ્ય માર્ગે કરવામાં ન આવી હોય, ઉન્માર્ગે થઈ ગઈ હોય, વચ્ચેથી કોઈએ તેનો દુરુપયોગ કરવા માંડ્યો હોય તે જ્યાંલ ન રાખી શકાયો હોય, ઉન્માર્ગેથી ચેતીને સીધે માર્ગે આવી જવાયું ન હોય, એ વિગેરે કારણોને લીધે પ્રવૃત્તિનું યોગ્ય પરિણામ આવવાને બદલે વિપરીત પરિણામ પણ આવી જાય એ સ્વાભાવિક છે.

માટે કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ એવી જ હોવી જોઈએ કે જેમાંથી ઉત્તરોત્તર હિતાનુબંધી કૃણો ઉત્પન્ન થતાં જાય, અથવા વિપરીત પરીણામો તો જરૂર અટકેજ. હિતાનુબંધી એટલે એક પ્રવૃત્તિમાંથી નાનું પણ અમુક ચોક્કસ સત્કૃળ ઉત્પન્ન થાય જ. એ કૃળ પણ એવી રીતે ઉત્પન્ન થાય કે સાથેજ બીજાં અનેક સાધનો વધારે પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન કરતું આવે અને તેમાંથી બીજું સાદું પરિણામ ઉત્પન્ન થાય. એમ પરંપરા ચાલ્યા કરે, તે હિતાનુબંધી પ્રવૃત્તિ કહેવાય. પહેલેથીજ ખામી રહી ગઈ હોય તો ઉત્તરોત્તર ખામીની પરંપરા ચાલ્યા કરે, તે હિતાનુબંધી પ્રવૃત્તિ ન કહેવાય.

આ રીતે પરિણામ તરફ જોઈશું તો ગમે તેટલી પ્રવૃત્તિઓ કરવા છતાં છેલ્લા સો પચાસ વર્ષમાં ધર્મભાવના ઘટી છે. તે ઘટયાના સંજોગો ઉભા થઈ ગયા છે. પ્રજા સંગઠન શક્તિ

ઘટી છે. સંગઠનના ખોટા દેખાવો કરવાનો ડોળ વધ્યો છે. સાચું સંગઠન ઘટયું છે, ઢીલું પડ્યું છે. ગામડાઓમાં સંખ્યા ઘટી છે. બળ કમી થયું છે. કાળુ ઢીલો થયો છે. શહેરોમાં પણ ચળકાટ વધ્યો છે, તેના પ્રમાણમાં વાસ્તવિકતા ઉડતી જાય છે, અને ધર્મના સાધક સંજોગો કરતાં વિદ્યાતક સંજોગોની સંખ્યા અને બળ વધારે પ્રમાણમાં વધતા જાય છે, અને ઉત્પન્ન પણ થતા જાય છે.

હા, ખરેખર થયું તો એમજ છે? પરંતુ એ બધું એમ કેમ બન્યું હશે? સારા પ્રયત્નો કરવા છતાં પરિણામ એમ કેમ આવ્યું? પ્રયત્નો અવળે માર્ગે થયા? કે આપણા સુપ્રયત્નો કરતાં વિપરીત પરિણામો ઉત્પન્ન કરનારાં કારણોની સંખ્યા અને બળ વધારે પ્રમાણમાં હશે? કે આપણા પ્રયત્નોએજ તેમાં કાંઈક વેગ ઉમેર્યો હશે? એ વિગેરે ઘણા પ્રશ્નો ઘણાને આજે થઈ રહ્યા છે.

અહીં આપણને પ્રથમ પક્ષના આશયોનું મૂળ તત્ત્વ હાથ લાગે છે, તે કહે છે કે—આ ઉપર જણાવેલા વિપરીત પરિણામો લાવનારા અગમ્ય અને ન કળી શકાય તેવાં કારણોના બીજ રોપાઈ ચૂક્યા હતા. તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી યોજનાઓને જમણાથી સારી માની લઈને તેનો ઉપયોગ કરવાથી સાડું પરિણામ શી રીતે આવે? માટે ખરી રીતે તો એવી યોજનાઓનો ત્યાગ—તેમાં અવૃત્તિજ વધારે લાભકારક થઈ પડત. “ઉન્માર્ગે” દોડવાની ચેષ્ટા કરી ઉદ્યોગીમાં ખપવા કરતાં નિર્ચેષ્ટ ઉભા રહી નિરુદ્ય-મીમાંજ ખપવામાં વધારે સલામતી છે. સત્ માર્ગે એક વર્ષે એક ડગલું ભરાય તો પણ તે વધારે હિતાવહ છે. જો તેમ પણ બની શકતું ન હોય તો સુરક્ષિત સ્થળે થઈ ઉભા રહેવામાં એ-

ઢલી હાનિ નથી કે જેટલી ઉન્માર્ગે એક પણ પગલું ભરવામાં છે. તો પછી દોડવાની તો વાતજ શી? માટે અમે કહીએ છીએ કે “જે જે સાધનોનો ઉપયોગ કરી ઉન્નતિની આશા રાખવામાં આવે છે, તે દરેક દરેકે સાધનો વિપરીત પરિણામને પોષક અગમ્ય કારણોમાંથી જન્મીલાં હતાં, અને તેનેજ પોષનાર તરીકે ઉત્પન્ન થયાં હતાં. તેમાંથી નુકશાનને બદલે લાભની આશા શી રીતે રાખી શકાય?” એમ પ્રથમ પક્ષના મન્તવ્યનું હાઈ છે.

અને બીજો પક્ષ એમ કહે છે કે એટલો પ્રયત્ન કર્યો તો નુકશાનમાંથી કેટલેક અંશે બચ્યા, નહીંતર ગયું. તેના કરતાં પણ વધારે નુકશાન થતે અને ફાયદો કાંઈ પણ મળતજ નહીં. માટે જેટલો ફાયદો મળ્યો તેથી સંતોષ માની આગળ વધવું એ ડાહ્યા પુરુષોનું કામ છે. રોઢણું રોવાથી કાંઈ ન વળે. અને એ ઉપરથી હવે અમારું એમ પણ કહેવું છે કે એ નવાં ઉત્પન્ન થયેલા સાધનો તથા યોજનાઓનો ઉપયોગ બરાબર નવીન રીતે વધારે ઉત્તમ રીતે, વધારે આકર્ષક રીતે, વધારે સખજ રીતે કર્યો હોતો તો જરૂર ઘણાંજ સુંદર ફળો આવ્યા હોતે. હજી પણ ચેતીને તેમ કરવામાં આવે તો ઉત્તરોત્તર શ્રેયસજ છે. સાધનોની ઉત્તમતા વિષે હવે શંકા લાવવાનું કારણ નથી. જગતને સારે નશીમે અત્યારનો જમાનો-એવોજ કોઈ શુભ પ્રસંગ મળ્યો છે કે જેમાં સારામાં સારા અને સરળમાં સરળ રીતે કાર્યસાધક એટલાં બધાં સાધનો ઉત્પન્ન થયાં છે કે જે કદી જગતના નશીબમાં નહોતા. માટે તેનો છુટથી લાભ લેવો જોઈએ. જે નહીં લે તે ગાફલ ગણાશે. અથવા તમે તેને ખોટાં માનતા હો તોપણ

“ વિષયસ્ય વિષયમૌષધમ ” એ ન્યાયથી પણ અત્યારે તેનો ઉપયોગ કરવો ન્યાય માર્ગ છે. એમ બીજા પક્ષન મન્તવ્યનું હાર્દ છે.

ત્રીજો પક્ષ એમ કહે છે કે-એમ તેમ હોય પરંતુ હાથ જોડીને બેસી રહો પાલવે કે ? જે વખતે જે ભાતના સંજોગો હાથ લાગે તે વખતે તે સંજોગોમાં પસાર થઇને તેમાં કસાયા વિના, કુનેહપૂર્વક જેટલા લાભકારક હોય, તેનો ઉપયોગ કરી લઈ અથવા છોડ્યા છુટે તેમ ન હોય તો તેનો અનિવાર્ય રીતે ઉપયોગ કરી લઈ શુભ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી પ્રયત્ન કરવાથી શુભજ થશે. બીજો માર્ગ ન હોય, તો હાથ જોડીને બેસી રહેવું અમને પાલવે તેમ નથી.

પક્ષો ગમે તેમ કહે પરંતુ વેણીચંદલાઇના કાર્યોમાંથી, તેમના દિલના આશયમાંથી કયો માર્ગ સૂઝે છે ? તે ધ્યાનમાં રાખીને હવે પછીના કાર્યવાહકોએ વર્તવાનું છે. પછી તેને આગળ વધવાનું કહો કે પાછળ હઠવાનું કહો. પ્રણાલી કહો કે પ્રગતિ કહો. જે નામ આપવું હોય તે આપો.

જેમ જેમ મુંબઈ વિગેરે મોટાં શહેરોમાં વધારવાની યોજનાઓ વધતી જાય છે, ઝાકઝમાળ થતા જાય છે, તેમ તેમ સ્થાનિક ધંધાઓ તૂટવાથી નવી સંતતિને ધંધા માટે કોઈ પણ રીતે બહાર નીકળ્યા વિના છુટકો નથી થતો. આમ વતનમાંથી ખસેલું ધર્મ વિષેનું શ્રદ્ધાબળ, શરીરબળ અને જીવનમાં ઉપયોગી સંબંધો વિગેરે પ્રમાણમાં કેટલેક અંશે કંઈક નીચે ઉતરે છે.

વળી વતનમાંથી ખસવા છતાં જલ્દી ધંધો મળે તેમ નથી, કારણ કે જુના ધંધાની તાલીમ તો હોતી નથી એટલે નવાં નવાં શહેરમાં ચાલતા ધંધાની તાલીમ લેવી પડે છે. તેમાં પ્રાથમિક

પગથિયા તરીકે-લખતાં, વાંચતાં તો કોઈ પણ માણસે શીખવુંજ જોઈએ. જ્યારે એક વખત પ્રજાને પોતાની સહી કરતા આવડતી હોય કે ન આવડતી હોય પણ તેને જીવનવ્યવહાર ચલાવવામાં અડચણ નહોતી આવતી. જો લખતાં વાંચતાં આવડતું હોય તો ઠીક પરંતુ તે વિના, તેને ક્યાંઈ સ્થાનજ ન મળે, એમ તો નહોતું બનતું. ત્યારે આજે વ્યવહારનું ધોરણ એટલું બધું ઉંચું જતું જાય છે કે પ્રજાના ઘણા ભાગની શક્તિ અને વખતનો વ્યય એ ઉંચા ધોરણને લાયક થવામાં ખર્ચાયા છે. પછી તે વ્યવહારના ચોગઠામાં ગોઠવાય છે. જે વર્ગ તે પ્રમાણે ન કરી શકે, જેની પાસે તેવાં સાધનો ન હોય, તેને તો ધંધા માટે લાયક સગવડ ન મળતાં નીચેના સ્થાનમાંજ રહેવું પડે. આમ વ્યવહારનું ધોરણ ઉંચે લઈ જવાથી દેખાતી રીતે સારું લાગે છે, આગળ વધવાની હિંમત તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને પરંતુ આથી ગણેા વર્ગ બિનધંધાદાર, બિનરોજગાર બને છે અને ખર્ચના બોજમાં ઉતરી પડે છે. આને લીધે આજે પુષ્કળ માણસો ધંધારહિત થયેલા જોવામાં આવે છે. થતા જાય છે, અને ઘણેા ભાગ પરિણામે ગરીબી અને પછી રોગોનો ભોગ થઈ નાશ પામે છે. કેટલાકને ગમે ત્યાં જ્યાં ત્યાં જવું પડે છે. આ રીતે એક તરફ જ્યારે એક વર્ગ માતબર-વધારે માતબર થતો જાય છે ત્યારે બીજી તરફ આપણા ભાઈઓમાં ગરીબોની બીજી દુઃખ-દાયક સ્થિતિ વધતી જાય છે. આ બાબત વિહાર કરનારા મુનિ મહારાજાઓ વધારે જોઈ શકે. એક વખત જે ગામડા કે કુસ્માની સ્થિતિ જોઈ હોય, તેને હવે ૨૦-૨૫ વર્ષે જુએ, તો તેમાં તેઓને આકાશ પાતાળ જેટલો તફાવત લાગશે અને જાણે પણ છે. આપણી સંખ્યા ઘટતી જાય છે, વિધવાઓનું પ્રમાણ વધતું જાય છે, એ

વિગેરે પરિસ્થિતિઓનું પણ મુખ્ય બીજ આજ છે. વતનથી છુટા પડેલાને બધું નવેસરથીજ બિછાવવાનું હોય છે, એટલે તેની ઘણી શક્તિનો અપવ્યય થાય છે. તેથી આયુષ્ પણ ઓઝીયું હોગવી શકે છે. મોટા શહેરોમાં જવું પડે છે, અથવા પવિત્ર આર્ય ભૂમિનો ત્યાગ કરી દૂર દૂરના ટાપુઓમાં જવું પડે છે. તેમાં પણ શક્તિ અને સાધન સંપન્ન ફાવી શકે છે, પરંતુ નબળા-પોચાનો મરોજ થાય છે. કોઈ ફાવે તેને સૌ ભેઈ શકે, અને તેનું અનુકરણ કરે પરંતુ કેટલા નામશેષ થઈ ગયા તેનો હિસાબ કૈણ રાખે ?

આમ એક જાતનું સંક્રમણ ચાલી રહ્યું છે. આ સંક્રમણનેજ અંગે લોકો આગળ વધવા માટે-વ્યવહારના ઉંચા ધોરણમાં દાખલ થવા માટે-જ્ઞાન મેળવવા (જ્ઞાન મેળવવાની તો માત્ર શાબ્દિક ભાવનાજ હોય છે) ખાતર અર્થાત્ ઓઝીયામાં ઓઝીયું વાંચવા લખવાની તાલીમ મેળવવા માટે દોડે છે. લોકો (હિંદુસ્થાનમાં જ્ઞાની પુરૂષોએ જ્ઞાનની જે પ્રતિષ્ઠા ઉત્પન્ન કરી છે, તેને ધ્યાનમાં લઈને તેના તરફની ભક્તિથી) આ પરિસ્થિતિને જ્ઞાનને નામે નભાવી રાખે છે, તેના તરફ દોરાય છે. વસ્તુતઃ એ દોરવણી ઉંચે લઈ જવામાં આવેલા વ્યવહારના ધોરણોને ગર્ભિત રીતે ડબ્બી લે છે. જે બીજા ઘણાઓને ઘાતક થઈ પડે છે, માટે હિંસામૂલક હોવાથી આ દોરવણીને જ્ઞાન એવું નામ આપવા કરતાં અજ્ઞાન-અવિદ્યાજ કહી શકાય. માટેજ અમે આ ગ્રંથમાં જ્ઞાન અને કેળવણીને બુદ્ધિ પાડ્યા છે.

લખવા વાંચવાનું જ્ઞાન મેળવવા અને તેથી પણ વધારે જેટલું મેળવાય તેટલું મેળવીને વ્યવહારમાં સૌની સાથે જેટલું રહી

આકાશ તેટલું રહેવાની લાલસાથી પ્રભા હોડી રહી છે, અને સં-
સ્થાઓમાં દાખલ થતી બંધ છે. પછી તે સહકારી અસહકારી,
રાષ્ટ્રીય પ્રબલકીય, ધાર્મિક વ્યાવહારિક, દરબારિ સ્કુલ કે ગુરુકુળ,
બોર્ડિંગ કે ભુવન, પાઠશાળા કે મદ્રેસા, કૌલેજ કે મહાવિદ્યાલય,
શિક્ષણમંદિર કે જ્ઞાનમંદિર, બુની ઘરેઠ પ્રમાણે ચાલતી હોય
કે નવી ઘરેઠ પ્રમાણે ચાલતી હોય, શિક્ષણના સૂક્ષ્મ નિયમો
પર ચાલતી હોય કે સ્થૂલ નિયમો પર ચાલતી હોય; ગામડામાં
હોય, કે શહેરમાં હોય, પર્વતની ટેકરી પર હોય, કે નદી કિનારે
હોય, જંગલમાં ચાલતી હોય કે વેરાન પ્રદેશમાં ચાલતી હોય,
દેશીની હોય કે ખ્રીસ્તી પાઠરીની હોય, આશ્રમ નામ નીચે ચા-
લતી હોય કે નિકેતન નામ નીચે ચાલતી હોય, પરંતુ તે દરેક
માં સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીઓ ઉભારાઈ રહ્યા છે. અને છેલ્લા ૫૦
સ્ટ્રીસ વર્ષમાં વિચાર કરીશું તો આપણામાં પણ ૩૦-૪૦ સં-
સ્થાઓ જોતજોતામાં થઈ ગઈ છે. અને દિગંબર સ્થાનકવાસી
વિગેરેની સાથે ગણના કરીએ તો જૈન નામ સાથે જોડાયેલી સો
ઉપરાંત સંસ્થાઓ બુદ્ધ બુદ્ધ નામ અને ઉદ્દેશના લખાણ નીચે
ચાલુ થઈ ગયેલી છે. ભલે નામ ગમે તેવું રાખ્યું હોય, તેના
બંધારણમાં ઉદ્દેશ ગમે તેવા અક્ષરે લખ્યો હોય પરંતુ દરેકનું
પરિણામ એકજ આવ્યું છે. કારણ કે એકાએક ઉત્પન્ન થવાનું જે
કારણ હતું તે દરેકનું સમાન હતું એટલે પરિણામ પણ સમાનજ
આવે, તેમાં નવાઈ શી? જ્યારે એક પણ સંસ્થા નહોતી-મારી
ધારણા પ્રમાણે આપણામાં સૌથી બુની સંસ્થા મહેસાણા પાઠશાળા
છે કે જે માત્ર ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાના ઉદ્દેશથીજ સ્થપાઈ
હતી. અને પછી તો પાઠશાળાઓ, બોર્ડિંગો વિગેરે રૂપમાં
અનેક સંસ્થાઓ ઉત્પન્ન થઈ ગઈ.

અહીં વેણીચંદભાઈ કહે છે કે જ્યારે પ્રજા ઉત્પલપાત્યલે
 રહી છે અને કોઈ ને કોઈ રીતે ઘેરથી નીકળે છે, ત્યારે થોડી ઘણી
 સંખ્યા આપણે પકડી પાડીએ અને ધાર્મિક ભણાવી તૈયાર કરી-
 એ તેમાં ખોટું શું ? કેટલાક બીજું જ્ઞાન મેળવશે, ત્યારે તે
 સંખ્યામાં આવા કેટલાક માણસો પણ ભળશે, એટલે કાંઈક ને કાંઈક
 ધર્મની પ્રક્રિયા ચાલુ રહેશે, અને સામાન્ય સ્થિતિના હશે તેને ધંધો
 પણ મળશે. આપણે ઠામઠામ જૈનશાળાઓ સ્થાપીને ધંધો
 પણ આપી શકીશું. વળી એક એક ઠેકાણે નક્કી કરીને મૂકેલો
 જૈનશાળાનો માસ્તર ધાર્મિક અમલદાર તરીકે કામ આપશે,
 ગામનું સ્થાનિક ધાર્મિક વાતાવરણ જેમ બનશે તેમ બળવી
 રાખી શકશે. આમ એક પ્રવૃત્તિથી બે ત્રણ હેતુ સધાશે-અને
 સાધર્મિક ભાઈઓને ઠેકાણે પાડવાનું કર્તવ્ય બળવી શકાશે.
 આવી અનન્ય ભાવનાથી તેઓએ પોતાનું જીવન હોમી દીધું.
 અલબત્ત-આથી ઝપાટાબંધ તૂટતી જતી ધર્મભાવના, પલટાતી
 સ્થિતિ, વધતી જતી નિસ્તેજતા અને સ્થાનિક વિષમતાનો તો
 કશો ઉપાય થતોજ નથી. તે તો ધમધોકાર વધ્યેજ જાય છે. તેના
 ઉપાયો તો હજી વિચારવાના અને અજમાવવાના બાકી જ છે.
 માત્ર એટલો જ અર્થ થાય છે કે લુંટ ચાલી છે, તેમાંથી લઈ
 જતાં જે થોડું ઘણું વેરાય છે, તેનો માત્ર સંગ્રહ કરી સંચય કરવામાં
 આવે છે. એટલું પણ ઠીક છે. પરંતુ લુંટ અટકાવવાના તે પ્રયત્નને
 સાચો પ્રયત્ન માની લેવામાં આવે, તો અર્થનો અનર્થ થઈ
 જાય. કારણ કે ખોટે હથિયારે લડતાં સાચા ઉપાયો શોધવાની
 જિજ્ઞાસાજ ન જાગત થાય. માત્ર વેણીચંદભાઈનો પ્રયત્ન જે રીતે
 સ્તુત્ય છે, તે રીતે વધાવી લેઈ તેનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ
 કરવો જોઈએ.

અર્થાત્ વેણીચંદલાઈના આશયમાંથી એજ તત્ત્વ મળે છે કે—“ગમે તે સ્થિતિ ચાલતી હોય, ગમે તે પરિસ્થિતિ ચાલતી હોય, તે કુદરતી દેશકાળની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે હોય કે કૃત્રિમ રીતે હાલી થયેલી હોય, એમ ગમે તે કારણે હોય તે વિચાર વિદ્વાનો, આગેવાનો અને મુનિમહારાજઓ ભલે કરે. મારું તે ગળું નહીં. મારો તો એકજ ધર્મ છે કે—જે સમયે, વર્તમાન સમયે—જે ભાઈ જ્યાં હોય, જે પરિસ્થિતિમાં હોય, તે દેશમાં હોય કે વિદેશમાં વસતા હોય, તે નવા પોષાકમાં હોય કે જુના પોષાકમાં હોય, તે જુના વિચારના હોય કે નવા વિચારના હોય, તે મુનિ હોય કે ગૃહસ્થ હોય, ગરીબ હોય કે તવંગર હોય, પરંતુ જેમ અને તેમ અને જેટલી રીતે થઈ શકે તેટલી રીતે પ્રયત્નો કરીને દરેકની આબુખાબુ વીતરાગ ધર્મનું વાતાવરણ ફેલાવવું, તેના સંદેશો પહોંચતો કરવો અને તેના દિલમાં જો શ્રદ્ધા—વાસના હોય, તો તેને પદલવિત કરવી. જે ઝાંખી ન પડે, નષ્ટ ન થાય. અને ન હોય તેનામાં નવી ઉત્પન્ન કરવી, અને તે વ્યક્તિ પોતાનું ઇંહ—પારલૌકિક હિત સમજે અને આચરે. આ એકજ તત્ત્વને વળગી રહેવું. એજ મારો જીવનમંત્ર છે. પછી તે મહેસાણા પાઠશાળાથી સિદ્ધ થાય, પુસ્તકો છપાવવાથી સિદ્ધ થાય, જૈનશાળાઓ સ્થાપવાથી સિદ્ધ થાય, સૂક્ષ્મ બોધ પ્રકરણની પાઠશાળા સ્થાપવાથી સિદ્ધ થાય, કેળવણી ખાતું અને શ્રેયસ્કર મંડળ સ્થાપવાથી સિદ્ધ થાય, ગમે તે રીતે સિદ્ધ થાય તેની સાથે મારે વધારે તાત્પર્ય નથી. સારાંશ કે—વ્યાવહારિક શિક્ષણને માટે તે તે સંસ્થાઓ છે, અને નહીં હોય ત્યાં ત્યાં સ્થાનિક લોકો ધંધા અને વ્યવહારને અંગે જરૂરીઆત પુરતી સંસ્થા ખોલશે એટલે

તે જવાબદારી તેમના ઉપર રહેવા દઇ માત્ર ધાર્મિક અને શાસનને લગતીજ પ્રવૃત્તિઓ ઉપાડી લેવાનું કામ આ સંસ્થાએ કરવાનું છે. જો આ સંસ્થાને પણ વ્યાવહારિક સાથે મિશ્રિત કરી નાખવામાં આવશે તો ઉપરના કાર્ય માટે કોઇ જૂઠ્ઠા સાધનની અપેક્ષા રહેશે જ. માટે તેમ થવા ન દેતાં જેમ અને તેમ ધાર્મિક જરૂરિયાતને પુરી પાડનારી સંસ્થા તરીકે જ આ સંસ્થાઓનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. એટલે કે જ્યાં જ્યાં એક પણ જૈન કુટુંબ કે વ્યક્તિનો વસવાટ હોય, દૂર કે નજીક દેશ કે પરદેશ, પરંતુ તે સર્વ સ્થળે-તેની જૈન ધર્મ તરફની ફરજ, વીતરાગ ધર્મનું આરાધન કરવાના કાયદા, તે વિષેનું જ્ઞાન વિજ્ઞાન-દેવ ગુરુ અને ધર્મ તરફ વલણ, સંઘના જવાબદારીના સવાલોમાં ઉપેક્ષા દૂર કરીને ખનતું કરી છુટવાની વૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય, તે રીતે તેના કાન પર અવાજ અથડાવ્યે જવા જોઇએ, વાતાવરણ ફેલાવ્યે જવું જોઇએ. ઉચિત સાધનો પણ પુરા પાડવાની સગવડ કર્યે જવી જોઇએ. જ્યાં જ્યાં કોઇ પણ જૈન વ્યક્તિ સૂક્ષ્મ તત્ત્વજ્ઞાન મેળવતી હોય ત્યાં તેને તેનાં સાધનો પુરાં પાડવાં જોઇએ, જૈન મંદિર અને ઉપાશ્રયના ધાર્મિક વાતાવરણમાં પ્રકાશ રહ્યા કરે તેવી યોજનાઓ પુરી પાડયે જવી જોઇએ. વિગેરે વિગેરે કાર્યોને લગતીજ પ્રવૃત્તિ તરફ આ સંસ્થાઓનાં નાણાં અને શક્તિનો વ્યય થવો જોઇએ. આપનારાઓ પણ આ ઉદ્દેશથીજ નાણાં આપે છે અને આપ્યા છે. પછી તે સ્પષ્ટ હોય કે ગર્ભિત હોય. અને સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને ચલાવવાનો વેણીચંદલાઇનો ઉશ પણ એજ છે. માટે તે રીતેજ તેનો ઉપયોગ થવો જોઇએ. નહીં કે બીજી રીતે.

એ નાણાંઓનો, એ શક્તિઓનો એ રીતે ઉપયોગ કરવા

છતાં કેટલીક બાબતોમાં ઘણીજ દીર્ઘ દૃષ્ટિ વાપરીને અત્યન્ત સાવ-
ચેત રહેવાની જરૂર છે. તેનું માત્ર દિગ્દર્શન કરાવીને આ પ્રક-
રણ પુરું કરીશું—

૧ હાલના જમાનાની રુઠિ અને કાયદાને અનુસરીને ટ્રસ્ટડીડ
કરાવવામાં સંઘના પ્રાચીન બંધારણ તથા કાયદાઓ અને સંસ્થા
વચ્ચે અંતર વધે છે. તેથીજ ધર્મ અને પ્રજાના એકાન્ત હિત અને
સંસ્થા વચ્ચે પણ અંતર પડશે. અર્થાત્ સંસ્થા હિત નહીં સાધી શકે.
વળી જે સમાજની તે સંસ્થા છે તેમા વિશ્વાસલાયક વ્યક્તિઓ ન
હોવાનું, ટ્રસ્ટડીડ કરાવનારી તે સમાજનીજ અથગણ્ય વ્યક્તિઓ
કબુલ કરે છે, એવું ગર્ભિત રીતે સાબિત થાય છે. અને પોતાની સ-
માજના બધા માણસોનો વિશ્વાસ કાર્યવાહકો ઉપર નથી, એવું પણ
ગર્ભિત રીતે સ્વીકૃત થાય છે. એક સંસ્થાનાં નાણાં અને કાર્ય-
વાહી બચાવવા જતાં કાયમને માટે આ કલંકો ગર્ભિત રીતે
બેઠારી લેવામાં આવે છે. તેથી ભવિષ્યમાં સમાજને ઠામ ઠામ શોષવું
પડશે અને ધાર્મિક બાતાઓ જોખમમાં પડશે. આમાં કાયદા
કરતાં ભાવિ નુકશાન વધારે સમજાય છે. માટે આ બાબત અહીં
આટલું દિગ્દર્શન કરવું પડ્યું છે. એમ કયાં વિના માત્ર
નાણાંની સુરક્ષિતતા તથા કાર્યની ક્ષમ્ભસ નીતિ જાળવી રાખવા
માટે સમાજમાંથીજ એવા યોગ્ય વિશ્વાસલાયક ગૃહસ્થો શોધી
ફાઠવા જોઈએ કે-જેઓની જવાબદારી ઉપર બધું રહે, તો કશો
વાંધો નહીં આવે. થોડી વ્યક્તિઓના વિરુદ્ધ વિચારો ચલાવી
લેવા સારા, પરંતુ ટ્રસ્ટડીડ કરાવી આખી સમાજમાં અવિશ્વા-
સનું ધોરણ સ્વીકારી લેવું તે વધારે જોખમ છે.

અને એવી લાયક થોડી પણ વ્યક્તિઓ આપણામાં નથી,
એમ કબુલવામાં તો સમાજ પ્રત્યે ભારે અવિશ્વાસ ગણાય. પરંતુ

તદ્દન તેવી સ્થિતિ નથીજ. માત્ર થોડો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર રહે છે. તે વ્યાજબી પ્રયત્ન થવો જોઈએ. જે કોમ મહાજન તરીકે-ગામોગામના ટ્રસ્ટી તરીકે બહાર છે પ્રજામાં વિશ્વાસપાત્ર સ્થાયિ જમાવટ પાડેલી વિશ્વાસપાત્ર કોમને પોતાના ખાતા માટે બીજા પાસે વિશ્વાસ સ્થિર કરાવવો પડે એ બહુ ખુશી થવા જેવું તો નથીજ. પછી તો જેને જે રૂચે તે ખર્ચે. તેમાં બહુ આનંદ માનવા જેવી વાત નથી એ ચોક્કસ.

૨ સંસ્થાની હું ઑશીસ મહેસાણામાંજ રહેવી જોઈએ. ખાંચ ભલે મુંબઈ રહે, નાણુંના ઉત્પન્ન માટે નાણું ભલે મુંબઈ વિગેરે જ્યાં યોગ્ય સ્થળ તબજોને ઠીક લાગે ત્યાં રહે. પરંતુ હું-ઑશીસ તો મહેસાણાજ રહે ત્યાં સુધી વધારે ઉત્તમ પ્રકાર છે. આપણા દરેક આખતોનાં ખાતાંઓની હેડ ઑફિસોનું મત્યક મુંબઈને કરી નાંખવાનો એ અર્થ છે, કે-જે દેશના સ્થાનિક લોકોમાં કામકાજ કરવાની શક્તિ ઘટતી જાય છે, એ તેનો ગર્ભિત અર્થ છે. આપણે તો એવુંજ ઇચ્છીએ કે-મુંબઈમાં પણ કાર્ય-કરનારાઓની શક્તિ રહે, અને દેશમાં પણ રહે. હું ઑ-ફીસ છતાં મુંબઈ લઈ જવી ઘટે તો એટલી અશક્તિ કળુલ કરી લેવી જોઈએ, બીજું શું ? પછી ભલે ત્યાં વધારે સગવડનું ખાતું મળી જાય. પણ અહીં તે પ્રમાણે સગવડ નથી, એટલી અશક્તિ તો ખરીજ. માટે જ્યાં સુધી તેમ ન થાય ત્યાં સુધી ઉત્તમ છે.

૩ કેળવણી ખાતાનો ઉપયોગ જૈન જ્ઞાન અને તેમાં પણ જેમ અને તેમ સમ્યગ્ જ્ઞાનનો સમ્યગ્ રીતે પ્રચાર થાય તેમાં જ થવો જોઈએ. નહીં કે કેળવણી એટલે ગમે તે જાતની કેળવણીમાં તનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. અલબત્ત કેળવણી શબ્દને

વ્યવહાર કાર્યવાહકોએ રાખ્યો છે, પરંતુ નાણાં ભગ્નારનો, ઉપ-
દેશક મુનિમહારાજોનો અને ધર્મમૂર્તિ કાર્યકર્તા વેણીચંદભા-
ઈનો એકંદર હૃદયનો શો હેતુ અને આશય છે ? તે વધારે પ્રમા-
ણભૂત છે. જૈનવિજ્ઞાન એટલું બધું વિશાળ અને જગતદિતકર
છે કે તે છે તેટલા જૈનોમાં બરાબર વ્યાપ્ત કરવાને અને જીવ-
નમાં જીવતું કરવાને અબજો રૂપિયાના ખર્ચે પણ પુરું પહોંચી
વળાય કે કેમ ? તો પછી આટલી રકમથી શું થાય ? તોપણ જે
છે તેનો ઉપયોગ તેમાંજ થવો જોઈએ.

૪ એજ રીતે જેમ શ્રેયસ્કર મંડળનાં નાણાનો ઉપયોગ
જૈન ધર્મનાં શ્રેયઃ કરવામાંજ થવો જોઈએ. જૈન એવી કોઈ
કોમ નથી. જૈન એ માત્ર ધર્મ છે. અને જૈન કોમો કહે-
વાય છે, તેનો અર્થ જૈન ધર્મ પાળનારી કોમો એવો છે. માટે
આ ખાતું જૈનધર્મ-જૈનદર્શન, જૈનશાસનના હિતને માટેજ છે. યદ્યપિ
ધર્મના સ્થાયિપણામાં કોમોને લાલ છેજ. આજની સ્થિતિમાં
ધર્મવ્યવસ્થા હશે તો કોમો ગર્ભિત રીતે વ્યવસ્થિત હોવાનીજ.
શિખર બરાબર વ્યવસ્થિત હશે તો મંદિર હજી હલું છે, એમ
તો સાબિત થશે જ. માટે ધર્મ એ પ્રજાજીવનનું શિખર છે, કેન્દ્ર
છે, સર્વ જીવનની પ્રતીક છે. તેથી જેમ બને તેમ તેની વાસ્તવિક
તેજસ્વિતા અને નિસ્તેજતા ઉપરથી જ ભારતવર્ષમાં પ્રજાની
આબાદીનો વિચાર કરાય છે. નહીં કે મોટા રાજમહેલો કે મોટી
હવેલીઓ ઉપરથી આંક કાઢવાનો છે. ઝુંપડામાં પણ આદર્શ
ભારતીય આર્યનું જૈન જીવન ચમકી શકે છે.

અલબત્ત, જૈનધર્મ અને શાસનના શ્રેયઃ માટે ધ્યાન આપ-
વાની જરૂર છે, તેમ કોમ સમાજ કે પ્રજા માટે ઉપેક્ષા કરવાની

છે, એમ સાબિત નથી થતું. કારણ કે-એ પણ ધર્મનાં અંગો છે. જેમ અંગીની મરામત આવશ્યક છે, તેમ અંગોની પણ મરામત આવશ્યક છે. અને જે આપણાથી પહોંચી વળી શકાય તો એકેએક અંગની સંભાળને પહોંચી વળવું જોઈએ, અને તેને ખૂબ મજબૂત તથા તેજસ્વી કરવું જોઈએ. તોપણ યથાશક્તિ તેમાં ભાગ લેવા વિના અંગી શી રીતે ટકી જ શકે ? એ પ્રશ્ન છે. અને તેનો ઉત્તર એ છે કે-એ કામો કરવા માટે અમારો બીલકુલ નિષેધ નથી પરંતુ તે બીજા હાથ પર સામાજિક, કોમી કે પ્રબંધીય સવાલ તરીકે હાથ ધરાવા જોઈએ. અને તેનો ઉકેલ તે રીતે લાવવા જેટલા બને તેટલા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. પરંતુ બન્ને સવાલો અનાવશ્યક સેળસેળ ન થઈ જવા જોઈએ. લેદાલેદ છે. એટલે જેટલો અલેદ છે, તેટલો તે પ્રત્યક્ષ થવો જોઈએ, અને જેટલો લેદ છે, તેટલો તે પ્રત્યક્ષ થવો જોઈએ. એકાંતથી લેદ અથવા એકાંતથી અલેદ કરી નાખવાથી ભારે જોખમો છે. જૈન એ ધર્મ છે, નહીં કે કોમ છે. એ રીતે લેદ છે. અને ધાર્મિક જીવન તથા સામાજિક કે કોમી જીવન એ બન્ને પ્રબંધનાં અંગ છે. એ રીતે અલેદ છે. માટે આ ખાતું મુખ્યપણે ધર્મના શ્રેયઃ માટે ઉપયોગમાં આવવું જોઈએ. તેથી સામાજિક કામો માટે બીજાં ખાતાંઓ હોય કે સ્થાપવા આવશ્યક હોય તેનો ઈન્કાર થતો નથી.

૫ સંસ્થાનું કામકાજ એટલું પ્રકાશમય રીતે ચાલવું જોઈએ કે-જે ખાતાંઓમાં જે જે નાણાં છે, તેનો ઉપયોગ જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખીને એવી રીતે ખર્ચાવા જોઈએ કે-ઉત્તરોત્તર તે ઉદ્દેશ પાર પડવા સાથે યથાશક્તિ નવાં નાણાં

મળ્યાજ કરે. જેમકે-સાધુસાધ્વીનું ઔષધ ખાતું-જ્યાં કોઈ પણ ઠેકાણે આ શ્રમણવર્ગ ગ્દાન કે રુણ હોય તે સ્થળે જો સ્થાનિક મદદ બરાબર ન પહોંચી શકતી હોય તો આ ખાતાએ ત્યાં પહોંચી વળવું જોઈએ. કોઈ કોઈ વખતે કોઈ કોઈ મુનિને મહારોજ થાય છે, અને કેટલીક વખત તે લાંબાય છે. ભારે કિંમતી દવાઓ કરતાં સારવારની વધારે અગત્ય હોય છે, ત્યાં સ્થાનિક કામ કરનારાઓ પૈસે ટકે ન પહોંચી વળે તેવી સ્થિતિ હોય ત્યાં આ ખાતાએ પહોંચી વળવું જોઈએ. જો કે સ્થાનિક લોકો પહોંચી વળે, જેમ અને તેમ ઓછા ખર્ચે જેટલું કરે તેટલું કરવા દેવું, એ ઉત્તમ આદર્શ છે. તેમાં વચ્ચે વધારે સગવડ આપવા જવું એ તેને તોડવા બરાબર છે, તેને ઝાંખો પાડવા બરાબર છે, અને તેમ થવા દઈએ તો પાછળથી પસ્તાવું પડે, કારણ કે બધે ઠેકાણે કેન્દ્રિત ખાતું તો ન પહોંચી વળી શકે. તોપણ આદર્શની વાત કરીને ખાતું પ્રમાદ ન સેવી શકે. સંસ્થાનું ધ્યાન તો પહોંચવું જ જોઈએ કે અમુક સવાલ સ્થાનિક લોકોએ ઉપાડી લીધો કે કેમ ? પછી જરૂરિયાત ન હોય તો ભલે મદદ ન કરવી, પરંતુ ભગૃતિ તો જોઈએજ. જો સંસ્થામાં તે ખાતું છે તો, ન હોય તો કોઈ ન પૂછે. આ રીતે ભગતી સ્થિતિમાં કામ થાય તો નાણાં પણ અવશ્ય મળે તેમાં શો સંશય છે ?

તેવીજ રીતે સૂક્ષ્મ બોધ પાઠશાળાનાં નાણાંનો ઉપયોગ જ્યાં જૈનો જૈન તત્ત્વોનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરતા હોય, ખાસ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરતા હોય, ત્યાં એ નાણાં પહોંચી જવાં જોઈએ. અલબત્ત અભ્યાસકની દર્શનશુદ્ધિ વિગેરે તત્ત્વોની ગવેષણાની આવશ્યકતા રહેતી હોય તો તે કરીને પણ તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. આ માત્ર દાખલા આપ્યા છે. પરંતુ આ દાખલા ઉપરથી બીજાં બધાં ખાતાંઓ માટે સમજી લેવું જોઈએ.

નાણાંની રોકાત જેમ અને તેમ જૈન ભાઈઓને ધંધામાં મદદ કરે તેવી રીતે થઈ શકે તો વધારે ઉત્તમ. કારણ કે આપણાં નાણાંથી બેંકો વધારે જોરમાં આવે છે, તથા તે આપણને ન ધીરતાં કંપનીઓને ધીરે છે. તેથી કંપનીઓ વધારે જોરથી વેપાર કરી શકે. અને તે જોરનું આપણા વેપારીઓ ઉપર આડકતરું દબાણ આવેજ. અને સાથે મૂડીની સગવડ નહીં. આ બંને મારાથી આપણા વર્ગને તૂટવું પડે છે. માટે જો આપણાં નાણાંનો ઉપ-લોગ તેમને મળે તેવો ખ્યાલ રખાય તો સારું. આ ઉપરથી નાણાની સુરક્ષિતતામાં ઉપેક્ષા કરવી, કે જૈન ગૃહસ્થોને નાણાંના પોતાના અંગત ઉપયોગ વિષેની યોગ્યતા અયોગ્યતાને ખ્યાલમાં ન લેવી તથા જૈન બેંક કાઢવી, એવી કશી ભલામણ કરતો નથી.

૬ આજે અભ્યાસ કરનારાઓની સંખ્યા ચારે તરફ ઉભરાઈ રહી છે, પરંતુ શુદ્ધ દૃષ્ટિથી જૈન ધર્મનાં તત્ત્વોને અભ્યાસ કરનારી સંખ્યા બહુજ જુજ છે, અર્થાત્ નહીં જેવીજ કહી શકાય. કારણ કે ગૃહસ્થે ની જ્ઞાન તરફ જે ભક્તિ હતી તે ભક્તિ માત્ર હૃદયમાં હતી. કારણ કે તેઓ એમ માનતા હતા કે “આપણે વ્યવસાયી હોવાથી જ્ઞાન મેળવી શકતા નથી, પણ જેઓ મેળવે છે તેમને ધન્ય છે.” પરંતુ તેમના સંતાનો જમાનાના વાતાવરણને લીધે ભણવા તરફ વળ્યા, પરંતુ તેઓએ મુખ્યપણે બાહ્ય જ્ઞાન, અને બાહ્ય જમાનાના સંસ્કાર ઝટ લીધા. તેમાંજ વણાઈ ગયા. અને બાકી વધારે પૈસા મેળવવાની લાલસા, ટાપટીપ, ખર્ચાળ જીવન વગેરેમાં જીવન હોમાઈ ગયું. એટલે માત્ર શુદ્ધ ઉંડા તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી સંગીન તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરનારાઓની સંખ્યા બહુજ જુજ હશે એમ કહી શકાય. પછી મધ્યમ વર્ગ—તેને પોતાની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાની ઉપાધિ હોય,

હવે રહ્યો તદ્દન છેલ્લો સામાન્ય વર્ગ-જેને પેટની પડી હોય. તે ભણવા આવે, પરંતુ તેને તેમાંથી પોતાનો પ્રથમ અને મુખ્ય પ્રશ્ન ઉકેલવાનો હોય. આ સ્થિતિમાં તેમની પાસેથી તલસ્પર્શી અભ્યાસની આશા રાખવી વ્યર્થ, અથવા તેમ થાય તોપણ સમાજ પર તેની છાપ જોઈએ તેવી પડે નહિ. અને તે બંનેય ઉદ્દેશોને મોટી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓને રાખવાના લોભથી સંસ્થાના સંચાલકો નાણાં અને સાધનોથી પહોંચી વળતા નથી. અને થોડાને પહોંચી વળી શકે, પણ સંખ્યા વધારે રાખવાની પ્રતિષ્ઠાના ચેપથી બચી શકતા નથી. વધારે સંખ્યાથી વધારે સંખ્યાને પાળી પોષી શકાય, પરંતુ બધાને સંગીન વિદ્વાન તો નજ બનાવી શકાય.

થોડી સંખ્યાને સંગીન બનાવવામાં વધારે લાભ છે કે મોટી સંખ્યાને સામાન્ય જ્ઞાન આપવામાં વધારે લાભ છે? આ મોટો વાદ છે. વિદ્વાનોમાં આ પ્રશ્ન ભારે ગુચવાડો ઉભો કર્યો છે. તોપણ બહુજ વિચારને અંતે નક્કી કરી શકાય છે કે-આપણને હાલ જેમ સંગીન તૈયારી તેમ વધારે લાભ છે. પછી તેની મોટી સંખ્યા હોય તો વધારે ઉત્તમ. પણ છેવટે નાની સંખ્યા હોય તોપણ પ્રમાણમાં પરિણમે સામાન્ય તૈયારીવાળાની મોટી સંખ્યા કરતાં વધારે ફાયદો છે, એ ચોક્કસ સિદ્ધાંત છે.

એટલે હવે તો આ સંસ્થામાં એવી એકાદ બે વ્યક્તિ તો ચોક્કસ હોવી જ જોઈએ કે જે આખા સમાજમાં સાગમાં સારા વિદ્વાન હોય. એટલે જ્ઞાનની સર્વ શાખા પ્રશાખામાં તૈયાર હોય. જ્યારે પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય ત્યારે કામ આવી શકે. અહીં એટલું યાદ રાખવું કે આ આદર્શ સ્થિતિ નથી, પરંતુ શરૂ કરેલા કામની માત્ર ગતિ વિચારીએ છીએ. આદર્શ તો એ છે કે-સમર્થ ચારિત્રપાત્ર

આચાર્ય અને મુનિઓ ઉત્પન્ન કરવા જોઈએ. શાસનનો ખરો આધાર તેમના ઉપર છે.

આ રીતે વિદ્વાન વ્યક્તિઓ તૈયાર કરવાથી અનાજ અને પરાણના ન્યાયથી વચ્ચે શિક્ષકો ઉપદેશકો વિગેરે મધ્યમ કાર્ય-ક્રત્તાવર્ગ મળીજ રહેશે.

૭ જેમ અને તેમ અભ્યાસમાં—પાઠશાળામાં અને સર્વત્ર પ્રાચીન પૂર્વાચાર્યોની કૃતિના ગ્રંથોનો ઉપયોગ થાય તે વધારે ઇષ્ટ છે. કારણ કે તેમાં વચ્ચે બીજાને ઘુસાડવાથી તેઓનું સ્થાન ખસી જશે. અથવા ઘણે ઉંચે સ્થાન ચાલુ અભ્યાસક્રમમાંથી ખસી જશે. અને બીજું તેઓના પવિત્ર આત્મા સાથે શબ્દોદ્ધારા જે સીધો સંબંધ બંધાય છે, તે બીજી કોઈ રીતે શક્ય નથી. ગમે તેવા વિદ્વાન થવા છતાં મહાત્મા પુરૂષોના હૃદયના રસના છાંટા તેમાં ન પડે તો ઘી વગરના ખોરાક જેવું બધું જ્ઞાન લુપ્ત છે. માટે તેમનીજ ભાષામાં અને તેમનાજ શબ્દોમાં જે લખાયું હોય તે દ્વારાજ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. કારણ કે તેમના શબ્દો અને પરિભાષાઓ અને રચનાઓ તેમના હૃદયમાંથી રસ બહાર નીકળવાની નીકો છે. તે દ્વારા અભ્યાસીઓના હૃદયમાં તેઓ વસી શકે છે. આ તત્ત્વ ધર્મપ્રચારકોએ અને હિતચિંતકોએ ભૂલવું નથી જોઈતું. તેઓના ગ્રંથોના રહસ્ય સુધી પહોંચવા માટે વળાવા તરીકે ઉપયોગમાં લીધેલાં બીજાં પુસ્તકો કદાચ ઘરઘણી થઈ ન બેસે તેની સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે. એટલી સાવચેતી રાખ્યા પછી વળાવા તરીકે લેવામાં વાંધો નથી. અને જો પૂર્વાચાર્યોના ગ્રંથોના અભ્યાસ વિષે અશક્ત વધી ગઈ છે, એમ કબૂલ કરી લેવામાં આવે તોપણ તેઓની છાયા પાડે

તેવાજ અંથો તૈયાર થવા જોઈએ, નહીં કે છીંછરા. કાંઈ પણ જોતાંની સાથે જૈનવિજ્ઞાનની અપૂર્વતા જોઈ શકે. તેના દિલમાં ચમત્કાર લાગવો જોઈએ. નહિ કે તેને વિષે તેનો અ-યોગ્ય અથવા નજીવો અભિપ્રાય બંધાય કે ઉપદ્રવની વ્રાત ઉત્પન્ન થાય. તેવું ન થવું જોઈએ.

૮ ધર્મ એ જીવનમંદિરનું શિખર છે, માટે તેને લગતી સંસ્થા સર્વ સંસ્થાઓ કરતાં અતિશયવંત હોવી જોઈએ. તેનું તેજ ઝાંખું ન હોવું જોઈએ. બીજી જૈન સંસ્થાઓ ધર્મને કેવું સ્થાન આપે છે, તેની તપાસ કરવી જોઈએ. તેઓને માટે માર્ગ નક્કી કરવા જોઈએ. અને દરેક સામાજિક (વ્યાવહારિક) શિક્ષણની સંસ્થાઓમાં પણ ધર્મ કેન્દ્ર રૂપે વિરાજમાન છે કે નહીં, તેના તપાસ કરીને તે સંસ્થા માટે ધર્મની બાબતમાં પોતાનો અભિપ્રાય પણ આ સંસ્થાએ જાહેર કરવો જોઈએ. જે સર્વને માન્ય રહેવો જોઈએ. ફરીથી યાદ કરાવું છું કે આ સંસ્થા જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના આદિથી અંત સુધીના અભ્યાસને માટે હોવી જોઈએ. જો તે જરા પણ ભ્રેષ્ઠાસેન કરવા લલચાશે તો તેની ગાડી બીજે પાટે ચડી જશે. પછી પરિણામે મુંબઈ જવાને બદલે તે કલકત્તાના હાવરા સ્ટેશન પર જઈને ઉભી રહેશે ત્યારે માલુમ પડશે કે “અરે ! આપણે અહીં તો નહોતું આવવું ને ? હવે શું થાય ?” જો દિવસનું વચ્ચે આંતરું પડી ગયું. લાભ મળવાના કેસની મુદત ગઈ કાલે વીતી ગઈ. એક-તરફી કેસ ચાલીને કેટલું નુકશાન થયું હશે ? હવે કાંઈ ઉપાયજ હાથમાં નથી રહેતો.” એવું થશે. બાકી તત્ત્વજ્ઞાન મેળવનારા-ઓને એવી રીતે તૈયાર કરવા જોઈએ કે-તે વ્યવહારથી અજ્ઞાન ન રહે. કારણ કે તે શિક્ષણમાં ગર્ભિત રીતે વ્યવહાર આવીજ જવો જોઈએ. એ યુક્તિથી અભ્યાસ થાય, એટલુંજ નહીં પરંતુ

તેનો વ્યવહાર પણ સર્વાતિશાથી હોવો જોઈએ. પ્રાચીન તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી વ્યવહારમાં શૂન્ય રહેવાયજ, એમ માની લેઈશું તો શ્રીમદ્ હેરચંદ્રાચાર્ય વિગેરે સંખ્યાબંધ નાની ઉંમરમાં દીક્ષા લઈ માત્ર શાસ્ત્રીય ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરનારાઓને વ્યવહારશૂન્ય માનવા પડશે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. જગતના વ્યવહારના પણ એવા મહાત્માઓ માર્ગદર્શક અને એટલી હદ સુધી પહોંચ્યા હોય છે. માત્ર અભ્યાસક્રમની રચના અને ગોઠવણમાંજ ખુબી છે.

૯ જૈનશાળાઓ દહેરાસર (દેવગૃહેશ્વર) અને ઉપાશ્રયના વાતાવરણમાં અંતર પાડે તેવી રીતે ન ચાલવી જોઈએ. પ્રજ્ઞના ધાર્મિક જીવનનો મુખ્ય આધાર ચારિત્રપાત્ર વ્યક્તિઓ સાથે પ્રજ્ઞના સહવાસ ઉપર છે. અને ધાર્મિક શિક્ષણ, આચાર, શ્રદ્ધા તથા સંસ્કાર પ્રજ્ઞમાં દાખલ કરવાની મુખ્યમાં મુખ્ય એજ ચાવી છે. આ રીતે યોગ્ય રીતે પ્રાચીન પુરૂષોએ એ પ્રશ્નનો નિકાલ કરી મૂક્યો હતો, પરંતુ આપણે વચ્ચેથી દોઢડાદ્યા થઈને જૈન શાળાઓ વચ્ચે ઘુસાડી છે. પરિણામ એ આવતું જાય છે કે નિશાળમાં પાંચ કલાક બાળવા ગયેલો બાળક ત્રણ કલાક ખીબ પાઠમાં ગાળે છે અને એકાદ કલાક જૈનશાળામાં જઈ આવે છે. પછી તેને દહેરા કે ઉપાશ્રયમાં જવાને અવકાશ-ધૃત્તિ સગવડ ઓઝા રહે છે.

કાર્યવાહકો જૈનશાળામાં બાળકોના આવવાથી તેમના ધાર્મિક સંસ્કારનો ઉકેલ આવી જશે એમ જ્ઞાનમાં પડ્યા છે.

પહેલાં જ્યારે નિશાળો નહોતી ત્યારે ઘેર કે દુકાને રહેલા બાળકો અને યુવકો ઉપાશ્રયમાંજ જતા, ત્યાંજ બાણતા, ત્યાંજ

સામાયિક કરતા. આમ ગુરુઓ અને તેમની વચ્ચે સીધી લીટીનો સંબંધ થતો. હવે જૈનશાળાના માસ્તરદ્વારા સંબંધ રહે છે. એટલું અંતર વધતાં જે નુકશાન થયું છે તેની ખૂબી તો સૌ આગેવાનો ધાડી રહ્યા છે, એટલે અહીં વધારે નહીં લખું. અશ્રદ્ધા, ધાર્મિક વાતાવરણની, સંસ્કારની શિથિલતાનું ખરું કારણ આ છે.

પહેલાં વાતો એજ ચાલતી હતી કે “અમુક મહારાજ આવવાના છે. અમુક આવા વિદ્વાન્ છે. અમુક મારા ગુરુ છે. અમુક અમુકના ગુરુ છે. તે બરાબર ક્રિયાપાત્ર નથી.” એ એવી વાતોમાં કદાચ લડી પણ પડતા હતા, પરંતુ તે લડાઇમાં ગુરુઓની યાદ હતી, અને જીવનમાં તન્મય વાતાવરણ રહેતું હતું. હાલ તો આ બાબત વિદ્યાર્થીઓ લડાઇ પણ કરતા નથી. તેનો અર્થ એ છે કે—તેમના મગજમાંથી વસ્તુનું સ્થાનજ ખસી ગયું છે. અર્થાત્ બહુ ઉંડે ઉતરીને તેની સમાલોચના કરીએ તો ઉપેક્ષાજન્ય ઉદાસીનતા જન્મી છે. તેને બદલે અમુક લેખક આવા છે. અમુક દેશના વક્તા આવા છે. અમુક સાહેબ આવા વિદ્વાન્ છે. અમુક શોધક આવી શોધ કરી રહ્યો છે. વિગેરે વિગેરે વાતો મગજમાં સ્થાન જમાવી રહી છે. તે જમાવે તેની સાથે તો વાંધો નથી, પણ ઉપરના ખ્યાલોને બહાર કાઢીને તેમણે સ્થાન જમાવવા માંડ્યું છે. તેની સામે વાંધો છે. તે વાંધો પણ કેાની દૃષ્ટિથી ? જેઓ એમ માને છે કે જૈન બાળકોને કે પ્રાણીઓને જૈનત્વના આર્યત્વના કે પ્રાણીત્વના સંસ્કાર મળવાજ નેહ્યે, અને પરિણામે તેમાં તેનું ભદું છે, એમ માનનારાઓની દૃષ્ટિથી. પરંતુ જેઓ એમ માને છે કે—જેમ બને તેમ મગજમાંથી એ ભુલ્સા હવે નીકળવા નેહ્યે, પ્રજાલીને વળગી રહેવાની રુઠતા નીકળી જાય, તેમાંજ પ્રજાનું હિત

છે. તેની દૃષ્ટિથી તો તે સંસ્કારો મગજમાંથી નીકળી બાહ્ય અને નવા પાછા ઓગળા ધ્રુસે તેમાંજ બાળકોનું વધારે શ્રેયઃ છે. માટે જેઓ ધાર્મિક સંસ્કારના વારસાને બાળકોમાં સારી રીતે ઉતરતો જોવા હવે છે, તેમણે ગુરુઓ અને બાળકો વચ્ચેનું વ્યવધાન કબુલ ન કરવું જોઈએ. અને જેઓ જેમ અને તેમ એ સંસ્કારોનો વારસો આગળ ઓગળે લાંબાય, એ વિચારના હોય, તેમણે જેમ અને તેમ વ્યવધાન વધારવું જોઈએ આમ બંને સૃષ્ટિનો સાર સૂચવ્યા છે.

બીજી હવે એક અહીં સાવચેતી એ પણ રાખવા જેવી છે કે-ઉપરની સંસ્કાર પાડવાની લાલચ બતાવીને જૈનશાળાના માસ્તરનું સ્થાન જૈન મુનિઓને લઈ લેવાની ભલામણ કરશે. તો તે ભલામણથી પણ ચેતવું. કારણ કે, તે ભલામણનો સ્વીકાર કરવાથી મુનિઓ ગુરુ સ્થાનેથી ખસી જઈને માસ્તરને સ્થાને આવી જશે. અને પોતાના પદથી-(ગુરુપદથી) નીચે એક પગથિયું ઉતરી જશે. પછી પ્રજાને યુરોપ અમેરિકામાંથી કે જર્મનીમાંથી ગુરુ શોધવા માટે દોડવું પડશે. છુટાપણુ આવ્યેજ જશે. કારણ કે જૈનશાળાઓના માસ્તરોનું વ્યવધાન છતાં હજી ગુરુઓ પોતાનું અસ્તિત્વ બતાવી શકે છે. એટલે કંઈક ટકાવ થયો છે. પણ ગુરુઓ માસ્તર બની ગયા એટલે પછી પતી ગયું. પછી ગુરુઓની જરૂરીઆત શી રીતે પુરવી ? એટલે તેના વિના આખા ધાર્મિક વાતાવરણમાં પાતળા-પણું આવી જશે. પ્રજા ભણીને ભલેને ગમે તેટલી વિકાસ થશે પણ સંસ્કારમાં મીંડુ વળતું જશે. પરિણામે, આજે પણ લાખોની સંખ્યામાં જે માણસો જાણે અજાણે જૈન જીવન જીવવારૂપ અમૃત-ધાન કરી રહ્યા છે, તેનાથી તેની બ્રહ્મતા થતી જશે.

માટે સંક્ષેપમાં એટલુંજ જણાવવાનું કે-ધર્મશુરુઓ ધર્મ-
શુરુ તરફ કેજ રહે. તેમનું સ્થાન જરાપણ ઢીલું ન પડવું જોઈએ. અને
પ્રજા જેમ અને તેમ સીધી રીતે તેમના સંબંધમાં આવતી રહે, તેમ
કરવું તેથી ધર્મશુરુઓ પણ સાવચેત અને જવાબદાર વધારે
બનશે માસ્તરની અનિવાર્ય આવશ્યકતાજ નથી. પરંતુ જ્યાં
સુધી એ તત્ત્વ સાધારણ રીતે ઉપયોગી હોય ત્યાં સુધી ભલે રાખવું,
પણ બાધક થતું હોય તો તે નભાવી ન શકાય, અને નભાવવું પડે
તો તેટલી અશક્ત વધી છે, એમ કબુલ કરવું. મારો તો એવો
જ અભિપ્રાય છે કે-એ તત્ત્વ આપણને સાધક તરીકે જણાય છે
પણ તેનો પ્રયોગ મૂળથીજ બાધક તરીકે છે. અને તે બાધક
તરીકે પોતાનું છત્રું કામ કર્યેજ જાય છે, એમ ઉંડે ઉતરીને
વિચારતાં જણાય છે. માટે આ સંસ્થાએ એ તત્ત્વ જેમ અને તેમ
બાધકપણે કાર્ય ન ભજવે અને મંદિર તથા ઉપાશ્રયનું વાતાવરણ
જેમ અને તેમ ગામેગામ ઉત્તેજિત રહે, તેમ કરવું. તેમાં ભારે
ધર્મિક શિક્ષણ રહેલું છે. એ ઢીલું થતું જતું હોય અને જૈન-
શાળાઓ ધમધોકાર ચાલતી હોય તો જરાએ રાજી ન થવું. માટે
ધાર્મિક સંસ્કાર પાડવાની બાબતમાં કાર્યવાહકોએ આ ચિકિત્સા
કરીને નિદાન કરવાની અને દવાનો ઉપયોગ કરવાની જરૂર છે.

૧૦ કોઈ પણ સંસ્થા અને ખાતાનાં બંધારણોનું કોઈ પણ
તત્ત્વ પૂર્વાપરથી ચાલ્યા આવતા ચતુર્વિધ સંઘના બંધારણનું
વિરોધિ ન હોવું જોઈએ. આજકાલ એમ ઘણું ચાલી રહ્યું છે.
તેની શુદ્ધ કરાવવા પ્રયત્ન કરવો પડશે. હવે પછી નવી સંસ્થા કે
નવા ખાતાઓ નીકળે, તેના બંધારણમાં તે ખ્યાલ રાખવો
જોઈશે, નહીંતર પરિણામ એ આવશે કે-સંઘના હિતને માટે

થયેલાં કામોજ બંધારણમાં રાખેલી અદીર્ઘદૃષ્ટિને પરિણામે સંઘનેજ નુકશાન કરી બેસશે.

આ સંસ્થાઓ સંઘની છે, મેંબરોની સંસ્થા નથી. માટે બહુમતિનું ધોરણ રાખવું હાસ્યારૂપદ છે. હાલની સંસ્થાઓમાં પૈસા આપનારની સંસ્થા ગણાય છે, તે આપણા પ્રાચીન બંધારણમાં નથી. પૈસા આપનાર ભક્તિથી, આત્મ કલ્યાણ નિમિત્તે પૈસા અર્પણ કરે છે. પૈસા આપે છે, માટે તે જવાબદાર છે, જેમ નથી પણ સંઘની એક વ્યક્તિ તરીકે સંઘની સંસ્થામાં જવાબદાર છે. આપણે ત્યાં કોઈ નાના કામમાં બહુમતિ હોય છે. વખતે વિશિષ્ટ વ્યક્તિની પણ સમ્મતિથીજ કામ કરવું પડે છે. સામાન્ય ધોરણ સર્વ સમ્મતિનું હોય છે અને પ્રસંગ વિશેષમાં શાસનાગ્રણી આચાર્ય અને છેવટે જૈનશાસ્ત્રોની સમ્મતિ શરણ રૂપ રહે છે.

વળી હાલ પસા આપનાર પેટ્રન ને મુરબી બને છે, એટલે માલિકી જેવો ભાવ આવે છે. તેમજ સંસ્થા પૂજ્ય હોવી જોઈએ, તેને બદલે પૈસા આપનાર વ્યક્તિ સંસ્થાને પૂજ્ય, માન આપવા લાયક બને છે. તેથી તેમાં પૈસા આપનારની ભક્તિ કે સાધર્મિકવાત્સલ્ય નથી રહેવું. સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં અરણ કે ઉપરીપણનો ભાવ કે કાયદેસરપણું ન હોવું જોઈએ. માટે બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ જેમ મેંબરોની છે, તેમ આ સંસ્થા માટે ન બનવું જોઈએ આ સંસ્થા શ્રી સંઘની છે, એ તત્વમાં ખામી ન આવવા દેવી. જો આ સંસ્થા શ્રી સંઘની છે, તોપણ બહુમતિથી ઠરાવો કરવા એ કાયદાનો ઉપયોગ શો ? કારણ કે આખો સંઘ એકત્ર ન થયો હોય, ત્યાંસુધી અમુક ઠરાવની ખાબ-

તમાં વાસ્તવિક રીતે બહુમતિ છે કે લઘુમતિ છે તે નિર્ણયજ શી રીતે થાય? અને થોડા એકઠા થયેલાઓમાંથી બહુમતિ પકડી પાડવી એ શી રીતે ન્યાયસર ગણાય? માટે શાસનનું હિત ધરાવનારી વ્યક્તિઓ-પછી એક હોય એ હોય કે પાંચ દશ હોય તે હિત સમજીને જે પ્રમાણે કાર્ય ચલાવ્યે જાય તેજ આખા સંઘને સમ્મત છે એમ માની લઇને કામ ચલાવવું જોઇએ. આવાં અનેક સૂક્ષ્મ તત્ત્વોના વિચાર કરવાનો હોય છે. સંસ્થાના બંધારણમાં ઘણીજ દૃષ્ટિ રાખવી જોઇએ, અને સંઘ સંસ્થાના સનાતન નિયમો અને તત્ત્વોથી વિરોધી તત્ત્વો બહુયે અબહુયે બંધારણમાં ન ઘુસી જાય, તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે, નહીંતર બકરૂં કાઢતાં ઉટ પેસી જશે, એટલી સૂચના કરું છું. માટે આ તત્ત્વ બહુ વિચારવા લાયક છે. તેનો અહિં વિસ્તાર કરતાં માત્ર સંક્ષેપમાંજ સૂચના કરું છું.

૧૧ લલચામણાં સાધેનોથી, વાતાવરણોથી ન લલચાવું જોઇએ તેમજ ગલરામણાં વાતાવરણથી ગલરાવું પણ નહીં. જમાનાના નાશી લુલાવો ખાઇ સનાતન જૈન તત્ત્વોને ન તજવાં, તેના તરફ અણુગમો ન ફેલાય તેનો ખ્યાલ રાખવો. બીજાં પણ ધર્મની પ્રતિષ્ઠાનાં સૂક્ષ્મ તત્ત્વોને ધકકે ન લાગે તે તરફ ખ્યાલ રાખતાં રહેવું જોઇએ.

૧૨ જ્ઞાન કરતાં ચારિત્રને પ્રધાન પ્રદ આપવું જોઇએ, અને જેમ અને તેમ નાની સંખ્યામાં પણ પ્રતિષ્ઠાપાત્ર વ્યક્તિઓ ઉત્પન્ન કરવી જોઇએ. માટે પ્રવેશક યોગ્યતામાં બુદ્ધિ અને સફળ બન્ને તરફ વધારે ધ્યાન આપવું જોઇએ. ગરીબી કે અનાથતા તરફ વિદ્યાર્થીની પસંદગી વખતે ખ્યાલ ન રાખવો જોઇએ. તેને માટે બુદ્ધો કલાસ રાખવો, અથવા તેને માટે બીજી સંસ્થાઓને લલા-

મણ કરવી, પરંતુ યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓની જ ભરતી કરવી જોઈએ. પછી તેની પાછળ ખર્ચ કરવામાં પણ આવશ્યકતાને અનુસરી સંકોચ ન રાખવો જોઈએ. આવી થોડી વ્યક્તિઓ પણ સંસ્થા અને ધર્મનું જુલુસુ બની શકશે. તેમજ અભ્યાસનાં સાધનો સાથે લાયક જીવન અને તેવી તાલીમ મળે તેવાં સાધનો પણ સંસ્થાએ વસાવવાં જોઈએ. એટલે કે-જ્ઞાનાભ્યાસ, ધાર્મિક ક્રિયા, અને ચારિત્રમય જીવનની તાલીમ. તથા શારીરિક શક્તિ પણ ખીલવી જોઈએ. તેને માટે અખાડાઓને ઉત્તેજન આપવું એમ મારો આશય નથી. મારો તો આશય એ પણ છે કે તેને બહાર ઉત્તેજન તો આપણા તરફથી નજ મળવું જોઈએ. તેનાં કારણોની વિગતમાં અહીં નહીં ઉતરૂં. અખાડા વિના શરીરને વ્યક્તિગત તાલીમ મળવાની જરૂર છે. પછી તે ભ્રમભર્યું નથી, શારીરિક શ્રમથી, કે ખીલાં ગમે તે વ્યક્તિગત વ્યાયામનાં સાધનથી હોય તેની વિરુદ્ધ હું નથી. કારણ કે શરીરસંપત્તિ તૂટવી તો નજ જોઈએ. પ્રલયચર્યામાં પણ તેથી સારી મદદ મળે છે.

આ રીતે આ સંસ્થાનું ખાસ કાર્ય જૈનધર્મ અને જૈનશાસનનાં અંગોપાંગોને પહોંચી વળવાનું જણાય છે, માટે આ દષ્ટિબિંદુથી સંસ્થાએ પોતાની આખી કાર્યપ્રણાલી નક્કી કરીને તેની ક્ષેત્રમર્યાદામાં જ ચાલવું જોઈએ. પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં સમાવેશ પામતા વિષયો વિષે ખીજી સંસ્થાઓ બાબત પણ પોતાનો અભિપ્રાય બહારમાં તે પ્રગટ કરી શકે. ખીજી સંસ્થાઓનાં ધાર્મિક કેન્દ્રના સંબંધમાં જે નીતિ ચાલતી હોય તેની સમાલોચના કરવી, તથા તેમાં ફેરફાર કરાવવો. અથવા ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અન્યથા રીતે પ્રવર્તતી હોય તો તે અટકાવવા પણ પ્રયત્ન કરવાની ફરજ આ

સંસ્થાની છે, વિગેરે વિગેરે સામાન્ય દિશાસૂચક સૂચનાઓ સંક્ષેપમાં કરી દેવી અહીં ઉચિત જણાવાથી કરી છે. તો આશા છે કે તે દરેક વિષે વિશેષ ઊદાપોહ કરીને યથાયોગ્ય જરૂરિયાત પ્રમાણે સંસ્થાના કાર્યવાહકો ઉપયોગ કરશે એવી આશા સાથે આ પ્રકરણ પૂરું કરું છું.

લેખક સાથેનો સંબંધ.

મારે હાથે આ ચરિત્ર લખાવામાંયે કુદરતનોજ હાથ મને જણાય છે. કારણ કે વેણીચંદ્રભાઈ સાથેના મારા જુના સંબંધ વચ્ચે તો વખત અને સંજોગોનું મોટું અંતર પડી ગયું હતું. જે વખતે હું તેમના સંબંધમાં આવેલો તે વખતે મારી બાહ્યાવસ્થાને લીધે તેમને શી રીતે સમજી શક્યો હોઈ? અને ત્યાર પછી તો તેવો સંબંધજ નહીં, એટલે તેમને વિષે ખાસ કંઈ જાણવાનો તો પ્રસંગજ કેમ આવે?

આમ છતાં મારા પર તેમનો અનન્ય પ્રેમ હતો, એ મને યાદ છે. જે દિવસે તેમણે મને જોયેલો તેજ દિવસથી મારે માટે તેમના દિલમાં એક વાતસલ્યભાવ પોષણ પામતો ગયો હતો. કેટલાંક તેના પાછળથી પુરાવા જાણવામાં આવ્યા ત્યારે આશ્ચર્ય થયું.

આમ તો વેણીચંદ્રભાઈ અજાતશત્રુ જેવા હતા, એટલે તેમને કોઈ ઉપર વાસ્તવિક રીતે દ્રેષ હોય તેવું જાણવામાં આવ્યું નથી. અલબત્ત મતભેદ હોય, વિચારભેદ હોય, તેથી ઘણાની વચ્ચે અંતર પડ્યું હોય, છતાં તેમાં વૈમનસ્યને સ્થાન હોય એવો અનુભવ નથી. એટલે સામાન્ય રીતે તેઓ જેના પરિચયમાં આવે તેના તરફ તેમની સારી નજી અને શુભ વલણ તો

રહેજ. કારણ કે એ તેમની જીંદગીનું કાર્ય હતું, તેમની જીંદગીનો ઉદ્દેશ હતો અને એ ઉદ્દેશ જુદા જુદા કાર્યોમાં પરિણત થઈ ફળિત થયેલો આપણે જોઈ શક્યા છીએ. છતાં મારા ઉપર વિશેષ સદ્ભાવ હોવાના દાખલા છે. તે ઉપરથી લેખક સાથે સંબંધનું સૂચક આ પ્રકરણ લખવા હું દોરાયો છું. અમે એક વખત સંબંધમાં આવ્યા ને જુદા પડ્યા એ કરુણ પ્રસંગ આ સ્થળે વર્ણવીને વાચકોની ખાતરી કરી આપતે, પરંતુ વિસ્તારભયથી હવે આપી શકતો નથી. ત્યાર પછી પણ વેણીચંદ્રભાઈના વાતસલ્યભાવ જાણવાના અનેક પ્રસંગો મળ્યા છે, જે હું અને તેઓજ જાણીએ છીએ.

હું ઉપર લખી ગયો તેમ વચ્ચે કાળ અને સંજોગોનું મોટું અંતર પડવા છતાં જેમ જેમ તેમની કાર્યપદ્ધતિઓ વિષે હું વિચાર કરતો ગયો, જેમ જેમ તેમાં કાંઈક ને કાંઈ તેમનું વ્યક્તિત્વ વિચારતો ગયો તેમ તેમ તેમના તરફ કોઈ કોઈ બાબતમાં માનસિક પક્ષપાત પણ વધતો ગયો. તથા અકસ્માત્ સંજોગેજ છેલ્લા વર્ષમાં પણ બેએક માસ છુટાછવાયા તેમના પ્રસંગમાં આવવાનું થયું, ત્યારે અમે બન્ને એક બીજાને કાંઈક વધારે પ્રમાણમાં સમજી શક્યા. ત્યાર પછી અમારી વચ્ચે અંતર તો ઉભું થઈ ગયું. તથા મારી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ પણ બીજાને વધારે અંતર હોવાનું કદપવાને પુરતી હતી, છતાં એ બધું અંતર ઓગળી ગયું અને વેણીચંદ્રભાઈને કેટલેક અંશે સમજી શકનાર મારાજ હાથમાં તેમનું ચરિત્ર લખવાનો પ્રસંગ અનાયાસેજ સ્વાભાવિક રીતે આવી પડ્યો, જે જતો કરવાનું મને જરાયે મન ન થયું, તેને ગમે તેવા અટપટા સંજોગોમાં પણ વધાવી લીધો, અને વેણીચંદ્ર-

આઈ તરફ અનુરાગ ધરાવનારા વાચક મહાશયોની સન્મુખ આ ચરિત્ર આ રૂપમાં યથાશક્તિ રજુ કરી શકાયું છે.

નિવેદન અને ઉપસંહાર.

આ ચરિત્ર લખવામાં અંગત પરિચય તથા કેટલીક ભૂત અને ભાવિ સંજોગોની વિચારસરણીએ મદદ આપી છે. તોપણ માસ્તર દુલ્લભદાસ કાળીદાસે માહિતી મેળવીને સંગ્રહ ન કર્યો હોત તો મારાથી કાંઈ પણ થઈ શકવું અશક્યજ હતું. તેમણે જે ચિત્ર દોર્યું હતું તેમાં રંગ પુરવા સિવાય મેં વધારે કશું કર્યું નથી, છતાં સંસ્થાએ લેખક તરીકે મને બહેર કર્યો છે, તેમાં સંચાલકોની ઉદારતાજ હું જોઉં છું. તેઓએ ધારેલા વખતમાં જો કે હું આ કામ પૂરું કરી શક્યો નથી, તોપણ તે બાબત તેઓએ ઉદારતાથી સહી લીધી છે.

આ ચરિત્ર લખવામાં કયાંય માહિતીદોષને લીધે ભૂલ-થાપ થઈ હોય તે હકીકત મેળવીને સુધારી લેવા સર્વ વાચકમહાશયોને વિજ્ઞાપિત છે. અને કોઈ પણ સ્થળે વેણીચંદ્રભાઈ વિષે ન્યૂનોક્તિ કે અતિશયોક્તિ કાળજી રાખવા છતાં થઈ ગઈ હોય તો છદ્મસ્થતાજન્ય દોષ ગણીને ક્ષાંતવ્ય ગણવો. સાથે સાથે એટલી વિજ્ઞાપિત પણ સજ્જન વાચકમહાશયોને કરું છું કે-આ ભૂમિકામાં આવેલા ઘણા વિષયો માટે મારી સાથે ચર્ચા કરવાનું મન થશે. કારણ કે તેમાં સૂચિત કરેલા પ્રાસંગિક વિચારો વિષે અનેક વિચારશ્રેણીઓ ઉઠશે. તેના ખુલાસા રૂબરૂ અથવા પત્રવ્યવહારથી મેળવી શકાશે. ભૂમિકાનો વિસ્તાર અને તે લખવાની ઉતાવળ તથા અવકાશનો અભાવ વિગેરે સંજોગોથી

વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ નથી થયું એમ મને લાગે છે, તથા વાચકોને પણ સ્પર્શશે. તથા લખીને તુરંત જ પ્રેસમાં મોકલેલ લખાણ ફરીથી જોઈ શકાયું નથી એટલે સુધારવા છતાં વાક્યરચના દોષો કે ભાષાદોષો રહી જવા પામ્યા છે. તેથી કોઈ વિચારો અસ્પષ્ટ કે પુનરુક્ત જણાય તો તે યથાયોગ્ય સુધારી સમજી લેવાની વિજ્ઞાપિ છે. જો કે ચરિત્ર લખનારનો 'ધર્મ' યથાર્થ વિગત રજુ કરવાનો છે, નહીં કે તેમાં સમાલોચક બનવાનો અધિકાર છે. આમ એક ધર્મ માને છે. ત્યારે બીજો વર્ગ એમ પણ માને છે કે—ચરિત્ર લખવાનો હેતુ અનુકરણીય બાબતો સંબંધી રાખી ભાવિ જગતને ઉપયોગી થાય તે રીતે ચરિત્ર લખાવું જોઈએ. નહીંતર દરેક માણસોનાં ચરિત્રો લખાવાં જોઈએ, પરંતુ તેમ ન કરતાં વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓનાં જ ચરિત્ર લખાય છે, તેનું કારણ એ છે કે જગત તેમાંથી કાંઈક અનુકરણ કરે. આમ બંને મત ધરાવનારાઓના વર્ગ જગતમાં અત્યારે વિદ્યમાન છે. હું બંને મતોને યથોચિત સ્થાને યોગ્ય સમજું છું. અને તે રીતે આ ચારત્ર લખવા છતાં તેમાં ત્રુટીઓ તો ઘણી હોવાનો સંભવ છે. તો પણ સજ્જનો ક્ષીરનીરન્યાયે અને ન્યાય આપશે જ એ આશ્વાસન સાથે વિરમું છું—

પાટણ.
ખેતરપાળનો પાડો. } પ્રભુદાસ બહેચરદાસ પારેખ.
૧૯૮૪ કાગળ શુદ્ધિ ૧૦.

સ્મારકમાં નીચે સુજળ રકમો પ્રાછળથી લરાણી છે:-

૫) કવિ 'રસિક'-લોગીલાલ ધોળશાળ-અમદાવાદ.

૫) શાહ મગનાળ ખુશાલજી-દેસુરી.

૧૫) શાહ શવચંદ કચરાભાઈ-માંગરૌળ.

૨૫)

સેવાધર્મ સ્વીકારનાર, તે માર્ગે ગમન કરનારનો

જીવનમંત્ર.

આદર મળો કે ના મળો
અમને કશી પરવા નથી,
ત્યમ ફળ મળો કે ના મળો
તે જાણવા ઇચ્છા નથી;
કર્તવ્ય કરવા જન્મ આ
દિવસે તેમાં રત રહી,
ઝણમુઝા વિશ્વથકી થવા;
કર્તવ્ય કરવું છે સહી.

યથાશક્તિ યતનીયં શુભે.

ॐ अर्हम्

ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રાથમિક જીવન.

૧. જાહેર પરિચય—

આજે લગભગ છેલ્લા પચ્ચાસ વર્ષથી, હિમાલયથી માંડી લંકા, અને સૌરાષ્ટ્રથી માંડી બ્રહ્મદેશ સુધીના હિંદના, તથા હિંદ બહારના જુદા જુદા અનેક પ્રદેશોમાં વસતા યે. મૂં જૈન સંતાનોમાં આ વ્યક્તિને કોણ નથી ઓળખતું ? કહેવું જોઈએ કે—મુનિ મહારાજઓ, સાધ્વીજીઓ, વૃદ્ધો, યુવાનો, સ્ત્રીઓ અને બાળકો સુદ્ધાં સર્વ કોઈ “શા. વેણીચંદ સુરચંદ, મેસાણા” આ નામથી ઘણાંયે વખતથી અત્યંત પરિચિત થઈ ગયા છે.

દરેક જિનમંદિરમાં ઉપાશ્રયમાં કે ઘરમાં ધાર્મિક બાબતને લગતું એવું એકાદ પુસ્તક તો જરૂર હશેજ કે જેના ઉપર “શા. વેણીચંદ સુરચંદ, મેસાણા” એટલા અક્ષરો તો હોયજ.

આજે આ ધર્મવીર અને અનન્ય જૈન શાસન સેવક પુરૂષ આ ભૂમિપર જો કે વિદ્યમાન નથી, પરંતુ તેના સત્કૃત્યો જૈન. ચે. મૂ. શાસનના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે દીર્ઘકાળને માટે કેતારાઈ ચૂક્યાજ છે.

તેમના પંચતવને લીધે, જૈન સંઘમાં એક જાતથી તીવ્ર કોમળ લાગણી જે પ્રમાણમાં હાલ ફેલાઈ રહેલી જોવામાં આવે છે, તે ઉપરથી તેમના જીવનનું મહત્ત્વ અને વજન કેટલું હતું? તે જણાઈ આવ્યું છે.

આ ઉપરથી આ વ્યક્તિ કોણ? અને તેની કૃતિઓ કઈ કઈ છે? તે વિષે સાંગોપાંગ જાણવાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જનસમાજમાં ઉત્પન્ન થાય, એ સ્વાભાવિક છે.

૨. ખાસ પરિચય—

જે જે મુનિ મહારાજાઓ, આગેવાનો, કાર્યકર્તાઓ, અને સહવાસીઓ વેણીચંદભાઈના નિકટ પરિચયમાં આવ્યા છે, તેઓને પાકી ખાત્રી થઈ છે કે-વેણીચંદભાઈ એટલે હિંદમાંજ નહીં, પરંતુ બહારના દૂર દૂર પ્રદેશોમાં પણ જૈન જગતમાં મહેસાણાને પ્રખ્યાતિમાં લાવનાર પુરૂષ. દિન રાતનો વિચાર કર્યા વગર સખ પરિશ્રમ ઉઠાવી કાર્ય કરનાર એક કર્મવીર. ચોતરફ છવાયેલ નિરાશારૂપ અંધકારમાં પણ આશાનું ફિરણ પ્રગટાવી

પ્રકાશ દેલાવનાર વ્યક્તિ. “ ધાર્મિક કામ પાર પડવું જ નોઈએ. ” એવી અડગ આત્મશ્રદ્ધાથી ભરપૂર વીરનર. સારાં કામો માટે શ્રીમંતો પાસેથી ગમે તે વખતે જોતજોતામાં નાણાં મેળવી લેવામાં આશ્ચર્યકારક લબ્ધિ ધરાવનાર સમર્થ કાર્યવાહક. માન કે અપમાનની દરકાર ન કરનાર, નિરભિમાની અને સાચા જૈન શાસન સેવક. સર્વના એક સરખા વિશ્વાસપાત્ર અને સત્કાર્યમાં હરકોઈના સાચા સલાહકાર અને સાથી. “ આ કામ કરવા જેવું છે. ” “ આ કામની ખાસ જરૂર છે. ” “ આ કામ અવશ્ય થવું જોઈએ ” અને “ અમુક કામ થવાની તો અત્યંત આવશ્યકતા છે ” એવી એવી અનેક ભાવનાઓ ધરાવનાર પુરૂષ—તે પશુ ભુંદીકોટાની ભાવના જેવી કોરી ભાવનાઓ નહીં, પરંતુ તેની પાછળ સતત પ્રયત્ન સેવી તનતોડ પરિશ્રમથી તેને સિદ્ધ કરનાર સિદ્ધપુરૂષ. વેણીચંદલાઈ એટલે નમ્રતા, સાદાઈ, નિઃસ્વાર્થતા, તપ અને ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોની જંગમમૂર્તિ.

૩. જન્મસ્થાન, માતાપિતા અને કુટુંબ—

મહેસાણાના શ્રી જૈનસંઘમાં, દશાશ્રીમાળી જ્ઞાતિમાં, દોશી કુટુંબમાં થઈ ગયેલા દોશી વીરચંદ જોડા શ્રીચુત વેણીચંદ-ભાઈના પિતામહ (દાદા) થાય. તેઓ મહેસાણાથી બે ગાઉ પર આવેલા પાલાવાસ ગામમાં અધવારે (અર્ધવાસે) રહી ધધો-રોજગાર કરતા હતા. આ ગામ તેમના વડવા અને મુખી પટેલે વસાવ્યું હતું. પગ રસ્તે લોચણી જતાં મહેસાણેથી ખેલ બેલું આ ગામ આવે છે.

વીરચંદભાઈને પાંચ પુત્રો હતા. બલાખીદાસ, સુરચંદ, મોતીચંદ, હકમચંદ અને કેસ્તુરચંદ.

સુરચંદ્રભાઈ, તે આપણા વેણીચંદ્રભાઈના પિતા. તેમનાં ધર્મ પત્નીનું નામ માણેકબાઈ હતું. આ દંપતીને ત્યાં સંવત ૧૯૧૪ ના ચૈત્ર વદ ૫ ને સોમવારને દિવસે શ્રીયુત વેણીચંદ્રભાઈનો જન્મ થયો હતો.

વેણીચંદ્રભાઈને નગીનદાસ, કિશોરભાઈ અને ચકાભાઈ એ ત્રણ ભાઈઓ અને મેના બહેન તથા જડી બહેન એ બે બહેનો હતી. જે પૈકી કિશોરભાઈ અને ચકાભાઈ વિદ્યમાન છે.

૪. માત-પિતાનો વારસો—

પતિ-પત્ની બન્ને સરળ, ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને સારી આસ્થાવાળા તથા ભદ્રકપરિણામી અને સંસ્કારી જીવો હતાં. અને કહેવું બેઠાંએ કે-ધર્મનો રંગ તેઓના દિલમાં રંગેરંગ વ્યાપેલો હતો.

સુરચંદ્રભાઈમાં સાધર્મિકવાત્સલ્યનો ગુણ ખાસ આકર્ષક હતો. શાસ્ત્રમાં ગૃહસ્થનાં “અભંગ” દ્વાર કહ્યાં છે તેથી કોઈ પણ અતિથિનો યોગ્યતા પ્રમાણે યથાશક્તિ સત્કાર કરવોજ બેઠાંએ. એ પ્રથા જૈનકુટુંબોમાં ચાલુ જેવીજ છે. છતાં કોઈ કોઈ વ્યક્તિમાં આ ગુણ ભારે વિશેષ જોવામાં આવે છે. સુરચંદ્રભાઈ તેમાંના એક હતા.

કોઈ પણ સાધર્મિક બંધુને જુઓ કે—સુરચંદ્રભાઈ હર્ષવેલા થઈ જાય, તેમના હૃદયમાં હર્ષ ન માય. બહારગામથી ગમે તે આવે પરંતુ સુરચંદ્રભાઈને ત્યાં તેનો સત્કાર થયા વિના નજર રહે. કોઈ કોઈ વખત તો એવા પ્રસંગ બની જતા હતા કે-ધાર્યા કરતાં મહેમાનોની સંખ્યા વધી જાય, તો પણ જરાયે અંતઃકરણમાં દુઃખ ન માનતાં સાધર્મિકોની ભક્તિ થતી બેઠાં અંતઃપ્રભોદ ધારણ કરી રાજી રાજી થતા હતા. માણેકબાઈ પણ તેવી

જ રીતે પતિના પ્રમોદમાં ભાગ લે તેવા હતા, એટલે આ ભક્તિ વિશેષ દીપી નીકળતી હતી.

વેણીચંદ્રભાઈ ઉપર માતાનો પ્રેમ વિશેષ જણાતો હતો, કારણ કે વેણીચંદ્રભાઈમાં નાનપણથીજ ધર્મને લગતા સંસ્કારો વધારે પ્રમાણમાં જોવામાં આવતા હતા. ધર્મિષ્ઠ માળાપને ધર્મિષ્ઠ પુત્ર પર વધારે પ્રેમ હોય એ સ્વાભાવિક છે.

આ રીતે ધર્મિષ્ઠ માળાપોનો વારસો અનેક રીતે વેણીચંદ્રભાઈમાં ઉતરેલો આપણે જોઈએ છીએ. સાધર્મિકભક્તિની બાબતમાં પણ તેમનામાં તે ગુણ વારસામાંથીજ ઉતરી આવ્યો હોય એમ ચોક્કસ જણાય છે.

મુંબઈમાં તેમની ઝોરડીએ, અને મહેસાણામાં પણ તેમને ઘેર સાધર્મિકભક્તિ ચાલુ રહ્યા કરતી હતી. ધાર્યા કરતાં સંખ્યા વધી જાય, છતાં વેણીચંદ્રભાઈનો પ્રમોદ તો સદા વૃદ્ધિ પામતો જ જોવામાં આવ્યો છે.

૫. કસ્તુરચંદ્રભાઈ—

આ સ્થળે એક વ્યક્તિને બૂલી શકાય તેમ નથી. તે વ્યક્તિ વેણીચંદ્રભાઈના કાકા શા. કસ્તુરચંદ વીરચંદ. મુંબઈના વ્યાપારી જીવનમાં તેઓ જાણીતા છે. તેઓ ધર્મિષ્ઠ હતા, એટલુંજ નહીં, પરંતુ સમજી અને ઉદાર પુરૂષ હતા. એક વખત સંયમ દેવાની પણ તેઓની તૈયારી હતી. સંજોગવશાત્ ચારિત્રાવરણીય કર્મના ઉદ્યમે લીધે તેઓ સંયમ લઈ ન શક્યા છતાં અવાર નવાર ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં તેમના જીવનનો ઘણો ભાગ ગયો છે.

તેઓ પૂરેપૂરા ઉદાર પુરુષ હતા. તેથીજ મૂકીના પ્રમાણુમાં વધારે પડતી રકમ તેમણે સત્કાર્યોમાં ખર્ચી છે. શરૂઆતમાં નાણાંની મદદ આપી મહેસાણા પાઠશાળાને ચે પગલર કરવાનું માન એ પુરૂષને ઘટે છે. આત્મારામજી મહારાજના પદ્મર શિષ્ય સદ્ગત આચાર્ય શ્રી વિજયકમળ સૂરીશ્વરજી મહારાજના સચોટ ઉપદેશથી જ્ઞાનોત્તેજનના કાર્ય માટે તેઓએ પોતાના વ્યાપારમાં બાર આની ભાગ નાંખ્યો હતો. તેમાંથી ત્રણ વર્ષે રૂ. ૧૨૦૦૦) જેટલી રકમ ઉત્પન્ન થઈ. તે રકમમાંથી એક પાઠશાળા ખોલવામાં આવી. જેમાં પંડિતો રાખવામાં આવે છે. અને ગામો ગામથી વિહાર કરી મહેસાણામાં પધારતા સાધુ-સાધ્વીઓના અભ્યાસ માટે સારી ગોઠવણ કરવામાં આવી છે. જેમાં આજે પણ વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, કોષ વિગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ સમદષ્ટિથી કરાવવામાં આવે છે. આ શાળા માટે સગવડતાવાળું પોતાનું એક * મકાન

ત્યાર પછી કસ્તુરચંદલાઈના પત્ની ઝીણીબાઈએ કિપરની રકમમાં રૂ. ૧૬૦૦૦) એગણીશ હજારનો વધારો કરી લગભગ આ રકમ રૂ. ૩૧૦૦૦) એકત્રીશ હજાર સુધી પહોંચાડી છે.

વેણીચંદલાઈની પ્રેરણાથી ઝીણીબાઈએ બીજાં પણ અનેક ખાતામાં સારી રકમનો સહવ્યય કરેલો છે.

આ “કસ્તુરચંદ વીરચંદ જૈન વિદ્યાશાળા”નો વહીવટ ટ્રસ્ટીઓ તરફથી મહેસાણા પાઠશાળા ચલાવે છે. આટલી પ્રાંસગિક હકી-

* જો કે આ મકાન પહેલાં તો, અમદાવાદવાળા શેઠ લાલભાઈના માતૃશ્રી ગંગામાની ભલામણથી ઉપાશ્રયે આવતા મહેમાનોને ઉતરવા માટે બંધાવેલું હતું, તેજ આ મકાન પાછળથી પોતાની પાઠશાળાને અર્પણ કર્યું. પણ તેમણે અર્પણ કરેલું છે.

કત તરફ વાચકોનું ધ્યાન ખેંચી હવે વેણીચંદલાઈના આદ્ય-
જીવનનો કંઈક ખ્યાલ આપીશું.

૬. બાળજીવન—

તેમનું બાળજીવન ઘણું જ નિર્દોષ હતું. હુચ્ચાઈ, કપટ-
વૃત્તિ કે તોફાનીપણું શું ? તે વિષે કેમ જાણે તેઓ કંઈ સમજ-
તાજ ન હોય, તેવું શાંત અને નિર્દોષ તેમનું જીવન હતું. ત્યારે
બીજી તરફ વારસામાં ઉતરી આવેલા ધાર્મિક સંસ્કારો, શુભ-
વાસનાઓ, અને સદ્વર્તનના સંસ્કારોનો આજીવ પ્રકાશ તેમના
બાળજીવનમાં પણ સ્વાભાવિક રીતેજ ચળકાટ મારતો હતો.

માબાપ તરફથી વારસામાં મળેલા ધાર્મિક સંસ્કાર ઉપર
તેમના બન્ને માશી-અમકુબાઈના તથા ઈંદોરવાળા કેસરબાઈ-
બીજી નામ જડેનકોરબાઈના સહવાસથી સારો ઝોપ ચડ્યો
હતો. તેવીજ રીતે બન્ને જડેનો અને મોતીચંદલાઈના પત્ની
દીવાળીબાઈના ધાર્મિક સંસ્કારોએ પણ વેણીચંદલાઈના
ધાર્મિક સંસ્કારને વધારે દઢ બનાવવામાં મદદ કરી હતી.

બાળક અવસ્થામાંજ મનુષ્યનું જીવન ઘડાય છે. બાળકમાં
જેવા સંસ્કારો પડે છે તેનાં મૂળ ઘણાજ ઉંડાં અને દઢ હોય
છે. વળી બાળકનો વધારે સહવાસ મા, જડેન, માશી, ફેાઇ,

x છેલ્લા પંદર વર્ષ થયાં જો કે દીવાળીબાઈ આંખે અખમ થયા
હતા, તોપણ દરરોજ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શન કર્યા વિના તેમને
એન પડતું નહીં. દર વર્ષે સિદ્ધાગરિની યાત્રા કરતા હતા. આંખો સારી
હતી ત્યારે મુંબઈમાં વેણીચંદલાઈને સારી રીતે સહાય કરતા હતા.

કાકી વિગેરે સ્ત્રી વર્ગ સાથે વધારે હોય છે. તેથી સૌથી પહેલાં સંસ્કારોની સૌથી પહેલી શરૂઆત ત્યાંથીજ થાય છે. આ રીતે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે વેણીચંદલાઈની આનુબાનુ ધાર્મિક વાતાવરણ કેટલું જામેલું હતું ? અને લગભગ તેમના કુટુંબના દરેક માણસો દૈવધર્મી હતા, એટલે તેની કેટલી અસર થાય ? એ સ્કેન્ડે સમજી શકાય તેમ છે. જેનું વિશાળ અને આકર્ષક પરિણામ આપણે તેમની મોટી ઉન્નતિમાં જોઈ શક્યા છીએ.

આથી બાલ્યાવસ્થામાંથીજ તેમને પ્રભુપૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, તીર્થયાત્રા વગેરે ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો પર ભારે પ્રેમ હતો, જે વિરલાજ બાળકમાં જોવામાં આવે. એકાદ બે સાદા અને બોધદાયક દાખલા પરથી એ વધારે સ્પષ્ટ સમજાશે.

તે અરસામાં ગુજરાતમાં અને ખાસ કરીને કડી પ્રાંતમાં અપ્રીણનું વાવેતર વધારે પ્રમાણમાં થતું હતું. અપ્રીણનો રસ થોડો દિવસ માટીનાં વાસણોમાં રહેવા દઈ તેની ગોટીઓ બાંધી લેવામાં આવતી હતી. આથી પાલાવાસમાં પણ પટેલને ત્યાં અપ્રીણની ગોટીઓ ઉપર પ્રમાણે બાંધી લેવામાં આવતી હતી. છતાં ખાલી થયેલાં માટીનાં વાસણોમાં થોડો ઘણો રસ આનુબાનુએ ચોટી રહેતો હતો. તે રસ ઉઘમી વેણીચંદલાઈ ઉખેડી લાવતા હતા, ને તેની ગોટી બાંધી, વેચી તેમાંથી પૈસા મેળવતા હતા. જાપાનમાં બાળકો સીગારેટનાં બોખાં લેવા કરી, તેમાંથી તમાકુ કાઢી નવી સીગારેટો બનાવી વેચે છે, તેના જેવો આ પ્રકાર છે. પરંતુ વેણીચંદલાઈની ખુબી જુદીજ છે. બાળક ઘણું ભાગે પૈસા તરફ લલચાય છે. આવા નાના નાના ઉઘમમાંથી પૈસા મેળવવા તરફ બાળકની કુતૂહળબુદ્ધિ દોરાય છે. પણ તે

પૈસાનો ઉપયોગ ઘણે ભાગે ખાવાનું લેવામાં વધારે થાય છે. બાળકને નવાં નવી ખાવાની ચીજ સૌથી વધારે પસંદ હોય છે. પરંતુ વેણીચંદભાઈની પસંદગી જીદાજ કાર્ય તરફ વળી હતી. તેઓ તે પૈસાનો ઉપયોગ પ્રભુપૂજામાં-પુષ્પાદિ લઈ વિશેષ પ્રકારે પ્રભુપૂજા કરવામાં કરતા હતા.

બીજો પ્રસંગ-સંવત ૧૯૩૦ ની સાલમાં શા. રાયચંદ વમળશી હા. જ્ઞાનબાઈએ શ્રી સિદ્ધગિરિનો સંઘ કાઢ્યો હતો. આ વખતે વેણીચંદભાઈની ઉંમર લગભગ ૧૬ વર્ષની ગણાય. આ સંઘમાં મહેસાણાના એક ગૃહસ્થ સાથે વેણીચંદભાઈ ગયા હતા. તે ગૃહસ્થનો સ્વભાવ કાંઈક આકરો હોવાને લીધે કોઈ કોઈ વખત વેણીચંદભાઈને તેમના તરફથી તાડના-તર્જના સહન કરવા પડતા હતા, છતાં કેવળ તીર્થયાત્રાની શુભ ભાવનાથી દોરાર્ધ-નહીં કે બાળકોને સહજ એવી યાત્રા કે મુસાફરીને માટેની કુતૂહળવૃત્તિથી દોરાર્ધને-તેઓ ગયા હતા. અને કહેતા હતા કે “ ગમે તેમ, પણ યાત્રા તો થાય છે ! ”

૭. જીવન સંસ્કાર-કેળવણી—

વેણીચંદભાઈના જમાનામાં ગામેગામ સ્થાનિક નિશાળો હતી, જેને ગામડી (ગ્રામસ્થા=સ્થાનિક) નિશાળ કહેવામાં આવે છે. તેમાંજ આ દેશની પ્રજા વાંચવા, લખવા અને ગણવાનું-ગણિતનું જ્ઞાન મેળવતી હતી. રમત ગમત અને શેરીના વાતાવરણમાં ઉચ્છરેલાં બાળકો સદા માબાપની દેખરેખ નીચે રહી સંસ્કારી અને ખડતલ બનતાં હતાં. કુટુંબની ખાનદાની વારસમાં ઉતરી આવતી હતી અને ઘરની આખરૂ તથા પ્રતિષ્ઠા જાળવવાના

સંસ્કારો બચપણમાંથીજ પડતા હોવાથી કુવ્યસનના સંસ્કારો કે બીજી નિર્જાતતાઓ પેસવાજ પામતી નહોતી. થોડાં એટલે માત્ર બે ત્રણ વર્ષમાંજ વાંચવા, લખવા અને નામાલેખાનું જ્ઞાન મેળવી બાળક ઝટ છૂટો થઈ દુનિયાદારીના વ્યવહારના અખાડામાં ઉતરી પડતો હતો. તેથી અનેક ઘટનાઓ તથા સુખ-દુઃખના સંભોગોમાંથી પસાર થઈ અનુભવી અને વ્યવહારદક્ષ થઈ જતો હતો. આજની જેમ તે વખતે દશ દશ પંદર પંદર વર્ષ સુધી નશાળમાં ગોંધાઈ રહેવું પડતું નહોતું. પિતાનો ધંધો, નાત જાતમાં પ્રતિષ્ઠા, મૂડી, ધંધાનો અનુભવ, ઓળખાણ અને લાગવગઃ એ વિગેરે અનેક સારાં તત્ત્વો વારસામાં મળતાં હતાં, એટલે એ વિષેની ચિંતાઓ ઉચ્છરતા યુવકોને સંતાપી શકતી નહોતીજ. ધર્મશુરૂઓનાં વ્યાખ્યાનો અને ઉપદેશોમાંથી બહારનો અનુભવ, તથા વિવિધ પ્રકારનું જ્ઞાન મળતાં હતાં. ચારિત્ર અને સદ્વર્તનને માટે તો પ્રજા સાથે ધર્મશુરૂઓ પોતેજ આદર્શ રૂપે હતા. કાંઈ શાસ્ત્ર-અભ્યાસ કરવો હોય તો, તે પણ તેઓની પાસે કરી શકાતો હતો. ધર્માચરણ સાથે શાસ્ત્રાભ્યાસ હોવાથી સોનું અને સુગંધ મળતા હતા, એટલે જ્ઞાનીઓના જીવનમાં પણ ધાર્મિકતાની સુવાસ લાગતી હતી. આ રીતે તે વખતના લોકોમાં ધાર્મિક અને વ્યાવહારિક એ બન્ને જ્ઞાનનો સંગીન સંયોગ થતો હતો. તેથી વિશેષ જ્ઞાનની કોઈને જરૂર હોય તો, કાશી વિગેરે વિદ્યાના ખાસ સ્થળોમાં જઈ સંગીન અભ્યાસ કરી શકાતો હતો.

આ રીતની પ્રાચીન શિક્ષણ-એટલે આર્ય પ્રજાના જીવનને સંસ્કારી બનાવવાની-રેખવણીની રચના હતી, જેના એક અંગ તરીકે ગામઠી નિશાળો લગભગ દરેક મોટા ગામમાં હતી. તેવી

એક ગામઠી નિશાળમાં શ્રીચુત વેણીચંદ્રબાઈ લાણુવા એકા હતા.

એક વખત કોઈ કારણસર મહેતાજી તરફથી માર પડ્યો. એટલે ગામઠી શાળા તે તેમણે છોડીજ. બાકી રહેલું નામું, ગણિત, લેખાં વિગેરે બીજા પાસેથી શીખી લીધું. સિવાયનો બીજો અનુભવ-કેળવણી બહારથીજ મેળવ્યા હતા, કારણ કે તેમને જે ગામમાં, જે સમાજમાં જે કુટુંબમાં, અને જે ઘરમાં રહેલા હતા, તથા જે જાતનો વેપાર થયો તેમના બીજા કુટુંબીઓ કરતા હતા, તે બધાની અસર તેમના ઉપર પડી હતી. તેથી એક વ્યવહારનિપુણ માણસમાં જે સંસ્કારોની-કેળવણીની તે વખતના સમયને અનુસારે જરૂર હતી, તે સંસ્કારો તેમને મળેલા હતા.

૮. જ્ઞાનાભ્યાસ—

વેણીચંદ્રબાઈને ધર્મનો વારસો મળ્યો હતો અને આબુ-બાબુના સંસ્કારથી તે મજબૂત થતો જતો હતો, તે આપણે ઉપર જોઈ ગયા. તેથી તેમને ધર્મ ઉપર પૂરી પ્રીતિ હતી, એટલે કે-સમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને આરિત્ર ઉપર પૂરી પ્રીતિ હતી. ધર્મ એટલે સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્ર. જ્ઞાનપર પ્રીતિ હોવાનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો એજ કે તેઓ ઘણીજ ખંત અને લાગણીથી પરિશ્રમ વેડીને જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. જ્ઞાનાભ્યાસ કરવા સવારે ઊઠતા હતા, કારણ કે તે વખતે મગજ શાંત અને તાજું હોય છે, એટલે અભ્યાસ સારી રીતે થઈ શકે છે. તથા નિર્મળ મન યોગ અને સંસ્કાર જદી સંપ્રાપ્ત કરી શકે છે. તેઓ વારંવાર પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને કહેતા હતા કે “અભ્યાસ કરતાં ઝોકું ન આવે, માટે

કોઈ કોઈ વાર હું માથા પરની ચોટલીને દોરી વતી બાંધી લઈ અદ્ધર બાંધતો હતો, અને સારી રીતે ઉચ્ચ સ્વરે ગાથાઓ ગોખતો હતો. તમે પણ તેવી રીતે સાવધાનીપૂર્વક અભ્યાસ કરો. આળસનો ત્યાગ કરીનેજ સારો અભ્યાસ થઈ શકે છે. આળસના ત્યાગ માટે આવા ઉત્કટ પ્રયોગો કરવા પડે, તે કરીને પણ અભ્યાસ સારો 'કરો.' ”

આ ઉપરથી તેમનો ઉત્સાહ, ખંત અને જ્ઞાનાભ્યાસની તત્પરતા આપણે જોઈ શકીએ છીએ. પ્રતિક્રમણનાં સૂત્રો, શુદ્ધવિચાર, નવ તત્ત્વ, ત્રણ ભાષ્ય, અને કર્મશ્રંથ વિગેરે પ્રકરણોનો અભ્યાસ તેમણે કર્યો હતો. આજે અભ્યાસ કરનારાઓની સંખ્યા જોતાં આ અભ્યાસ ઘણાજ નજીવો લાગશે. પરંતુ જે સમયની આપણે વાત કરીએ છીએ, તે વખતે આ અભ્યાસ ઘણો ગણ્યો હતો. આટલા અભ્યાસીઓની પણ તે વખતે ઘણી જુજ સંખ્યા હતી. અમદાવાદ જેવા શહેરમાં પાંચ પચ્ચીસ ભાઈઓ કે રાધનપુર, પાટણ કે સુરત વિગેરે જેવામાં પાંચ દશ ભાઈઓ આપણને મળી શકે. જ્યારે આજે કદાચ સેંકડોની સંખ્યામાં મળે, છતાં આજના અભ્યાસીઓ કરત તે વખતના અભ્યાસીઓમાં ખાસ જે વિશેષતા હતી તે આપણે ધ્યાન જહાર રાખવી જોઈએ નહીં. થોડું પણ જ્ઞાન તેઓના શુદ્ધવનમાં જે પરિણામ પામતું હતું, તેના ઉપર પ્રીતિનો જે જોસ્સ તેઓમાં બેસતો, તે કદાચ આજના અભ્યાસીઓમાં ભાગ્યેજ મળશે. વળી આજે અભ્યાસ મોટે ભાગે આશુવિકાના સાધન તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય છે, માટે તેને આપણે કેળવણી કહીએ છીએ. તે વખતે તો આશુવિકાના સાધન તરીકેની કેળવણી ઉપર ખતાવ્યા પ્રમાણે દરે-

કને મળી જતી હતી. ઉપરાંત, માત્ર જ્ઞાનબુદ્ધિથી જ્ઞાનાભ્યાસ કરવામાં આવતો હતો તેથી તેની કિંમત ભારે રહેતી, અને છે. માટેજ આપણે તેને અહીં જ્ઞાનાભ્યાસ તરીકે ઓળખાવેલ છે. કેળવણી અને જ્ઞાનાભ્યાસનો આ તફાવત વાચકમહાશયો ખરાબર જોઈ શકશે. અને એ પણ નક્કી કરી શકશે, કે આજના વિદ્વાનો કરતાં વેણીચંદલાઈનો ઓછો જણાતો અભ્યાસ ભવિષ્યમાં મહેસાણા પાઠશાળા અને જૈન કેળવણી ખાતા વિગેરે રૂપે કેવી રીતે પરિણામ પામ્યો? તે ઉપરથી તેનું વજન અને મહત્તા આંકી શકાય છે. તેમનો જ્ઞાનાભ્યાસ માત્ર શુદ્ધ જ્ઞાન વૃત્તિથીજ હતો, તેનો ખીજો પુરાવો એ છે કે—આ રીતે તેમણે આખી જીન્દગી અભ્યાસ કર્યો છે. અમને ખરાબર ખ્યાલ છે કે મરણ સુધીમાં જ્યાંસુધી તેમની ઇદ્રિયો વાંચવા—વિચારવાને લાયક કામ કરી શકતી હતી, ત્યાં સુધી તેઓ પોતાના હંમેશના સ્વાધ્યાયના નાના નાના આધ્યાત્મિક તથા પયજ્ઞા વગેરે પ્રકરણો અને સ્તવન, સજ્જાયો વાંચતા—વિચારતા હતા. તેમજ તેનો નિત્યપાઠ અને મનન કરતા તેમને જોયા છે. અર્થાત પૌષ્ઠ કે સામાયિકમાં હંમેશાં કંઈને કંઈ ભણતાજ હોય. એકંદર તેમની આ પ્રવૃત્તિ પણ જીવન સાથે ગુંથાઈ ગયેલી હતી. આ ઉપરથી તેમની જ્ઞાનપિપાસા કેટલી ઉત્કટ અને તીવ્ર હતી? તે ખરાબર સમજી શકાશે. આવું જ્ઞાન અદ્વય હોય તો પણ તે સીધી રીતે આત્મા ઉપર અસર કરે છે, અને જલ્દી આત્મકલ્યાણ કરે છે, એ નિઃસંશય છે.

૯ લગ્ન અને દામ્પત્ય જીવન—

વેણીચંદલાઈનું લગ્ન લગભગ પંદર સોળ વર્ષની ઉંમરે થયું હતું. તેમના પત્નીનું નામ પરસનખાઈ (મસનખાઈ) હતું.

પરસનખાઈ ધર્મિષ્ઠ અને તપસ્વી હતા. અવારનવાર કંઈને કંઈ તપ તેમને ચાલુ હોયજ. તેમનો સ્વભાવ ભલો હતો અને પતિની ઇચ્છાને આજ્ઞા ગણી ખરે-દીલથી તેમની સેવા કરતા હતા.

આર્યસ્રીઓમાં વારસાથી ઉતરી આવેલા પતિભક્તિ વગેરે પતિવ્રતા સ્ત્રીને છાજતા ગુણો જે પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે તેવા પ્રમાણમાં ઘણી વખત પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરનારી સ્રીઓમાં આજ કાલ જોવામાં આવતા નથી. એ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે-સહ્વર્તનના સંસ્કારી વારસા અને આત્મબાળના સહ્વર્તનના વાતાવરણ સાથે ગુણોની ખિલવણીનો જેટલો આધાર છે તેટલો આધાર કેવળ પુસ્તકોના અભ્યાસ ઉપર નથી. અથવા જે અભ્યાસથી સહ્વર્તન ન ખીલે તે વાસ્તવિક રીતે અભ્યાસ જ નથી.

આજ કાલના યુવકોની માફક આ દંપતીનું દંપત્ય જીવન અસંયમી નહોતું. ખન્ને સંયમ સમજતા હતા, અને જેમ બને તેમ સંયમમાં રહીને તોત્ર આસક્તિ વિના, અપ્રસન્ન ચિત્તે વિષયસેવન કરતા હતા. અને તેઓને મનોવૃત્તિમાં એ ભાવના સતત જાગ્રત્ રહેતી હતી કે-“ઉદયમાં આવેલાં લોગાવળીકર્મ સૌને કોઈને કોઈ સંજોગોમાં લોગવવાં પડે છે. વાસ્તવિક રીતે તો તે રોગજ છે-ભાવરોગ છે.” તેથી જેમ બને તેમ તેના ત્યાગ તરફજ તેઓનું વલણ રહેતું હતું. આ વાતની સત્ય સાબિતી તેમના જીવનમાંથીજ કેવી રીતે મળે છે, તે આપણે તપાસીયે.

ન્યારે પરસનખાઈ ગુજરી ગયા તે વખતે વેણીચંદલાઈની ઉંમર ૩૩ વર્ષની હતી. તેમના કુટુંબ, સ્થાનિક પરિસ્થિતિ અને રિવાજ પ્રમાણે વેણીચંદલાઈ ખીજી વખત લગ્ન કરવા ઇચ્છે તો કરી શકે તેમ હતું. સગાસંબંધીઓ તથા કુટુંબીઓ તે વિષે

હિલચાલ પણ ચલાવી રહ્યા હતા. વેણીચંદભાઈ તે વખતે મુંબઈ રહેતા હતા. તેમના તરફથી સમાચાર આવ્યા કે—“મારે માટે કશી હિલચાલ કરશો નહીં, મારે પરણવાનું બંધ છે.” સૌ આચર્યમાં પડ્યા. પત્નીના મરણથી દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય આવી જવાથી વેણીચંદભાઈએ પરણવાની ના નહોતી પાડી. પરંતુ વિષયોને વિષ અને સંયમને અમૃત સમજીને તેમણે ના પાડી હતી. કારણ કે પહેલેથીજ બન્ને પતિ-પત્નીએ શુભ પણે યાવજીવ મારે ચતુર્થવ્રત-બ્રહ્મચર્યવ્રત ઉચ્ચરી લીધું હતું, જેની લોકોને હવેજ ખબર પડી. આ રીતે તેમની પવિત્ર પત્નીનો યોગ સોનામાં સુગંધ મળવા બરાબર હતો. વિષયસેવનનાં સાધનો મેળવવામાં કે વધારવામાં સ્ત્રી-પુરુષની ઉન્નતિ નથી, પણ તેનો સંયમ કરવા માંજ ખરી ઉન્નતિ છે. અવનતિને ઉન્નતિ માનવી એ ચોક્કસો બ્રમ છે, ગંભીર અજ્ઞાન છે.

આવા ટુંકા ગૃહસ્થજીવનમાં પ્રસન્નબાઈને લગભગ ૩ અથવા ૪ સંતાનો થયાં હતાં, પરંતુ તે લાંબો વખત જીવી શક્યાં નહોતાં. માત્ર એક પુત્રી નામે મોતી બહેન મોટા થયા હતા. તેમનામાં પણ ધાર્મિક સંસ્કારનો વારસો માબાપમાંથી ઉતરી આવેલો હતો. આ પુત્રીને મહેસાણામાંજ પરણાવ્યા હતા, પરંતુ કેટલેક વખતે તેઓ અને પાછળથી જમાઈ પણ ગુજરી ગયા. બસ, પછી તો એકલા, કશી પણ ઉપાધિ વગરના-ફક્કડ વેણીચંદભાઈ રહ્યા. વાચક બંધુઓ! કુદરતનો આમાં શો સંકેત હશે ?

૧૦. ધંધો-રોજગાર—

વેણીચંદભાઈનું કુટુંબ વંશપરંપરાથી ધંધો-રોજગારે વલ્લિક હતું. આથી વારસામાં તેમને વાણિજ્યનો ધંધો મળેલો હતો. તેથી

તેઓ પણ વેપારનો રોજગાર કરી આજીવિકા મેળવતા હતા.

પોતાના જમાનાની વ્યાપારી પરિસ્થિતિ પ્રમાણે તેઓ રૂ. સરસવ, એરંડા વગેરેનો સટ્ટો અને દલાલી કરતા હતા. મહે-સાણામાં તેમની દુકાન હતી, તેમાં ભાગીદારો અને શુભાસ્તાની સહાયથી વેપાર કરતા હતા. મુંબઈ પણ કેટલોક વખત વ્યાપાર માટે રહેતા હતા. સામાન્ય રીતે મુંબઈમાં તેમનું નામ જાહેર હતું, જેથી શિરનામા વગરના તારો ઘણી વખત તેમને મળી ગયાના ઘણા દાખલા છે.

આ બધી પ્રવૃત્તિ છતાં ધર્મ, અર્થ, અને કામઃ એ ત્રિવર્ગને જરા પણ વિષમ ન થવા દેવાની પૂરતી કાળજી તેઓ રાખતા હતા. ઉપરાંત, ધર્મને વિશેષ સ્થાન આપવામાં તેમની વિશેષતા હતી. ગમે તેવા પ્રસંગમાં પૂજા, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષધ, વગેરે ધાર્મિક અનુષ્ઠાન ચૂકતાજ નહીં. એટલુંજ નહીં પણ કેટલીયે વાર આર્થિક લાભનો ભોગ આપીને પણ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં ભાગ લીધા વિના રહેતા નહીં, કારણ કે તેઓ ધર્મનેજ સર્વસ્વ માનતા હતા. ધર્મ તેઓની રંગેરંગમાં વ્યાપ્ત હતો. ખરેખર, આવી ઉત્કટ ભાવના વિના અનેક પ્રકારની વિચિત્ર ઘટનાવાળા આ પ્રવૃત્તિમય જીવનમાં ધાર્મિક જીવનનો સતત બહેતો પ્રવાહ ટકીજ ન શકે. આપણે લાખો માણસોને એવા પણ જોઈએ છીએ કે જેઓ સગવડ, વખત અને સાધનસામગ્રીની અનુકૂળતા હોવા છતાં, ધર્મને ચાહ પણ ન કરતાં માત્ર એશ-આરામ અને મોજ-મજલમાં જીવન વિતાડે છે, ત્યારે વાસ્તવિક રીતે તેમની આ પામરતા માટે દયા ઉપજ્યા વિના રહેતી નથી. પામર અને સંસ્કારી પુરુષોમાં આજ મોટો ફેર છે.

ધાર્મિક આચાર સિવાયના બીજા પણ કોઈ ધાર્મિક પ્રસંગો આવી પડે, ત્યારે પણ બીજી બધું છોડીને વેણીચંદ્રભાઈ તેમાં જ મથી પડતા હતા. તેઓ અંતઃકરણથી માનતા હતા અને ઘણી વખત કહેતા પણ હતા કે—“ધર્મ પહેલો અને બ્યાપાર પછી, ધર્મ ન સચવાય તો વેપારમાં લાભ ન મળે.” આવી ભવનાશિની ભાવના તેમના હૃદયમાં હમેશા જાગતી રહેતી હતી. પરિણામે ધર્મસાધના કરતાં છતાં તેઓ પોતાનો ખર્ચ મેળવી લેતા હતા. પછી તો રોજગાર ધીમે ધીમે ઓછો કરી નાંખ્યો હતો. બ્યારે કુટુંબમાં પોતે એકલા રહ્યા, એટલે પોતાના પુરતો ખર્ચ કરી શકે તેટલી સગવડ તેમની ખાસે થઈ ગઈ હતી. તેમાં સંતોષ માની પોતાના ખર્ચનો બોલે પોતા ઉપર રાખીને સતત પરિશ્રમથી અનેક ધાર્મિક ખાતાઓમાં પરોવાઈ જઈ, પોતાના જીવનનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા મથી રહેતા હતા. આ જમાનામાં વેણીચંદ્રભાઈના આ ખાસ વિશેષતા છે. સ્વાશ્રયના સિદ્ધાંતને જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી તેઓ વળગી રહ્યા હતા. તેમાં તેમણે કદી હાનિ પહોંચવા જ દીધી નથી. આ પરથી તેમની નિઃસ્વાર્થવૃત્તિ કેટલી ઉંડી અને સાચી હતી ? તેનો આપણને હવે પૂરેપૂરો ખ્યાલ આવે છે.

૧૧. શાસન સેવક તરીકે—

સંજોગવશાત્ સંસારમાં કેવી કેવી વિચિત્ર ઘટનાઓ બને છે ! અને પછી તે કેવી કેવી રીતે સંકેલાઈ જાય છે ! બાળક વેણીચંદ્રભાઈ યુવાન થાય છે ! સંતતિ થાય છે ! અને ધંધાને રંગેય ચડે છે ! આમ જાળ પથરાય છે અને પાછી બધી સંકેલાઈ જાય છે ! શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—“ધન, વૈભવ, કુટુંબ કળીલો; એ બધું

ક્ષણિક છે—નાશવંત છે, માત્ર ધર્મ એજ એક શાશ્વત્, સ્થાયિ અને સત્ય તત્ત્વ છે.” વેણીચંદલાઈ શાસ્ત્રકારોના આ વાક્યનો સાચો અને આબેહૂબ દાખલો પૂરો પાડે છે. ક્ષણિક બધી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થઈ કેવી રીતે ચાલી જાય છે ? અને પૂર્વકર્મના યોગે વારસામાં મળેલા ધર્મસંસ્કારોનો પ્રવાહ છેવટ સુધી—જીન્દગીના અંત સુધી—કેવી રીતે સતત ચાલ્યા કરે છે ? આ બંને ઘટનાઓ વેણીચંદલાઈના એકજ દાખલામાં આપણે જોઈ શકીએ છીએ.

વેણીચંદલાઈની આ બધી ઘટનામાં કેમ જાણે કુદરતનોજ બધો ઘાટ હોય ! યોગ્ય શાસનસેવક ઉત્પન્ન કરી આપવા માટેજ કેમ જાણે કુદરતે ઇરાદાપૂર્વકજ બધી રચના કરી હોય ! એવો ભાસ થયા વિના રહેતો નથી જીવો.

ધાર્મિક ઉત્સાહથી ભર્યા ભર્યા વાતાવરણવાળા મહેસાણા જેવા સ્થાનમાં જન્મ થયો, અને તે પણ ધાર્મિક, સંસ્કારી, પ્રતિષ્ઠિત અને ખાનદાન કુટુંબમાં, જેને પરિણામે સારા સંસ્કાર અને ધાર્મિકતાનો વારસો મળે છે, અને તે આબુખાબુના તેવાજ સહવાસથી પોષાય છે. અનુકૂળ ધર્મપત્ની અને સંતતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્વતંત્ર અને સ્વાશ્રયી ધંધા—રોજગારનો યોગ થાય છે. જેને પરિણામે પોતાની જરૂરીયાત પુરતો ખર્ચ મેળવી લેવાના સામર્થ્યને લીધે આજીવિકાની બાબતમાં જીન્દગી સુધી સ્વાશ્રયી રહી શકાય છે. પછી—વચ્ચેથી સંતતિ અને ધર્મપત્ની અદશ્ય થાય છે. માત્ર એકલા, અટુલા અને ફક્કડ વેણીચંદલાઈ અવશેષ રહી જાય છે. જો કે આટલી હદ સુધીની ઘટના તો ઘણાના જીવનમાં બની જાય છે, પરંતુ આથી આગળ વધવાનું તો થોડાનાજ નશીબમાં હોય છે. ફરીથી કુટુંબની જાળમાં શુંથાવાના

સંજોગોની લાલચમાંથી બચવું, અને બચીને પણ ધંધા-રોજ-ગારની ધમાલમાં પડીને ધન મેળવવાની લાલચમાંથી બચવું, એ ભારે મુશ્કેલ છે. તેમાં પણ આ પ્રવૃત્તિના વાતાવરણમાં વિશેષ મુશ્કેલ છે. ત્યારે વેણીચંદલાઈ તેમાંથી બચી જાય છે, એટલુંજ નહીં, પણ તેમાંથી બચી જવાની તૈયારી પહેલેથી ચાલુ થઈ જાય છે. જો એ તૈયારી ન હોતે, તો વેણીચંદલાઈનું જીવન આ રીતે લખાત કે કેમ? એ સંશય થયા વિના રહેતો નથી. આમ શાસનસેવકને લાયક અનેક સંજોગો તેમનામાં આવી મળે છે. ભુક્તભોગી, નિરુપાધિક, બ્રહ્મચારી, ધર્મિષ્ઠ, આનંદાન, નિઃસ્વાર્થી, આજીવિકાએ સ્વાશ્રયી, સરળ, સતત પરિશ્રમશીલ, વિશ્વાસુ, લાગવગ ધરાવનાર અને સામાન્ય રીતે દીર્ઘાયુષીઃ એવા એક સેવક જૈનશાસનને નવા જીના વાતાવરણની સંધિમાં મળી જાય છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા સિદ્ધપુત્રને મળતા ગૃહસ્થ શાસન સેવકના ઘણા ગુણો વેણીચંદલાઈમાં હતા, એમ કહેવું જોઈએ. એટલે જૈનશાસન-સેવકની દૃષ્ટિથી વેણીચંદલાઈ આ કાળે અજોડ છે—એમની જોડી મળવી મુશ્કેલ છે. કદાચ કોઈ વિરલ વ્યક્તિ હશે, પણ તે આપણા જાણવામાં નથી. બસ, અંતે કબૂલ કરવુંજ પડે છે કે—વેણીચંદલાઈ તે વેણીચંદલાઈ જ.

આ રીતે તેમના જીવનનો પૂર્વાર્ધ સ્વાભાવિક અને સાદી રીતે પૂરો થાય છે. હવે પછી તેમના જીવનનો મોટો ભાગ અનેક સત્કાર્યોની પ્રવૃત્તિમાં વ્યતીત થાય છે. તે વ્યક્ત કરવાથી જે તત્ત્વોનો વિચાર કરવાનો આપણને અવકાશ મળશે. એક તો—તેમની કાર્યપ્રણાલી અને તેમાં તેમનું વ્યક્તિત્વ, અને બીજું—તેમના અંગત જીવનના કેટલાક પ્રસંગો વિષે પણ સાથે સાથે કેટલુંક વિશેષ જાણવાનું મળશે. જેને માટે જુદા પ્રકરણની જરૂર પડશે.

પ્રકરણ ૨ જી.

સત્પ્રવૃત્તિમય જીવન.

૧. પરિસ્થિતિ—

વેણીચંદ્રભાઈનું જીવન જ્યારે સત્પ્રવૃત્તિઓ તરફ દોરાય છે, ત્યારે દેશ અને કાળની તથા જનસમાજના વિચાર વાતાવરણની, અંદરની અને બહારની શી શી પરિસ્થિતિ હતી? આનુબાનુના કેવા સંજોગો વચ્ચે તેમના કાર્યોની શરૂઆત થઈ હતી? તેમના હૃદયમાં અને મન ઉપર કેવા કેવા સંજોગોની કેવી કેવી અસરો હતી? એ વગેરે તાત્કાલીન પરિસ્થિતિનો વિચાર કરવાથી તેમના કાર્યોના પ્રધાન હેતુઓ અને ઉદ્દેશો ખરાખર સમજી શકાશે. તેથી આ સ્થળે તેનો વિચાર કરવો અસ્થાને નહીં ગણાય.

૨. બાહ્યપરિસ્થિતિ—

અણહિલ્લીપુરપાટણના સર્વોપરિ અબ્યુદય પછી અને ખાસ કરીને પરમાર્થત્ત્વ મહારાજા કુમારપાળ પછીથી પણ ગમે તેવી ઉચ્ચપાત્રતા થવા છતાં પાટણની આનુબાનુના પ્રદેશની વસ્તિ અનેક પ્રકારે સુખી, સમૃદ્ધ અને વ્યવસ્થિત તંત્રવાળી રહીજ શકી છે. દરેક કોમો અને નાતો જીવે; કોઈપણ ગામ, શહેર

કે કર્યો. જુઓ; ખેડુતો અને વેપારીઓ જુઓ; તો તેમાં જરૂર ઉંડે ઉંડે એક જાતનું સંગીન સંગઠન જણાયે. જો કે કામ-કાજની પદ્ધતિ સાદી હતી, છતાં આ સંગીન સંગઠનોને પરિણામે ગુજરાતના મહાજનો, જ્ઞાતિઓ અને સ્થાનિક સંઘોની વ્યવસ્થા ઉપરથી પ્રજાની સ્થિતિનો આપણને ખ્યાલ આવી જાય છે. તે વખતના—હાલ આગેવાનો લોકકલ્યાણ જોઈનેજ પગલું ભરતા હતા, અને દરેક કામમાં દીર્ઘદૃષ્ટિ વાપરતા હતા. પ્રજાનું આરોગ્ય સુદૃઢ હતું અને લોકો ખાવે પીવે સંતોષી ને સુખી હતા. ધાર્મિક ઉત્સવો અંતઃકરણના ઉત્સાહથી પ્રવર્તતા હતા, અને હૃદયને આનંદ આપી પવિત્ર બનાવતા હતા. આમ એકંદરે ગુજરાતના પ્રજાજનોનું જીવન વહેતું હતું. તેમાં પણ જૈનોનું વ્યક્તિત્વ, પૈસે ટકે, લાગવગ, સત્તા, ન્યાય, નીતિ, પ્રતિષ્ઠા, લોક-કલ્યાણ; એમ બધી બાબતમાં લગભગ અચપદે શોભતું આપણે જોઈએ છીએ. આના ઉદાહરણ તરીકે અમદાવાદ, પાટણ, મહેસાણા, વિશનગર, પાલણપુર, રાધનપુર વિગેરે નાના મોટા પુષ્કળ ગામો ટાંકી શકાય. પરંતુ છેલ્લા સો પચાસ વર્ષ થયાં આપણા તે વખતના અને આજના જીવનનો મુદાબલો કરી જોતાં ગુજરાતના ચાલુ જીવન ઉપર ઘણી ખરી બાબતોમાં મુંબઈની અસર ફરીવળેલી જણાય છે, એ હવે આજે સર્વત્ર વિદિત થઈ ચૂક્યું છે, તેથી તેના વિશેષ વિવેચનની આવશ્યકતા નથી. તેમજ મુંબઈમાં અસર ક્યાંથી આવી? એ વર્ણવવાનું પણ આ સ્થળ નથી. પરંતુ ગુજરાતના જીવન ઉપર મુંબઈની અસર ચાલુ હતી અને છે; તેનાં અનેક કારણો છે, એટલું સમજીને આગળ વધીશું.

તે વખતના ભારતના વાતાવરણમાં લૉર્ડ રીપન, મ્યુનિસી-
પાલિટીઓ, કોંગ્રેસ, પ્રીરોજશાહ મહેતા, ગોખલે, દયાનંદસરસ્વતી,
દાદાભાઈ વિગેરેની અનેક જાતની પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહેલી હતી.

ધંધાની ઉથલપાથલો, મુંબઈનું ધંધાનું મથક થવું, મોટી
મોટી ઓફિસો દ્વારા આખા દેશમાં વ્યાપારની પ્રવૃત્તિઓ, નાના
મોટા ધંધા પડી ભાંગવા અને અનેક રીતે ધંધા રહિત થયેલા
લોકોનું મુંબઈ, મદ્રાસ કલકત્તા, કરાંચી, સીંગાપુર, આફ્રિકા
વિગેરે દરેક પ્રદેશોમાં પેટને માટે જવું. સુખી અને મૂડીની સગ-
વડવાળા લોકોને પણ સ્થાનિક વ્યાપાર કરતાં આવા મથકોમાં
મૂડી રોકવાથી વધારે ફાયદો જણાયો, અને પરિણામે અનેક
દેશી પેઢીઓની સ્થાપના થવી. જેઓને સ્થાનિક ધંધામાં ફાવટ
ન જણાયેલી અને ઉપર કહેલા મુખ્ય મુખ્ય સ્થળોમાં પણ
જ્યારે કોઈ પણ એકા ધંધાની પેઢીનું કામકાજ ન ચાલે ત્યારે
પણ “વેપાર કરીએ છીએ” એવી ભાવના ટકાવી રાખનાર
સદ્ગાની પ્રવૃત્તિ, અમદાવાદમાં મીલોની પ્રવૃત્તિ: આ બધી વસ્તુ-
ઓએ ગુજરાતના ચાલુ વાતાવરણને ઘણી રીતે હચમચાવી
મૂકેલું હશે, એ તો આપણને ચોક્કસ જણાય છે.

અને તેમાં પણ સર્વ કરતાં પ્રધાન અને મુખ્યપણે ચાલતી તથા
પ્રજાના દિલપર અસર કરી ચૂકેલી કેળવણીનું સર્વવ્યાપક વાતા-
વરણ જેસંભર ફેલાતું હતું. તેમાંથી શાળાઓ, હાઈસ્કૂલો, કોલેજો,
વગેરેની સ્થાપનાઓ, લાયબ્રેરીઓ, અને છાપાંઓની પ્રવૃત્તિઓ,
મેળાવડા અને સભા સોસાઈટીઓના જલસાઓ, ભણેલા ગણેલા
ત્રેજ્યુએટોનાં ભાષણો અને તાળીઓના ગડગડાટ: આ બધી
પ્રવૃત્તિઓ ધમધોકાર બહારના વાતાવરણમાં ચાલ્યા કરતી હતી.

૩. અંદરની પરિસ્થિતિ—

આ જ વખતે મહેસાણામાં શ્રી રવિસાગરજી મહારાજ જેવા ઉત્કટ ચારિત્રશીલ પુરુષના ત્યાગ અને ઉપદેશની અસર ચાલુ હતી. મહેસાણા તેમનાં ક્ષેત્રોમાંનું એક મુખ્ય ક્ષેત્ર ગણાતું હતું. તેથી કરીને ચારિત્ર કે જેને જૈનશાસ્ત્રમાં સર્વોત્તમ માનવામાં આવ્યું છે, તેનું વાતાવરણ મહેસાણામાં સચોટ હતું. રવિસાગરજી મહારાજ સાથે વેણીચંદ્રભાઈનો પરિચય પણ ખાસ હતો. આને લીધે પણ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો અને તે ઉપરનો હાર્દિક પ્રેમ વેણીચંદ્રભાઈના જીવનમાં સૌથી અગ્રપદે હોય, એ સ્વાભાવિક છે.

આજ વખતે બીજી તરફ શ્રી આત્મારામજી મહારાજની જૈન-જૈનેતર વિદ્વાનોમાં ભારે પ્રતિષ્ઠા, અને વાતાવરણ ઉપર તેમની વિદ્વત્તાની અસર હતી. તેમના અંથો; આર્યસમાજ, ખ્રિસ્તીઓ વિગેરેની સામે તેમના જવાબો; શાસ્ત્રોનાં પઠન-પાઠનની જાગૃત્ત થયેલી તીવ્ર લાગણી; તેમાં વળી ન્યાયશાસ્ત્રના સારા અભ્યાસી પંજાબી શ્રી દાનવિજયજી મહારાજની શાસ્ત્રાભ્યાસ માટે ઉત્કટ ભાવના; મુંબઈમાં યુનિવર્સિટીના શિક્ષણની અસરથી ઉત્પન્ન થયેલા વાતાવરણને લીધે મુંબઈમાં વસતા જૈન આગેવાન ગૃહસ્થોમાં પણ શિક્ષણ તરફની ચળવળ, વીરચંદ્ર રાઘવજી ગાંધીનું અમેરિકા જવું; વિગેરે વિગેરે સંજોગોને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા વાતાવરણની અસર આ સમયમાં શ્રી જૈન સંઘમાં જોસભેર ચાલવા લાગી હતી. અને ખસ, આજ સમયમાં વેણીચંદ્રભાઈ કામ કરનાર તરોડે બહાર પડે છે, અર્થાત્ સ્થાનિક વા-

તાવરણની ચાલુ અસર તો જાણે વેણીચંદભાઈમાં મૂળથીજ-પાયા-
રૂપે-ભૂમિકા રૂપે હતીજ. તે ઉપરાંત નવા વાતાવરણની અસર-
માંથી પૂરેપૂરા બચવું તેમને માટે પણ મુશ્કેલજ હતું. એટલે
વેણીચંદભાઈની કાર્યપ્રણાલી આ બંને વાતાવરણથી મિશ્રિત મનો-
વશમાંથી જન્મેલી કહી શકાય. કેળવણીના વાતાવરણે શરૂઆ-
તમાં તે વખતના ધર્મપ્રિય સમાજના હૃદયમાં પણ “ધાર્મિક
શિક્ષણ આપવું અને પોતપોતાના ધર્મનાં શાસ્ત્રો ભણાવવાં”
એટલી અસર તો કરી દીધી હતી. તેથી કરીને શ્રીમદ્ આચાર્યશ્રી
આત્મારામજી મહારાજ તથા શા. અનુપચંદ મલુકચંદ
વગેરે તે વખતના પુરૂષોએ શાસ્ત્રીય અભ્યાસ ઉપર સંગીન ભાર
મૂકેલો છે અને પ્રજાને ગમે તેટલે ખર્ચે શાસ્ત્રો ભણાવવાની સચોટ
ભળામણો કરેલી છે, જેને પરિણામે મહેસાણા પાઠશાળા, બનારસ
પાઠશાળા અને અનેક જૈનશાળાઓ વિગેરેની શરૂઆત થઈ ચૂકી.

છતાં, કેળવણીના એ વાતાવરણનો પ્રવાહ એટલેથી ન અટકતાં
આગળ જતાં આપણામાં બોર્ડિંગો, સ્કુલો, હોસ્ટેલો, અને છેવટે
પોતાની દેખરેખ નીચે શિક્ષણ આપનારી સંસ્થાઓ રૂપે પરિણામ
પામતો ગયો. ધંધારોજગારનું, રહેણીકરણીનું તથા વિચારવાતા-
વરણનું ધોરણ બદલાતાં અનેક વિદ્યાર્થીઓ પણ તેમાં અભ્યાસ
કરવાને મળવા લાગ્યા, જે પ્રવાહ આજે પણ હજી ચાલુજ છે.

૪. કાર્યકર્તા તરિકે—

આવા અનેક તરેહના આંદોલનોથી ભરચક વાતાવરણમાં
પોતાની શક્તિ અને સાધનો લઈ વેણીચંદભાઈ કાર્યકર્તા તરિકે
બહાર પડે છે. તેમના ઉત્સાહનું પુર ચારે તરફ ફરી વળે છે.

તેમના હિલમાં ધર્મ સિવાય બીજી વસ્તુ નથી. તેથી ધર્મને અનુરૂપ કામ કરવા માટેનાં અનેક ખાતાંઓ તેમની નજરમાં તરી આવે છે. અને એક પછી એક, તે તે કામ ઉપાડી; તેમાં જોસ્સ લેર-સર્વાત્માના મચી પડે છે. બહારનો પ્રવાહ ગમે તે જાતનો હતો, પણ જનસમાજના વિચાર અને પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ ધર્મના કામો તરફ વાળી દેવો, એ વેણીચંદ્રભાઈનાં કાર્યોમાં પ્રધાન ઉદ્દેશ જણાય છે.

વળી જૈનશાસન એ અનાદિ કાળથી આદ્યું આવતું એક સંગીન તંત્ર છે. તેમાં જો કે અનેક જાતનાં કાર્યો થયેજ જતાં હતાં. આપણે ભારતની પ્રજાના ઇતિહાસમાં જોઈશું તો શ્વેતામ્બર જૈનોનું વ્યક્તિત્વ ધ્યાન ખેંચે તેવું છે, અને તેના વ્યક્તિત્વનો ઇતિહાસ ઘણો જુનો છે. તેને માથે જવાબદારીઓ પણ ઘણીજ છે. તેમજ જુદા જુદા ખાતાંઓમાં બહોળી ઉદારતા કરવાનો વારસો પણ જાણે તેને વંશપરંપરાનો મળ્યો હોય એવું જણાય છે. અને તે પણ કશા અહિક લાભ કે સ્વાર્થની ઇચ્છાથી નહીં, પણ કેવળ ધર્મખુદ્ધિથી. સમર્પણના ઇરાદાથીજ ધનવ્યયનો પ્રવાહ આલ્યાજ કરે છે. વસ્તુપાળ અને તેજપાળ એ વિગેરેના ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં અઠળક દ્રવ્યવ્યયના દાખલા જગજાહેર છે. તેઓને તેઓના પૂર્વજોનો વારસો મળ્યો હતો, અને ત્યાર પછીની પ્રજાને તેઓનો વારસો મળેલો છે. આ રીતે શ્વે. જૈનોમાં અનેક ધાર્મિક કામોમાં કાયમને માટે ધનનો પ્રવાહ આલ્યા જ કરે છે. અને તે તે વખતે તેવાજ કાર્યવાહકો પણ તેને મળ્યાજ કરે છે.

તેથી પણ જૈનશાસનની દૃષ્ટિએ ચાલતાં અને ચાલુ રાખવા જેવાં અનેક ખાતાંઓ વેણીચંદ્રભાઈની નજરમાં આવવા લાગ્યાં હતાં.

આ કામો કરતી વખતે તેઓ તેમાં તન મનથી લાગી જતા હતા. હજારો માઇલોની મુસાફરી મહિનાનામહિના મુખી કરતા હતા. ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો સિવાયની બીજી બધી પ્રવૃત્તિઓને ગોણું કરી નાંખતા હતા, કહેવું જોઈએ કે શરીરની પણ દરકાર ન રાખતાં બધી શક્તિ તેમાંજ હોમી દેતા હતા.

વેણીચંદલાઇને જેમ સર્વ કોઈ આજે ઓળખે છે, તેમ તે વખતે વેણીચંદલાઇ પણ સૌને ઓળખતા થઈ ગયા હતા. આખા દેશભરમાં કોણ કોણ આગેવાનો છે ? કોણ કોણ સુખી છે ? કોણ કોણ ઉદાર છે ? કોણ કોણ વિદ્વાન્ છે ? કોણ કામ કરવામાં કુશળ છે ? વિગેરેથી બહુજ પરિચિત થઈ ગયા હતા. અને તે એટલે મુખી કે કોનો કેવો સ્વભાવ છે ? કોણ કંઈ જાતના વિચારો ધરાવે છે ? કયું કામ કોની પાસે કરાવી શકાશે ? કોને કયું કામ પસંદ છે ? વિગેરે તત્ત્વોથી વેણીચંદલાઇ સારી રીતે મહિતગાર થઈ ગયા હતા. કેટલાક કુટુંબોમાં તો “વેણીચંદ કાકા” બાળકો અને સ્ત્રીઓને પણ ઓળખતા હતા, એટલુંજ નહીં પણ તેના સ્વભાવ અને પસંદગીના પણ અભ્યાસી થઈ ગયા હતા. અને તેઓ પાસેથી પણ કામો લઈ શકતા હતા, પૈસા મેળવી શકતા હતા. અર્થાત્ કહેવું જોઈએ કે સંઘની તાત્કાલીન ચાલુ સ્થિતિથી ઘણી રીતે તેઓ વાકેફ હતા.

જે કામો ઉપાડતા તે તુરતજ શરૂ કરી દેતા હતા, અને જે રીતે ચલાવી શકાય તે રીતે ધમધોકાર ચલાવીને, કામને-પૈસા આપનારની દૃષ્ટિમાં લાવી દેતા હતા. આથી પાછળથી પણ તેમને તેને માટે પુષ્કળ નાણાં મળ્યાં કરતાં હતાં. અને વિશ્વાસથી તેમનીજ જવાબદારી ઉપર સોંપવામાં આવતાં હતાં. યદ્યપિ વાતાવરણને

અનુસરીને કમિટી, મેળાવડા, રીપોર્ટ, બંધારણના નિયમો વિગેરે ગોઠવણ તેઓ કરતા હતા. જે લોકો તેવા પ્રશ્નો ઉઠાવે તેને તે બતાવી શકાય, માટે તે સામગ્રી પણ રાખતા હતા. પરંતુ પૈસા આપનાર લોકોનો ઘણો ભાગ તો એમાંનું કંઈ પૂછતોજ નહીં. વેણીચંદ ભાઈ ઉપરનો વિશ્વાસ જ એમાં મુખ્ય હતો. અને વેણીચંદભાઈને તો એક હથ્થુ હોય કે અનેક હથ્થુ હોય, તેની સાથે ખાસ લેવા દેવા નહોતી. કારણ કે તેમને તો ખરા અંતઃકરણથી કામ કરવું, એજ લગતી હતી. આમ પૈસા આપનાર અને વેણીચંદભાઈનાં મનોમન સાક્ષિ થતાં હતાં. તથા જે લોકો બંધારણના વિચારોથી ટેવાયેલા હતા, તેમને પણ સંતોષ આપી શકાતો હતો. બીજી રીતે-ભવિષ્યમાં પણ મિલકતો અને કામોને જોખમ ન લાગે, એ પણ તેમની દૃષ્ટિ હતી તો ખરીજ.

આમ છતાં વેણીચંદભાઈને હુમ્મેશ સહેલાઈથી નાણાં મળી જતાં હતાં એમ નહોતું, કારણ કે-બધાનાં દિલ એક સરખાં નથી હોતાં. કશું કારણ ન હોય તો પણ “પ્રાણ આપવા અને પૈસા આપવા” એ કેટલાકને મન સરખું થઈ પડે છે. આ જાતનો પણ મનુષ્યસ્વભાવ છે. તે સ્થિતિમાં વેણીચંદભાઈ જરા એ મુંઝાયા વિના પોતાની મહેનત ચાલુ રાખતા હતા, અને તે એટલે સુધી કે હડહડતા અપમાન કરવામાં આવે તો પણ આ પુરૂષ ડગેજ નહીં, બધુંયે ગળી જાય. ગમે તેવા વિરૂદ્ધ વિચારનો હલ્લો માથે આવી પડે, તો પણ મૌનમાંજ પરિણમી જાય. તેનું તેમને કાંઈ દુઃખજ નહીં, જાણે કાંઈ બન્યુંજ નથી. અને પોતાની દલીલો તો ચાલુ રાખ્યે જ જાય. બહુ ગુસ્સે થાય, તો એ ચાર દિવસની ગાબચી ભારી જાય, અંતર પાડી દે.

પણ પાછા ત્યાંના ત્યાં અડી પડે. આ રીત કદાચ કોઈને હઠીલી લાગશે, પરંતુ તેઓ ઝોળખતા હતા કે “આ પૈસા આપી શકે તેમ છે; અને તેમણે આપવા જોઈએ, એવી તેમની સ્થિતિના પ્રમાણમાં તેમની ફરજ છે.” છતાં માત્ર લોભને વશ થઈને ન આપે, તેનીજ પાસેથી આ પ્રમાણે મક્કમતાથી પૈસા લેવા પ્રયત્ન કરતા હતા. “લોભને વશ પડેલા માણસના હાથમાંથી ઝટ પૈસા ફટતા નથી, એટલે તેના માનાપમાનથી કાર્યકર્તાએ પીગળી ન જવું જોઈએ, ઠીલા પડવું ન જોઈએ. સતત પ્રયત્ન કરવોજ જોઈએ.” એવાજ કોઈ ખ્યાલથી એઓ પ્રયત્ન કરતા હતા. અને એવું પરિણામ આવ્યાના ઘણા દાખલા છે કે, તેવી વ્યક્તિઓ પાસેથી પણ તેમણે નહીં ધારેલી રકમો મેળવી છે.

સાથે માણસ, હાથમાં બત્તી, ટીપનો કાગળીઓ કે ચોપડી અને પેન્સીલ લઈ રાતના બાર બાર કે બપોળે વાગ્યા સુધી પૈસા મેળવવા ફરતા જોવામાં આવતા હતા. અને કોઈ કોઈ વખત તો ગમે તેટલા ઉપવાસો હોય, તો પણ આ પ્રવૃત્તિ ધમધોકાર ચાલતી જ હોય. જ્યાં સુધી ધાર્થિક કામ ન થાય ત્યાં સુધી જંપીને બેસવાનું ચે નહીં, ને બેસવા દેવાનું ચે નહીં; ટપાલ પણ નિયમિત લખાવીજ જોઈએ. વખત ન મળે તો ટ્રેઈનને ઉપડવાની વાર હોય તે વખતે જ વખત મળે તેમાં ને કોઈ વખત ચાલતી ટ્રેને પણ નવરા બેસવાનું તો નહીંજ. અરે કોઈ કોઈ વખત તો એવો પ્રસંગ આવી જતો કે આખો દિવસ ફરવામાં જાય. ઉપવાસ ન હોય તો ખાવાપીવાનો અને ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોનો માંડ માંડ વખત મેળવતા હોય અને આવશ્યક ટપાલનો જવાબ તો આપવો જ જોઈએ. આ સ્થિતિમાં રાત્રે બેસીને ટપાલ લખવા લખાવવાનું

કામ ચાલુજ હોય. અને કેટલીક વખત હજમત કરાવવાનો પણ વખત મળવો મુશ્કેલ થઈ પડે. તે કરાવવા જાય તો ખીજાં કામો માટેનો વખત લૂંટાતો લાગે. તેવે વખતે રાત્રે પોતે હાથમાં દીવો પકડી શામે, હજમ હજમત કર્યે જાય અને કારકુન ટપાલ લખ્યે જાય. આવી ઉત્કટ કામ કરવાની સતત પ્રવૃત્તિ ઉપરથી તેમના હૃદયમાં કેવી લગની હશે ? તેના ઉંડાણના પ્રદેશમાં આપણને લઈ જાય છે, અને જ્ઞાન કરાવે છે કે-સેવક નામ ધરાવવું રહેલું નથી, પણ તેની પાછળ કેટલી જવાબદારી અને કેટલી તૈયારીની જરૂર પડે છે ? ત્યારે ખરા સેવક થઈ શકાય છે ! એ જાતનો બોધ લેવાનો આપણને તેમાંથી પ્રસંગ મળે છે. પોતાના સ્વાર્થના કામ માટે તો અનેક જાતની મહેનત ઉઠાવનારા ઘણા મળી શકે, પણ કેવળ અંગત સ્વાર્થ સાથે બિલકુલ સંબંધ ન ધરાવતાં કાર્યોમાં જોતપ્રોત પરોવાઈ જવું, એ વિરલાઓ માટેજ હોય છે.

વળી તે તે કામને માટે કામ કરી શકે તેવા માણસો મેળવી લઈ ગોઠવી દેવાનું પણ તેમને સુલભ હતું. એક જાન તો ખીજાની હાજરી હોય જ. પગાર વિગેરેમાં પુરતી કચકસર, ઉડાઉપણું જરા થે નહી. અને કયો માણસ કયા કામને લાયક છે, એ ધ્યાનમાં રાખ્યા જ કરે અને આગળ પાછળ ગોઠવણ ચલાવ્યેજ જાય. કામ કરનાર માણસ મનમાન્યો ન મળે તો કદાચ કામ ચાલવું બંધ રહે. છતાં તેના નાણાં, મિલકતો ખરાખર સચવાઈ રહે, તેની કાળજી સૌથી પહેલાંજ કરતા જણાયા છે.

ઘણી સલાહો, ટીકાઓ, સૂચનાઓનો પ્રવાહ છૂટતો હોય છતાં તેથી એકાએક દોરાઈ ન જતાં, પોતાની ધારણા પ્રમાણે, અને કાર્યક્ષેત્રની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે કરવા જેવા ફેરફાર કરે, અને

પોતાની ધ્યાનમાં ન બેઠા હોય તો ન પણ કરે. છતાં દરેકનું સાંભળે, દરેક પાસેથી સૂચનાઓ માગે અને પોતાના મનમાં પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તુલના પણ કરે. ઠીક લાગે તો અનુમોદના કરે અને અમલમાં મૂકવા જદ્દી તૈયાર થઈ જાય. અને ઠીક ન લાગે તો તેનો સ્પષ્ટ વિરોધ ન કરે. આથી કરીને કોઈને બિનજરૂરી ખોટું લગાડે નહીં. તેવી સ્થિતિમાં મૌન ધરી લે, સાંભળી લે અને ઠીક લાગે તેમ કરે. એકદમ કામની ક્ષેત્રમર્યાદા વધારી દર્ધ પાછળથી કામ તૂટી પડે, તેવી રીતે એમના કામ માટે ઘણું લાગે અન્યું નથી. તેથી એમનામાં દીર્ઘ દૃષ્ટિ કેટલે અંશે હતી? એ બરાબર સમજી શકાય છે. કેવળ આરંભે શૂરા જેવો ઘાટ નથી બન્યો, એમ કહીએ તો પણ ચાલે. એક હોડીમાં જેટલો આવે તેટલો ભાર ભર્યે જઈએ, તો છેવટે એ હોડી ડુબે. તેવીજ રીતે કાર્યવાહકે પણ જેની આવે તેની દરેક સૂચનાઓનો અમલ કરવા માંડે, તો છેવટે તે કાર્ય ચૂંથાઈ જાય, વેરાઈ જાય, અને પરિણામે નાશ પામે, એવો પણ પ્રસંગ કદાચ આવી જાય. તેથી જેઓને કામો કરવા છે, તેમણે તે વાતનો પણ ખ્યાલ રાખવો પડે, અને સૂચનાઓને ટેકો ન મળે તો સામાનું ફિલ ફૂલાય, તેનો પણ વિચાર કરવો પડે; આ બધી વિકટ પરિસ્થિતિ વચ્ચે કામ કરવાનું હોય છે. તેનો એવો અર્થ નથી કે કોઈ પણની સલાહ લેવીજ નહિ. લેવી, પણ તેનો તોલ કરી ખાતાની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે તેનો અમલ કરવો એમાંજ કાર્યકુશળતા છે. વેણીચંદ્રભાઈમાં કાર્યકુશળતા હતી કે નહીં? તેના કંઈ લેખિત પુરાવા આપણને કદાચ નહીં મળે; પરંતુ તેમણે ઉપાડેલાં કામોની પરંપરા, તેના વત્ત-ઓચ્છે અંશે આવેલા પરિણામો, તેનો

સ્થાયિ ટકાવ, અને તેમાં નાણાંનો સંગ્રહ: એ બધું તેમની કામ કરવા વિષેની આવડતની સ્થિતિ આપણને સમજાવે છે.

તેમણે ઉપાડેલાં કામો ઠીક હતાં કે અડીક ? તેના કરતાં ચીજાં સારાં હશે કે કેમ ? અથવા તે ઠીક રીતે ચલાવતા હતા કે કેમ ? એ બધા પ્રશ્નો આ સ્થળે અસ્થાને છે. એ બાબત ભલે ગમે તેટલા મતભેદો હોય, કે ન હોય. પરંતુ તેમના જીવન-ચરિત્રને અંગે કયા કયા વહીવટમાં તેમણે શેા શેા ભાગ ભજવ્યો છે તે જાણવા માટે તેમણે હાથ ધરેલાં કામોની સંક્ષિપ્ત વિગત અહીં આપવી જરૂરની છે.

૫. ઉપાડેલાં કામોની પરંપરા—

વેણીચંદલાઈ કામો કરવા બહાર પડે છે, તે કેમ જાણે એક વંદોળિયાની માફક બધે ફરી વળે છે. તેમના જીવનમાં ઉપાડેલાં નાનાં મોટાં કામોનું લિસ્ટ કરવા જઈએ, તો લગભગ ૭૦-૭૫ ની સંખ્યા સુધી પહોંચી જાય છે. જે કામ સ્મરણમાં આવ્યું કે પ્રસંગે જરૂરનું જણાયું તે કામ ઉપાડયું જ છે, ને તેને માટે પૈસા આપનાર પણ તેમને તુરતજ મળી જાય. આ કામોના નીચે પ્રમાણે વર્ગો પાડી શકાય—

૧. પહેલા વર્ગમાં—મંદિરો અને તીર્થો આવે છે. તેમાં—મંદિરોમાં—ચક્ષુ ટીકા, પૂજના ઉપકરણો, દહેરાસરોના જીર્ણોદ્ધાર, કલ્યાણકની આરાધના, કેસર સુખડ, અંગલુહણા વિગેરે ઉપકરણો, પ્રતિમાજીના લેપખાતું, ફૂલખાતું, મહેસાણામાં પ્રભુભક્તિખાતું.

તીર્થમાં-(સિદ્ધાચળજીને સૌથી પહેલું સ્થાન હોયજ.)
 સિદ્ધાચળજીનું—કૂલ ધૂપ ખાતું, નિત્ય આંગી ખાતું,
 આશાતના દૂર કરવા ખાતું. તળાટીની ભક્તિ, રજોપાની
 હીલચાલ, વિગેરે વિગેરે; આખું ઉપર આંગીખાતું, ગિર-
 નારજી, તારંગાજી, વિગેરેના જીર્ણોદ્ધારની ટીપ.

૨ બીજા વર્ગમાં-મુનિમહારાજઓ અને ચારિત્રધર્મ તથા
 તપને લગતાં ખાતાઓનો સમાવેશ થાય છે. તેમાં-સાધુ
 સાધ્વીનાં ઉપકરણ ખાતું, સાધુ સાધ્વીના ઔષધોપચાર
 ખાતું, પુસ્તકો લખાવી આપવાનું ખાતું, પુસ્તકો મંગાવી
 આપી પૂરા પાડવાનું ખાતું, શ્રાવક શ્રાવિકાનાં ઉપકરણો
 ખાતું, દીક્ષા લેનારના કુટુંબને સહાયક ખાતું, દીક્ષા-
 મહોત્સવને લગતું ખાતું, આંખિલ વર્ધમાન તપની ઝોળી
 ખાતું, તપસ્વીઓની વેચાવચ્ચ ખાતું, ઉપધાન ખાતું, મહે-
 સાણાનો ઉપાશ્રય, મુનિમહારાજઓને માટે ઉપયોગી ખાતું.

૩ ત્યાર પછી ત્રીજા વર્ગમાં-જ્ઞાનાભ્યાસને લગતાં ખાતાં આવે
 છે. તેમાં મહેસાણા પાઠશાળા, પુસ્તકો લેટ આપવાનું ખાતું,
 છપાવી વેચવા ખાતું, મુંબઈ જ્ઞાનખાતું, સૂક્ષ્મ પ્રકરણાર્થ બોધ
 પાઠશાળા ખાતું, આગમોદય સમિતિ, બનારસ પાઠશાળા,
 કેળવણી ખાતું, તેમાં-ઉપદેશક ખાતું, સ્કૉલરશીપ ખાતું, ઇ-
 નામ ખાતું, બહારની જૈન શાળાઓને મદદ આપવા ખાતું,
 રવિસાગરજી જૈન વિદ્યાશાળા, ઠસ્તુરચંદ વીરચંદ જૈન
 વિદ્યાશાળા, જૈન વિદ્યાર્થીઓને કપડાં ખાતું, જ્ઞાન ખાતું.

૪ ત્યાર પછી જૈન ધર્મને લગતાં બીજાં કેટલાંક ખાતાં,
 જેવાં કે-મહેસાણામાં મેમાનોનું રસોડા ખાતું, પાલીતાણામાં

પણ રસોડા ખાતું, ગિરનારજીની તલાટીનું રસોડું, શંખેશ્વરજીની ભોજનશાળા, આશ્વંદજી કલ્યાણજીને મદદ, કૌન્કરન્સને પણ મદદ આપી શકાય તેટલી આપવી, જૈન શ્રવે. મૂ. શ્રાવકોને લગતું ખાતું, જેમાંથી સીદાતાઓને મદદ થઈ શકે.

વેણીચંદ્રભાઈનાં કામને આટલીજ મર્યાદા નથી. જૈનસંઘના ક્ષેત્રથી બહાર પણ તેઓ ગયા છે.

૫ સંઘના ક્ષેત્ર બહારનાં કામો—તેમાં છાપ્પનિયા દુકાળમાં મદદ, વાડીનું અન્નગૃહ, ગરીબ ધર્મદાખાતું, સાધારણ રીતે પાઠશાળામાં ઔષધો રહેતાં હતાં અને રહે છે, જેથી કરીને ગમે તે કોઈને જોઈતું હોય તો આપી શકાય.

૬ અને છઠ્ઠા વર્ગમાં—સામાન્ય પ્રાણીની દયાનાં ખાતાંનો સમાવેશ થાય છે—તેમાં—પાંજરાપોળ અને ખોડાઢોરને પણ વેણીચંદ્રભાઈની મદદ હોયજ. કસાઈ પાસેથી પશુઓ છોડાવવાનું જીવહયા ખાતું, માછલાખાતું, કુતરાના રોટલા અને પારેવાની ચણ ખાતું, વિગેરે વિગેરે.

આ રીતે જિનમંદિર વિગેરે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર આરાધન તથા જૈનસંઘની વ્યવસ્થાના વિકાસોથી માંડીને માનવસમાજ અને છેવટે પ્રાણીવર્ગના હિત સુધી તેમનાં કામોનો પ્રવાહ પહોંચે છે.

આમાંનાં ઘણાંખરાં ખાતાંનો વહીવટ પાઠશાળા સાથે છે, કેટલાંકનો વહીવટ શ્રેયસ્કર મંડળના વહીવટમાં છે, કેટલાંકનો વહીવટ પાલોતાણાની શાખામાં અને કેટલાંકનો વહીવટ મહેસાણા મથકથી ચાલે છે. કેટલાંક ખાતાંઓ બીજા કાર્યવાહકોએ ઉપાડેલા તેમાં વેણીચંદ્રભાઈની પુરતી મદદ લેળેલી છે, જેમ કે

બનારસ પાઠશાળા, આગમોદય સમિતિ વિગેરે. કેટલાંક ખાતાંઓ શરૂ કરીને બીજી સંસ્થાઓને કે યોગ્ય યોગ્ય કાર્યવાહકોને સોંપી દીધાં છે, જેવાં કે સિદ્ધાચળજી કૂલ ધૂપ, ચક્ષુટીકા, ગિરનાર-રસોડું વિગેરે વિગેરે.

કેટલાંક ખાતાંઓનો એક બીજા ખાતામાં સમાવેશ થઈ શકે તેમ હતો તેનો સમાવેશ ઘણાં ખરાં મુખ્ય મુખ્ય ખાતાં-ઓમાં પોતે જાતેજ કરાવી દીધેલો છે.

આ રીતે જુદાં જુદાં ખાતાંઓમાં તેમના હસ્તક લગભગ રૂપિયા ૨૫ થી ૩૦ લાખ જેટલા મેળવાયા હશે અને ખર્ચાયા હશે.

માત્ર નાણાં મેળવી લેવાં એટલુંજ વેણીચંદલાઈનું કામ હતું એમ નહીં, પરંતુ તે સુરક્ષિત રહી શકે, તેનું સાફ વ્યાજ મળે, તેનો હિસાબ બરાબર રહે, એ વિગેરે તરફ પણ તેમનું ધ્યાન ઘણું પાડે પાડે રહેલું હતું. એ યોજનાઓ બરાબર કરી લેવામાં જરા પણ ગફલત ન થાય, તેની પુરેપુરી સાવચેતી રાખતા હતા.

આ બધાં ખાતાંઓનો વિસ્તારથી નામનિર્દેશ અમે એટલાંજ માટે કર્યો છે, કે-જેથી વેણીચંદલાઈની પસંદગી કેવી જાતનાં કામોની હતી ? અને તેમની શક્તિનો પ્રવાહ કઈ તરફ વળ્યો હતો ? તેનો વાચકમહાશયોને બરાબર ખ્યાલ આવે.

વળી કેટલાંક મુખ્ય મુખ્ય કામોની વિગતવાર ટુંક નોંધ અત્રે આપવાથી હાલ તે ખાતાંઓની સ્થિતિ, તેમજ વેણીચંદલાઈએ કેટલી હદ સુધી કામ કર્યું છે ? તેનો પણ સાથે સાથે ખ્યાલ આવે.

કયું કામ, ક્યારે ઉપાડ્યું, તેની મળી શકી તે સાલો પણ સાથે સાથે ટાંકવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત, તે તે ખાતાંને લગતી

બીજી વિગતો જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓએ તો તે તે ખાતાંના રીપોર્ટોજ જોઈ લેવા જોઈએ.

આ ખાતાંઓમાં કેટલાંક ખાતાં મહેસાણાથી અને કેટલાંક પાલીતાણાથી ચલાવવામાં આવતાં હતાં. કેટલાંક મહેસાણા પાક-શાળાનાં ખાતાનાં પેટા ખાતાં છે અને કેટલાંક શ્રેયસ્કર મંડળ હસ્તક ચાલતાં ખાતાંઓ છે. વળી કોઈ કોઈ મહેસાણાનાં કે પાલીતાણાનાં સ્થાનિક છે, અને કેટલાંક સમગ્ર જૈનશાસનને ઉદ્દેશીને છે. કેટલાંક બીજાઓએ શરૂ કરેલાં અને વેણીચંદલાઈએ તેમાં મદદ કરેલી છે. કેટલાંક ખાતાં ચલાવીને બીજી સંસ્થાને સોંપી દીધેલાં, એવાં પણ છે. એ બધી જાતનું વર્ગીકરણ અત્રે આપીશું નહીં, પણ સુઝ વાચકો લગભગ ખાતાંની હકીકત ઉપરથીજ સમજી શકશે.

૬. કેટલાંક ખાસ ખાતાંઓ—

૧ ચક્ષુટીકા ખાતું.

[સંવત ૧૯૩૪ ની સાલ.]

પ્રતિમાજીને પૂજા કરવાને સ્થાને ટીકા ચોડવામાં આવે છે, તથા દર્શન કરનારાઓને આજ્ઞાદ થાય માટે પ્રતિમાજીને અનુરૂપ ચક્ષુઓ ચોડવામાં આવે છે. પરંતુ કેટલેક સ્થળે તેની ખામી જણાતાં, તે દૂર કરવા માટે લીંચવાળા બાળ બ્રહ્મચારી શેઠ હડીસિંગભાઈ રતનચંદ સાથે તેઓ ગામેગામ ફરવા નીકળી પડયા હતા. આ કામમાં તેમણે શારીરિક પરિશ્રમ હૃદયી જાહે કર્યો છે. એકંદર મજુરની માફક સખત રીતે કામ કર્યું છે. પૂર્વ દેશમાં ઠેક

અનિમગંજ સુધી પહોંચ્યા હતા, અને એકંદર લગભગ ૫૦૦ સો ગામોની મુસાફરી કરી વળ્યા હતા, તેમજ એક ગામથી બીજે ગામ જવામાં સામાન જાતે ઉપાડી પગે ચાલીને મુસાફરી કરતા હતા. એમ પણ સાંભળ્યું છે કે લોકોના આગ્રહથી કોઈ વખત સાથે મજુર રાખતા હતા, પણ ગામ છોડી થોડે દૂર જાય કે સામાન પોતે ઉપાડે અને બીજું ગામ નજીક આવે ત્યારે મજુરને સોંપી દે. અને તે એવી ભાવનાથી કે “ પ્રભુની ભક્તિ કરવાનો સામાન છે તેથી જાતેજ ઉપાડવો જોઈએ. ”

થોડા વખતમાં ઘણું કામ કરવાની હોંશે ખાવાપીવાની પણ બહુ દરકાર રાખતા નહીં. માત્ર ચક્ષુ ટીકા ચઢાડવાનું જ કામ પતાવતા હતા, એટલુંજ નહીં, પરંતુ પ્રતિમાજીને ઉવટણા કરતા હતા. દેરાસરોને (દેવગૃહોંધરોને) ચે સાફ કરી આરિસાબુવન જેવાં બનાવતા હતા, અને બીજી અનેક રીતે આશાતનાઓ દૂર કરતા હતા. આ કામમાં વેણીચંદલાઈના લઘુ બંધુ કિશોરભાઈએ પણ થોડો વખત જાતમહેનત લીધી હતી.

આ કામમાં ખર્ચ પણ મોટો કર્યો છે. તેને માટે ગામે ગામ ટીપ ચાલુ જ હતી. તેથીજ અમદાવાદના નગરશેઠ પ્રેમાભાઈનો અત્યંત પ્રેમ તેમણે મેળવ્યો હતો. આ કામથી તેઓ વેણીચંદલાઈને પુત્રતુલ્ય ગણતા હતા. આ ખાતાનું કામકાજ તો હવે બંધ છે. તેને બદલે અમદાવાદમાં “ જિનબિંબ ચક્ષુસ્થાપક કમિટી ” નામનું એક ખાતું અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

૨ જીર્ણોદ્ધાર. [સંવત ૧૯૫૬.]

જીર્ણ થયેલાં મંદિરોને સુધરાવી સારી સ્થિતિમાં મૂકવાં,

એ પણ સૌથી વધારે અગત્યનું છે. તેથી “જીર્ણ મંદિરોનો ઉદ્ધાર થાય તો ઘણું સાફ.” એ ભાવના વેળીચંદભાઈના હૃદયમાં ઘણા વખતથી વસેલી હતી. તેની સિદ્ધિ-શ્રી શત્રુંજય, ગિરનાર, આબુ, રાણપુર, વિગેરે તીર્થસ્થળોમાં તથા મારવાડ, મેવાડ વિગેરે પ્રદેશોમાં પણ જનમંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવીને કેટલેક અંશે કરી હતી. જીર્ણોદ્ધાર કરેલાં મંદિરોથી યાત્રાળુઓ અને ભાવિક પુરૂષો દર્શન વિગેરેથી જે લાભ ઉઠાવે, તેથી જીર્ણોદ્ધાર કરનાર-કરાવનારને આત્મિકલાભ થાય, એ દેખીતું જ છે. આ જીર્ણોદ્ધાર ખાતામાં લગભગ આઠથી દશ લાખ રૂપિયા જુદા જુદા ગૃહસ્થો તરફથી તેમના હાથે ખર્ચાયા હશે.

માળવા, મેવાડના જીર્ણોદ્ધારમાં આગમોદ્ધારક આચાર્ય શ્રી સાગરાનંદસૂરિ મહારાજનો ખાસ ઉપદેશ હતો. અને ગિરનારજીના જીર્ણોદ્ધારમાં આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિ-સૂરિ મહારાજનો ખાસ સતત ઉપદેશ સહાયકારક હતો. ઉપરાંત રાધનપુરવાળા સદ્ગત શેઠ મોતીલાલ મૂળજી તથા વેરાવળવાળા શેઠ ગોવિંદજી ખુશાલે પણ કેટલાક પ્રદેશોમાં તેમની સાથે ફરી તે કામમાં મદદ કરી હતી.

છેલ્લા દોઢેક વર્ષ થયાં તારંગાજીના જીર્ણોદ્ધારનું કામ ઉપાડયું હતું, પરંતુ માંદગીમાં સપડાતા નિરાશ થઇ તે કામ છોડી દીધું અને એ ખાતાની એકઠી થયેલી રકમ અમદાવાદ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીને સોંપી દીધી.

૩ કેસર સુખડ. [સંવત-૧૯૬૧.]

કેસર, સુખડ, ખરાસ, અંગલુંચણા વિગેરે પ્રભુભક્તિમાં

ઉપયોગી થાય તેવા દ્રવ્યો-પદાર્થો જરૂરિયાત હોય ત્યાં યોગ્યતા પ્રમાણે આપવા માટે આ ખાતું રાખવામાં આવેલું છે.

૪ લેખખાતું. [સંવત્ ૧૯૬૦.]

જે જે સ્થળે પ્રતિમાજનાં અંગ ઘસાઇ ગયાં હોય કે ખંડિત જેવાં હોય, તેને લીધે કંઇક આકૃતિમાં ફેરફાર પડી ગયો હોય; તેવે સ્થળે સ્થાનિક સંઘોની માગણીથી કુશળ કરીગરો મોકલી લેવાદિક કરાવી આપી પ્રતિમાજને મનોહર દર્શનીય બનાવી દેવામાં આ ખાતાનો ઉપયોગ થાય છે. પ્રતિમાજની મનોહર દર્શનીયતા ભાવવૃદ્ધિનું કારણ થાય છે, અને ભાવવૃદ્ધિ આધ્યાત્મિક જીવનમાં ખાસ ઉપયોગી છે. જૈનજીવન અધ્યાત્મપ્રધાન છે, અને અધ્યાત્મ મોક્ષનું અસાધારણ કારણ છે. એમ પરંપરાએ પ્રતિમાજની મનોહર દર્શનીયતા મોક્ષનું અંગ બને છે. આ દૃષ્ટિથી આ ખાતાની કાયમી ઉપયોગીતા બરાબર સમજાશે.

૫ કલ્યાણુક દિવસો ભક્તિ. [સંવત્ ૧૯૭૨.]

ભારતીય જૈન ઇતિહાસમાં સર્વોત્કૃષ્ટ મહાન પુરૂષોનાં તપાસ કરીશું તો સૌથી મુખ્યપણે ચોવીશ તીર્થંકર ભગવંતો જ છે. તેઓ જ આદર્શ પુરૂષો છે, તેઓ સિદ્ધ થયેલા છે, અને તેઓ જ સિદ્ધિનો માર્ગ બતાવનારા છે. આ તીર્થંકર ભગવંતોના જીવનના ખાસ મહત્ત્વના-જગદુપકારના પ્રસંગો કલ્યાણુક કહેવાય છે. એવાં પાંચ કલ્યાણુક થાય છે. ૧ અયવન, ૨ જન્મ ૩ દીક્ષા-પ્રવ્રજ્યા-અભિનિષ્કંભણ, ૪ કેવળજ્ઞાનોત્પત્તિ, અને ૫ નિર્વાણપ્રાપ્તિ.

તીર્થંકર ભગવંતો સદૈવ પૂજનીય છે, પરંતુ તેઓના જીવનના આ મહત્વના પાંચ પ્રસંગોને દિવસે તેઓ સુવિશેષ પૂજનીય છે. કારણ કે આ પાંચ પ્રસંગો વિના તીર્થંકરપણાનો સંભવજ નથી રહેતો. એટલે આ પાંચ પ્રસંગો જ તીર્થંકરોના તીર્થંકરપણામાં ખાસ કરીને વધારે મદદગાર છે. માટે તે પ્રસંગોએ સુવિશેષ ભક્તિ કરવી જોઈએ, એ ભકતો માટે તો અનિવાર્ય થઈ પડે છે. આ રીતે ચોવીશ તીર્થંકરોનાં મળીને ૧૨૦ એક સો વીશ કલ્યાણુક એક વર્ષમાં થાય છે. દાખલા તરીકે—મહાવીર સ્વામીના કલ્યાણુકના પાંચ દિવસો—અષાઠ શુદ્ધિ ૬ ચ્યવન, ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧૩ જન્મ, કારતક વદી ૧૦ દીક્ષા, વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૦ કેવળજ્ઞાન, આસો વદી ૦)) નિર્વાણગમન.

આ મહાન દિવસોને માટે પ્રાચીન કાળથી જ “કલ્યાણુક” એવો આ શબ્દ યોજાયેલો છે. તે કલ્યાણુકના દિવસો ઉજવવાના ભવ્ય અને સર્વોત્તમ પ્રકારો પણ શાસ્ત્રમાં નક્કી કરવામાં આવેલા છે. આ યોજનાઓનો જનસમાજને માટે જે ઉપયોગ છે, તે માનસશાસ્ત્ર અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રના સૂક્ષ્મ નિયમો જાણવાથી સમજી શકાય તેવો છે. ઉપરાંત આ યોજનામાં પૂર્વ પુરૂષો કેવા સૂક્ષ્મ તત્ત્વોથી જ્ઞાત હતા ? તેનો પુરેપુરો ખ્યાલ આવે છે.

હાલની જયંતીઓ લગભગ આ જાતની યોજના છે. “જયંતી” શબ્દ ઘણું ભાગે વૈદિક ધર્મના ઉત્સવોમાં પ્રચલિત હતો અને છે. પરંતુ તેઓમાં તે ઉજવવાનો પણ પ્રકાર હાલની જેમ તો હતો જ નહીં. આપણામાં હાલ ઉજવવામાં આવતી જયંતીઓથી એકંદર શાસનને ક્યા ક્યા તુકસાનો છે ? તે પ્રસંગોપાત્ત સંક્ષેપમાં

અતાવવાથી કલ્યાણકલ્પિત વિષેના આ ખાતાની મહત્તાનો ખરો ખ્યાલ આવશે.

૧ “જયંતી” શબ્દ, જૈન શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ કે વિહિત શબ્દ નથી. છતાં, જે ઉપયોગી વસ્તુ માટે યોજના કે શબ્દ ન હોય, અને તેની જરૂર હોય, તો બીજેથી શબ્દ કે યોજના લેવામાં બહુ વાંધા ન લઈએ, પરંતુ અહીં “કલ્યાણક” શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે. તે ઉજવવાની યોજના પણ છે. “જયંતી” શબ્દને વધારે વજન આપવાથી “કલ્યાણક” શબ્દ ઉપર ઉચ્છરતી પ્રજાના મનમાં પડદો પડતો નય છે. એ પહેલું નુકસાન થાય છે.

૨ “જયંતી” શબ્દ જૈન સંઘમાં સર્વ સમ્મતિ પૂર્વક સ્વીકૃત નથી, પરંતુ માત્ર અમુક ભાગ તરફથી દેખા-દેખીથી યથેચ્છ પ્રવૃત્ત છે. કોઈ પણ મુખ્ય સંસ્થાના માત્ર અમુક જ ભાગ તરફથી યથેચ્છ પ્રવૃત્ત કોઈ પણ પ્રવૃત્તિ ભેદકરૂપે કામ કરતી હોવાથી પરિણામે કુસંપની પ્રેરક થઈ મુખ્ય સંસ્થાના ઐક્યબળને ઘાતક નિવડે છે. કોઈપણ સામુદાયિક પ્રવૃત્તિ સર્વ સમ્મતિથી સ્વીકૃત હોય, તો તે જ તે કલ્યાણક નિવડે છે. આ તેવી નથી, માટે અકલ્યાણકર-ભેદક છે. એ બીજો દોષ.

૩ જયંતી ઉજવવાની હાલની રીત, કલ્યાણક ઉજવવાની શાસ્ત્રવિહિત રીતથી જુદી છે. અર્થાત્ શાસ્ત્રવિહિત રીત ઉપર પડદો પડતો નય છે, તથા નવી પ્રજા તે બૂલતી નય છે. આ ત્રીજો દોષ.

૪ એકાદ મુખ્ય પુરૂષને વધારે વ્યાપાક રીતે વજન આપવાથી, બીજાઓ ઉપરથી ધ્યાન ખસી જઈ એકમાં એકીકરણ થઈ જવાથી, ભવિષ્યમાં-બીજા ત્રેવીશ તીર્થંકરોને [જે કે શ્રી મહાવીર પ્રભુ આસન્ન ઉપકારી હોવાથી તેમની જયંતી ઉજવાય છે, તો પણ] ઉચ્છરતી પ્રજા કેટલેક અંશે ભૂલે એ બનવા ભેગ છે. અથવા જેટલું મહત્ત્વ ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીનું છે, તેટલુંજ બીજાએ તીર્થંકર ભગવંતોનું છે, એ ખ્યાલ પણ લગભગ ભૂલાવા માંડે છે. તેમાં પણ માત્ર જન્મકલ્યાણક જ ઉજવી લેવાતું હોવાથી “પ્રભુજીનાં પાંચે કલ્યાણકો ઉજવવાની જરૂર છે” એ વાત તો એ વર્ગમાંથી જરૂર ભૂલાતી જાય છે. અહીં એક ખુલાસો કરવો જોઈએ કે-ભાદરવા શુદ્ધ એકમનો દિવસ જન્મકલ્યાણક તરીકે ઉજવવાનો નથી પરંતુ તે ઉજવાય છે તેનું કારણ કંઈક જુદું છે.

૫ આધુનિક પુરૂષો કે જોઓની સર્વમાન્યતા લગભગ એકતરફી હોય છે, તેઓની જયંતીઓની જાહેર ઉજવણીઓના ઉત્તેજક વાતાવરણમાં એક વખત પ્રજાનું ધ્યાન રોકી લેવાથી ભૂતકાળના પરમ પૂજ્ય મહાપુરૂષો ઠંકાઈ જાય. કારણ કે એ ઉત્તેજક વાતાવરણ ખલાસ થતાં અને ઠામ ઠામ એક સરખી પ્રવૃત્તિ જોવામાં આવતાં પ્રજા કંટાળે, એટલે પરિણામે જે કે બધી જયંતીઓ ગ્રાંખી પડી જાય. પરંતુ તેણે એમુક વખત સુધી પાછલી સ્મૃતિને શેકેલી હોવાથી પ્રજા ભૂલી ગઈ હોય, તો પછી ચોવીશ

તીર્થંકરોના ૧૨૦ એક સો વીશેય કલ્યાણકો પ્રજા પાસે ઉજવાવવાની તો આશા રાખીજ શી રીતે શકાય ? અલભત તે તે પૂજ્ય અને ઉપકારી ગુરુઓની ભક્તિ-નિમિત્તે તેમના ગુણાનુરાગી શિષ્યો વિગેરે તે તે દિવસે કંઈ પણ વિશિષ્ટ યોજનાથી ભક્તિ કરે તે ઈચ્છવા જેવું જ છે, પણ તેમાં બે વસ્તુનો ખાસ ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે.

૧ તે સમારંભની યોજનાને એટલું બધું બહિર અને ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ ન આપવું જોઈએ કે જેથી કરીને તીર્થંકર ભગવંતોના કલ્યાણક ઉજવવાના-કે જયંતી ઉજવવાના પ્રકાર કરતાં તેમની વધારે ભવ્યતા થઈ જાય, તે રીતે કરવામાં પૂર્વ પુરુષોની આશાતના છે. અને—

૨ ખીજું ગુરુમહારાજની તીથિની તીથિએ ભક્તિ કરવાની રીત શાસ્ત્રમાં જે બતાવી છે તે સિવાય ખીજી ન હોવી જોઈએ. આટલી મર્યાદા શાસનના હિતખાતર જાળવવી જરૂરની લાગે છે.

૬ વળી આધુનિક જયંતીઓમાં કોઈ ખાસ વિશિષ્ટ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો, કે જેમાં-જવાબદારી વિશેષ હોય, મન, વચન, અને કાયાના સંયમ કેળવવાના હોય, તેવા કોઈ પ્રકારો નથી હોતા. ખરી રીતે જેમની જયંતી ઉજવવાની હોય, તેનો આદર્શ યથાશક્તિ જીવનમાં અમલમાં મૂકવામાં જ તેમની જયંતી અર્થવતી છે. ત્યારે આજે સર્વની જયંતી “ભાવણુ” અને માત્ર સલા ગોઠવવાના પ્રકારમાં જ પરિણામ પામે છે.

૭ જ્યારે એક વખત સમાજનો આખો ભાગ મહાપુરૂષોનાં કદ્યાણુકો શાસ્ત્રવિહિત સચોટ રીતોથી ઉજવવામાં એક સરખો ભાગ લેતો હતો, તેમાંથી એમાંનો અમુક વર્ગ જુદો પડીને, કેવળ ભાષણ વિગેરે સગવડિયા રીતથી ઉજવી લઈ સંતોષ માની બેસે, અને બીજા પ્રકારો તરફ ઉઠાસી ન રહે, બેઠરકાર રહે, અથવા અણુગમો ધરાવે, તો એ સ્થિતિમાં પ્રજાનું મનોબળ એક પગથિયું ઉતરી જાય છે. એ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારવું જોઈએ.

૮ કેટલીક વખત વસ્તુસ્થિતિના અજ્ઞાનને લીધે, -આવી સભાઓમાં સારી વસ્તુઓની ટીકા થાય, ભગતા જ વલણની પુષ્ટિ થાય, મુખ્ય પુરૂષના ખાસ ગુણો ઢંકાઈ જાય અથવા ગૌણ ગુણો પ્રધાનપણે વર્ણવાઈ જાય, અને તેથી કેટલાક ભ્રમે ફેલાય, તેને લીધે આસ્પષ્ટ વાસ્તવિકતા ઉપસ્થિત થાય. એક જ વર્ગમાં પાર્ટીઓ પડી કુસંપના બીજ રોપાય, એ આ કટોકટીના સમયમાં નહીં ચલાવી લેવા જેવી બાબતો છે. ગમે તેવી સુંદર યોજનાઓ મુદતવી રાખીને પણ એક સમૂહમાં એકયનો ભંગ ન થવા દેવો, એ આ સમયમાં મોટામાં મોટી સેવા છે. એકયનો ભંગ થવા દેધને ગમે તેવી સુંદર યોજનાઓ અમલમાં લાવવા છતાં તેનો ફાયદો મેળવવાની અને અત્યારે ચાલી રહેલા નુકશાનમાંથી બચવાની આશા રાખવી એ આકાશ-કુસુમવત્ છે.

આ રીતે આ જયંતીની ધૂનવાળા સમયમાં-જેન પ્રજા કદ્યાણુકોની યોજના ન ભૂલી જાય, એટલા જ માત્ર ઓઘડેતુથી કદ્યાણુકોની ભક્તિ તરફ વેળીચંદલાઈ પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચવા.

લલચાય, તે તેમને માટે સર્વથા ઉચિતજ હતું. અને એમ જણાય છે કે એ વિચારને પરિણામ-તેમણે કલ્યાણકના દિવસોની યાદી પ્રજામાં બહેંચી હતી. મહેસાણાનાં જૈન મંદિરોમાં ભગવંતનાં કલ્યાણકોને દિવસે તે તે મંદિરમાં તે તે ભગવાનની વરક અને પુષ્પાદિથી પૂજા થાય તેવી યોજના કરી છે. પોતે પણ તે કામમાં રસ પૂર્વક ભાગ લેતા હતા. આ ઉપરથી તેમની પસંદગી કઈ ભતના કામો તરફ હતી? તે સ્કેજે જણાય છે. આધુનિક પ્રકારની જ્યંતીઓ ગમે તે કંઈક નુકશાન કરે છે, એમ કબૂલ કરવામાં આવે, તો તે નુકશાન આપણને જ થાય છે એમ નથી, પણ ભારતના બીજા આર્ય ધર્મોને પણ થાય છે.

૬. સિદ્ધાચળનું ફૂલ ધૂપ ખાતું.

(સંવત-૧૯૬૪ ના અશાઠ વદિ ૧૧.)

કોઈ પણ જૈન સંતાનને શ્રી સિદ્ધગિરિ તરફ ભક્તિ અપૂર્વ હોય છે, તો પછી વેણીચંદ્રભાઈ જેવા માટે તો કહેવુંજ શું? તેઓનો વસવાટજ ઘણું ભાગે સિદ્ધગિરિની છાયામાંજ રહેલો છે, અને તેથી આ તીર્થની ભક્તિને ઉદ્દેશીને જે જે પ્રકારે હાથ લાગતા, તે તે રીતે તેની ભક્તિ કરવા દોરાતા હતા, અને તંથી આ અને આની પછીનાં બીજાં ત્રણ ખાતાં શરૂ કરેલાં હતાં.

દરેક ટુંકમાં દરેક પ્રતિમાણની હરરોજ ફૂલ અને ધૂપથી પૂજા થાય એ હેતુથી આ ખાતું શરૂ કરેલું છે.

હંમેશ એક પ્રતિમાણને એક, એ પ્રમાણે ગણીને માળી દ્વારા દરેક ટુંકમાં બેઠાંએ તે પ્રમાણે ફૂલ પહોંચાડવામાં આવે

છે. અને એક માણસ દર્શાંગ ધૂપથી સુગંધ પ્રસારતા ધૂપધાણી સાથે દરેક ટુંકોમાં ધૂપ કરે છે. અર્થાત્ આ ફંડમાં નાણાં ભરનાર તરફથી ઘેરબેઠા ભક્તિનિમિત્તે આ ખાતું ચાલે છે. તેના બે ખાતાં છે. અનામત ખાતું અને ચાલુ ખાતું. અનામતનું વ્યાજ ચાલુ ખાતામાં જાય છે, અને તેમાંથી ખર્ચ ચાલે છે. હાલ આ ખાતાની મૂળ રકમ અમદાવાદ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીને સોંપી છે. માત્ર તેનું વ્યાજ ચાલુ ખર્ચ માટે લેવામાં આવે છે.

૭ સિદ્ધાચળજીનું આંગીખાતું.

(સંવત્ ૧૯૬૧.)

ઉપર આદીશ્વર ભગવાનને તથા ગામમાં મહોટે દહેરે કોઈના તરફથી આંગી ન હોય, ત્યારે આ ખાતામાંથી કેસર બરાસ, બાદલો, રૂપાના વરક વિગેરે આંગીનો સામાન આપી મૂળનાયક ભગવાનની આંગી રચાવવામાં આવે છે.

૮ તળાટી ભક્તિ ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૭૭.)

શ્રી ગિરિરાજ સમથ-સાંગોપાંગ પૂજ્ય છે, — “ ગિરિરેવાયં તીર્થરૂપઃ ”. માટે તેની સ્પર્શના કરતા પહેલાં પ્રથમ શ્રી ગિરિરાજની પૂજા કરવામાં આવે છે. ત્યાર પછીજ તેની સર્વાત્મના સ્પર્શના માટે ઉપર ચડાય છે. તે માટે “ તળાટી ભક્તિ ખાતું ” નામ રાખી જુદા જુદા ગૃહસ્થોની વતી કેસર તથા

રૂપેરી વરગથી કાયમ તળાટીએ પરંપરાગત ગિરીપૂજા કરવાની યોજના ચાલુ રાખવામાં આવી છે.

૬. સિદ્ધાચળ ઉપર આશાતના ઢાળવા ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૬૧.)

સદ્ગત પન્યાસજી શ્રી મણિવિજયજી મહારાજે એક વખત ઉપદેશ આપ્યો હતો કે-“ ગિરિરાજનો ક્ષેત્રવિસ્તાર વિશાળ ગણાય, સંભાળ રાખવા છતાં યે આશાતનાનો સંભવ રહી જાય. ગિરિરાજ પવિત્રમાં પવિત્ર છે. તેને કાંકરે કાંકરે અનંત સિદ્ધ થયા છે, અર્થાત્ તેના અણુએ અણુ પવિત્ર છે. તેની લેશમાત્ર આશાતના ન થાય તેને માટે પુરેપુરા સાવચેત રહેવું જોઈએ.

યાત્રિકોના વિચારમાં મલીનતા આવે, ભાષામાં દુષિતતા દાખલ થાય, કે કાયાથી આશાતના થાય તો પણ તેની પવિત્રતાના લાભમાં ખામી પહોંચે છે. આશાતના થવાના અનેક પ્રકારો છે, જેવા કે-પ્રક્ષાલનમાં ખામી હોય, અંગલુંચ્છણા કરવામાં ખામી હોય, ઉતાવળથી પખાલ વિગેરે કરવામાં આવે, પ્રતિમાજી ઉપર સૂક્ષ્મ મેલ જામે, કાળે બરાબર ન લેવાય, મંદિરમાં જળાં બાજે, આબુઆબુ કોઈ પ્રાણીનાં કલેવરો પડે, આ તીર્થની યાત્રાથી વચ્ચિત રહિયે: એમ અનેક રીતે આશાતનાનો સંભવ છે. તે દૂર કરવા ખાસ સાવચેતી રાખવી જોઈએ, આશાતના ન લાગવા દેવા સાથે યાત્રાની સફળતાનો વિશેષ આધાર છે.” આ ઉપદેશથી પ્રેરાઈને ગિરિરાજના વાતાવરણને પવિત્ર રાખવાના ઉદ્દેશથી આ ખાતું ખોલવામાં આવ્યું છે.

૧૦ શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા-મહેસાણા.

(સંવત્-૧૯૫૪, કારતક શુદ્ધિ ૩.)

વેણીચંદભાઈના સર્વ કાર્યમાં મુખ્ય અને પ્રસિધ્ધ આ ખાતું છે. સંવત્ ૧૯૫૩ ની સાલમાં મુનિમહારાજઓને વિદ્વાન્ બનાવવાનો વિચાર સ્કુરાયમાન થયો અને તે દિવસે દિવસે દઢ થતો ગયો, કે-“ ધર્મ અને શાસનનો આધાર વિદ્વાન્ અને ચારિત્ર-પાત્ર મુનિમહારાજઓ ઉપર છે, માટે ધર્મના અને શાસનના એ અંગને સંગીન બનાવવું જોઈએ.” એ વિચારને ન્યાયશાસ્ત્રના સંગીન અભ્યાસી સદ્ગત શ્રી દાનવિજયજી મહારાજની પ્રેરણાથી પુષ્ટિ મળી એટલે પછી વિચારે મૂર્ત સ્વરૂપ લેવા માંડ્યું. એક વાત મનમાં બેઠી અને મગજમાં ધ્રુમવા લાગી, પછી તો કાર્ય ની સિદ્ધિ થવાનો પ્રશ્નજ શો રહે ? ખસ નાણાંની સગવડ કરતાની સાથેજ એકાદ પંડિત રોકી લઈ સંવત્ ૧૯૫૪ ના કારતક શુદ્ધિ ૩ ને દિવસે કામ શરૂ કરી દીધું. તે વખતેય સ્થાનિક ભાઈઓનો ઉત્સાહ સારો હતો. શા. હરગોવિંદદાસ મગનલાલના ખાસ પ્રયત્નથી મહેસાણામાં આ સંસ્થાની સ્થાપનાની ખુશાલીમાં ઝડપથી સામગ્રીઓ તૈયાર કરાવી નમુસ્કારસહી કરી સાધ-મિકવાત્સલ્યનો ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો.

અમે અગાઉ લખી ગયા છીએ કે-મહેસાણા પશુ જૈન-ધર્મનાં મુખ્ય સ્થળોવાળાં ગામોમાંનું એક સારું સ્થળ છે. એટલે આ રીતે અભ્યાસની સગવડ થતાં મુનિમહારાજઓનાં ચોમાસાં અવાર નવાર થવાં લાગ્યાં, અને તે હજુ સુધી ચાલુજ છે. ત્યાર પછી કોઈ પણ ચોમાસું ખાત્રી ગયું હોય તેમ ઘણું ભાગે બન્યું નથી. અને ઉપાશ્રય ત્રિગેરે ક્ષેત્રાનુકૂળતાનો તો

પ્રશ્નજ નહોતો. આજ સુધીમાં મુનિમહારાજઓ તથા સાધ્વીજીઓએ મળીને લગભગ ૨૦૦)ને આશરે લાભ આપ્યો છે, અને વ્યાકરણ, ન્યાયશાસ્ત્ર, કાવ્યો, દ્રવ્યાનુયોગના ગ્રંથો અને કર્મગ્રંથાદિક પ્રકરણોનો અભ્યાસ કરવાનો લાભ આપ્યો છે. પ્રસિધ્ધ વિક્રાન અને વિવિધ પદવિભૂષિત કોઇ કોઇ સમર્થ મુનિમહારાજઓ પણ અત્ર સ્થિતિ કરી ગયા છે.

એકાદ વર્ષ પછી વળી ઉદ્દેશને કાંઇક વિસ્તારવામાં આવ્યો. એટલે કે—“બુદ્ધે બુદ્ધે સ્થળે જૈન પાઠશાળાઓ ખોલાઈ રહી છે, પરંતુ તેમાં યોગ્ય શિક્ષકો તો જોઇશેજ. માટે શ્રાવક ભાઈઓને પણ અભ્યાસ કરવાની સગવડ આપીએ તો ઠીક.” એ ઉદ્દેશથી સંવત્ ૧૯૫૫ ના માગશર માસથી ગૃહસ્થ વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસ કરાવવાની સગવડ ઉભી કરી, ત્યારથી આજ સુધીમાં લગભગ ૫૦૦) વિદ્યાર્થીઓએ લાભ લીધો છે, અને તેઓમાંના ઘણા ખરાએ પોતપોતાની યોગ્યતા, શક્તિ, સાધન અને સ્થિતિ પ્રમાણે—પંચ પ્રતિક્રમણ ઉપરાંત—જીવવિચાર વગેરે ચાર પ્રકરણો, છ કર્મગ્રંથ, ત્રણ ભાષ્ય, મોટી સંગ્રહણી અને ક્ષેત્રસમાસ તથા સંસ્કૃતમાં ડો. ભાંડારકરની પ્રસિધ્ધ બન્ને સંસ્કૃત ચોપડિયો, સાધારણ કાવ્યો, અને વિશેષ અભ્યાસ કરવાની ઇચ્છાવાળાઓએ સિધ્ધહેમલદ્યુવૃત્તિ તથા કાવ્યો, પ્રાકૃત વિગેરેનો અભ્યાસ કર્યો છે. દેશી નામું તથા અગ્રેજી પણ ઉપયોગપુરતું શીખવું હોય, તો તેને માટે પણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે.

આ પાઠશાળામાંથી નિકળેલા વિદ્યાર્થીઓમાંથી જેઓ વ્યાવહારિક લાઈનમાં નથી જોડાયા, તેમાંના ઘણા ખરા મહેસાણા

પાઠશાળામાં અને બહાર જૈનશાળાના માસ્તરો તરીકે, થોડાક ઉપદેશકો, પરીક્ષકો અને સંસ્થાના મેનેજર તરીકે રોકાઈ શક્યા છે.

શેઠ મણિભાઈ ગોકુળભાઈએ પોતાના કાકાની દિકરી નાથી જોડેનના ટ્રસ્ટી તરીકે સંસ્થા માટે સગવડવાળું બંધ્ય મકાન બંધાવી આપ્યું છે. જેમાં આ પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરે છે, અને વેણીચંદભાઈએ ઉપાડેલાં બીજાં ખાતાં-ઓના વહીવટની ઓફીસ પણ તેમાંજ રાખવામાં આવી છે.

આ પાઠશાળામાં વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કશો ખર્ચ લેવામાં આવતો નથી, એટલે કે ખાનપાન વિગેરે તથા અભ્યાસનાં સાધનો મફત પુરાં પાડવામાં આવે છે. તથા વિદ્યાર્થીઓને યોગ્યતા પ્રમાણે માસીક ખર્ચ માટે સ્કૉલરશીપ પણ આપવામાં આવે છે.

એક તરફ-આ પાઠશાળામાં બહારના વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા અભ્યાસ કરવા આવે, મુનિમહારાજઓ અભ્યાસ કરે, શા. કસ્તુરચંદ વીરચંદની વિદ્યાશાળામાં વિદ્યાર્થીઓ, મુનિમહારાજઓ તથા સાધ્વીજીઓનો અભ્યાસ ચાલે, આ રીતે મહેસાણાને વેણીચંદભાઈએ વિદ્યાના વાતાવરણથી ભરી દીધું હતું. દરેકનું ધ્યાન મહેસાણા પાઠશાળા ખેંચી રહી હતી. આજે ય આ પાઠશાળા પોતાના ઉદ્દેશને અનુસારે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરી રહી છે. તેનું ફળ પણ સમાજને મળ્યું છે. તેનું ફંડ પણ સાફ ગણી શકાય. વેણીચંદભાઈનું આ કામ સૌથી વધારે પ્રસિદ્ધ છે, અને વેણીચંદભાઈ આ કામથી સૌથી વધારે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૧. બનારસ પાઠશાળા.

સદ્ગત જૈનાચાર્ય શ્રી વિજય ધર્મસૂરિજીએ અથાગ પરિશ્રમ વેઠી કાશી સુધી વિહાર કરી આ પાઠશાળા સ્થાપી હતી. એ પાઠશાળાને ઉદ્દેશ જૈન પંડિતો તૈયાર કરવાનો તથા મુનિમહારાજોને સારા વિદ્વાન્ બનાવવામાં સગવડ આપવાનો હતો. સંસ્થાને મકાન અપાવવામાં વેણીચંદભાઈનો ખાસ પ્રયત્ન હતો. આ વખતે મહેસાણામાં શ્રી યશોવિજયજી જૈન સંસ્કૃત પાઠ શાળા ચાલુ હતી છતાં ભેદભાવવિના આ સંસ્થાને મદદ કરવા આચાર્ય મહારાજ સાથે વિહારમાં સાથે ફરી કેટલીક સહાય કરી હતી અને જેમાં પાઠશાળા બેસતી હતી તે, અંગ્રેજી કોઠી વાળું મકાન હોવા માટે રૂ. ૨૫૦૦૦) જેવડી મોટી રકમ મહુર્મ શેઠ વીરચંદ દીપચંદ તથા શેઠ ગોકળભાઈ મૂળચંદ તરફથી સરખે હિસ્સે મેળવી આપી હતી.

૧૨. જૈન કેળવણી (સમ્યગ્જ્ઞાનપ્રચાર) ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૬૦ શ્રાવણ વદ ૩.)

આ ખાતું, સર્વ બાબુથી જૈનત્વનું શ્રેયઃ કરવાના ઉદ્દેશથી સ્થપાયેલા “ જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ ” નામના એક વિશાળ ખાતાના અંગનું મુખ્ય ખાતું છે. જેમ મહેસાણા પાઠશાળા વેણીચંદભાઈનાં કામોમાં મુખ્ય અને પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ આ કેળવણી ખાતું પણ લગભગ તેલુંજ મુખ્ય અને પ્રસિદ્ધ છે.

શ્રેયસ્કર મંડળઃ એ અનેક પેટા ઉદ્દેશોને સમાવી દઈ બહોળો ઉદ્દેશ અને વિશાળ કાર્યક્ષેત્ર ધ્યાનમાં રાખીને શાંતમૂર્તિ સુ-

નિરાજ શ્રી હંસવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી સ્થપાયેલી સંસ્થા છે. અહીં જણાવેલાં બધાં કામોમાંનાં ઘણાં ખરાં ખાતાંઓ આ શ્રેયસ્કર મંડળના ઉદ્દેશને અનુસરીને તેના અંગ તરીકે ચાલે છે, અને ઘણાં ખરાં મહેસાણા પાઠશાળાના વહીવટ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એટલે આ તમામ ખાતાંઓને લગતો તમામ વહીવટ બે જાતના ચોપડાઓથી ચાલે છે. એક શ્રેયસ્કર મંડળનો વહીવટ અને બીજો પાઠશાળાનો વહીવટ. જૈન કેળવણી ખાતું શ્રેયસ્કર મંડળનું પેટા ખાતું છે છતાં તે વધારે મુખ્ય અને પ્રસિદ્ધ છે, તેમજ, તેના વહીવટનો વિસ્તાર વધારે હોવાથી પ્રથમ આ ખાતાનો રીપોર્ટ જુદો જ બહાર પાડવામાં આવેલ છે. એટલે મુખ્ય ચોપડા બે જાતના છતાં રીપોર્ટ ત્રણ જાતના બહાર પડેલા છે. ૧ પાઠશાળાનો, ૨ શ્રેયસ્કર મંડળનો અને ૩ જૈન કેળવણી ખાતાનો.

“શ્રેયસ્કર મંડળ” નામ રાખતી વખતે વેણીચંદભાઈએ વાંધો લીધો હતો. તે ઉપરથી તેમના હૃદયમાં રહેલી નમ્રતાનું માપ કાઢી શકાય છે. શ્રેયસ્કર એટલે શ્રેયઃ કરનાર એવો અર્થ થાય છે, પરંતુ “શ્રેયઃ કરવાનું આપણું ગળું શું? અને ગળ વિના એવું નામ રાખીએ, તે ગર્વ કયો ગણાય, માટે નામ તો “શ્રેયઃ ઇચ્છક” એવા ભાવાર્થનું રખાય તો ઠીક. અને બની શકે તેટલું શ્રેયઃ કરી બતાવવું, પરંતુ તેવું નામ રાખી ગર્વને સ્થાન ન આપવું જોઈએ.” છતાં બીજા ગૃહસ્થાની ઇચ્છાથી નામ તો “શ્રેયસ્કર મંડળ” જ કાયમ રહ્યું, પરંતુ વેણીચંદભાઈની નમ્રતા અને નિરભિમાનવૃત્તિનો ખ્યાલ આપવાને આ દાખલો ખસ

છે. તથા આરંભે શૂરાપણું બતાવી માત્ર આડંબર કરવાની વૃત્તિ તેઓમાં નહોતી, એ પણ આથી પુરવાર થાય છે.

કેળવણીખાતા દ્વારા નીચે પ્રમાણે કામો ચાલે છે,—

ગામેગામ નવી નવી જૈનશાળાઓ ખોલાવવી, જૈનશાળાઓની તપાસ કરાવવી, અભ્યાસીઓની પરીક્ષા લેવરાવવી, ધાર્મિક શિક્ષણની દિશા બતાવવી, સુધારા વધારા સૂચવવા, શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને આગેવાન કાર્યવાહકોને વખતોવખત સલાહ-સૂચના આપી તેઓના કામમાં મદદ કરવી અને તેમની ફરજોનું જ્ઞાન કરાવવું, મંદ સ્થિતિએ ચાલતી જૈનશાળાઓમાં ચૈતન્ય પ્રેરવું અને બંધ પડી ગયેલી જૈનશાળાઓનો પુનરુદ્ધાર કરવો, તથા જરૂરિયાત પ્રમાણે માસિક આર્થિક મદદ આપવી, જૈનશાળાઓના માસિક હેવાલો મંગાવવા, તપાસવા, અને ફાઈલ પર રાખવા, તથા ઉપયોગી સૂચનાઓ કરવી વિગેરે કામો આ ખાતા-દ્વારા ચાલે છે.

એટલે ઉપર લખેલાં આ ખાતાનાં કામકાજ ચલાવવા પરીક્ષકો રોકવામાં આવે છે, કે જેઓ ગામે ગામ પ્રવાસ કરે છે. પરીક્ષકો ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, દક્ષિણ, મેવાડ, માળવા, મારવાડ, વગેરે પ્રદેશોમાં પ્રવાસ કરે છે, ગામેગામ શાળાઓની પરીક્ષાઓ લે છે, ઇનામો વહેંચાવે છે, મેળાવડાઓ કરી ઉપયોગી વિષયો ઉપર ભાષણો આપે છે.

જૈનશાળાઓના શિક્ષણમાં મદદગાર થાય એ હેતુથી શિક્ષણ માળાની ચાર ચોપડીઓ બહાર પાડવામાં આવી છે. માળપોથી, પહેલી ચોપડી, બીજી ચોપડી, અને ત્રીજી ચોપડી. તેમાં પ્રથમની આવૃત્તિ બહાસ થયે નવી આવૃત્તિમાં સૂચનાઓ

અનુસાર અને ઉપયોગી જણાયા પ્રમાણે પરિવર્તન પણ કરવામાં આવ્યું છે. આજસુધીમાં લગભગ આ ચોપડીઓની ૩૩૦૦૦) કોપીઓનો ઉપયોગ થયો છે.

જુદા જુદા ગામોની જૈનશાળાઓને લગભગ દરમહિને રૂ. ૨૦૦ જેટલી રકમ મદદ તરીકે પહોંચાડવામાં આવે છે. જેનું લિસ્ટ રીપોર્ટ વાંચવાથી સમજાશે. એકંદર આ ખાતું વારસામાં મળેલા જૈન જ્ઞાનનો જ જૈનોમાં સારી રીતે પ્રચાર કરવાના ઉદ્દેશથી સ્થાપેલું છે.

૧૩. સૂક્ષ્મ તત્ત્વ યોધિની પાઠશાળા.

(સંવત્ ૧૯૬૪ જેઠ શુદ્ધિ ૧૦.)

ગિરિરાજની યાત્રા માટે આવેલા ચતુર્વિંશ સંઘમાંના અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છાવાળાઓને અભ્યાસ કરવાની સગવડ પુરી પાડવા માટે આ પાઠશાળા પાલીતાણામાં શરૂ કરવામાં આવી હતી. કેટલાક યાત્રાળુઓ નવાણું કરે, તેમને તથા મુનિમહારાજો અને સાધ્વીજીઓને ચાતુર્માસ વિગેરેની સ્થિતિપ્રસંગે, અભ્યાસ કરવાની જરૂરીઆત આ પાઠશાળાથી પુરી પાડવામાં આવતી હતી. ઉપરાંત જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રકરણાદિના સૂક્ષ્મ વિચારો સમજાવીને તેવા જિજ્ઞાસુઓને રહસ્યો સમજવાની સગવડ આપવાનો પણ ઈરાદો હતો.

આ કામને માટે જામનગરવાળા પ્રજ્ઞાચક્ષુ હંસરાજભાઈને રોકવામાં આવ્યા હતા. તેઓ કર્મગ્રંથ, તથા દ્રવ્યાનુયોગના વિષયને લગતા ગ્રંથો બહુવિધ હતા. હાલ તેઓ જામનગર પોતાને વતન

રહે છે, અને ત્યાં પણ અભ્યાસીઓને પોતાના જ્ઞાનનો લાભ આપવાનો આત્મલોગ આપે છે, જે અનુમોદનને પાત્ર છે. તેમના જામનગર જવા પછી મહેસાણા પાઠશાળામાં તૈયાર થયેલા એક શિક્ષકને રોકવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ હાલ કેટલોક વખત થયા શિક્ષકને અભાવે આ પાઠશાળાનું કામકાજ બંધ છે. આ ખાતું મુખ્યતથા સિદ્ધક્ષેત્રના યાત્રાળુઓને ઉદ્દેશીને ખોલવામાં આવેલું છે, છતાં તેનો પ્રધાન ઉદ્દેશ સૂક્ષ્મ બોધવાળા અભ્યાસીઓને મદદ કરી તત્ત્વના સૂક્ષ્મ બોધવાળા અભ્યાસીઓ તૈયાર કરવાનો છે.

૧૪. આગમોદય સમિતિ.

પવિત્ર આગમ ગ્રંથોને છપાવી નાખવા માટે શ્રી સાગરા-નંદ સૂરીશ્વરજી મહારાજે અસાધારણ ઉત્સાહ અને પ્રેરણાથી આગમવાચના શરૂ કરી હતી. જેમાં જ્ઞાનરચિવંત સાધુ, સાધ્વી, તથા શ્રાવક, શ્રાવિકા સાંભળવા બેસતા હતા. તે આગમોને શુદ્ધ કરી સારા કાગળો ઉપર સારા પ્રેસમાં છપાવવાના તથા વાચનાના કાર્ય માટે એક સમિતિ સ્થાપવામાં આવી હતી. જેનું નામ “ આગમોદય સમિતિ ” રાખવામાં આવ્યું હતું. તેમાં ખર્ચ માટે નાણાં મેળવવા તથા બીજી કેટલીક વ્યવસ્થા માટે વેણીચંદલાઈ સમિતિમાં કાર્યવાહક તરિકે જોડાઈને રોકાયા હતા. તે વખતે પણ તેમણે ખરેખર તેમાં ગંપલાવ્યું જ હતું. આ ખાતામાં પણ હજારો રૂપિયા મેળવી આપ્યા, જેથી ઘણાખરા આગમો છપાઈ ગયા.

૧૫. સુંબઈનું જ્ઞાનખાતું. (સંવત્ ૧૯૫૮.)

આ ખાતામાંથી ગમે તે સ્થળે મુનિમહારાજઓને જ્યાંથી મળી શકે ત્યાંથી મેળવી આપીને જ્ઞાનાભ્યાસ માટેના જરૂરી પુસ્તકો પુરા પાડવામાં આવે છે. આ ખાતા તરફથી આજ સુધીમાં ૭૬૭ પુસ્તકો પુરા પાડવામાં આવ્યા છે. સુંબઈથી બહારગામ પુસ્તકો મોકલવા વિગેરે કામમાં જામનગરવાળા શા. સોભા-ગચ્છંદ કપૂરચંદ મદદ કરતા હતા.

૧૬. પુસ્તકો છપાવી પ્રચાર કરવાનું ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૫૫ માગશર વદિ ૧૩.)

હાલ પુસ્તકો છપાવી જ્ઞાનપ્રચાર કરવાની જે રૂઠિ ચાલુ થઈ છે, તેને અનુસરીને આ ખાતા તરફથી, જૈન ધર્મને લગતાં જુદાં જુદાં વિષયોના—જેવાં કે—તત્ત્વજ્ઞાન, ક્રિયા-વિધિ, આચાર-વિચાર, સ્તવન-સંગ્રહ, આધ્યાત્મિક, વિગેરે વિષયોને લગતા, જૈનશાળાઓમાં અભ્યાસને માટે ઉપયોગમાં આવી શકે તેવાં તથા સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય તેવાં અનેક જાતનાં પુસ્તકો છપાવી અદ્ય મૂલ્યે કે ભેટ તરિકે આપીને જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવામાં આવે છે.

આજ સુધીમાં ૫૪ જાતનાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે, તેમાંનાં ઘણાખરાંની અનેક આવૃત્તિઓ બહાર પડી ચૂકી છે, એટલે આજ સુધીમાં લગભગ લાખો કોપીઓ છપાણી છે, અને તેમાંથી લગભગ એકાદ લાખ તો જૈનશાળાઓ, લાયબ્રેરીઓ તથા મુનિ-મહારાજઓ વિગેરેને ભેટ તરિકે અપાઈ ચૂકી છે.

છપાઇ, કાગળો, બાઈડીંગ વિગેરે સારા પસંદ કરવામાં આવે છે, અને શુદ્ધિ તરફ પુરતું ધ્યાન અપાય છે. પુસ્તકની કિંમત લગભગ પડતરજ રાખવામાં આવે છે, કારણ કે—તેમાંથી કમાણી કરવાનો ઉદ્દેશ રાખ્યોજ નથી.

આ પુસ્તકોનો પ્રચાર આખા હિંદમાં ગામોગામ થાય છે, અને કેટલીક કોપીઓ જર્મની, ઇટાલી, વિગેરે યુરોપના પ્રદેશોમાં પણ મોકલી છે. લોકો પણ પુસ્તકો જત્યામંધ મંગાવે છે. આ ખાતું ખોલવામાં સમ્યગ્ જ્ઞાનના પ્રચારનો જ પ્રધાન ઉદ્દેશ છે. વેણીચંદ-ભાઈના હૃદયમાં જ્ઞાનપ્રત્યે કેટલી ભક્તિ હતી? તે આ જ્ઞાનને લગતા છ સાત મોટાં મોટાં ખાતાં ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૧૭. સ્કૉલરશિપ ખાતું. (સંવત ૧૯૫૬.)

આ ખાતામાંથી મહેસાણા પાઠશાળાના લાયક વિદ્યાર્થીઓને યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રમાણમાં વત્તી ઓછી સ્કૉલરશિપ અભ્યાસમાં ઉત્તેજન ખાતર આપવામાં આવે છે, જેથી કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ઉત્સાહથી સારો અભ્યાસ કરી શકે છે.

૧૮. મહેસાણામાં ઉપાશ્રય.

ત્યાગમૂર્તિ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજના ઉપદેશથી લગભગ રૂ. દશથી પંદર હજાર એકઠા કરી આ ઉપાશ્રયના મકાનના બાંધકામની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. મહેસાણામાંથી પણ ઘરઠીઠ ફાળો ઉધરાવવામાં આવ્યો હતો. પરિણામે રૂ. ૪૦૦૦૦) ના ખર્ચે શા. ઘેલાભાઈ કરમચંદ, શા. કસ્તુરચંદ-વીરચંદ અને શા. સુરચંદ મોતીચંદની મુખ્ય

સહાયથી ત્રણ માળનું ઉપાશ્રયનું ભવ્ય મકાન સંપૂર્ણ થયું. જે ગામની વચ્ચેવચ્ચ છે અને ગામની શોભામાં ઓર વધારો કરે છે.

૧૯. દીક્ષિતના કુટુંબને સહાયક ખાતું.

(સંવત ૧૯૬૦.)

સંયમધર્મ તરફ વેણીચંદભાઈને હાડોહાડ પ્રેમ હતા, અને દીક્ષા લેવાને માટે તો તેઓ દરેક વખતે તૈયાર જ હતા. દીક્ષા નથી લેવાતી તેથી કેટલાક વખત ધી વિગેરે વિગઢઓનો ત્યાગ કર્યો, અને પછી ધીને બદલે તેલ ખાતા હતા, જેને પરિણામે તેમની એક આંખ ગઢ. કેટલાક મુનિમહારાજઓની પ્રેરણાથી નિવિયાતું ધી ખાતું શરૂ કર્યું હતું, અને “ શાસનસેવાના કામમાં તમારા જેવાની જરૂર છે, માટે ગૃહસ્થપણમાં રહી ધર્મ આરાધન કરશો તોપણ ઠીક છે, એવી રવિસાગરજી મહારાજ તથા બીજા કેટલાક મુનિમહારાજઓની સલાહથી તેઓ જો કે દીક્ષા તો ન લઈ શક્યા, પરંતુ તેમનું જીવન લગભગ સાધુજીવનને મળતુંજ કહી શકાય. મહિનામાં ૧૫ પૌષધ કરતા હતા અને સાધુ-પણાની ભાવના બળત રાખતા હતા. “ જ્યારે હું પોતે દીક્ષા નથી લઈ શકતો—તો જે લે તેને હરકોઈ રીતે સહાયક થવું,” એ ઉદ્દેશથી આ ખાતું ખોલવામાં આવ્યું છે. અને તેઓ એમ ચોક્કસ માનતા હતા કે—“ચારિત્ર લેવું એ આત્મકલ્યાણનો રાજ માર્ગ છે. તેના વના તરવું મુશ્કેલ છે. માટે ચારિત્ર લઈને કે ચારિત્ર લેનારને હરકોઈ રીતે સહાયક થઈને સંયમસ્થાનોનો સ્પર્શ કરવો એ ભવિષ્યમાં ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાનું ઉત્તમ

સાધન છે.” આ ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ સમજીને—વિચારીનેજ તેમણે આ ખાતું શરૂ કર્યું હતું. જરૂર જણાય ત્યાં દીક્ષિતના કુટુંબને સહાય આપવામાં આ ખાતાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

૨૦. ચારિત્રધર્મના ઉપકરણ ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૬૧.)

આ અને ઉપરનું ખાતું એકજ ખાતાની બે બાબુ હોય તેવાં છે. દીક્ષા લેનારને અથવા બીજા મુનિમહારાજઓને ચારિત્રનાં ઉપકરણો—જેવાં કે કામળી, વસ્ત્ર, પાત્ર, ઓધાના પાટા, દર્શીઓ, ઢાંડા વિગેરે જરૂર પડે એ આ ખાતામાંથી વહોરાવવામાં આવે છે.

૨૧. સાધુ, સાધ્વીજી માટે ઔષધ ખાતું.

(સંવત્ ૧૯૫૬.)

આ ખાતાનો ઉપયોગ અને ગુરૂભક્તિનો હેતુ તેના નામ ઉપરથી જ સમજી શકાય તેમ છે.

૨૨. આંબેલ વર્ધ્ધમાન તપ.

વર્ધ્ધમાન તપમાં એક આંબેલથી સો આંબેલ સુધી ચડવું પડે છે, અને એક ઓળી પુરી થયે પારણે ઉપવાસ કરવાનો હોય છે. એમ કરતાં તે તપ લગભગ ચૌદ વર્ષે પુરો થાય છે. આ તપ કરનારાઓની સગવડ ખાતર પહેલાં પાલીતાણામાં ખાતું ખોલ્યું, તેનું ફંડ લગભગ લાખ રૂપિયા સુધીનું છે. તેનો વહીવટ હાલ જામનગરવાળા શા. લાલચંદ લીલાધર કરે છે. પાલીતાણામાં આ ખાતું ખોલાયા પછી—મુંબઈ, અમદાવાદ, ભાવ-

નગર, રાધનપુર, મહેસાણા, પાટણ, વિગેરે સ્થળોમાં પણ તેવુંજ ખાતું ખોલાયું છે. તેમાં પણ વેણીચંદલાઈની પ્રેરણા તો હતી જ. મુંબઈમાં ખાતું ખોલાવવામાં મુખ્ય પ્રયત્ન તો તેમનો જ હતો, છતાં આ ખાતાના મુખ્ય પ્રેરક અને ખાસ ઉપદેશક સદ્ગત આચાર્ય શ્રી વિજય ધર્મસૂરિજીના સુશિષ્ય પં. ભક્તિ વજયજી મહારાજ ખાસ કરીને છે.

૨૩. ગિરિનાર તળેટીએ રસોડું.

શ્રી ઉજ્જયંત ગિરિ (ગિરિનાર પર્વત) ચડવા ઉતરવામાં કંઈક કઠિન છે, અને શહેર તળેટીથી વધારે દૂર છે. એટલે યાત્રાળુઓને યાત્રા કરી ઉતર્યા પછી ખાવા પીવાની ખાસ કરીને અડચણ રહે, એ સ્વાભાવિક છે. તેથી કરીને ધારણા પ્રમાણે સહેલાઈથી યાત્રા પણ ન થઈ શકે. આ અગવડ દૂર કરવાનો વિચાર વેણીચંદલાઈને આવ્યો કે-ત્યાં રસોડું શરૂ કરાવી દીધું. તેનું ફંડેય શરૂ કરી દીધું. જ્યાં કાંઈ પણ ન હોય, પરંતુ વેણીચંદલાઈએ ધાર્યું એટલે ત્યાં કામ ઉભું થઈ જ જાય. તેમાં નિષ્ફળતાનો એક પણ દાખલો હજી નોંધાયો નથી. આ કામમાં પણ સફળતા મળી. હાલ તો ત્યાં મોટું ભવ્ય મકાન તૈયાર થઈ ગયું છે, તથા ઢાળ, ભાત, રોટલી, શાક વિગેરે ગરમ રસોઈથી થાક્યા પાક્યા યાત્રાળુઓની ભક્તિ કરવામાં આવે છે. અને યાત્રાળુઓ રાતવાસો પણ ત્યાંજ રહી, ખીજે દિવસે યાત્રા કરી શકે છે. આ સગવડથી મુનિમહારાજઓ અને કેટલાક શ્રાવક ભાઈઓ શ્રી ગિરિનાર તીર્થની પણ નવાણું યાત્રા હવે કરે છે.

આ ખાતામાં કેટલાક ગૃહસ્થો તરફથી ખર્ચને માટે કેટલીક તિથિઓ નોંધી લેવામાં આવી છે.

૨૧. ડાહ્યાલાલ હકમચંદ અને સૌભાગ્યચંદ જસરાજ વિગેરે લાગણીવાળા ભાઈઓની જાતદેખરેખથી આ ખાતું હાલમાં સારા પાયા ઉપર ચાલે છે. આવુંજ એક ખાતું શ્રી શંખેશ્વરજી તીર્થમાં ખોલાયું છે, જો કે તેમાં જમનાર પાસેથી થોડો દર લેવાય છે.

૨૪. મેમાન ખાતું.

મહેસાણામાં ઉપાશ્રયે વંદન કરવા, કે પાઠશાળામાં બહારગામથી કેાઈ ભાઈઓ આવે, તેમની લોજન વિગેરેથી સગવડ સાચવવા મહેસાણાના ત્રણ ગૃહસ્થોની આર્થિક મદદથી રૂ. ૫૦૦૦)નું સ્થાયિ ફંડ કરી આ ખાતું ખોલવામાં આવ્યું છે. તેના વ્યાજમાં ખર્ચ ચાલે છે. ૧૯૫૫ માં ઉપાશ્રયના મેમાન ખાતું ચાલતું હતું, તેને આ રીતે સંગીન પાયા ઉપર મૂક્યું.

૨૫. જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મદદ.

(સંવત્ ૧૯૫૬.)

આ ખાતાનો પણ ઉદ્દેશ તેના નામ ઉપરથી સમજી શકાશે કે—તેમાં સામાન્ય સ્થિતિના જૈન ભાઈઓને મદદ આપવાનો ઉદ્દેશ રહેલો છે. આ વાત વેણીચંદભાઈની ધ્યાન બહાર રહી નથી.

૨૬. જૈન દવાખાતું. (સંવત્ ૧૯૫૪ વૈશાખ શુદ્ધિ ૧૦.)

પાલીતાણામાં યાત્રાળુઓને અને સાધુ સાધ્વીઓને, ચોતાને

મુકામે દર્દીને તપાસીને નિર્દોષ દવાઓ આપવા માટે એક સારા વૈદ્યને રોકવામાં આવ્યા છે, અને દવાની પણી સગવડ રાખવામાં આવે છે. પેટી સાથે વૈદ્ય ધર્મશાળાઓ ધર્મશાળાઓ ફરે છે, અને દરેકને જરૂરી દવા વિનામૂલ્યે આપે છે. આથી નરમ ગરમ યાત્રાગુઓને-દવાખાનું ખોળવું, ત્યાં ખોટી થવું, યાત્રા કરી મોડા વેલા આવ્યા હોય, તેથી દવાખાનાનો ટાઇમ ન જળવાય, વળી યાત્રાગુઓ ખપોરપછી સાંજે દવાખાનાનો લાભ લઈ શકે, તે વખતે મુનિમહારાજઓની ભક્તિ કરવાનો અને જમવાનો વખત હોય, એ વિગેરે ઘણી મુશ્કેલીઓ પડે. આવી સ્થિતિમાં આ દવાખાનું યાત્રાગુઓને ઘણુંજ મદદગાર થઈ પડે છે.

૨૭. છપ્પનિયો દુબકાળ. (સંવત ૧૯૫૬.)

આ દુબકાળનો ત્રાસ જગજાણીતો છે. એ ત્રાસ જોઈ વેણીચંદ્રભાઈનું દિલ પીગળ્યા વિના રહે કે ? તેમણે મહેસાણામાં ખીચડી અને ઘેંશ રંધાવી ભૂખ્યાઓને સંતોષવા માંડ્યા. પાટણ વિગેરે સ્થળોમાં પણ ડો. બાલાભાઈની સહાયથી સારું ફંડ એકઠું કરી ત્યાં પણ ગરીબોને સહાય કરવી શરૂ કરાવી દીધી હતી.

કેટલાક તદ્દન અશક્ત થઈ ગયેલા જાતે ખાઈ શકે તેમ પણ નહોતા, તેને પાસે બેસીને જાતે ઘેંશ ખવરાવતા હતા. તે વખતે તેમની દયાની લાગણી કેવી ઉચ્ચ કોટીની હશે ? તે કદપી શકાય છે કે ?

ખ્રીસ્તી મિશનરીઓ ગરીબોની જે સારવાર કરે છે, તે જોઈ ઘણા ભાઈઓ મુગ્ધ બની જાય છે. એ સારવાર મુગ્ધ થઈ જવા

જેવી હોય છે. પરંતુ તેમાં ધર્મપરિવર્તન કરાવવાની સ્વાર્થી બાજી હોય છે, એ લગભગ હવે જાણીતું જ થઈ ગયું છે. ત્યારે આ ચરિત્રનાયકની ઉપર જણાવેલી લાગણીમાં ક્યાંયે કશી પણ સ્વાર્થની ગંધ આવે છે ? ભારતવર્ષના પારમાર્થિક કામોનો વારસો લેશ પણ—સીધી રીતે કે આડકતરી રીતે સ્વાર્થ સાધવાથી દૂર રહે છે. કેવળ અનુકંપામય લાગણીથીજ પરોપકાર કરવામાં આવે છે. એ તેનું મહત્ત્વ છે, તે બૂલવું જોઈતું નથી.

તે વખતના કડી પ્રાંતના સુખા સાહેબ મે. ખાસેરાવને આ વાતની જાણ થતાં તેમણે વેણીચંદલાઈની પ્રશંસા કરી હતી.

પ્રશંસા કરવામાં આવે કે ન આવે, પરંતુ ખાસ કરીને કચ્છ, મારવાડ, સૌરાષ્ટ્ર, અને ગુજરાત વિગેરે પ્રદેશોમાં જૈનો સંકટ-વખતે હજારો વર્ષથી હાર્દિક મદદ કરતા આવ્યા છે. આ વખતે ગુજરાત પર અતિવૃષ્ટિ એ જે સિતમ ગુજર્યો છે, તે કલ્પનાતીત છે. તેમાં પણ કોઈની રાહ જોયા વિના સૌથી પહેલા ઘણે ભાગે જૈન બચ્ચાઓજ બહાર પડી ગયા છે. પૈસા અને જાતમહેનતઃ એમ બન્ને રીતે ન જોઈ બંધારણસરની સમિતિની રાહ, ન જોઈ હુકમની રાહ, ન જોઈ રીતસરના ફંડની રાહ, જે હાથમાં આવ્યાં તે સાધનોથી લોકોના જાનમાલ બચાવવા અને નિરાધાર સ્થિતિમાં આધાર આપવાને બસ ફૂદીજ પડ્યા. બીજા કાર્યકર્તાઓમાં ત્યાર પછીજ હીલચાલ શરૂ થઈ. “ માણસ પર દયા કરવાને બદલે જૈનો ઝીણા જીવોને પાળે છે. ” “ પોતાના ક્ષેત્રથી બહાર મદદ આપતા નથી. ” અજ્ઞાનતાથી આવા આક્ષેપ કરનારાઓને આશ્ચર્યચક્રિત કરી દીધા. જૈનોએ પોતાની સંજ્યાના પ્રમાણે વધુ ફાળો આપ્યો છે, અને તે સુગે મોઢે,

નહીં કે વાહ વાહ કે માનપાન લુંટવા માટે. ખરી રીતે જૈનોને આ ખેલોજ વાર શૂરાતન ચડયું છે, એમ નથી, પરંતુ આ તો તેઓનો હસ્તેશનો ચાલતોજ કુમ છે. કોઈપણ જાહેર ક્ષેત્રમાં જોશો તો જૈનોનો ક્ષણો મોટો હશે જ. માત્ર તેને બહુ જાહેરમાં લાવવાની ઈચ્છા નહીં તેથી છાપાઓમાં તે વિષેના મોટા હેડીંગો વાંચવા ન મળે, એટલું જ. ઉપરાંત ગામેગામ કોઈપણ મુશ્કેલીને પ્રસંગે મહાજન તરિકે અથ પદે રહેતી આ પ્રજા મોખરે હોય જ છે. માત્ર વ્યવહારદક્ષ એવી આ પ્રજાના મનમાં કાર્યની સફળતાનો વિશ્વાસ જેસે તોજ તેઓ આગળ ચાલે અને બીજાઓ ને પણ દોરવાનું જોખમ જેડે. જૈનોની આવી ઉદારતા અને ઉંડી લોકકલ્યાણની નિઃસ્વાર્થ ભાવના છતાં, આજની જનતા તેની ખરી વસ્તુસ્થિતિથી અજ્ઞાત રહે છે, તેનું કારણ એ છે કે-હાલ કેટલાંક વર્ષોથી ગુજરાતના સાક્ષરો, મહારાજા કુમારપાળના સમયના જૈનધર્મના પ્રકાશની પ્રભાને સહન ન કરી શકતા હોવાથી, ઉંડે ઉંડે હૃદયમાં ઈર્ષ્યાના બીજ પોષી, જૈનો અને સ્માર્તોની ચર્ચાઓને ઐતિહાસિક ઝગડાનું કલ્પિતરૂપ આપી, કેમ જાણે એ વારસો તાજે રાખવા માંગતા હોય, એવી રીતે પોતાનાં પુસ્તકોમાં કલ્પિત કલ્પનાઓ કલ્પી, પ્રજામાં એક બીજા વિષે ખોટા ખ્યાલો જેસે અને એક બીજા પ્રત્યે અણગમો ઉત્પન્ન થાય તેવાં લખાણો લખી, સંપત્તિ અતિ આવશ્યકતાવાળા આ સમયમાં જરા પણ દીર્ઘદષ્ટિ વાપર્યા વિના કુસંપ મારેનાં જે બીજ વાવે છે અને પોષે છે, અને તેથી જે વાતાવરણ ઉત્પન્ન થાય છે, એક બીજાનાં સારાં તત્ત્વો એક બીજા ખરાબર જોઈ શકતા નથી, તેનું ખરું કારણ આ છે. બાકી પ્રજા તરિકે દરેકના વ્યવહારો એટલા બધા ઓતપ્રોત છે, અને એક બીજાના હિતસં-

બંધો એટલા બધા ગુંથાયેલા છે કે બેમાં ભેદ પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ બંનેને અહિતકર છે. તેથી કેટલાક સાક્ષરોએ છેલ્લા સો પચાસ વર્ષમાં જે વાતાવરણ ઉત્પન્ન કર્યું છે, તેને બાબુએ રાખીને જો વિચાર કરવામાં આવે તો ગુજરાતમાં-જેનો એટલે શું ? અને તેની એક બીજને કેટલી હુક છે ? તેનો ખ્યાલ આવે. અગાઉના વખતમાં જેનો અને સ્માર્તો બધાએ પ્રજા તરિકેના સર્વ વ્યવહારોમાં એક બીજ સાથે ગુંથાયેલા જ હતા અને આજે પણ છે. માત્ર ધર્મસંસ્થાઓ જુદી જુદી. અને તેની ચર્ચા-ઓ-વિચારો ચાલ્યા કરતા હતા. આથી પ્રજાના વ્યવહારના વાતાવરણમાં ભેદ પડતો નહોતો. ત્યારે આજના સાક્ષરોની અદીર્ઘદષ્ટિ અને લેખક તરિકેની થોડી કીર્તિ રજવાની ભાવનાને પરિણામે ‘કાગના વાઘ, ને વાઘના કાગ’ કરવાથી વ્યવહારમાં એ ભેદ ઉંડે ઉતરતો જાય છે, એ અનિષ્ટ પરિણામ આવતું જાય છે. અને બહારથી એકસંપીને ઉપદેશ આપવા પણ તેઓ જ નિકળી પડે છે. આવો વિચિત્ર પ્રકાર આ સમયમાં કેમ ચાલી રહ્યો છે ? તે સમજી શકાતું નથી. આજે સૌએ પોતપોતાનું ને પરસ્પરનું કલ્યાણ વિચારવાની જરૂર છે. આ નહીં સમજી શકનારા સાક્ષરો કદી નહીં થયેલું એવું તુકસાન છેલ્લા સો વર્ષમાં માત્ર નિરંકુશ કલમના મુખમાંથી ઝરતા વિષના પ્રચારથી કરી શક્યા છે. આ ઉપરથી ગુજરાતના યશનો બધો યશ જેનો જ લેવા માગે છે, એમ નથી. દરેક પોતપોતાની સામગ્રી જરૂર પડે આપે છે. તેમાં જેનો પણ હોય છે-સૌની સાથે ભળેલા જ હોય છે. માત્ર તેની વ્યવહારબુદ્ધિને, પરિણામે લાભ લાસવો જોઈએ. આ સ્થિતિ છે. તેને બદલે તેને ઉતારી પાડવાના પ્રયત્નો કરવા, એ ખરેખર બેસવાની ડાળ કાપવા બરાબર છે. જેનો જે કરે છે, તે

આજ નવુંજ છે એમ નથી. પૂર્વના વખતના પણ દાખલા બુઝો. હિંદુસ્તાનમાં પૂર્વે એવા ઘણા બનાવો બની ગયા છે. તે વખતે આજ ર તે મદદ કરવામાં આવતી હતી. આશાશાહ, ભામા-શાહ, કે વિજયહીરસૂરિજી મહારાજ ન હોતે તો હિંદુવટની આજે શી દશા હોતે ? વસ્તુપાળ ન હોતે તો અઢાઉદ્દીન કે જેના પંજામાંથી ગુજરાતને એક વખત ઉગારી લઈ હિંદુવટની જે સેવા બુધ્ધિવૈભવથી બળવી છે, તેની નોંધ ઇતિહાસની ચોપડીઓ લે કે ન લે, પરંતુ તેથી જે ફાયદો થયો છે, તે ક્યાં જવાનો છે ? તથા જગડૂશાહ વિગેરેનાં ઉદ્ધારણો પ્રસિદ્ધ જ છે.

૨૮. જીવદયા.

આ ખાતું પાલીતાણામાં ઘેટાં બકરાં વિગેરે જીવો છોડાવવા માટે ખોલવામાં આવેલું છે. જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે ત્યારે આ ખાતામાંથી તથા જાત્રાળુઓમાં ટીપ કરીને પણ આ કામ ચલાવવામાં આવે છે. રખારીઓના ધર્મશુર સાથે ફરીને રખારી-ઓને સમજાવવામાં, તથા એક મહિનાથી નાના બકરાંને ન છોડી દે તેવો ઠરાવ કરાવવામાં પણ આ ખાતાનો ઉપયોગ થયો છે. છોડાવેલ બકરાં ઘેટાં, છાપરિયાળી પાંજરાપોળમાં મોકલાવી તેને અભયદાન આપવામાં આવે છે.

૨૯. માછલાં ખાતું.

આ ખાતું તળાવ વિગેરેમાં ઉનાળામાં માછલાં ભરી ન બંધ માટે તેને પાણીના માટલામાં ભરીને બીજા જગાશયોમાં પહોંચાડવા, અથવા ત્યાંને ત્યાંજ ખાડા ખોદી તેમાં પાણી ભરા-

વીને તેનું રક્ષણ કરવા તથા જાળ નાંખી પકડવામાં ન આવે તેને માટે બંદોબસ્ત કરવામાં વપરાય છે. આ ખાતામાં ખાસ જાત-મહેનત-આત્મલોગ બોદોરા નથુરામ વજેરામ મહેસાણાવાળાનો છે, તેથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૭. માસ્તર વલ્લભદાસ હાવાભાઈ.

વેણીચંદ્રભાઈ આ રીતે અનેક કામોમાં, તેને અંગે સુસાફરીમાં, ફરિયાદ કરવામાં, આગેવાનો અને કાર્યવાહકોને મળવામાં, ધાર્મિક ક્રિયાઅનુષ્ઠાનોમાં: એમ અનેક રીતે રોકાયા રહેતા હતા. માણસ કામ ગમે તેટલાં ઉપાડે પણ જો તેની વ્યવસ્થા બરાબર ન થાય, તો બધાં કામો ચૂંથાઈ જાય છે, ને અનેક જાતની ગેરવ્યવસ્થા ઉભી થવા સંભવ રહે છે. વ્યાપારી માલ ખરીદે જાય પણ તેને મૂકવાને માટે વખાણે વિગેરે વ્યવસ્થિત સગવડ ન રાખે તો માલનો બગાડ થઈ ખોટમાં ઉતરવું પડે એ સ્વાભાવિક છે. તેવી જ હકીકત આવાં ખાતાંઓ ઉપાડવા અને તેની વ્યવસ્થા રાખવાને અંગે છે. ઉપર પ્રમાણે વેણીચંદ્રભાઈ જાતે બધા ખાતાં સંભાળે, તેનો વહીવટ કરે, તે ચલાવે, તેના હિસાબ રાખે, માણસો ઉપર દેખરેખ રાખે, એ બધું એકલે હાથે બનવું અશક્ય હતું. અલગત માણસોદ્વારા કામ લઈ શકાય છે, છતાં દરેક કામોમાં એવો એક આવશ્યક વિભાગ હોય છે કે જેમાં-એ કામ કાં તો જાતે જ કરવું જોઈએ, અને કાં તો અત્યંત વિશ્વાસુ કે અંગત કે અંગત જેવા માણસને જ તે સોંપી શકાય.

આવી એક અંગત જેવી વિશ્વાસુ વ્યક્તિ તેમને મળી ગયેલી હતી. જેનું નામ માસ્તર વલ્લભદાસ હાવાભાઈ. રહીશ

વળા. આ સ્થળે વેણીચંદલાઈના સત્કાર્યપ્રવૃત્તિઓના પ્રકરણમાં તેમનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર એટલા જ માટે છે કે-એ પ્રવૃત્તિઓની પાછળથી બરાબર કાળજી પૂર્વક સંભાળ લેવામાં અને તેને વ્યવસ્થિત ચલાવવામાં તેમણે ભારે સંતોષ પૂર્વક કામ કર્યું છે. તેથી તેને કેમ બૂલી શકાય ?

આ ભાઈ મહેસાણા પાઠશાળા શરૂ થઈ ત્યારથી અમુક વખત વિદ્યાર્થી તરીકે અભ્યાસ કરીને પછી નોકરીમાં જોડાયા. યદ્યપિ તે અમુક પગારે નોકરીમાં જોડાયા હતા, પણ પોતે નોકર છે, એમ સમજીને કામ કર્યું નથી, પરંતુ અંગત-ઘરનું સમજીને જરા પણ શક્તિનું ગોપન કર્યા વિના સતત પરિશ્રમ અને કાળજીથી કામ ચલાવ્યું છે. એ રીતે ૨૨ વર્ષ સુધી તેણે એક રીતે સંસ્થાની સેવા બજાવી ગણી શકાય.

માત્ર જમવા વિગેરે ખાસ કામ સિવાય ઘેર જવાનું રાખતા નહીં. જરા પણ વખત મળે તે બધે સંસ્થામાં જ ગાળવાના. ઘેર ખાસ અડચણ જેવું હોય, તો ભલામણ કરી દે, પણ કામ છોડીને જવાનું જ નહીં. એટલે દરેક બાબતો તરફ તેમની સતત દેખરેખ, નિરીક્ષણ, અને સાવચેતી ખાસ રહ્યા કરતા હતા.

ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં પણ પોતાનાથી બનતો ભાગ દરેકમાં બરાબર લેતા હતા. દર ચતુર્દશીએ પૌષઘ અવશ્ય કરતા હતા. ઉપધાન પણ વહન કરેલાં હતાં. ધાર્મિક તથા સંસ્કૃત અભ્યાસ કરેલા હતા. તેમણે પ્રતિક્રમણનાં મૂળ પુસ્તકો તથા તેના અર્થ અને અવયુરિ, તથા જીવવિચાર, કર્મગ્રંથ, તત્ત્વાર્થ, બ્રહ્મચર્ય વિગેરે પુસ્તકો લખેલાં, તથા કેટલાંક શોધેલાં

છે. ખીનાં પુસ્તકો છપાવવામાં પણ તેમની ખાસ મદદ હતી.

સ્વભાવે ગંભીર ને મિતભાષી, તથા પ્રામાણિક અને નિઃસ્પૃહ હતા. વર્તનમાં સાદા અને શાંત હતા. ઇનામ અકરામ લેવા તેમને પસંદ નહોતાં. કોઈ તેવી વાત કરે તો તેમને જરા ગુસ્સો પણ થઈ આવતો હતો. આવી તેમની નિઃસ્પૃહવૃત્તિથી છેવટે આં સેક્રેટરી તરીકે તેમને નિમવામાં આવ્યા હતા.

સંવત ૧૯૭૫ ની સાલમાં વેણીચંદભાઈ સાથે સંસ્થાને કામે મુંબઈ ગયા હતા. ત્યાંથી તેમને સંગ્રહણીનો જીવલેણ રોગ લાગુ પડ્યો. ઘણા ઉપચારો કરવા છતાં ફાયદો થયો જ નહીં. આખરે એકાદ વર્ષમાં સુશીલ પત્ની તથા બે પુત્રો અને ત્રણ પુત્રી મૂકી ગુજરી ગયા.

ત્યારપછી સંસ્થાને તેવા માણસની કહો કે વેણીચંદભાઈના વિશ્વાસુ અને અંગત સાથીની કહો, ખોટ પડી તે પડી જ છે. હજી તે ખોટ પુરાઈ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. તેમની હયાતી સુધી દરેક વહીવટમાં ચૈતન્ય પ્રસરતું દરેકના જોવામાં આવેલું હતું. મહેસાણાના સ્થાનિક જૈનભાઈઓ અને આગેવાનોનો પણ તેમના તરફ પ્રેમભાવ હતો. તેમના ગુજરી ગયા પછી પારી. પ્રભુદાસ જોસિંગભાઈએ છ ખાર મહીના સુધી સખ્ત પરિશ્રમ ઉઠાવી કામ કર્યું છે.



પ્રકરણ ૩ જી.

અંગત જીવન.

૧ પ્રકરણ સંબંધ:—

વેણીચંદ્રભાઈના પ્રાથમિક જીવન વિષે, તેમ જ સત્પ્રવૃત્તિ-ઓમાં પરોવાયેલા જીવન વિષે કેટલુંક વિવેચન ગયા એ પ્રકરણોમાં કરવામાં આવ્યું છે. તે ઉપરથી વાચક મહાશયોને તે વ્યક્તિ વિષે કેટલોક ખ્યાલ આવી ગયો હશે. છતાં હજી એક બાબત રહી જાય છે. જેનો વિચાર આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવશે.

કોઈપણ વ્યક્તિનું જાહેર જીવન ગમે તેવું ઉત્તત અને લબ્ધ હોય, છતાં દરેકનું અંગત જીવન પણ તેવુંજ ઉત્તત અને લબ્ધ હોય જ, એમ નથી બનતું. કેટલીક વ્યક્તિઓનું અંગત જીવનજ સુંદર અને આદરણીય હોય છે, કેટલાકનું જાહેર જીવન, તે કેટલાકનું બન્ને પ્રકારનું જીવન લબ્ધ અને ઉત્તત હોય છે. આ ત્રણ કોટીમાં વેણીચંદ્રભાઈને કઈ કોટીમાં મૂકવા? તે કામ તો અમે વાચક મહાશયોને જ સોંપીશું. પરંતુ તે વિવેક કરવાને તેમના અંગત જીવનની મળે તેટલી વિગતવાર હકીકત પુરી પાડવી એ અમારી ફરજ છે, તે હવે બજાવીશું.

તેથી આ પ્રકરણમાં તેમની દિનચર્યા, કાર્યપ્રણાલી, સ્વભાવ, આસિયત, રહેણીકરણી, ધાર્મિક જીવન, નિયમિતતા, વિગેરે વિગેરે બાબતોને લગતું વર્ણન જેમ બને તેમ સંક્ષેપમાં કરવાને ઇરાદો રાખ્યો છે.

૨ સામાન્ય દિનચર્યા:—

સવારમાં નમોસ્કાર સ્મરણ પૂર્વક ઊંઘા ઉડી, પ્રાતઃ પ્રતિક્રમણ કરી લેતા હતા. પછી દિશા જંગલ જઈ આવી પ્રાતઃદર્શન કરી, એકાસણાદિક વ્રત ન હોયતો દૂધ પી લેતા હતા. પછી, મુનિમહારાજનો યોગ હોય તો અવસ્ય વ્યાખ્યાન સાંભળવા જતા હતા. ત્યાંથી આવી પ્રભુપૂજામાં સારો સમય ગાળતા હતા. પછી જમી લગભગ ખાર-એકે પરવારી સંસ્થામાં આવી તેનાં કામકાજ સંભાળતા હતા. આવેલી ટપાલ વિગેરે વાંચી લઈ, તેના યોગ્ય જવાબો લખવાની સૂચનાઆપી સામાયિક કરવા બેસી જતા હતા, અને તેમાં પોતાના હિંમેશનાં પ્રકરણો, સ્તવનો વિગેરેનો નિત્ય પાઠ કરતા હતા; છતાં સામાયિક માટેના ટાઈમ અને સંખ્યાની નિયતતા નહોતી. સાંજ પડવા આવે એટલે વ્રત ન હોય તો વાળુ કરી, દર્શન કરી, પ્રતિક્રમણ કરી પાછા ખાસ ટપાલનો જવાબ, અથવા સંસ્થાને લગતાં બીજાં કામના કાગળો લખાવતા હતા. લગભગ દશ વાગ્યાને સુમારે સૂઈ જતા હતા.

તેઓ હુમ્મેશ બન્ને વખત પ્રતિક્રમણ કરતા હતા; મુસાફરીમાં પણ આ નિયમ ચૂકતાજ નહીં; ગમે ત્યારે મોડી રાત્રે ગાડી પહોંચે તો તે વખતે પણ પ્રતિક્રમણ કરવાનું ચૂકતા નહીં. કદાચ ગાડીને આવવાની વાર હોય તો પ્રતિક્રમણ કરવા બેસી જાય, ને કોઈ વખત ઉલ્લાસમાં ચડી જાય, તો ગાડી આવીને ચાલી પણ જાય, તેનું ચે કાંઈ નહીં. જો તે રીતે ઉતરીને ન કરી શકાય તેમ હોય કે-રાત્રે કે સવારે ઉતરવાનો વખત મળે તેમ ન હોય, તોપછી સામાયિક ઉચ્ચર્યા વિના ગાડીમાંજ પડાવશ્યક કરી લેતા હતા, પરંતુ પ્રતિક્રમણ કરવાનું ચૂકતા નહીં. અને જો શુર મહારાજ-

નો ભોગ હોય તો જરૂર તેમની સમક્ષજ પડાવશ્યક કરતા હતા. અને તે ઉભા ઉભા ને વિધિસર. સજ્જાય, સ્તવન કે વંદિતા-સૂત્ર તેઓ બહુ જ એકાગ્રતાથી બોલતા હતા. અને જે પદોથી વધારે ઉલ્લાસ આવતો તે પદો વારંવાર તલીન થઈને બોલતા હતા.

૩ જિનપૂજા.

પ્રભુપૂજામાં તો-વેણીચંદ્રમાઈ જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કરે એટલે મૂર્તિમતી ભક્તિદેવી જ ત્યાં સર્વોલ્લાસથી વિલસી રહે, બ્રહ્મ-ત્રણ “ નિસીદિ ” નો તેમનો ઉચ્ચાર કેવળ વિધિ સાચવવા પુરતો ન રહે, પરંતુ સર્વ વ્યાપારોનો તે વખતે નિષેધ જ થઈ જાય, અને પૂજામાં તલલીનતા જ થઈ જાય. પોતાની મેળે પ્રક્ષાલન, અંગલુંચન વિગેરે કરે; પછી ભાવપૂર્વક વિવિધ દ્રવ્યોથી અષ્ટપ્રકારે પૂજા કરે. પૂજાનાં ઉપકરણો અને દ્રવ્યો સુંદર પસંદ કરતા હતા, જેમ ભક્તિમાં વધારો થાય તેવા રાખતા હતા. રકાળી, વાટકી, (ધૂપાધાનક) ધૂપધાણું, ફાનસ વિગેરે ઉપકરણો ચાંદીનાં રાખતા હતા. કેસર, બરાસ, સુખડ, ધપ વિગેરે દ્રવ્યો પણ પોતાનાં જ વાપરતા હતા. પ્રભુપૂજામાં પુષ્પો તો રોજ નિયમિત હોવાં જ જોઈએ, અને તે સારાંમાં સારાં અને સુગંધિત હોવાં જોઈએ. ગમે તે ખર્ચે પણ, તે વિના તો ચાલે જ નહીં. પુષ્પોના ઉત્તમ હાર વિગેરે વધારે પ્રમાણમાં મળે તો ત્યારથી જ તેમનું મન હર્ષથી નાચવા લાગે. અને જો જોઈએ તેટલા ન મળ્યા હોય તો તુરત ગામમાં માળીને ઘેરે ઘેર કે દહેરે દહેરે માણસ મોકલીને જ્યાં માલણો હોય ત્યાંથી જેટલે મળી શકે તેટલી કિંમત ખર્ચીને પણ પુષ્પો મેળવવાનો આગ્રહ રાખતા હતા. આ રીતે

વિવિધ પ્રકારે દ્રવ્યપૂજા કરી લઈ ભાવપૂજામાં જ્યારે તદલીન થતા હતા ત્યારે ઉચ્ચ સ્વરે જે ઉલ્લાસથી પ્રભુગુણસ્મારક સ્તવનો બોલતા હતા, તે ઉલ્લાસ ખરેખર અનુકરણીય થઈ પડતો હતો. અને તે ઉલ્લાસ એટલી બધી હદ ઓળંગતો હતો કે જ્યારે પગે ધુધરા બાંધી તેઓ નાચ શરૂ કરી ભક્તિમાં લીન થતા હતા, ત્યારે આબુઆબુના માણસોમાં પણ ભક્તિનો રસ જાગ્રત્ કરી દેતા હતા, અને ક્ષણવાર સાંસારિક વાસના બૂલાવી દઈ ભક્તિરસ શી ચીજ છે ? તેનો રસાસ્વાદ ચખાડતા હતા. આમ પ્રભુપૂજામાં કેટલો વખત જાય તેની ગણતરી જ ન રહે. જમવાનું જમવાને ઠેકાણે રહે ને વેણીચંદભાઈ તો ભક્તિરસમાં ડૂબડૂબા ડૂબ્યા હોય. આથી કુટુંબકળીલાવાળા ભાઈઓને પણ અડચણ તો પડવા માંડી, પરંતુ વેણીચંદભાઈને માટે તો બધી જાતની છૂટ જ હોય. તોપણ પોતે “કોઈને પોતાને નિમિત્તે હરકત ન થવી જોઈએ” એવું વિચારીને જમવાની ગોઠવણ બુદ્ધી કરી લીધી.

આ પ્રવૃત્તિશીલ પુરુષ હાથે રસોઈ કરે તે પાલવે નહીં અને કોઈ નોકરિયાત રસોઈઓ રાખે, એથી સંતોષ થાય કે કેમ એ શંકા. પરંતુ આપણે પહેલા જ લખી ગયા કે વેણીચંદભાઈના જીવનમાં કુદ્રતનો પણ કંઈક હાથ છે. એ પ્રમાણે તેમને મહેસાણામાંથી જ એક ધર્મજ્ઞેન મળી ગયા. જેનું નામ પાવલ [પાવલ વણારસી] જ્ઞેન હતું. આ બાઈએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા છતાં વેણીચંદભાઈની ભક્તિમાં કશી ખામી આવવા દીધી નથી. ગમે તેવાં કપ્ટો વેડીને, વેણીચંદભાઈની જમવા કરવાના વખતની અનિયમિતતાથી થતી સુશકેલીઓ ગળી જઈને પણ બરાબર બધી જાતની અનુકૂળતા પૂર્વક બધી સેવા બજાવી છે. અને તે કોઈ પણ

પ્રકારના સ્વાર્થ વિના, આસ ધર્મબુદ્ધિથી, “આવા ધાર્મિક પુરુષની સેવાથી કૃતકૃત્ય થવાશે” એવી શુદ્ધ ધર્મનિષ્ઠાથી પ્રશંસા-પાત્ર સેવા કરી છે. તે પણ ઠેઠ વેણીચંદભાઈની જીંદગીના અંત સુધી. આ છેવટની માંદગી વખતે પણ ખૂબ જ સેવા કરી છે. એટલે આ પ્રસંગે વેણીચંદભાઈની આ ભલી ધર્મજ્ઞેનને ધન્યવાદ આપી આપણે મૂળ વિષય તરફ હવે વળીશું.

સામાન્ય રીતે તેઓ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા તો રોજ કરતા હતા. અને પહેલાં તો એવો જ નિયમ હતો કે “પ્રભુ પૂજા કર્યા વિના દાંતણુ પણ ન કરવું.” આ નિયમના પાલન ખાતર લાંબી મુસાફરીમાં સવારને વખતે જ્યાં જિનમંદિર વિગેરેની સગવડ-વાળું સ્ટેશન આવે કે તુરત ઉતરી પડે, અને સેવા પૂજા કરી સોજન લાઈ બીજા ટાઈમે આગળ વધતા હતા. પરંતુ પોતાનો નિયમ સાચવવામાં જરા પણ ખામી ન આવે, તેની બહુ જ કાળજી રાખતા હતા.

સવાર સાંજ જિનદર્શન ચૂકતાજ નહીં, અને બન્ને વખતે ઉલ્લાસ પૂર્વક દશાંગ કે અગરના ધૂપથી ધૂપપૂજા કરતા હતા. હરમ્બેશ નૈવેદ્ય મૂકવાનું ચૂકતા જ નહીં. પાઠશાળાના રસોડે પણ આસ નિયમ કરીને હરમ્બેશ અનુક્રમવાર એક એક જિનમંદિરે નૈવેદ્ય મુકવાની પદ્ધતિ રખાવી.

૪ મુનિમહારાજોનો લાભ.

સંયમી વર્ગ તરફ એમને ઘણો જ પૂજ્યભાવ હતો. કોઈપણ વખતે પાઠશાળામાં કે તે પોતે જ્યાં હોય ત્યાં કોઈપણ મુનિમહારાજ કે સાધ્વીજી મહારાજ આવી ચડે, તો તુરત જ

ગમે તેવું હાથપરનું કામ છોડી દઈ વિનયપૂર્વક ઉભા થઈ જઈ હર્ષથી ગાંડાઘેલા થઈ વંદન કરે, અને પછી વિનય બહુ માનથી પૂછે—“સાહેબ ! કેમ પધાર્યા ? શો ખપ છે ? ” જે ચીજનો ખપ હોય, તે પુરી પાડયે જ છુટકો. તે અદ્ય મૂલ્યની કે અધિક મૂલ્યની હોય, પ્રાપ્ય હોય કે દુઃપ્રાપ્ય હોય, પોતાનાથી શક્ય હોય કે બીજી રીતે શક્ય હોય, પણ તે પુરી પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યે જ છુટકો. આવી જ રીતે કોઈ મુનિમહારાજનો બહારગામથી “કોઈ વસ્તુનો પોતાને ખપ છે” એમ જણાવે તો પોતાને પૂછ્યા વગર પણ પુરી પાડવાની સંસ્થાના માણસોને સ્પષ્ટ ભલામણ કરી રાખી હતી.

તે સિવાય; આપણે તેમના સત્પ્રવૃત્તિમય જીવનમાં જોઈ ગયા કે મુનિમહારાજોને લગતાં ખાતાંઓ રાખીને તેઓને સંયમ-આત્રામાં અનુકૂળતા થાય તેવાં સાધનો પુરાં પાડવા માટે કેટલી કાગળ રાખી છે ? આ બધી પ્રવૃત્તિ ઉપરથી પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજશ્રી વિજયનંદસૂરિ મહારાજ (આત્મારામજી મહારાજ) વેણીચંદલાઈને સાધુ-સાધ્વીના “અમ્મા પિયરા” કહી ઓળખાવતા હતા.

આ રીતે ભગવંતના શાસનના સ્તંભભૂત આ સંયતવર્જની રખેને આશાતના ન થઈ જાય તેને માટે બહુ જ સાવચેત રહેતા હતા, એટલું જ નહીં પરંતુ તેમની જેમ અને તેમ ભક્તિ કરવાનું, બહુમાન કરવાનું ચૂકતા નહીં. કોઈ મુનિમહારાજ સાથે કોઈ વિચારમાં મતભેદ પડે તો તેટલાપુરતા તટસ્થ રહે, પરંતુ તેમના પ્રત્યે મુનિ તરીકે તો અભાવ ન લાવે. અને આવી

વૃદ્ધ ઉમ્મર છતાં વૈયાવૃત્ય વિગેરેથી તેઓની ચરણસેવા પણ એટલે સુધી કરે કે તેઓનો શારીરિક શ્રમ ઓછો થઈ જાય.

આ સિવાય પણ, કેાઈ મુનિમહારાજ કે સાધ્વીજીને શરીરે રોગાદિક કારણે અસાતા વર્ત્તતી હોય તો, તેને માટે ઔષધોપ-પચારનાં સાધનો વિગેરેથી તેની પરિચર્યા કરવામાં જરાયે ક્યાશ ન રાખે, અને બહારગામ પણ ખની શકે ત્યાં સુધી સારવારની યોજના કરે.

દરરોજ ખન્ને વખત બોરાવા માટે-લાભ દેવા માટે મુનિ-મહારાજને વિનંતિ કરવા ઘણી વખત જાતે જાય, ને આગ્રહ કરી તેડી લાવે, અને ઉલ્લાસથી બોરાવે. પણ જો પાત્ર પોતાના હાથમાં આવી ગયું તો પછી બાકી જ ન રાખે ! સુપાત્રદાનની અનુમોદના કરતા જાય અને રાજી રાજી થતા જાય.

વિદ્વાન્ હોય કે સામાન્ય શક્તિવાળા મુનિમહારાજ હોય પરંતુ જો તેનો જોગ હોય તો વ્યાખ્યાન વંચાવે, પોતે સાંભળે અને બીજાને સાંભળવા પ્રેરે. આ રીતે શુરુમુખથી જિનવાણી સાંભળવાનો આગ્રહ રાખતા હતા.

જેમ તેઓને જ્ઞાનપર પ્રીતિ હતી, અને તેની નિશાની તરીકે જાતે ભણુતા હતા અને બીજાને ભણુવા ગણુવામાં મદદગાર થવાય તેવા પ્રકાર યોજતા હતા, તેમ જ તેમને ચારિત્રધર્મ ઉપર પ્રીતિ હતી, એ તો જગજાહેર છે. પોતાને ચારિત્ર દેવાની ઘણી વાર તીવ્ર ઈચ્છા થઈ આવતી હતી, પરંતુ ઘણા ઘણા મુનિમહારાજોના રોકાણથી જ રદ્દા હતા. એક તો વૃદ્ધ ઉમ્મર, અને વળી શાસન સેવાનાં જે ભગીરથ કાર્યો તેમણે ઉપાડ્યાં

હતાં, તેમાં રખલના ન થાય; એ હેતુથી જ માત્ર શૈકાણ કરવામાં આવતું હતું. તોપણ વેણીચંદભાઈને એટલેથી સંતોષ વળે ખરે કે ? દીક્ષા નથી લેવાતી તે ખાતર અમુક વર્ષો સુધી છ વિગઈનો ત્યાગ રાખ્યો. પછી પણ ઘીનો ત્યાગ રાખી તેલ વાપરતા હતા. પરંતુ આંખને અડચણ આવવા લાગી અને છેવટે એક આંખ ગઈ પણ ખરી. આખરે કેટલાક મુનિમહારાજઓની આજ્ઞાથી નિવિયાતું ઘી વાપરવાનું રાખ્યું હતું.

તેમની ભાવના હરમ્બેશ એવી રહ્યા કરતી હતી કે—“ દીક્ષા એ ચારિત્ર પાળવાનો ધોરીમાર્ગ છે. ચારિત્ર વિના ત્રણે કાળમાં આત્મકલ્યાણ અસંભવિત છે. ક્યારે એ દિવસ ઉદયમાં આવે ?” આવી ભવનાશિની ભાવના પણ તેમના દિલમાં હરમ્બેશ રહ્યા કરતી હતી. તેમની જિંદગી લગલગ હૃદયના ભાવથી સાધુ જેવી કહી શકાય અને તેમને નિક્ષેપાની દૃષ્ટિથી દ્રવ્યમુનિ પણ કહેવા ધારિયે તો કહી શકાય, એવી તેમની આત્મપરિણતિ રહેતી હતી. આ સંયમધર્મની વિશેષ વિશેષ પ્રકારે આરાધના કરવાના હેતુથી જ તેઓ મહિનામાં ૧૫ પંદર પૌષધ કરતા હતા. ઉપરાંત, ખાસ મોટા પર્વદિવસો હોય તે તો બુદ્ધાજ અને પૌષધ ન હોય તે દિવસે ખાસ કામ સિવાય દિવસનો ઘણો ભાગ સામાયિકમાં જ ગાળતા હતા. તથા ઘણી વખત દિવસે કામ કરી રાત્રે પૌષધ લઈ લેતા હતા. વળી “મારાથી દીક્ષા તો લેવાતી નથી, પરંતુ કેઈ ભાવિતાત્મા દીક્ષા લે તો તેને મદદ કરવી, તથા તેના સંયમધર્મમાં જેમ વધારે સહાયક થવાય તેમ તો અવશ્ય કરવું જ નોંધ્યે, જેથી કરી ભવાંતરમાં પણ એ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય.” આ ઉદ્દેશથી જ તેમણે “ દીક્ષા લેનારના કુટુંબીઓને સહાયક ખાતું ” વિગેરે

ખાતાંઓ ખોલ્યાં હતાં. આ ખાતાંઓ કેવળ “જે તે જરૂરને લગતાં ખાતાં ખોલવાં ભેઠાં,” એવા માત્ર કાર્યવાહક તરીકેના કર્તવ્ય તરીકે ખોલવામાં નહોતાં આવતાં, પરંતુ તેની પાછળ પોતાનો આત્મા ભળતો હતો, રંગાતો હતો. અને અને તેટલું જાતથી તે પ્રભાણે વર્તન રાખતા હતા. એટલે અંતરની ભિન્નિમાંથી તે તે ખાતાંઓની યોજના જાગતી હતી, અને ખાતું અસ્તિત્વમાં આવતું હતું. એ સ્પષ્ટપણે ઉપરની હકીકતો ઉપરથી સમજી શકાય છે. અર્થાત્ વેણીચંદભાઈમાં “કેવલં પરોપદેશે પાણ્ડિત્યમ્ ” નહોતું.

૫ તપશ્ચર્યા.

વેણીચંદભાઈનું તપસ્વી જીવન પણ હેરાત પમાડે તેવું છે. “જૈન ધર્મના અનુષ્ઠાનોમાં તપને તો પ્રધાન પદ છે” એમ જૈનેતર પ્રજા પણ સારી રીતે જાણે છે; દીલ્હીમાં એક શ્રાવિકા ખંડેને છમાસિક તપ કર્યો હતો, જેને પરિણામે તે વખતના બાદશાહ અકબરનું તે તરફ ધ્યાન ખેંચાયું હતું. અને તે એટલેથી ન અટકતાં તેને જૈન ધર્મ વિષે જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય છે. આચાર્ય શ્રી વિજયહીરસૂરીજી મહારાજને બોલાવી તેમની મુલાકાત લે છે, અને પરિણામે તે એટલો બધો રંગાઈ જાય છે કે મુસલમાન સામ્રાજ્યમાં ખાસ કરી કોઈપણ મુસલમાન પવિત્ર જૈન તીર્થસ્થળો અને પર્વતોની આબુખાબુ હિંસા વિગેરે કરી આશાતના ન કરે, અથવા યાત્રા વિગેરેમાં અડચણ ન કરે, અથવા એ સ્થળો બુદ્ધ કરી અન્યાયથી પડાવી ન લે, તે માટે પૂર્વાપરની સ્થિતિ કાયમની સ્વીકારી લે, ભવિષ્યના જમાનામાં પણ અડચણ ન આવે, તેવી જાતની પાકી ગોઠવણ કરી

આપે છે, વિગેરે વિગેરે. આ બધી શરૂઆત એક બાઈના મહાતપમાંથી જન્મે છે, અને જે સ્થિતિનો વારસો આજે આપણે લોગવીએ છીએ. તપનો આ જાહેર પ્રભાવ હાલ થોડા જ સેકા પહેલાંનો છે, છતાં જૈન સંઘમાં તો તપશ્ચર્યાની પ્રવૃત્તિ પૂર્વાપરથી ચાલતી જ આવે છે. તોપણ તેમાં સ્ત્રીવર્ગનો મોટો ભાગ તપશ્ચર્યા કરનાર હોય છે, અને ઘણા દીર્ઘ એટલે મહિનો મહિનો અને તેથી પણ ઉપરાંત વખતની તપશ્ચર્યા કરનાર તેજ વર્ગ હોય છે.

પ્રમાણમાં ઓછા છતાં પુરુષવર્ગમાં પણ તેવા તપસ્વી પુરુષો દરેક જમાનામાં મળી આવે છે. હમણાં જ બેએક વર્ષ પહેલાં પાટણમાં તપસ્વી મુનિ શ્રી પ્રેમવિજયજી મહારાજે કાળ કર્યો. તેમણે પોતાના જીવનમાં પુષ્કળ તપ કરેલ છે, જેનું એક મોટું લિસ્ટ થાય છે. અને છેવટે ૬૭ ઉપવાસના પારણાને દિવસે તેઓ કાળઘર્મ પામી ગયા.

આવી જ રીતે વેણીચંદભાઈ પણ એક ઉગ્ર તપસ્વી કહી શકાય. તેમણે જાંદગીમાં કરેલી તપશ્ચર્યાનું એક મોટું લિસ્ટ થાય ! કેણુ એવું લિસ્ટ રાખે ? ક્યાં તે ઉપરથી ઈનામ લેવાનું હતું ? જ્યાં શુદ્ધ આત્મકલ્યાણની ઈચ્છાથીજ તપશ્ચર્યા થતી હોય, તેનો દેખાવ કેઈ રીતે થઈ શકે ખરો ? વેણીચંદભાઈનું જીવન કેવળ તપસ્વી જીવન જ કહી શકાય. વ્રત વિના કેઈ દિવસ પ્રાયઃ છુટ્ટો તો હોય જ નહીં. ઓછામાં ઓછું બેઆસણું કે એકાસણું તો હોય જ. તિથિએ ઉપવાસ અથવા છદ્ધ અને અઠ્ઠમ તો વખતો વખત ચાલુ જ હોય. દરેક તિથિઓ, જેવી કે-પાંચમ, આઠમ, ચૌદશ વિગેરેની શાસ્ત્રોક્ત આરાધનાઓ

તેમણે વિધિપૂર્વક કરી હતી. પર્યુષણ પર્વમાં તો અંદાઇ અને સાથે ચોસઠ પહોરનો પૌષધ હોય જ. અને વળી પ્રતિક્રમણ તથા દરેક ક્રિયા ઉભા રહીને વિધિપૂર્વક કરવાની જ. ઉપધાન તપ પણ તેમણે કરેલ છે.

ઉપરાંત, સંવત્ ૧૯૮૧ ની સાલના ચોમાસામાં પાલીતાણામાં રહી તેમણે માસક્ષપણ (એક માસના ઉપવાસ) કર્યું હતું, અને તે ઘણીજ સારી રીતે સમાધિ પૂર્વક પૂર્ણ થયું હતું.

અહિં વાચક મહાશયોને યાદ આપવું જોઈએ કે-જે વખતે પાલીતાણામાં વેણીચંદભાઈને ઉપરનું ખાસ માસક્ષપણ ચાલુ હતું તેજ વખતે દિલ્હીમાં ગાંધીજીએ હિંદુ-મુસલમાનની એક-સંખી માટે ૨૧ ઉપવાસ કર્યા હતા. સાધારણતઃ તેમને પથારી-વશ રહેવું પડતું હતું, અને ડોક્ટરોની પુરતી સારવાર અને સંભાળ રાખવામાં આવતી હતી, તથા એ તપ, ઐહિક હેતુ માટે હતો.

ત્યારે તેજ વખતે વેણીચંદભાઈ માત્ર આત્મકલ્યાણનાજ ઉદ્દેશથી માસક્ષપણ કરી રહેલા હતા. અને તે પથારીમાં પડ્યા રહીને નહીં, પરંતુ આવો મોટો તપ છતાં ખીજ તપસ્વીઓની વૈયાવૃત્ય અને સારસંભાળ માટે નીકળી પડતા હતા. તેઓને ઠંડક માટે ચંદન વિગેરે શરીરે ચોપડતા હતા. તથા પૌષધ વિગેરે વ્રતધારી તથા તપસ્વીઓનાં પારણાં-ખાનપાન તથા ઔષધાદિકથી ભક્તિ કરવામ જરા પણ કમ્યાશ રાખતા નહીં. તથા તપસ્વીઓને પારણાં તથા અતરવારણાં પોતાને રસોડે કરાવવાનો આગ્રહ રાખતા હતા અને તે પ્રમાણે કરાવતા હતા. સાધારણ રિવાજ પ્રમાણે આવા મોટા તપના પારણા વખતે

તેમનું ઉઘાપન કરવામાં આવે છે, અને સર્ગાસંબંધીઓ, ઇષ્ટ મિત્રો, તથા સાધર્મિકે તરફથી તે તપસ્વીને શક્તિ પ્રમાણે રોકક રકમોનો ચાંદલો ધરવામાં આવે છે, તથા કેટલાક ભાવિક પુરુષો સારી રકમ પણ આ ચાંદલા નિમિત્તે ધરવાની ઇચ્છા રાખતા હોય છે. આવો કશો પ્રકાર વેણીચંદલાઈએ ચાલવા જ દીધો નહીં. આ ઉપરથી તેમની તપશ્ચર્યા તદ્દન શુદ્ધ, કેવળ નિરાડંબરી અને આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી—જેને જૈન પરિભાષામાં નિયાણુ-રહિત અથવા નિઃશલ્ય તપસ્યા કહેવામાં આવે છે, અને અન્ય પરિભાષામાં નિષ્કામ કહેવામાં આવે છે, તેવી હતી. ખરેખર તેમની તપશ્ચર્યા કેવી નિષ્કામ અને અનન્ય છે? તે આ દાખલા ઉપરથી વાચક મહાશયો બરાબર સમજી શકશે. આ પ્રસંગ તેમની તપની લગની કેવી હતી? તે સમજાવે છે. અને તે લગનીના પરિણામરૂપે જ ખાસ કરીને તેમણે કાઢેલાં રસોડાં તથા “આયંબલિ વર્ધમાન તપ” [વગેરે ખાતાંઓનો હેતુ સમજાય છે કે—તપધર્મમાં પણ તેમનો આત્મા શુદ્ધ હેતુથી બળેલો હતો, એટલું જ નહીં પરંતુ બીજા તપસ્વીઓને સગવડ કરી આપવામાં એ હેતુની સિદ્ધિ પરાકાષ્ઠાએ પહોંચશે, એમ તેઓ માનતા હતા.

૬. ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો.

તેઓએ બાર વ્રત ઉચ્ચરેલાં હતાં. આ સ્થળે તેમના બાર-વ્રતની વિગતવાર નોંધ જો કે આપવી જોઈએ, પરંતુ વિસ્તાર-ભયથી અમે તે આપતા નથી. કાયમ કંઈક ને કંઈક વ્રત તો હોય જ. અને વેદસી વિગેરે અભિગ્રહ ધારણ તો તેઓને કાયમ ચાલુ જ હતા. ચૌદ નિયમ પણ ધારતા હતા.

પોતાના જીવનવ્યવહારમાં તેઓ જીવદયા બહુ જ જાળવતા હતા. વાળવા માટે સુંવાળી સાવરણીઓનો ઉપયોગ કરતા અને કરાવતા, તથા સ્ટોક રાખી બહારગામ પણ મોકલતા હતા. પુંજવા [પ્રમાર્જના] માટે તેવી જ રીતે પુંજણીઓ [પ્રમાર્જની]નો સ્ટોક રાખતા હતા. થાળી ઘોઘને પીતા હતા, ને પોતાના વ્યવહારમાં વપરાશનું પાણી અચિત્ત જ વાપરતા હતા, અને તે પણ છુટ્ટી જગ્યામાં. [પાઠશાળામાં અચિત્ત પાણી મોટા પ્રમાણમાં કરાવવામાં આવે છે, જેથી સાધુસાધ્વી તથા સુસાક્ષર યાત્રાળુઓ સારો લાભ લઈ શકે છે].

કદાચ કોઈ નોકર બિચારો થાકીને કે કંટાળીને કામ અધુરું કરે, કે પડતું મૂકે, તો તેને ઠપકો તો આપે જ, પણ તેના પગાર કાપવો વિગેરે છેવટની હદ સુધી જતા નહોતા, તે જીવદયાના આ વિચારથી જ મંજુર પાસે ભાર ઉપડાવવામાં પણ દયાને ક્ષતિ પહોંચે છે એમ તેઓ માનતા હતા, અને એ ઉદ્દેશથી ઘણી વખતે બંતે જ ગાંસડા પોટલા ઉપાડી લેતા હતા.

૭ ભાવના.

આ રીતે તપ, ક્રિયાનુષ્ઠાન, પૂજા-ભક્તિ, સામાયિક, દેવ-દર્શન, તીર્થયાત્રા, જ્ઞાનાભ્યાસ, ખીજાઓ માટે ધાર્મિક સંગવટો પુરી પાડવાની કાળજી અને તેને અંગે અનેક ખાતાંઓ ઉઘાડવાની પ્રવૃત્તિ, તેના વહીવટો, તેનો પ્રચાર, આ બધી ધર્મ-મય-શુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓમાં રહેવા છતાં, હસ્તેશ તેમના મનમાં એમ જ રહ્યા કરતું હતું કે “અરેરે ! જીવનનું સાર્થક્ય કાંઈ થતું નથી, ક્ષણ લાખેણી બાજ છે. એક ક્ષણ પણ શ્રી વીતરાગધર્મની આરાધના વિના શુભાવાય જ કેમ ?” એમ ઘણી વાર બોલતા હતા.

આશ્ચર્ય તો જરૂર થાય છે કે-સુદ્ધી હાડકાનો માણસ દિનરાતની પ્રત્યેક ઘડી આવી રીને શુભ પ્રવૃત્તિઓમાં વિતાવે છે, તે વખતે તેમની માનસિક શુદ્ધતા કેટલી બધી રહેતી હશે ? એક યુવાનને શરમાવે તેવા તેમના ઉત્સાહનું પૂર કેટલું બધું ભેસમાં ઓહતું હશે ? અને આ ઉત્સાહ તેમના આત્માને શુભ અધ્યવસાયનાં કેટલાંબધાં સ્થાનકો સુધી ચડાવી જતો હશે ? તેની તો આપણે કદપના જ કરવી રહી. અને વળી “જીવનનું સાર્થક્ય કંઈ થતું નથી” એવી ભાતની વધારે ધર્મ કરવાની તીવ્ર તત્પરતા: આ બધું આપણને વેણીચંદભાઈમાં કંછક અનેરું બળ હતું એમ તો જરૂર સૂચવે છે. એવી વ્યક્તિઓ બહુ વિરલ જ હોય છે.

આજકાલના કેટલાક અદીર્ઘદર્શી પરિવર્તકોના ઘણા ઘણા આક્ષેપો ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોની પ્રવૃત્તિઓ તરફ થતા આપણે સાંભળીએ છીએ. પરંતુ વેણીચંદભાઈની આ ભાવના તેનો સચોટ જવાબ છે. દરેક જમાનામાં આવી વ્યક્તિઓની થોડી ઘણી સંખ્યા પણ તેનો સચોટ જવાબ છે. બાકીના શાબ્દિક જવાબોની કંઈ વિશેષ કિંમત નથી.

કેટલાક એટલે સુધી કહેવાની ધૃષ્ટતા કરે છે કે-આ બધી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ બુદ્ધા બુદ્ધા ખાતાંઓમાં પૈસા કઢાવવાના સાધન તરીકે પણ કેમ ન હોય ?

અલભત્ત ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓનો કદાચ દંભ તરીકે પણ ઉપયોગ કોઈ કરે, પરંતુ વેણીચંદભાઈની રહેણી કરણી અને પ્રવૃત્તિઓનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કર્યા પછી તેમને માટે એ શંકા કરવી એ કેવળ ધૃષ્ટતા જ કહેવાય.

કારણ કે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓને તેઓ હમ્મેશાં પહેલા નંબરનું અને બીજી પ્રવૃત્તિઓને બીજા નંબરનું સ્થાન આપતા હતા, તેના ઘણા પુરાવા મળી શકે છે. કેઈપણ ખાતામાં કેઈના તરફથી સારી રકમ ભરાવાની આશા હોય કે આશા આપી હોય, અને તેને માટે અમુક વખત કે દિવસ નક્કી કરવામાં આવ્યો હોય, છતાં જો તે દિવસ કે વખત પોતાના ધાર્મિક કૃત્યો માટેનો હોય, તો ત્યાં જવાનું તે વખતે તો મુક્તવી જ રહે. પછી અથવા પહેલાં જે થાય તે ખરું. આ બાબત તેઓ ઘણી વખત બોલતા પણ હતા કે-“ ધર્મસાધન બરાબર હોય તોજ એવા સારાં કામો માટેનો પ્રયત્ન પણ વધારે સફળ થાય, અન્યથા તેમાં જોઈએ તેવી સફળતા ન મળે. ”

૮. સાદાઈ.

આમ આ પુરુષનું અનેક ઘટનાઓથી ભરેલું સંગીન જીવન જણાય છે. અલબત્ત આ જમાનાની માફક નાની વાતને મોટી કરી બતાવવાની તેમને ઇચ્છા નહોતી. અથવા તેમને જે સંસ્કારોનો વારસો મળ્યો હતો તે તેવો નિરાડંબરી હતો. આ જમાનાનો માણસ આટલી બધી પ્રવૃત્તિવાળો હોય, અને અંગત જીવન ભારે ચોક્કસાઈ ભરેલું જીવે, તો તેને માટે મોટાં મોટાં પુસ્તકો લખાય, અને છાપાંઓમાં તેમની સ્તુતિનાં કોલમના કોલમો આવે, તથા તેના અનેક સ્મારકો તથા કીર્તિચિહ્નો ઉભાં થઈ જાય. માનપત્રોનો તો કદાચ હિસાબ જ ન રહે. પરંતુ આ સાદા અને નિરીહ પુરુષને પોતાને જ તે પસંદ નહોતું. પોતાની જાહેરાત કે શુભાનુવાદથી તેઓ ભાગતા ફરતા હતા. તેમનો ફોટો લેવા માટે અનેક વ્યક્તિઓએ અનેક વાર અનેક

જાતના પ્રયત્નો કર્યા છતાં તેમાં કદી કોઈને ફાવવા દીધા નથી. માત્ર છેલ્લામાં છેલ્લે આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં આપેલો ફોટો સુરતમાં મહા મુશ્કેલીથી લેવાયો.

તેમનો પોશાક ને દેખાવ ઘણો જ સાદો હતો. એટલું જ નહીં, પરંતુ આહાર અને ભાષા પણ એવી જ સાદી હતી. એકંદર બધી રીતભાત સાદી જ હતી. આપણે જાણીએ છીએ કે સામાન્ય રીતે જૈન ૦ ૨૫૦ મૂં સંઘમાં વેણીચંદભાઈની ખ્યાતિથી કોઈક જ અભાષ્યું હશે. એટલે ઘણાખરા મનમાં જરૂર માને જ કે “આવો માણસ ડોળ દમામદાર હશે” પરંતુ જ્યારે નજરે જુઓ ત્યારે આશ્ચર્ય પામે કે “વેણીચંદ સુરચંદ, તે આ !!!”

પોશાકમાં બંડી, અંગરખું, ખેસ, સાધારણ ધોતિયું, અને માથે પાઘડી—અને પગમાં કંતાનના સાદા મોજા: આ તેમનો પોશાક હતો.

તોપણ એટલું તો કહેવું જ પડશે કે—વૈદ્યકીય દૃષ્ટિથી આહાર—વિહાર—અને નિહારના નિયમો તેઓ સાચવી શકતા નહીં. માત્ર જૈન ધર્મની દૃષ્ટિથી ભક્ષ્યાભક્ષ્યના વિચાર તથા સંયમની દૃષ્ટિથી તેઓ આહાર—વિહાર અને નિહારની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા. પરંતુ મોટે ભાગે તપશ્ચર્યા જ તેમને અનેક રોગોમાંથી બચાવી લેતી હતી. તથા કામકાજમાં સખત પરિશ્રમથી શરીર કસાયેલું રહેતું હતું, તથા ખોરાક ઠીક લઈ શકતા હતા. તોપણ દૂધનો ખોરાક એ તેમનું મુખ્ય જીવન હતું. છતાં તેમના શરીરને ઘસારો તો જણાતો જ હતો. અને છેવટના વર્ષમાં એકાએક ઘસારો લાગ્યો, છતાં લગભગ ૭૦ વર્ષ જેટલું જીવન ટકવું, એ ઓછું ન ગણાય.

૯. સ્વભાવ.

તેમનો સ્વભાવ ખાસ કરીને કરકસરવાળો હતો. પોતાના ધરનાં નાણાંને નકામો કે વધારે પડતો વ્યય ન થઈ જાય તેની તો કાળજી સૌ કેાઠ ડુનિયામાં રાખે છે, પરંતુ સંસ્થાઓના ખર્ચમાં પણ તેઓ ખાસ કાળજી રાખતા હતા. મુસાફરીમાં, જવા આવવામાં જ્યારે ને ત્યારે મનુર કર્યો જ છે, ગાડી કે ટ્રામમાં બેઠાજ છે, બીડ કે અડચણ હોય કે ન હોય, પણ થર્ડ ક્લાસ ઉપરાંત ટીકીટ લીધી જ છે, કે એવું કશું જ નહીં.

તેઓ સૂવા બેસવાનું ઘણું ભાગે ઉપાશ્રયે કે પાઠશાળામાં જ રાખતા હતા. ઘર તો હતું પણ ઘરની ફરકાર કેાને ? શરીરની નહીં, ત્યાં ઘરની કેાને પડી હોય ? તો પછી બીજી ચીજોની શી દશા છે ? તેની સંભાળની તો વાત જ શી ? પોતાનું શું છે ? ક્યાં છે ? ને ક્યાં નથી ? એ યાદ પણ કેાને હોય ? ઠીક છે, સચવાય તેટલી ચીજો સચવાય, ને જાય તેટલી ભલે જાય. કેાઈ વળી સાચવે તો સચવાય, નહીંતર થતું હોય તેમ થાય. આ વાત પોતાની ચીજોને માટે છે. સંસ્થાને માટે તેમ નહીં. તે ખાખત જો તેમના જાણવામાં આવે તો જરૂર તેની કાળજી માટે પાકી ભળામણ કરે. સંસ્થાઓનાં કામમાં તો જરાયે ગફલત નહીં. શરીરમાં જેટલી શક્તિ હોય તેટલો પરિશ્રમ ઉઠાવીને કામ કરતા હતા. સખત લાંબી લાંબી મુસાફરીઓ કરતા હતા. મોડી રાત સુધી કામ કરતા હતા. ટપાલ પુષ્કળ આવે તેના લાંબા લાંબા જવાબ લખાવવા, ફંડને માટે ખાતાના ઉદ્દેશ સમજાવી નાણાં માગવા, એ ઘણુંખડું લાંબા લાંબા કાગળો લખીને જ કરતા હતા. તેથી ટપાલનું કામ ઘણું વધી પડતું હતું. એટલે મોડી રાત

સુધી કામ કર્યે જતા હતા. છતાં તેમને એક સુખ હતું. પડખુંવાળીને સુતા કે નિદ્રા આવી જ છે, અને પોતાના આરામ પુરતી નિદ્રા મળી ગઈ કે પાછા કોઈ પ્રવૃત્તિમાં લાગેલા જ હોય. આજસ પ્રમાદ, કે ગપ્પાં સપ્પાં મારવાની વાત જ નહીં. એ ગમેજ નહીં. નકામી વાત નહીં. કોઈની નિંદા કે ચાડીચુગલી નહીં, કોઈના બુરામાં રાજી નહીં. એવું કાંઈ થતું હોય કે કોઈક કરતું હોય તો તટસ્થ થઈ જાય. ખાસ કરીને કોઈનાં છિદ્ર જોવાં નહીં અને કોઈના મર્મ પ્રકાશવા નહીં. કોઈ નોકર વિગેરે કોઈપણ કામમાં કંઈક ભૂલ કરે, કે કોઈ વિરુદ્ધ વર્તન કરે, તો ક્ષણિક આવેશમાં આવી જાય, પરંતુ ક્રોધનું સ્થાયિ સ્વરૂપ નહીં. બદલો લેવાની કે વેર વાળવાની કિનાબેર વૃત્તિ નહીં જ. પાછા તેનેજ યોલાવે, ક્રોધને માટે પશ્ચાત્તાપ કરે—મિચ્છામિ દુઃકરં પણ દે અને વળી તેનાથી જ પાછું કામકાજ લે. મહેમાનોને જમાડવામાં પ્રેમ અને આગ્રહ આપી જીવંત સુધી એકસરખા ટકાવી રાખ્યા હતા. આવી આવી તેમના સ્વભાવની ખાસિયતો હતી.

૧૦. આજીવિકાએ સ્વાશ્રયિપણું—

આટલી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં પડેલા છતાં તેમણે આજીવિકાના ખર્ચનો યોજે કાયમ પોતાની જાત ઉપર જ રાખ્યો હતો. તે એવા કોઈ લક્ષ્યાધિપતિના સંતાન નહોતા કે જેથી મોટી પુંજી હોય, ને તેના વ્યાજમાં આજીવિકા ચલાવે. તે સાધારણ ખાતાપીતા સુખી કુટુંબના સંતાન હતા, એટલું તો ખરૂં જ. એટલે કે તદ્દન ગરીબ ન જ ગણાય. છતાં આપણે આગળ જણાવી ગયા કે ત્રણ ભાઈઓ વચ્ચે બહેનચાઈને આવેલી વડિલોપાર્જિત મિલકત એ જમાનામાં ભાગમાં કેટલીક હોય ? છતાં જે હશે, તેના

ઉપર તેમણે ચણતર ચણીને ધંધોરોજગાર કરતાં જે રકમ મેળવેલી, તેમાંથી; તથા તેનું વ્યાજ વિગેરે ઉત્પન્ન થાય, તેમાંથી આજીવિકા જીવંતી સુધી ચલાવી છે. જે આ જમાનાની વીરતા છે.

આટલી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં પડેલ વ્યક્તિને કમાવું એ મુશ્કેલ પડે, એ સ્વાભાવિક હતું. છતાં વખતોવખત કંઈક ને કંઈક વ્યાપાર કે દલાલી જેવો પ્રયત્ન કરીને થોડું ઘણું મેળવતા હતા, અને આજીવિકા ચલાવતા હતા. આ બાબત ઘણા ઈષ્ટોના ધ્યાન બહાર નહોતી, પરંતુ વેણીચંદભાઈ આ બાબતમાં ઈર્ષ્યુ માને તેવા નહોતા.

તેમના વિવેકી ભાઈઓએ “ માસિક સો રૂપિયા અમારી પાસેથી મંગાવી લેવા”નું કહેલું, પણ તેમણે તે બાબત ચોકખી ન જ પાડી.

“પોતાની આ પરિસ્થિતિ જાણી જમને અમુક કોઈ ગૃહસ્થ ધાર્મિક લાગણીથી દોરાઈ પોતાને વિશેષ લાભ અપાવવા ઇચ્છે છે” એવું જો કદાચ તેમના જાણવામાં આવે તો ફરીથી તેની પેઠીપર-પગ મૂકવાની વાત જ નહીં. કારણ કે કોઈની દયા ઉપર જીવવા તરફ તેમને પુરેપુરો અણગમો હતો.

“ તેમના નામ ઉપર એક સારી રકમ પોતાના તરફથી જમે કરાવવી, કે જેના વ્યાજમાંથી વેણીચંદભાઈનું ખર્ચ નભે.” આ વિચારથી એક શ્રીમાન્ ગૃહસ્થે વેણીચંદભાઈને તેમ કરવા દેવાનો આગ્રહ કર્યો. તે વખતે વેણીચંદભાઈએ જે જવાબ આપ્યો તે અરેખર તેમને છાજતો જ હતો. તે જવાબ આ હતો—

“ મને પરમાર્થનાં કામો કરવા દેવો હોય, તો આ વિચાર આપ છોડી જ દો, અને મારી ખુદ્દિ બગાડી મને નિરુદ્ધમી બનાવવો હોય, તો ભલે આપ તેમ કરો. ”

પરિણામે તે ગૃહસ્થ મૌન જ રહ્યા.

૧૧ પ્રકરણોપસંહાર—

છેવટે આ પ્રકરણમાં વેણીચંદભાઈના વ્યક્તિગત જીવન વિષે જે કાંઈ માહિતીઓ મળેલી તેના ઉપરથી ટુંક ટુંક વિવેચન કરવામાં આવેલું છે. તેનો ઉપસંહાર કરતાં હર્ષ થાય છે કે—તે અમારી ભાષામાં ન કરતાં એક પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન જૈનાચાર્યના જ શબ્દોમાં કરવાથી કુંદનમાં જડેલા હીરાની માફક તે વધારે શોભી ઉઠશે. પુસ્તકનું નામ “કન્યા વિક્રય નિષેધ” છે. તેમાં અર્પણ પત્રિકા નીચે પ્રમાણે છે, જે અક્ષરશઃ આપવામાં આવે છે—

“મહેસાણા નિવાસી જૈન ધર્મ સંઘ સેવામાં અર્પણેલ
સુઆવક શેઠ વેણીચંદ સુરચંદને

અર્પણ પત્રિકા.

વિક્રમ સં. ૧૯૫૩-૫૪ ની મારી ગૃહસ્થદશામાં તમારો પરિચય થયો. તમને ગુરૂ મહારાજ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજે ઉપકાર કર્યો. તમારી ધર્મપત્ની મરણ પામ્યા બાદ તમારું લક્ષ્ય ધર્મ ઉપર વિશેષ લાગ્યું અને વિ. સં. ૧૯૫૪ ના કારતક માસમાં ગુરૂ મહારાજ શ્રી રવિસાગરજી મહારાજના પ્રમુખપદેથી શ્રી પંજળી મુનિ દાનવિજયજીએ જૈન પાઠશાળા સ્થાપવાનો ઉપદેશ આપ્યો, તે તમોએ ઝીલી લીધો અને મહેસાણાના સંઘે ગુરૂ મહારાજના આદેશથી જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપન કરી. એ પાઠશાળામાં મુનિરાજ શ્રી કપૂર વિજયજી અને માર્ગ આનેલ ગામથી લણવા માટે આવવાનું થયું. પાઠશાળામાં

ધાર્મિક કેળવણીની સાથે ઇંગ્લીશ ભાષાનું જ્ઞાન આપવા માટે મેં મારા વિચારો જણાવ્યા. તમારે અને મારે તે સંબંધી મત-ભેદથી વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન થયું તોપણ તે અમુક વિચારભેદ હોવાથી પરસ્પર ધર્મરાગમાં ખામી પડી નહિ. તમોએ અઠ્ઠાવીસ વર્ષથી કર્મચોગીની પેઠે જૈન ધર્મ અને જૈન સંઘની સેવા વગેરે જૈન ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં નિષ્કામે જીવન હોમ્યું છે. તમે પરસ્ત્રીત્યાગી, ખાર વ્રતધારી શ્રાવક છો. સનાતન પ્રાચીન પરંપરાગમ દષ્ટિવાળા જીના વિચારવાળા છો તથા સાધુઓના ગુણાતુરાગી છો. જૈન પાઠશાળાઓ સ્થાપવામાં, જૈન ધાર્મિક કેળવણી વધારવામાં અમદાવાદવાળા શેઠ હીરાચંદ કબ્બલભાઈ તથા ભાવનગરવાળા શેઠ કુંવરજી આણંદજીની પેઠે તમોએ ઉત્તમ આત્મભોગ આપ્યો છે. જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ સ્થાપીને તેમાં તમોએ સારો આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો છે. તમે મહેસાણા જૈન સંસ્કૃત પાઠશાળાને સત્યાવીસ વર્ષથી ચલાવી રહ્યા છો, તથા તપ કરવામાં તમે એક માસના તપ સુધી આગળ વધી ગયા છો, તથા જ્યાં ત્યાં ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં અહંકારને દે-શવટો આપીને કેવળ સાદાઈથી પ્રવર્તીને સાદાઈનું આદર્શજીવન ગાળો છો. તથા સર્વ સાધુ સાધ્વીઓની સેવાભક્તિ કરવારૂપ વ્યવહારધર્મમાં શુદ્ધતાન ખની ગયા છો. આત્માર્થી છો, જૈન કોમની ઉન્નતિ કરવા જ્યાં ત્યાં તમારી લગની જોવામાં આવે છે. કન્યા વિક્રય દોષ નિષેધ તથા ખાળ લગ્ન નિષેધ કરવામાં તમારી પ્રવૃત્તિ છે. તેમજ જૈન કોમની સેવામાં તમોએ હજારો અપમાનો સહ્યાં છે અને હજી ઉત્સાહથી જૈન ધર્મની સેવા કરો છો. મારો અને તમારો સત્યાવીસ વર્ષથી પરિચય છે તેથી

હું તમને એક કર્મચોગી શ્રાવક તરિકે ઝોળખી શક્યો છું,
અને તેથી સામાન્ય વિચારમાં મતભેદ પરસ્પર હોવા છતાં તમારા
અનેક સદ્ગુણોના રાગે તમારા ગુણોને પ્રકાશિત કરી ગુણાનુ-
રાગ વૃદ્ધ્યર્થે તમને આ પુસ્તક અર્પણ કરું છું.

ઈત્યેવં ॐ અર્હ મહાવીર શાન્તિઃ ૩

વિ. સં. ૧૯૭૧ માઘ શુદ્ધિ ૧.

સુ. મધુપુરી (મહુડી).

તાલુકે-વિજાપુર.

દેશ-ગુજરાત.

લે. પુદ્ધિસાગર સૂરિ”

પ્રકરણ ૪ થું.

અંતિમ અવસ્થા અને વ્યવસ્થા.

૧ શરીર-શૌચિદ્ય:—

વેણીચંદભાઈ કોઈ ભારે વિદ્વાન્, મહાન પહ્વીધર મુનિ મહારાજ, મોટા હોદ્દદાર અધિકારી, મહાન્ શ્રીમાન્ ગૃહસ્થ, મહાન્ યોગી કે મોટી લાગવગ ધરાવનાર પુરુષ ન હોવા છતાં, એ બધાને આશ્ચર્ય પમાડે તેવાં કામો માત્ર નિખાલસ વૃત્તિ, આત્મબળ, મનોબળ, અડગ શ્રદ્ધા અને સતત દૃઢ પ્રયત્નને પરિણામે કરી શક્યા છે. તે ખાતર તેમણે પોતાની આખી જી-દગી એટલે કે તન અને મન બન્ને, કશી પણ પરવા કર્યા વગર ખૂબ ખર્ચ્યા છે. જેનો વિચાર કરતાં પણ આપણને પરિશ્રમ પડે છે.

આ રીતે સાર્થક થયેલાં તન અને મન પણ છેવટે તો થાકે જ ને ? કારણ કે તે પણ ક્ષણિક જ છે, નાશ પામવાના સ્વભાવવાળાં છે. તેમ છતાં તેમાંથી સ્થાયી લાભ ઉઠાવી લેવો એ વેણીચંદભાઈ જેવા પુરુષનું કામ છે.

આખરે શરીર થાક્યું, અને તે સંવત્ ૧૯૮૨ ની સાલમાં પર્યુષણ પછી તો ખરેખર થાક્યું, જીર્ણ તાવ રહેવા લાગ્યો, ઉધરસ વધારે વધારે જોર પકડતી ગઈ, ખોરાક ઘટતો ગયો, અશક્તિ વધતી ગઈ, મગજમાં શૂન્યતા આવતી ગઈ, ને શબ્દોમાં

સ્ખલના શરૂ થઈ. ઉંચા પ્રકારના દેશી ઔષધો લીધાં, પણ તેથી શું ? તેણે કાંઈ કાર ન કર્યો, તે નજ કર્યો. બસ, શરીરનું શૈથિલ્ય ચાલુજ રહ્યું.

૨ આત્મ-પરિણાત:—

છતાં પણ પોતાના ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો તેમણે છોડ્યાં નહોતાં, કારણ કે—તે તેમનાં પ્રથમ કહો કે બીજાં કહો, પણ પ્રાણ હતાં. તે છોડ્યાં કેમ છૂટે ? દશન, પૂજા, સામાયિક, પૌષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ અને છેવટે પોતાનાં નિત્યનાં પ્રકરણો વિગેરેનું વાંચન, મનન વિગેરે એકેએક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખીજ હતી. છેવટે બીજાની મદદથી પણ તેમાં જ્યાં સુધી શરીરે અદૃષ્ટ પણ શક્તિ આપવાની હા પાડી, ત્યાં સુધી તન અને મનની શક્તિ લગાવી. ઉપરાંત, સારી સારી ભાવના પોષક બીજા પણ અંથે બીજા પાસે વંચાવીને સાંભળતા હતા. બસ એ પ્રવૃત્તિ. અથવા શાંતિથી પડચા રહેવું. કશો બકવાદ નહીં, બીજાને પોતાની સેવાનો ત્રાસ ન થાય, તેવું સંકુચિત વર્તન અને માત્ર શાંતિ. હાયવોય, કે આર્ત—રૌદ્ર ધ્યાન નહીં. કદાચ કોઈ વખત વેદના વધારે જણાય તો “ઓ ! ભગવાન !” એટલોજ માત્ર શબ્દોચ્ચાર થાય.

છતાં પાટણનો પ્રસિદ્ધ સંઘ યાત્રા કરી પાછો વળી મહેસાણા આવતા સંઘવીજીનું સન્માન કરવા હાર લઈ વૈશાખ શુદ્ધ બીજ ને દીવસે ઉભા રહેલા જોવામાં આવ્યા હતા. કોઈ તબિયત જોવા આવે, તો “સાડું છે” એટલોજ સોપચાર જવાબ આપતા હતા. શરીરની આવી શિથિલતાથી સાધારણ રીતે પોતાને માલુમ પડી ગયું હતું કે “હવે આ માંદગીમાંથી બચવું મુશ્કેલ છે.” એટલે

પોતાના આત્મહિતમાં ઉપયોગી થાય તેવીજ પ્રવૃત્તિ કેવળ રાખતા હતા. અર્થાત્ પોતાનું સઘળું લક્ષ્ય “ આત્મહિત કેમ થાય ? ” તે તરફ દોરેલું હતું. અને જ્યારે છેવટની સ્થિતિના દિવસો પસાર થતા હતા તે વખતે પથારીમાં પડ્યા પડ્યા પણ સ્વયં માનસિક પ્રતિક્રિયા કરી લેતા હતા, એમ વાંદણા દેવા વિગેરે અંગચેષ્ટા પરથી જણાતું હતું. અને નમોઁક્ષાર મંત્રનું સ્મરણ બરાબર ચાલુજ હતું, તે પણ આંગળીના વેઢા ઉપર ફરતા અંશુકાની ચેષ્ટા પરથી બાણી શકાતું હતું. જીવનભરના સંસ્કારોનું આ પરિણામ.

૩ વ્યવસ્થા:—

અને છેવટે સંવત્ ૧૯૮૩ ના ચૈત્ર માસમાં પોતાના ભત્રીજા શા. બબલદાસ નગીનદાસને—કે જેઓ મહેસાણા પાઠશાળાના વહીવટમાં પોતાની સાથેના ભેડીદાર સેક્રેટરી હતા તેમને—પાઠશાળાના તેમજ શ્રેયસ્કર મંડળના મુખ્ય સેક્રેટરી નીમી પોતાના હોદ્દાનું કુલ કામકાજ, વહીવટ, અને સત્તા સોંપી દઈ પોતે કારેગ થયા. બાઈ બબલદાસ ધંધાને કારણે ઘણો વખત મુંબઈ રહેતા હોવાથી તેમની વતી પાઠશાળા તેમજ મંડળનાં કામકાજ માટે વેણીચંદભાઈના બાઈ કશોરદાસ સુરચંદને સ્થાનિક કાર્યવાહક તરીકે નીમ્યા. વળી સંવત્ ૧૯૮૩ ના જેઠ વદિ ૩ ને દિવસે મુંબઈ, અમદાવાદ વિગેરે સ્થળેથી પાઠશાળા તથા મંડળના ટ્રસ્ટીઓ વિગેરે કાર્યવાહકો ખાસ તબિયત ભેવાને માટે આવ્યા. તેમાં નીચેના ગૃહસ્થો ખાસ હતા.

શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ પાટણ.

શેઠ શિવલાલ હરિલાલ સત્યવાદી અમદાવાદ.

શેઠ ગોવિંદજીભાઈ ખુશાલચંદ વેરાવળ.

શેઠ પ્રેમજીભાઈ નાગરદાસ માંગરોળ.

શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈ અમદાવાદ.

શેઠ હીરાભાઈ મંદુભાઈ સુરત.

(સદ્ગત) શેઠ સોમચંદ ઉત્તમચંદ માંગરોળ.

શેઠ શવચંદ કચરાભાઈ માંગરોળ.

તેઓએ પાઠશાળાનો વહીવટ તથા નાણાંપ્રકરણ તપાસ્યાં અને સંતોષ જાહેર કર્યો. સંસ્થાનું ખંધારણ, ટ્રસ્ટીડ, ચાલુ વહીવટના હિસાબ ઓડીટ કરાવવા, રીપોર્ટ તપાસરાવવો અને તે છપાવવો વિગેરે માટે ફરી એકવાર મીટીંગ ઓલાવવી. વિગેરે ઠરાવો કર્યા.

વદિ ચોથની સાંજે આવેલા ગૃહસ્થો વિદાય થયા, ત્યારે તે વખતે સ્નાને પોતે જાતે જ પાઠશાળા, મંડળ વિગેરે તમામ ખાતાંને લગતી ઉચિત ભળામણ કરી. ઉપરાંત, મુંબઈ ગોડીજના દેરાસરની પેઢીના ટ્રસ્ટી શેઠ હીરાભાઈ ઝવેરીને તારંગાજના જીર્ણોદ્ધાર માટે રૂ. ૧૫૦૦૦) મંજૂર કરાવવા આગ્રહ પૂર્વક ભળામણ કરી, જેને પરિણામે જવાબમાં રૂ. ૧૦૦૦૦) સુધી તો ચોક્કસ મંજૂર કરાવી આપવાની ખાત્રી આપી. તેથી તેમને ઘણો જ સંતોષ થયો.

વળી દરેક ગૃહસ્થો રૂબરૂ આવી ગયા, તથા સંસ્થાની ભાવિ સુરક્ષિતતા માટે પ્રબંધ પણ સાથે સાથે થઈ ગયો, એમ સમજીને તેઓ તદ્દન નિશ્ચિંત અને ખુશી થયા. કે જે તેમના જીવનમાં છેવટની શાંતિ માટે ઘણી અગત્યની બાબત હતી. તેની રીતસર ગોઠવણી થઈ જવાથી જ તેઓ નિશ્ચિંત રહી શકે તેમ હતું. તે બરાબર ઠીકઠાક થઈ ગયું. એવો તેમને સંતોષ થયો.

૪. ભાઈ બબલદાસ અને કિશોરદાસભાઈ—

આ બે વ્યક્તિઓનો આ સ્થળે ચર્કિચિત્ પરિચય આપવો અસ્થાને નહીં ગણાય. બહુ ઉંડે ઉતરીને વિચાર કરતાં આ બે વ્યક્તિઓની કાર્યવાહક તરીકે તત્કાળ યોજના કરી લેવામાં વેણીચંદભાઈની ખુબ વ્યવહાર અને દીર્ઘદષ્ટિ માલુમ પડે છે.

બબલદાસ મહેસાણાના વતની છે. પોતાના ભાઈ નગીનદાસના પુત્ર છે. સુખી છે. મુંબઈમાં વેપારધંધા ચલાવે છે. વેણીચંદભાઈ તરફ તેમને પૂજ્ય ભાવ હોતો. વેણીચંદભાઈને પણ તેમના પર પ્રેમ અને વિશ્વાસ હોતા. તથા મહેસાણાના અથગણ્ય ગૃહસ્થોમાં પણ તેની ગણના કરી શકાય. કિશોરભાઈ સ્થાનિક રહે છે. પાઠશાળામાં ઘણા વખતથી જતા આવતા, પાઠશાળાના ઘણાખરા વહીવટથી માહીતગાર થયેલા, તથા વેણીચંદભાઈની હાજરી વખતે પણ કેટલીક બાબતમાં તટસ્થ ભાવે સંસ્થાના કામમાં રસ લેતા હતા. એટલે આબુબાબુની પરિસ્થિતિ સંજોગો વિગેરેથી ઘણી રીતે માહુતગાર છે.

વેણીચંદભાઈનું આખું કુટુંબ લગભગ ધર્મિષ્ઠ અને સ્ત્રીજ છે. એટલે આ બે ભાઈઓના સંબંધમાં તે સંબંધી ફરી-ફરીને લખવું, એ પુનરુક્તિ જેવું છે. વળી કિશોરદાસભાઈ તો લગભગ વેણીચંદભાઈ જેવા જ ધર્મિષ્ઠ છે, એમ કહીએ તો ચાલે. સિદ્ધાચળ ઉપર તેમને ઘણી જ ભક્તિ છે. એકાસણાં કરીને અને રોજ એકજ યાત્રા કરીને તેમણે અગ્યાર વખત નવ્વાણું યાત્રા કરી છે. ત્રણ ચાર ચોમાસાં તેમણે સિદ્ધગિરિમાં કર્યાં છે. તથા અસાડ ચોમાસાથી માંડીને પર્યુષણ સુધી ૨-૩ વખત પાલીતાણા રહ્યા છે,

યાત્રાઓ પગે ચાલીને જ કરી છે. આખી જીવંતીમાં કદી ડાળીમાં બેઠાજ નથી. તેઓએ સિધ્ધાચળ તથા ગિરિનારજીના જીર્ણોદ્ધારમાં પણ સારી દેખરેખ રાખી કામ ચલાવ્યું હતું. તથા સિધ્ધગિરિ ઉપર પૂજાપાલ બરાબર થાય છે કે નહિ તેની પુરેપુરી કાળજી રાખતા હતા.

તેમનાં ધર્મપત્ની મોતીબાઈ પણ લગભગ તેવાજ ધર્મપ્રિય છે. બન્નેએ શ્રી તારંગાજી તીર્થ પર સંવત ૧૯૮૨ ના કાગણ માસમાં શ્રી વિજયસિદ્ધિ સૂરીશ્વરજી પાસે ચતુર્થ વ્રત ઉત્સર્ગ્યું છે. ઉપધાન વહેતાં છે. આંબેલની ઓળી ઘણાં વર્ષ કરી છે, અને જ્ઞાનપંચમી આરાધેલી છે.

૫. જેઠ વદિ ૭.

સવારે પોતે કંઈક સ્વસ્થ જણાયા, એટલે કુટુંબીઓને બોલાવરાવ્યા. સૌ હાજર થયા. ભાઈ બબલદાસને પાઠશાળાનું કામ બરાબર ચલાવવા બોલામણુ કરી. તે વાત તેમણે ખરા દિલથી સ્વીકારી. વેણીચંદભાઈએ સંતોષ જાહેર કરી, ફરી કહ્યું—“ બાહ્યું, તેવું પાળજો.”

કિશોરદાસભાઈને કહ્યું—“ પાઠશાળામાં બરાબર જીવ ઘાલજો. નાસતા ભાગતા ફરશો નહિ.”

પછી સૌએ તેમની પાછળ સારે માર્ગે ખર્ચવાનીયે પ્રમાણે રકમો જાહેર કરી—

રૂા. ૩૦૧) શાહ કસ્તુરચંદ વીરચંદ હા. તેમની દીકરી બહેન સસુ.

રૂા. ૨૦૧) શાહ બબલદાસ નગીનદાસ.

૩૧. ૨૦૧) શાહ ચકાભાઈ સુરચંદ (વેણીચંદભાઈના
નાના ભાઈ) હા ભાઈ વાડીલાલ.

૩૧. ૧૦૧) શાહ મગનલાલ દીપચંદ માણસાવાળા.

૩૧. ૫૦) શાહ કિશોરદાસ સુરચંદ.

૩૧. ૧૦) શાહ અંબાલાલ મોતીચંદ.

૩૧. ૮૬૪

એટલે “ આ રકમ પાઠશાળામાં રાખી, તેનો સારો માર્ગે
વ્યય કરજો ” એમ અનુમોદના પૂર્વક લલામણુ કરી.

૬. આખરે—

આખરે જેઠ વદી ૯ ને ગુરુવારનો દિવસ આવી
પહોંચ્યો. તે દિવસે સવારથી જ શરીર બગડવા માંડ્યું. દશ
વાગ્યા પછી તો છેક બગડ્યું, અને વ્યાધિઓથી ઘેરાઈ ગયું.
છતાં શાંતિ, સમતા, સમાધિ જરાયે ઓછા થયા નહોતા.

કુટુંબીજનો પાસે જ હતા અને નમોસ્કાર મંત્ર,
ચાર શરણુ, તથા સ્મરણો વિગેરે અસ્ખલિતપણે સંભળાવવાનું
ચાલુજ હતું. ગામમાંથી લોકો મોટી સંખ્યામાં જોવા આવવા લાગ્યા,
અને દિલગીર થતા ગયા. આખરે સમય ગંભીર બન્યો.
છેવટે, સાંજના ૭ ને ૩૫ મિનિટે આ પુણ્યાત્માએ ૬૯ ઓગણોતેર
વર્ષની ઉંમરે આ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કરી શાશ્વત કીર્તિ પ્રાપ્ત
કરી. આ વખતે પણ ચિહ્નામાં ખાસ કરીને કશો ફેરફાર ન થયો.
“ કેમ જાણે સોડ તાણી સુખપૂર્વક શાંતિમાં સૂતા હોય ! ”

આ પ્રમાણે ભારત વર્ષનો જૈન દીપક ગુલ થયો ! જૈન
શાસનરૂપ ગગનમાંથી એક અમકતો તારો અસ્ત થયો !!

૭. લોક લાગણી—

બીજે દિવસે મહેસાણાનો સમસ્ત જૈન સંઘ, તથા જૈનેતર બંધુઓ વિગેરે મોટી સંખ્યામાં લોકો તેમની સ્મશાન યાત્રામાં સામેલ થયા. સૌના મુખ પર શોકની છાયા હતી. સૌને તે વખતે તેમની મહત્તા સમજાઈ હતી અને તેમની ખોટ સાલતી હતી.

તે દિવસે તેમના કુટુંબિયો તરફથી ગરીબોને ઘઉં તથા ચણા બહેંચવામાં આવ્યા હતા અને કુતરાઓને સુખડી, પશુઓને ઘાસ અને પારેવાને ચણુ નાંખવામાં આવી હતી. મહેસાણાના સંઘ તરફથી વ્યાપાર રોજગાર બંધ રખાવી શોકદર્શક પાખી પાળવામાં આવી હતી.

રાત્રે ઉપાશ્રયના મકાનમાં સદ્ગતનો શોક પ્રદર્શિત કરવા સ્ત્રી-પુરુષોની મોટી સભા મળી હતી. તે વખતે પટવા કેશવલાલ લલ્લુભાઈ તથા માસ્તર દુર્લભદાસ કાળીદાસે તેમના જીવનના જુદા જુદા પ્રસંગો પર વિગતવાર વિવેચન કરી તેમનું વ્યક્તિત્વ બરાબર સમજાવ્યું હતું.

અને તેજ વખતે માસ્તર દુર્લભદાસ કાળીદાસે તેમની યાદગીરી કાયમ રાખવા એક સ્મૃતિ ચિહ્ન તરીકે સ્મારક ખોલવાની દરખાસ્ત રજુ કરી હતી. જેને સભા તરફથી ટેકો મળતાં નીચે પ્રમાણે રકમો તેજ વખતે ભરાયેલી બહેર કરવામાં આવી હતી.

રૂ. ૨૦૧) શા. જયંતીલાલ કેસરીચંદ.

રૂ. ૧૦૧) પરી ઉત્તમલાલ ત્રિકમલાલ.

રૂ. ૧૦૧) શા. કસ્તુરચંદ વીરચંદ.

રૂ. ૨૫) શાહ કેસરીચંદ મણિલાલ ની કું.

રૂ. ૪૨૮

ત્યાર પછી પણ આ ફંડ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું, જેનો ઉદ્દેશ તથા રકમોનું લિસ્ટ પરિશિષ્ટમાં વાચકો જોઈ શકશે.

તેમના અવસાનના સમાચાર મળ્યા પછી બહારના પ્રદેશોમાં જે લોક-લાગણી ફેલાઈ રહી, અને તેને લીધે તારો તથા કાગળો આવ્યા, શોક પ્રદર્શક સભાઓ થઈ, તથા પત્રકારોએ ફોટો આપી નોંધ અને હેવાલ છૂટથી પ્રકટ કર્યા, એ વિગેરે વિસ્તારથી પરિશિષ્ટોમાં વાંચવાથી વાચક મહાશયોને તેમના તરફની લોકલાગણી વિષે કેટલોક ખ્યાલ આવશે.

ઉપસંહાર.

બહાલા વાચક બંધુઓ !

હવે આપણે જુદા પડીશું. આ ધર્મવીરની ધર્મવીરતા જોતલે અંશે આપણા દિલમાં ઉત્પન્ન થાય તેટલે અંશે આ ચરિત્ર વાંચવા અને લખવાની સાર્થકતા છે. સમય ઘણોજ ખારીક છે. આવા પુરુષો કોઈક વખતેજ ઉત્પન્ન થાય છે. પોતાના જીવનને સાર્થક કરવાનું બહુજ ઓચિંતના ભાગ્યમાં હોય છે. સારા સંજોગોમાં જન્મ થવોજ મુશ્કેલ છે. એમ થાય, છતાં સારાવિચારો આવવા એથી યે મુશ્કેલ છે. વિચારો યે થાય, પરંતુ તેનો અમલ કરવો ઘણોજ મુશ્કેલ છે, અને તે પણ આખી જીંદગી સુધી એક સરખાજ ઉત્સાહથી વળગી રહી, તેની પાછળ મર્યાદા જ રહેવાનું. આટલી હદ સુધી પહોંચનારી વ્યક્તિઓ ઘણીજ થોડી હોય છે. આમાંની એક અગ્રગણ્ય વ્યક્તિ તરીકે વેણીચંદભાઈ

તમને જણાશે. તેમણે પોતાનું જીવન કેવી રીતે સફળ કર્યું ? તે જ એક મહાન ઓધ જે આમાંથી લેવામાં આવે તો આપણા બન્નેનો પ્રયત્ન સફળ છે.

આજે તેઓ આપણી સામે નથી. તેમના આત્માની શી ગતિ થઈ હશે ? તે તો તેમનાં કૃત્યોજ હસ્તામલકવત્ પુરવાર કરે તેમ છે. તો પછી “ તેમના આત્માને સફળિત મળે ” એવું ઈચ્છવાનો યશ પ્રાપ્ત કરવાની લાલચમાં અમારે શામાટે પડવું ?

“ શ્રીયુત વેણીચંદલાઈથી ચહડી જાય એવો, અથવા તો તેમના જેવો જ, એવો ઓચ્છામાં ઓચ્છો એક ઉત્તમ સેવક શ્રી જૈન શાસનને સદાકાળ મળતો રહો, કે જેણે પોતાના વખતના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળાદિકના સંજોગોને ધ્યાનમાં લઈ સનાતન આહતી મર્યાદાને પોતાના જીવનનું ધ્યેય બનાવેલું હોય, પછી ભલે તે ત્યાગી કે સંસારી હોય, ભુક્ટાભોગી કે બ્રહ્મચારી હોય, તવંગર કે ગરીબ હોય, સાક્ષર કે નિરક્ષર હોય, સ્ત્રી કે પુરુષ હોય. અને તેનો જન્મ સફળ છે. ”

એટલી આશા સાથે વિરમીશું.

ૐ શાંતિ: ! શાંતિ: !! શાંતિ: !!!



પરિશિષ્ટો.

૧. દિલગીરીના તારો.

૧ બ્હોરા અમરચંદ જસરાજ—ભાવનગર.

૨ દોશી કુંવરજી આણંદજી— ”

૩ શાહ ડાહ્યાલાલ હકમચંદ—જુનાગઢ.

૪ શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ—અમદાવાદ.

“ તેમનો આત્મા અખંડ શાંતિમાં રહે. ”

૫ રાજા વિજયાસિંહ, નવકુમારસિંહ, જયકુમારસિંહ
દુધેરિયા—અજિમગંજ.

“ તેમના કુટુંબ પ્રત્યે અંતઃકરણની દિલસોજી દર્શાવીએ
છીએ. ”

૬ શેઠ દામોદર નાનજી, ઓ. સેક્રેટરી, ધી મરચંટ એસો-
સીયેશન—મુંબઈ.

“ પ્રભુ સદ્ગતના આત્માને શાંતિ આપે; આજે મૂઠી
(ધી) બજાર બંધ રાખવામાં આવ્યું છે. ”

૭ જૈન કોન્ફેરન્સ—મુંબઈ.

“ સદ્ગતના આત્માને અખંડ શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ. ”

૨. શોકદર્શક સભાઓ.

૧ ચીંચપોકલી જૈન સંઘ—મુંબઈ, તા ૨૫-૬-૨૭.

હેવાલ મોકલનાર શેઠ ભગવાનદાસ મીઠાભાઈ એન્ડ બ્રધર્સ.

૨ શેઠ વનમાળી બહેચરભાઈના પ્રમુખપણા નીચે પાલી-
તાણા. તા. ૨૫-૬-૨૭.

૩ શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરૂકુળ તરફથી ગુરૂકુળ મંડળના
સુપ્રીં શંકરલાલ ડાહ્યાભાઈ-વિગેરે. પાલીતાણા
તા. ૨૭-૬-૨૭.

૪ તેજ ગુરૂકુળની વ્યવસ્થાપક કમિટી, હા. ઑ. સેક્રેટ-
રીઓ ફકીરચંદ કેશરીચંદ ભાણુભાઈ અને લલ્લુભાઈ
કરમચંદ દલાલ-મુંબઈ, તા. ૨૭-૬-૨૭.

૫ જૈન સંઘ હા. કેશવલાલ પુંજભાઈ-ખેરવા.

“ તેમના માનમાં બળ્લર બંધ રાખ્યો. જેઠ વદિ-૧૩ બપોરે
આચાર્યશ્રી વિજયમેઘ સૂરીશ્વરજી તથા વૃદ્ધ મુનિરાજશ્રી
મોતીવિજયજી વિગેરેની હાજરીમાં દેહરાસરમાં પંચ કદયાણુકની
પૂજા ભણાવવામાં આવી. આખો દિવસ ધર્મધ્યાનમાં ગાળ્યો.”

૬ પં. કનકવિજયજી મહારાજના નેતૃત્વ નીચે જનરલ
સભા—ઝીંઝુવાડા, જેઠ વદિ ૧૩.

૭ શાહ પોપટલાલ રૂપચંદના પ્રમુખપણા નીચે મુરબાડ,
તા. ૨૭-૬-૨૭

“ તેમના અંતરાત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થાઓ, એવી
પ્રાર્થના શાસન દેવતા પ્રત્યે અત્રેના સંઘ તરફથી ઉભા થઈને
કરવામાં આવી હતી.”

૮ શ્રી વેરાવળ નિવાસી શેઠ ગોવિંદજીભાઈ ખુશાલના પ્રમુ-
ખપણા નીચે ૧ જૈન એસોસીયેશન ઑફ ઈન્ડિયા, ૨
જીવદયા મંડળી, ૩ યશો. જૈ. ગુરૂકુળ, ૪ જૈન સ્વયં-

સેવક મંડળ, ૫ વર્ધમાન તપ આયબિલખાતું અને
૬ માળવા મેવાડ જીર્ણોદ્ધાર કમિટી એ સર્વની સંયુક્ત
સભા, મુંબઈ-માંગરોળ જૈનસભાના હાલમાં તા. ૩-૭-૨૭
ના રોજ મળી હતી.

૯ શ્રી હંસવિજયજી જૈન ફ્રી લાઇબ્રેરી-વડોદરા. તા.
૪-૭-૨૭.

કાર્યવાહકોની મીટીંગ હા. ઓ. સેક્રેટરી શાહ લાલભાઈ-
મોતીલાલ.

૧૦ શ્રી જૈન મૂર્તિપૂજક લાઇબ્રેરી-મંચેર (જલ્દે પૂના)
તા. ૮-૭-૨૭. ઓ. સેક્રેટરી રાજમલ માનમલ.

૧૧ યશોવૃદ્ધિ જૈનખાલાશ્રમને અંગે ચાલતી યશોવૃદ્ધિ
વિવેચક સભા—મહુવા અશાહ શુદ્ધિ ૪.
પાનાચંદ તારાચંદ ગાંધીના પ્રમુખપણા નીચે.
'જૈન' તા. ૧૦-૭-૨૭ ઉપરથી.

૧૨ મુનિરાજ શ્રી કાન્તિવિજયજીના નેતૃત્વ નીચે—લાંઘ-
ણજ (મહેસાણા).
'જૈન' તા. ૧૦-૭-૨૭ ઉપરથી.

૧૩ પં. શ્રી મતિસાગરજીના નેતૃત્વ નીચે જનરલ સભા.
પાલનપુર, જેઠ વદિ ૧૪.
'જૈન' તા. ૧૦-૭-૨૭ ઉપરથી.

૧૪ છઠ્ઠિઆરડા જૈન સંઘે તા. ૨૫-૬-૨૭ ના રોજ પાખી
પાળી મહુમના આત્માને શાંતિ મળવાની પ્રાર્થના
કરી હતી.

'વીરશાસન' તા. ૮-૭-૨૭ ઉપરથી.

૧૫ જૈનધેતાંબર સહકાર સમિતિ-અમદાવાદ.

“વીરશાસન” તા. ૨૭-૬-૨૭.

અવેરી લોગીલાલ ધોળશાળ (કવિ રસિક) ના પ્રમુખપણા નીચે.

‘ વીરશાસન ’ તા. ૮-૭-૨૭ ઉપરથી.

૧૬ “ મુંબઈમાં તૈયાર તથા વાયદાનું ખાંડ બજાર બંધ રાખવામાં આવ્યું. ”

‘ વેપાર સમાચાર ’ તા. ૨૫-૬-૨૭ ઉપરથી.

૩ દિલસોજીના પત્રો—

૧ ભાવનગરથી શાહ કપૂરચંદ ઠાકરશી લખે છે કે—

“જન્મ મરણુ તો હમેશાં થયા જ કરે છે પણ મહાપુરુષોના મરણુ માટે શોક કરવા જેવું હોય છે. તદ્દન-નિઃસ્વાર્થપણે ધરના રોટલા ખાધ આત્મલોગ આપી પારમાર્થિક કાર્ય કરનાર નરરત્નો જનમાં જો કોઈ હોય તો તેમાં પેલી નંબર વેણીચંદલાઈનોજ ગણાતો. વળી પત્થરને પણ પીંગળાવી મદદ મેળવનાર પણ જૈન કોમમાં વિરલા પુરુષોમાં પેલી પંક્તિમાં વેણીચંદલાઈજ હતા. આવા પુરુષથી સમાજને ઘણી જ ખોટ ગઈ છે. એવા પુરુષ મળવા મુશ્કેલ છે. પારમાર્થિક કાર્ય માટેની એમની ધગશ, ઉત્સાહ અને આગ્રહ પ્રશંસાપાત્ર હતા, તેમજ પોતાની નિયમિત ધર્મ-ક્રિયા, વ્રત, જપ, તપ, યાત્રા, પ્રતિક્રમણ, પોસહ તો ચુકવાજ નહીં. તેમજ દરેક ઉપર સ્નેહભાવ પણ પૂર્ણ, મિલનસાર, કદરદાન પણ હતા. સાદાઈ પણ તેટલીજ. માન અપમાનની અપેક્ષા નહીં. વિશ્વાસુ પણ પુરા. વિધિની બળવત્તા પાસે મનુષ્યનો ઈલાજ

નહીં. તેમણે હયાતીમાં જ બધી ખાતાઓની વ્યવસ્થા કરી નાંખી એ બહુ સારું કર્યું. એમના નિમેલા બંધુઓ પણ પારમાર્થિક ભાવનાવાળા જ હતા અને છે. તેથી સમાજને વેણીચંદભાઈની ખોટ જણાવા નહીં દે એમ આપણે ઇચ્છીશું. વેણીચંદભાઈથી મહેસાણા ઉજળું હતું એવું જ ઉજળું હમેશાં રહે અને રખાય તેમ કરવાનું સૌનું કામ છે. જેથી દેવતાની ગતિમાંથી પણ જોતાં જોતાં વેણીચંદભાઈને આનંદ થાય. એમના આત્માને અખંડ શાંતિ રહે એ જ પ્રાર્થના. ધર્મશ્રવણાદિ કાર્ય તથા અધ્યવસાય સારા હતા. તેથી સંતોષ છે. એમને પગલે ચાલી, એમનાં કામો, નામો અખંડ જયવંતા રહે એમ કરવાનું કર્તવ્ય છે.”

૨ મુંબઈથી શેઠ મણિલાલ ગોકળભાઈ લખે છે કે—

“વેણીચંદભાઈના સ્વર્ગવાસની ખબર વાંચી બહુ જ દિલગીર થયો છું. જૈનકોમમાં તેમની મોટી ખોટ પડી છે.”

૩ અમદાવાદથી શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ—

“તેમના જેવા ધર્મવીર માણસો ભાગ્યે જ મળી આવે છે અને તેમના જવાથી ધર્મનાં કાર્યોમાં ભારે ખોટ પડી છે.”

૪ મુંબઈથી ભાંખરિયા બ્રધર્સ—

“વિ. આજરોજ સવારે નવ વાગે ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈના સ્વર્ગવાસનો તાર મળ્યો. વાંચી હૃદયને પારાવાર દુઃખ ઉત્પન્ન થયું છે. તેઓશ્રી ગયા, પરંતુ તેમણે જૈનકોમ પ્રત્યે કરેલાં કાર્યો કે જે પોતે પોતાની વયોવૃદ્ધ સ્થિતિ છતાં કરેલાં તે અમર છે. જૈન કોમે ખરેખર એક હીરો ગુમાવ્યો છે. એવા પુરૂષની ખોટ

પુરાવી મુશ્કેલ છે. સ્વભાવે શાંત, માયાળુ તથા સત્યવાદી હતા. મહેસાણામાં તેઓએ પાઠશાળા સ્થાપાવી એ મહેસાણાવાસીઓને એક અતિ માન ધરાવવા જેવું કામ કરી બતાવ્યું છે. એવાં એવાં અનેક શુભ કાર્યો તેમણે કરી આ દેહના અંત સમય સુધી જીવન કૃતાર્થ કર્યું છે. તેમણે પ્રેરેલાં, આદરેલાં, બતાવેલાં, કહેલાં જે જે કાર્યો છે, તે તમામને વધુ બળ મળે અને સદ્ગતના આત્માને શાન્તિનો માર્ગ નજીકમાં મળે, તેમ ઇચ્છીએ છીએ.”

૫. પાલીતાણાથી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન શ્રાવિકાશ્રમ-

“મહુર્મ શેઠ ઘણાજ ધર્મયુક્ત, જૈનકોમની દાઝવાળા હતા. તેમણે જૈનસમાજ માટે ધાર્મિક કાર્યો કરી અવર્ણનીય સેવા બજાવી છે.”

૬ જામનગરથી શેઠ સાંકળચંદ નારણુજી તથા વહોરા પોપટલાલ ધારશીલાઈ-

“જૈન કોમે એક બાહોશ માણસ, ધર્મવૃત્તિવાળો અને ઉત્સાહી નર ગુમાવ્યો છે; તેની ખોટ પુરી પાડી શકે તેવા માણસો નથી. જૈનકોમમાંથી એક નરરત્ન ગુમ થયું છે.”

૭ મુંબઈથી આગમોદય સમિતિ-

“જૈનકોમમાં એક ઘણી ખોટ પડી છે.”

૮ ખોટાદ જૈન પાઠશાળા--

“અત્રેની પાઠશાળા ઉપર તેમની ઘણી જ લાગણી હતી. તેમનો ઉપકાર કોઈ રીતે બૂલાય તેમ નથી. તેમના અભાવે આ સંસ્થાને ઘણી જ ખોટ આવી પડી છે.”

૬ મુંબઈથી શેઠ મોતીલાલ મૂળજી તરફથી—

“ મરનાર ધર્મચ્યુસ્ત, પરોપકારી અને સાદા હતા. તેમની ખોટ ન પુરાય તેવી છે. ”

૧૦ અમદાવાદથી શેઠ સારાભાઈ ડાહ્યાભાઈ—

“ મારે તો પુરી સલાહ લેવાનું ઠેકાણું હતું. તે મને પણ મોટી ખોટ પડી છે. તેઓ સાહેબ તો પોતાનો ભવ જીતી ગયા છે. ”

૧૧ ડભોઈ જૈન યુવક મંડળ—

“ સદ્ગતની જૈનધર્મ અને શાસન પ્રત્યેની ભક્તિ, જ્ઞાન, પ્રેમ અને સજ્જન સુશ્રૂષા અવર્ણનીય હતી. જૈન કેમે એક સાચો શાસન સેવક અને નિડર મુપુત્ર ગુમાવ્યો છે ! ”

૧૨ અમદાવાદથી સુનિરાજ શ્રી કનકવિજયજી—

“ એક ધર્મી માણસની મોટી ખામી પડી. પોતે તો પોતાનો ભવ સફળ કર્યો પણ પાંચમા આરામાં તેવા થાવા વિરલા છે. ”

૧૩ સુરતથી સુનિરાજશ્રી ચિત્તવિજયજી—

“ સમાજે એક ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને ધર્મી પુરૂષ ગુમાવ્યો છે. તેઓએ પોતાના જીવનનો ભોગ આપી અનેક સુયોગ્ય સંસ્થાઓ ઉત્પન્ન કરી તેને સિંચી હતી. ”

૧૪ મહુવાથી યશોવૃદ્ધિ જૈન બાલાશ્રમ—

“ તેઓશ્રી સ્વભાવે શાંત, મિલનસાર, પરોપકારપરાયણ,

ધર્મનિષ્ઠ, ક્રિયાપાત્ર અને તપશ્ચર્યા તથા દૈનિક કૃત્યો-પૂજા, પ્રતિ-
ક્રમણ આદિમાં હમેશાં ઉત્સાહવન્ત રહેતા. ”

૧૫ તખતગઢથી પંન્યાસજી શ્રી મોતીવિજયજી મહારાજ-

“ અત્યંત દિલગીરી છે કે આવા ધર્મી પુરુષનો વિયોગ થયો. જે જે પોતાની ઉમ્મરમાં ધર્મના કાર્યો [તેમણે] સંસ્થાઓ, તપશ્ચર્યા આદિ કાર્યો કર્યા છે. તેવા અત્યારના સમયમાં જોતાં ખીજથી બનવા મુશ્કેલ છે. વેણીચંદ્રભાઈનો ધર્મસ્નેહ ઘણો યાદ આવે છે. આવા માલવા દેશમાં મંદિરોની ખરાબ સ્થિતિ તેઓના પ્રયાસથી જ સુધરી છે, અને હજી પણ જીર્ણોદ્ધારનું કામ ચાલ્યા જ કરે છે, એ સર્વે તેમનો જ ઉપકાર છે. એમના શુભોનું કેટલું વર્ણન થઈ શકે ? પ્રથમ બાલાભાઈ દલસુખની જે ખાદ પડી હતી, તે વેણીચંદ્રભાઈની હયાતીમાં માલમ પડી નહીં હતી. તે હવે તેમની પાછળ કોઈપણ ભાગ્યવાન પુરૂષો જાગે અને તેમણે ચલાવેલાં ખાતાઓને સારી રીતે ઉત્તેજન મળે તેવી અમારી લલામણુ છે-તેમની પાછલ ધર્મસાધન કરશો. ”

૧૬ રામપુરાથી રત્નસાગરજી જૈન વિદ્યાશાળા-

“ આપણી કામે એક ધર્મચુસ્ત, નિરભિમાની, કાર્યદક્ષ અને પરોપકાર તથા વિદ્યાવૃદ્ધિમાં જીવન અર્પણ કરેલ નરરત્નને શુભાવેલ છે. ”

૧૭ વિજાપુરથી આચાર્ય શ્રી અજિતસાગર સૂરિજી-

“તીર્થચરા ગણહારી, સુરવજ્રો ચક્રી કેસવા રામા ।

કાલેન સંહરિયા, અવર જણાણં તુ કા વત્તા ? ॥૧॥

તીર્થંકર, ગણધર, સુરેન્દ્ર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, પ્રતિવાસુદેવ અને બલદેવ વિગેરે સમર્થ પુરૂષોને કરાલકાળે કવલિત કર્યા છે, તો અન્ય પામર મનુષ્યોની તો વાતજ શી ? ”

‘જાતસ્ય હિ ધ્રુવં મૃત્યુઃ-જન્મ્યો તેનું મૃત્યુ તો નિશ્ચય છે જ.’ પરંતુ જીવતી જીવંતીમાં મરી જાણવું તે જ ઉત્તમ મૃત્યુ ગણાય. તેજ જીવન્મુક્ત. કષાયના ઉપર કાબુ મેળવી તે તેમણે પ્રાપ્ત કર્યું હતું. શ્રીયુત કર્મવીર વેણીચંદભાઈના સુમરણથી અમને આનંદ અને દિલગીરી બન્ને એકી સાથે થયાં છે.

કારણ-તેઓ શ્રીયુત ચાલુજમાનામાં ગણાતા આયુષ્ય પ્રમાણે સારું આયુષ્ય ભોગવીને, તે પણ ધર્મધ્યાન પરાયણતાપૂર્વક પરોપકારનાં કાર્યોમાં તત્પર બનીને, શ્રદ્ધા, વિવેક અને ક્રિયાયુક્ત તપમાં મશગુલ બનીને, જૈનોમાં જાહેર થઈને શાન્તિપૂર્વક સમાધિ મરણે મર્યા. તે જાણીને આનંદ છે. પરંતુ તેમના જેવા કર્મવીરના અવસાનથી હવે [મહેસાણા] પાઠશાળા, તીર્થપૂજા, સંઘનું વાતસલ્ય અને સેવા, તથા જીર્ણોદ્ધાર, આગમોદય સમિતિ, ઔષધાલયો, જૈન વીશી (?) અને તીર્થમાં સ્થાપેલી વીશીઓ (?) જેવાં ખાતાને માન અપમાનને સમાન ગણી પ્રામાણિકપણે પોષનારની એક મોટી ખામી પડી છે, તેથી દિલગીરી થાય છે. તેમના અમર આત્માને શાન્તિ પ્રાપ્ત થાઓ.

તેમના કુટુંબને બલામણ કરવામાં આવે છે કે તેમની પાછળ રહવા કુટવા ને શોક કરવાને બદલે મહુમને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ પ્રિય હતી તો ધાર્મિક કાર્યોમાં સમય વ્યતીત કરે, તેમ જ તેમના અધુરાં રહેલાં કાર્યો પૂર્ણ કરવામાં સહાયક થાય.

જીવનમુક્ત અને કર્મયોગીઓનું મૃત્યુ મહોત્સવ તુલ્ય હોય છે.
જૈન સમાજે હમણાં હમણાં અનેક નરરત્નો ગુમાવ્યા.
શાસન દેવો ! જૈનસમાજની નિઃસ્વાર્થ બાવે સેવા કરનાર સાચા
સેવકો પ્રગટાવો.”

૧૮ કલકત્તાથી રાયકુમારસિંહજી મુકિમ—

“યે વહે સજ્જન પુર્ષ થે, ઔર અપને જૈન ધર્મમેં વહી શ્રદ્ધા
રખતે થે. એસે પુર્ષ વહોત કમ હોતે હૈ. એસે પુર્ષોં કે ચલે જાનેસે
ધર્મવિષયકે પ્રચારમેં હાનિ હો જાતી હૈ. ईश्वर इन्हे शुभ गति दे.”

૧૯ અમદાવાદથી શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી.—

“તેઓ આ પેઢીના સ્થાનિક પ્રતિનિધિ હતા, તેથી આ
પેઢીએ એક હિતસ્વી ગુમાવ્યા છે તે એક મોટી ખોટ પડી છે.”

૨૦ વિરમગામથી પંન્યાસજી શ્રી કુમુદવિજયજી મહારાજ.

“ધર્મકાર્યનો એક ભડવીર પુરૂષ ગયો. તેમના કાળધર્મથી
તમો પરિવારને લાગી આવ્યું હશે, પણ કાળ પાસે કોઈનો ઉપાય
નથી. તેમણે પોતાની જાંદગી એકસરખી ધર્મકાર્યમાં વહેવ-
ડાવી, અનેક ધર્મકાર્યો તેમના શુભહસ્તે થયા, તે જોતાં ખરે-
ખર તે જીવતાજ છે. મુંબઈ સમાચારમાં ફાટા સહિત તેમનાં
કેટલાક કાર્યોનું ટુંક વર્ણન વાંચવામાં આવ્યું, પરંતુ તેમના
જીવનના કાર્યો વિસ્તારથી લખાય તે આ જમાનાને બહુ
જરૂરનું છે.”

૨૧ જયપુરથી ગુલાબચંદજી ઢઢા—

“વહ ધર્માત્મા થે, જીનકા જીના મરના અનુકરણીય હૈ. हमको

અલબત્ત તેમનાં દેવ હોવાને સે હમારે બહુત ધર્મકાર્યોમે ધક્કા લગા. પરમાત્માસે પ્રાર્થના હૈ કિ ઉનકી આત્માકો પરમાનંદ મિલે.”

૨૨ અમદાવાદથી શેઠ કેસ્તુરભાઈ મણિભાઈ—

“ભાવિ આગળ મનુષ્યને કંઈ ઇલાજ નથી, સર્વને દિલાસો આપશે.”

૨૩ મુંબઈથી બાબુ સાહેબ જીવણલાલ પનાલાલજી—

“પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા એમના અમર આત્માને શાંતિ આપે એવી પ્રાર્થના છે.”

૨૪ આબુ-દેલવાડાથી રાજકુમારસિંહજી મુકિમ—

“સ્વર્ગીય ધર્મવીર મહાનુભાવ શેઠ બેનીચંદભાઈ, યે મહા ઉપ-યોગી ધર્મકાર્ય કરકે અપના શુભ નામ અમર કર ગણ. પુન્ય બંધ કરકે જીવન સફલ કરા. મગર સમાજમેંસે ? રત્નકી કમી હો ગઈ, ઇસકા દિલકો બડા સ્વેદ હોતા હૈ. ઇનકી વેમારી પઢકર દિલ હુઆ કી-આકર ઐસે પુરુષસે દર્શ-ફર્શ કરે. લેકિન બર્તમાનપત્રમેં ઉનકે દેહા-નતકા સમાચાર પઢકર વડા રંજ હુઆ. અચ્છે પુરુષોંકા અભાવ હોતા જાતા હૈ, યે કાલધર્મકા પ્રભાવ હૈ. ઔર સિવા શંતોષકે ઔર કોઈ ઉપાવ : [ય] નહીં ચલતા. આપ કૃપાકરકે ઉનકે સકુટુમ્બકો ધૈર્ય દિલાયેગા. ઔર ઉનહીવત્ ધર્મકાર્યમેં તત્પર હોનેકો મલામન કરયેગા. ઔર જ્યાદા ક્યા લિખા જાવે ?”

૨૫ વડોદરેથી વીર ધર્મ ઉપાસક જૈન યુવક મંડળ—

“ભારત વર્ષના ધર્મનિષ્ઠ, અગ્રગણ્ય અને સાચા ધર્મ—

પ્રેમી સુપ્રસિદ્ધ સમાજસેવક શેઠ વેણીચંદ સુરચંદના સ્વર્ગ-
ગમનથી ભારતવર્ષના શ્રી જૈનસંઘે એક અણુમોહું રત્ન ગુમાવ્યું
છે. તેમના આત્માને શાંતિ મળે! એજ પ્રાર્થના છીએ.”

૨૬ અમદાવાદથી પંચાસજી શ્રી શાંતિવિજયજી—

“ શાસનમાં આવા ધર્મિષ્ઠ માણસની એક ખોટ પડી છે.
તેઓ ઘણા ખંતિલા અને ઉત્સાહી હતા ! ”

**૨૭ બીજોવાથી આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી
મહારાજ—**

“ અંતે સર્વ કોઈને એ માર્ગે પ્રયાણ કરવાનું છે, એમ
વિચારી તેઓના સુકૃત્યોની અનુમોદના કરતાં આનંદ પામતાં,
તેઓનું અનુકરણ કરનાર કોઈ ભાગ્યવાન જૈનસંઘમાંથી નિકળી
આવી સદ્ગતની શ્રી જૈનસમાજને પડેલી ખોટ પુરી પાડે, અને
સદ્ગતને ભૂલાવી આપે! એજ ઇચ્છીએ છીએ. ”

૨૮ ઉદયપુરથી આચાર્યશ્રી સાગરાનન્દ સૂરીશ્વરજી મહારાજ.

“ ધર્મિષ્ઠ મનુષ્ય ધર્મમય જીવંતી ગુજારી આરાધના પૂર્વક
મરણને ઉત્સવ ગણીને સ્વીકારે છે. તે સ્થાને પાછળના મનુષ્યે
શોક કરવો તે ઠીક ન કહેવાય, પણ તેનું અનુકરણ કરવું, અને
તેનાં કાર્યોને વધારે દીપાવવા પ્રયત્ન કરવો, તેજ મરનારની સાચી
સેવા ને ભક્તિ કહેવાય. ”

૨૯ પાટણથી મુનિરાજ શ્રી મોહનવિજયજી મહારાજ—

“વિશેષ-લખવાને અતિ દિલગીરી થાય છે કે મહાભાગ્ય-
શાલી, ધર્મધુરંધર, કિયાના ચુસ્ત હિમાયતી તથા જ્ઞાનના પુરણ

શોખી શ્રીમાન વેણીચંદભાઈના સ્વર્ગગમનની વાત સાંભળી અમો પુરણ દિલગીરીમાં છીએ. સફળત વેણીચંદભાઈના અવસાનથી જૈનલોકોએ એક મહાન ચળકતો હીરો શુભાવ્યો છે.

એમના અંતરઆત્માને પુરણ શાન્તિ મળે, એમ ઇચ્છીએ છીએ.

ગરીબના બેલી પુરણ શ્રદ્ધાવાનના અભાવથી જૈનકોમે ન સહન થાય એવો વીરનર શુભાવ્યો છે. એમના અભાવથી અમારા આત્માને પૂર્ણ શોભ થયો, પરંતુ ભાવિ-ભાવ આગળ જોર કોઠનું નથી. મુનિ ઉપર પ્રેમપૂર્વક ભક્તિના નમુનાનો કાળે કોળીએ કર્યો, એ જ અધઃપતનની નિશાની છે. પછવાડે તેમના પગલે ચાલી તે નામદારની ઉજ્જવલ કીર્તિ વધારો, એજ ઇચ્છું છું. એમનું જીવન ઇતરના અભ્યાસ માટે હતું. અમો ખાર માસ લગભગ રહ્યા, જીવનનો અભ્યાસ ન કરી શક્યા. ધન્ય છે વેણીચંદભાઈને કે જેણે પછવાડે જૈનકોમને શોકસ્થત કરી દીધી. બીખાભાઈ તથા પ્રભુદાસને ધર્મલાભ. વિદ્યાર્થીવર્ગ તથા ઓફિસરોએ ધર્મલાભ પૂર્વક બાણવાનું જે સફળતાના પગલે ચાલી જાહોજલાલી વધે તેમ કરશે. ક્ષણભંશુર જીવનનો ભરોસો નથી, એમ ધારી વિશેષ શોકને તજી કાર્યપરાયણ બનો.”

૩૦ વઢવાણ કે પથી પંન્યાસજી શ્રીભક્તિવિજયજી મહારાજ.

“ થોડા દિવસ પહેલાં વેણીચંદભાઈના કાળધર્મ પામ્યાના સમાચાર અત્રેના સંઘના ઉપર આવેલ તાર ઉપરથી બાણી ભારે દિલગીરી થઈ છે. ખરેખર જૈન કોમે એક અમૂલ્ય હીરો શુભાવ્યો છે. એવા નરરત્નો જૈનકોમને મળવા બહુ દુર્લભ છે.

જો કે કેડ-મોર વેલા કે મોડા સર્વને જવું છે, તેમાં લેશમાત્ર ફેર નથી. જગતમાં જ્યાં વસ્તુની અનિત્યતા, ક્ષણભંગુરતા હોય ત્યાં વસ્તુ કેવી રીતે ટકી શકે? પરંતુ આવા અમૂલ્ય નરરત્નોની ખોટ પુરી પડતી નથી તે જૈનકોમને બહુ લાગી આવે તેવું થયું છે. જો કે પોતે તો પોતાનું ઇષ્ટ કાર્ય બરાબર સાધી ગયા છે. તેઓએ શાસનની સેવા કરવામાં, પરઉપકાર કરવામાં, સ્વ-કલ્યાણ કરવામાં ખામી રાખી નથી, જેથી તેઓને લેશમાત્ર પ્રાયઃ દુઃખ જેવું નથી. ફક્ત દુઃખ આપણને થાય તે સ્વાભાવિક છે. પરંતુ કાળની ગહનતા સમજી શાંતિમાં ઝીલવું અને તેઓનાં શુભ કાર્યમાં મદદગાર બની કાર્યો પાર પાડવાં, તેજ આપણું ખરું કર્તવ્ય છે. ”

૩૧ માંડળથી શાહ રતિલાલ મફાભાઈ—

“જગતના ગઠ ભાવિને જાણવા કોણ સમર્થ છે? જેઠ વદિ દે નો કારમો દીવસ ખરેખર આપણે માટે દુઃખદાયી લખાયો હશે કે જે દિવસ આપણા પૂજ્ય માનવંતા શેઠશ્રી સાહેબ વેણીચંદ્રભાઈ સુરચંદ્રભાઈ આપણી વચ્ચેથી વિદાય થયા છે. શેઠ તે ગયા. હજારોને રડાવતા ગયા, લાખોના દિલને દુઃખ દેતા ગયા, પણ તે તો તેમનું જીવન સફળ કરી યશઃ કીર્તિ વરતા ગયા. અને છતાં શેઠ તો હજી આપણી સમક્ષ અહોનિશ ખડાજ રહેવાના. જ્યાંસુધી તેમની સ્થાપિત પાઠશાળાઓ, મંડળો, સંસ્થાઓ તેમની અખંડ કીર્તિના સ્તંભ રૂપ ઉભી છે ને જ્યાંસુધી તેમના અવશેષો રહેશે ત્યાંસુધી એ કીર્તિસ્તંભોના એકેએક પડેલા પથરમાંથી પણ એજ શુંબરવ સદા નીકળતા રહેશે કે શેઠશ્રી વેણીચંદ્રભાઈ અમર રહો ! અમર રહો ! એ અમર માનવી

તો આ જગતમાં પોતાનું કર્તવ્ય કરી ગયો, પણ આપણે તેમના નામે શું કર્તવ્ય કરીએ ? જ્યારે આપણે તેમના જ રસ્તે તેમના મહાન્ કાર્યક્ષેત્રમાં અંપલાવીએ તોજ આપણે તેમના પ્રત્યેનું ઋણ અદા કરી શકીએ પણ છે એવો કોઈ વીર ? જે સતત દીલની ધગશથી પોતાના શાસનને માટે કાર્ય કર્યેજ જાય. તેનું કેવું મનોભળને દૃઢ ધર્મશ્રદ્ધા કે ગમે તેવી આફતોની કે શારીરિક બિમારીઓની પરંપરા વર્તતી છતાં નથી મૂક્યું પોતાનું ધાર્મિક કર્તવ્ય કે નથી મૂક્યો આચાર વિચાર. ધાર્મિક ક્રિયાકાંડની હુનીયામાં એક અવિચળ પહાડ જેવો દૃઢ અને છતાં તેનું હૃદય પુખ્ત જેવું કોમળ. પોતાના ધર્મબંધુઓના બાળકોના અભ્યાસ માટે- નો કેવો અગાધ પ્રેમ ને પ્રયત્ન ! ધાર્મિક ફંડ એકઠું કરવાની ને પૈસા કઠાવવાની તેની અજબ શક્તિ ખરેખર કોઇને આશ્ચર્ય- મુગ્ધ કરે તેવી હતી. હજારો અપમાનો ને સંકટો વેઠી વેઠીને ગામઠે ગામઠે ફરીને, ઘેરે ઘેર ભટકીને પૈસા એકઠા કરવાની શક્તિ ને ધગશ પોતાના ધર્મ પ્રત્યેનો કેટલો પ્રેમ વ્યક્ત કરે છે ? તેના હૃદયના માપ આપણે સામાન્ય માનવી શું કાઢી શકીએ ? પણ તે તો મહાન્ હતા. ધર્મનો એક સિતારો હતો. પરમાત્મા એવા એક ધર્મપિતાના સ્વર્ગવાસના વિયોગનું દુઃખ સહન કરવા જેટલું બળ ને ચૈતન્ય આપણને અર્પે, એવી માગણી શુભ દિલથી કરતા રહીએ. છવટે અંતરની પ્રબળ ઇચ્છા છે કે શાસનનાયકો તેમના ભસ્મદેહમાંથી હજારો શેઠ ઉત્પન્ન કરો ને જૈન ધર્મની વિજયપતાકા ચોમેર જગમાં ફેલાવો.”

૩૨ સુરતથી શેઠ ચુનીલાલ છગનચંદ—

“સંવત્ ૧૯૩૭ ની સાલમાં સુરતમાં પરમ ઉપકારી શ્રી

રત્નસાગરજી મહારાજના ઉપદેશથી સમવસરજીની અપુર્વ રચનાના મહોત્સવ પ્રસંગે પ્રથમ જેઓને અમારા પિતાશ્રીએ એક ધર્મિષ્ઠ નરરત્ન તરીકે હમારે ઘેરનોતર્યા હતા અને અમને પોતાને પરિચય કરાવ્યો હતો; સંવત ૧૯૪૭ ની સાલથી જેમની સાથે પરસ્પર આવવા જવાનો સંબંધ વધી ૧૯૫૭ માં શાન્તમૂર્તિ તપસ્વીજી મુનિરાજ મહારાજશ્રી (હાલ આચાર્યશ્રી....સૂરીશ્વરજી) સિદ્ધિવિજયજીની પંન્યાસ પદવીના અનુપમ મહોત્સવ પ્રસંગે ગાઢ સંબંધ થયો; ૧૯૬૦ ના આસો મહીને સિદ્ધગિરિ જેવા ઉત્તમ સ્થળે અતિ ઉપયોગી શ્રી. જૈ. શ્રે. મંડળની સ્થાપના વખતે જેમની સાથે સ્વર્ગસ્થ શેઠ અનુપચંદ મલુકચંદની સોખતમાં પંદર દિવસ નીરંતર સહવાસમાં રહેવાનો જોગ બન્યો હતો ત્યારથી માંડીને અધિક ગાઢ પરિચયમાં આવેલા તે અઘાપિ પર્યંત એ મહાપુરૂષને માટે એમના ઉપરા ઉપરી ચિરંકાલ સ્થાયી પ્રશંસનીય ધર્મકાર્યોને લીધે-જેવા કે શત્રુંજય ઉપરનો જીર્ણોદ્ધાર તથા કૂલખાતું, શ્રીરાણકપુરજીનો જીર્ણોદ્ધાર, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિનું સર્વોત્તમ કામ (આગમોદ્ધારક આચાર્યશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી)—એ આદિ અનેક ધર્મકાર્યોમાં જ આખી જીંદગી અર્પણ કરનાર અદ્વિતીય ધર્મપરાયણ મહાત્મા માટે અખંડ અવિચલ ધર્મપ્રેમ બની રહ્યો છે, તેમના સ્વર્ગવાસ માટે સારી જોન આલમને ગમગીની થાય તો મારા જેવા પરિચિત મિત્રોને સ્વાભાવિક ખેદ થાય એમાં શું આશ્ચર્ય? આ મહાપુરૂષનું આખું જન્મચરિત્ર અવશ્ય લખાશે-ખદકે લખાયું પણ હશે-તે વંચાશે ત્યારે તેમના સમગ્ર કાર્યોની ચથાયોગ્ય ગણના ફુનીયા કરી શકશે.

મારા નમ્ર મત પ્રમાણે આ ભરતખંડના ચારે દિશામાં

એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધી દરેક મામ અને શહેરમાં જેમ સ્વદેશી ખંધુઓની ખરી દાઝ બાણનાર અને પ્રથમ પંક્તિના ઉદ્ધારક સ્ટેટસમેન. સ્વ. નામદાર દાદાભાઈ નવરોજીજીનું નામ સને ૧૮૮૪ થી ધરગતું થઈ પડ્યું છે. જેમ માન અપમાનની દરકાર વગર નિઃસ્વાર્થ અપ્રતિમ દેશ સેવા બબ્બવનાર અને એ દેશસેવાની જ ચિંતામાં ટુંકી જીંદગી લોગવી સ્વર્ગગમન કરી જનાર ઉત્તમ પોલીટીશ્યન આંનરેબલ મી. ગોખલેનું નામ દરેક હિંદી પૂજ્ય ભાવનાથી સંભારે છે, તેમ આ નરરત્ન ધર્મખંધુ શેઠ વેણીચંદ સુરચંદનું નામ અખિલ ભરતખંડની જૈનઆલમમાં દરેકે દરેક ઘેર નાના મોટા અરધા સકાથી સ્મરણ કરી રહ્યા છે. કોઇ ગામ કે શહેરમાં એવો એક પણ શ્રીમંત નહિ નીકળી શકે કે જેનું ઘર વેણીચંદભાઇએ પાવન નહિ કર્યું હોય. કોઇ સ્થળે અપમાન અવગણના પણ પ્રથમ પામ્યા હશે પણ તેજ ઘરમાંથી એની ધારેલી રકમ ખંતથી અને ધીરજથી તેને સમજાવીને લીધા વિના પાછા ફર્યા નહિ હોય. પૈસા ભરાવી લાવવાની કળાકુશળતા તો વેણીચંદભાઇની જ, એ જગબાહેર વાત છે. જે માણસ સો રૂપિયા આપવાની ઇચ્છાવાળો ન હોય તેની પાસેથી હબાર રૂપિયા કઢાવી લાવવાની તાકાત તો એજ પુરૂષમાં હતી. સુરતમાં એક અવસરે શ્રી આગમોદય સમિતિના કામની ટીપ ભરાવવા મને સાથે લઈ નીકળેલા તે વખતે એક ધર્મિષ્ઠ વિધવા બેન જે રૂપીઆ પચાસથી કાંઈપણ અધિક આપવાની સાફ ના પાડતા હતા, તેની પાસે એક કલાક બેસી રૂ. ૭૫૦) ભરાવીને બેઠ્યા હતા.

આવા સેંકડો દાખલા પ્રસિદ્ધ છે. મારો થોડો અનુભવ છતાં એટલું તો હું માનું છું કે-શરૂથી આખર સુધીમાં ધર્માદા

કામ માટે જુદા જુદા ફંડો મળી એમણે દશ લાખ રૂપિયાથી વધારે એકઠા કરી સાધર્મિકોનાં નાણાં સારાં કાર્યોમાં વપરાવ્યાં હશે.

આ છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં થઈ ગયેલા તમામ મુનિરાજો તેમ જ સાધ્વીજીઓ-હરકોષ ગચ્છના, ગમે તે સંઘાડાના, સુપ્રસિદ્ધ યા અપ્રસિદ્ધ-માંથી એવી કોઈક જ વ્યક્તિ જવલ્લેજ નીકળશે કે જેમને વેણીચંદ્રભાઈની મુલાકાત એક વખત પણ નહિ થઈ હોય. આવા શુણી જનના તેમ જ પરોપકાર બુદ્ધિવાળાના તમામ શુભોર્તુ વર્ણન કરવા હું કેવળ અસમર્થ છું.

છેવટે-શાસન દેવતાઓ પ્રત્યે એટલી જ પ્રાર્થના છે કે આ ધર્મચ્યુત મહાત્માના આત્માને જે ગતિમાં ગયા હોય ત્યાં શાન્તિ આપો અને જૈનકોમમાં નવા વેણીચંદ્રભાઈ ઉત્પન્ન થાય. તેમના સગા સ્નેહીઓને, મુખ્યત્વે કરીને ભાઈશ્રી કીશોરભાઈને વિનંતિ છે કે તેમના વિરહનો કાંઈ પણ સંતાપ ન ધરતાં તેમની પાછળ તેમણે કરેલા ધર્મકૃત્યોને વારંવાર સ્મરણમાં લાવી તેવી ધર્મકરણીઓમાં સદા ઉદયમવંત રહો. તથાસ્તુ.

માસ્તર દુર્લભદાસ કાલિદાસ મેનેજરથી માંડીને પાઠશાળાના તમામ માણસો-મુનીમ, શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરે તેમના વખતમાં જે કાળજી પૂર્વક પોતપોતાને યોગ્ય કર્ત્તવ્ય બજાવી રહ્યા હતા તેઓ સર્વે પોતપોતાને સોંપાયેલાં કાર્યો મશગુલ રહી અધિક નામના પાઠશાળાની કરો. ઋણમુક્ત થવાનો એ સરસ અને સહેલો માર્ગ છે.”

૩૩ પીનાંગથી શાહ નગીનદાસ કાલિદાસ—

“વેણીચંદ્રભાઈના સ્વર્ગવાસના સમાચાર ‘જૈન’ માં વાંચીને અતિ ખેદ થયો. પાઠશાળા અને જૈનસમાજે એક હીરો ગુમાવ્યો

જે આખી દુનિયા શોધતાં જડે તેમ નથી. જૈનેતરો ઘણી વખત આવા પ્રસંગે લાખે છે કે ‘જેની અહીં જરૂર છે તેની ઇશ્વરના દરબારમાં પણ જરૂર રહે છે.’ તે વાસ્તવિક લાગે છે. ખરૂં પૂછે તો વેણીચંદ્રભાઈ તો પોતાના આત્માનું કદ્યાણુ કરી હવે તેનું કળ લોગવવા ઇષ્ટ સ્થાને ગયા, પણ આપણો-જૈનસમાજનો-વેણીચંદ્ર-ભાઈની સેવા મેળવવાનો લોભજ આપણને દુઃખી બનાવે છે, એમ કહીએ તો અયોગ્ય ન ગણાય. અસ્તુ. તેમના આત્માને શાંતિ મળી જ છે, એમ હૃદયમાં ખાત્રી હોય છતાં ‘તેમના સફળત આત્માને શાંતિ મળે.’ એમ ઇચ્છવાની અગર કહેવાની જરૂર છે?”

૩૪ ભુજપુર (કચ્છ)થી મુનિરાજ શ્રી કીર્તિવિજયભ
મહારાજ—

“પાઠશાળાનો ઉદ્દોત કરનાર તથા અનેક ધર્માદાં ખાતાં ચલાવી જૈનધર્મનો ફેલાવો કરનાર, તન, મન, ધન અર્પણ કરી સારી જીંદગી જેણે ધર્મજીવનમાં ગુમાવી લાખે રૂપિયા જૈન કોમ પાસેથી સંકટ સહન કરી તથા તિરસ્કારનાં વચનોનો માર સહન કરીને, પ્રતિવાદીઓની નિંદાનાં વચનોની અવગણના કરી, અનેક ધર્મકાર્યો કરી, ઘણાં ખાતાં ચલાવી જૈન ધર્મને પ્રકાશિત કરી, અત્રે પણ જેણે જશ તથા નામના પ્રસિદ્ધ કરી છે, તેવો ધર્મ દીવો આજે ઓલવાઈ જવાથી ઘણાજ ખેદ તથા જૈન કોમમાં મોટી ખોટ પડી છે. મારો તેમની સાથે રપ વર્ષનો જીનો પરિચય હતો. વેણીચંદ્રભાઈને કોઈ ચાદ ન કરે તેવાં ધર્માદાં કાર્યો કરી, તેમને દીપાવી, તમે પણ તેમના કુળમાં દીવા સમાન બનશો, એવો મારો આશીર્વાદ છે.”

૩૫ લાંડનથી (મહુલા નિવાસી) શાહ મોહનલાલ ખોડીદાસ—

‘જૈન’ પત્રથી શેઠ વેણીચંદભાઈના દેવલોક થયાના સમાચાર બાણીને દિલગીર. તેઓશ્રીનાં કાર્યો એક એકથી વધે તેવાં હતાં. ધાર્મિક શિક્ષણના માટે માસ્તરો તૈયાર કરવા તેઓ અથાગ પરિશ્રમ લેતા, અને તેઓનું કાર્ય કેટલોક દરબજે ફતેહમંદ ઉતર્યું. બનારસ પાઠશાળા માટે તેઓ મહેનત કરતા હતા. તે વખતે તેમની સાથે કાર્ય કરવા મને લાભ મળ્યો હતો, તેથી બહુ આનંદ થતો.

સાક્ષીતાણા તથા પ્રીતી તીર્થો માટે તેઓ ખંડશ્રી કામ કરતા અને સંસારમાં રહી સાધુ જીવંતી ગુણવત્ત્વ હતા. તેમના કાર્યો અનેક છે, જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી યોજી. પરમાત્મા તેમના પવિત્ર આત્માને સદા શાંતિ બક્ષે.”

આક્રીના પત્રોનો સંક્ષિપ્ત નોંધ.

૩૬ શેઠ જાદવજી જેરામ, રંગુન.

૩૭ શાહ રામજી પ્રેમજી વગેરે મહાજન સમસ્ત-જસપુરા.

૩૮ પટવા ચિમનલાલ જેસિંગભાઈ-મુંબઈ.

૩૯ શાહ અમથાલાલ ચુનીલાલ-મુંબઈ.

૪૦ શાહ રાયચંદ મોતીચંદની કુ'પની-મુંબઈ.

૪૦-૧ શાહ નેમચંદ પીતાંબરદાસ-મિયાગામ.

૪૦-૨ શાહ હાદ્યાલાલ હંકમચંદ-જુનાગઢ.

૪૧ શાહ વીરચંદ મેઘજી તથા પ્રભુદાસ બેચરદાસ-પાટણ.

૪૨ શાહ જેસિંગભાઈ અવેરચંદની વધવા બાઈ ચં'પાભાઈ-પાટણ.

૪૩ શાહ મોહનલાલ લીલાચંદ-અમદાવાદ.

૪૪ શાહ શિવનાથ હુંભાજી-પૂનાસિટી.

૪૫ શેઠ નગીનદાસ જીવજી-નવસારી.

૪૬ શેઠ સુમેરમલજી સુરાણા-ભિકાનેર.

૪૭ શાહ પોપટલાલ રૂપચંદ-સુરભાડ.

૪૮ સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ-અમદાવાદ.

૪૯ બાઈ બલુભાઈ-પૂનાસિટી.

૫૦ શાહ સરૂપચંદ વસ્તાચંદ-સાદરા.

૫૧ શાહ દીપચંદ પ્રભુદાસ-ઉમરાળા.

૫૨ જેન પાઠશાળા અને લાઈબ્રરી-વેજ-લપુર (ભરચ).

૫૩ શેઠ સાંકળચંદ નારજીજી-જામનગર.

૫૪ શાહ ઉકાભાઈ કરશન-પાલીતાણા.

૫૫ જેન સંઘ સમસ્ત-દાઠા.

૫૬ જેન મંડળ તથા પાઠશાળા-ગુંદા.

૫૭ શિક્ષિકા જહુભાઈ-ધાંગધરા.

૫૮ શાહ કેશવલાલ મનસુખરામ, તંત્રી, 'વીરશાસન' પત્ર-અમદાવાદ.

૫૯ રા. અનાડી પાગલ-જસવંતપુર.

૬૦ જેન પાઠશાળા-વઢવાણ શહેર.

૬૧ શાહ અમરચંદ બેચરદાસ-મુંબઈ.

૬૨ શાહ પુરૂષોત્તમ નયુભાઈ-સુંબઈ.
 ૬૩ બાઈન્ડર ફકીરભાઈ જેઠાભાઈ-અમદાવાદ.
 ૬૪ શાહ ગુલાબચંદ જીવણુ-પાલીતાણા.
 ૬૫ સંઘવી શિવલાલ ઝવેરચંદ-મહુવા.
 ૬૬ શેઠ નાનચંદ મૂળચંદ-પાલીતાણા.
 ૬૭ શાહ કસ્તુરચંદ હેમચંદ-પાલીતાણા.
 ૬૮ શેઠ રાઘાભાઈ ઘેલાભાઈ-સુંબઈ.
 ૬૯ શાહ ભગવાનદાસ હરખચંદ-વઢવાણ
 કેમ્પ.

૭૦ મોદી હરખચંદ મોતી-પાલીતાણા.
 ૭૧ શેઠ રણછોડદાસ શેષકરણુ-સુંબઈ“જૈન
 કોમે એક હીરા ખોચો. એવો બીજો
 હીરા પેદા થાય, એમ પરમાત્મા પાસે
 પ્રાર્થના છે. જૈન કોમને ૪૦ વર્ષ
 થયા એક અમીનું ઝાડ હતું તે સફાઈ
 ગયું છે. અમારા તેજો સુરખી પિતા
 તુલ્ય હતા.”
 ૭૨ શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ-સુંબઈ.

૭૩ શેઠ ઋષભદેવજી કેશરીમલજી શ્રી સંઘ
 રતલામ.
 ૭૪ બોરા જગજીવન અમરચંદ-ભાવનગર.
 “મૂર્તિમાન્ સાધુ પુરૂષ હતા. જીર્ણો-
 કાર અને ધાર્મિક કેળવણી એ એ
 કામ તો તેમને જીવસાટે હતાં.
 જરૂર તેમનું નિરભિમાન અને ધર્મ
 શ્રદ્ધા આદરણીય હતાં. મહુમની ખોટ
 ન પૂરી શકાય તેવી લાગે છે.”
 ૭૫ શેઠ સોમચંદ જ્યોતમચંદ-સુંબઈ.
 ૭૬ શેઠ રાયચંદ કચરાભાઈ-સુંબઈ.
 ૭૭ શેઠ અનુપચંદ મલુકચંદ હા. ચુની-
 ભાઈ-ભરૂચ.
 ૭૮ શાહ કુંવરજી આણંદજી-ભાવનગર
 “એવા ગુણીયદ, ધર્મચુસ્ત અને પ્ર-
 ચત્નશીલ પુરૂષ નવા નિપજતા દેખાતા
 નથી. તેમની ખામી ન પૂરી શકાય
 તેવી પડી છે.”

૭૯ શેઠ શિવલાલ હરિલાલ સત્યવાહી-અમ-
દાવાદ. “તેમણે પદાપકારનાં ઘણાં કામો
કરી પોતાના આત્માને અમર કરેલો
છે. તેમની ખોટ કોઈ રીતે પુરી કરી
શકાય તેમ નથી.”

૮૦ શેઠ અંબાલાલ લલ્લુભાઈ-મુંબઈ.
૮૧ ઝવેરી હરીભાઈ મંછુભાઈ-સુરત.
૮૨ શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ-મુંબઈ. “તે
પુરૂષે જે કામ કરેલું છે તેવું હાલમાં
બીજાથી નહિ થાય.”

૮૩ શાહ હીરાચંદ કકલ-અમદાવાદ.
૮૪ દેશાઈ લખસીચંદ ભવાન-બોટાદ.
૮૫ શાહ હરજીવન લાલચંદ-રાણપુર.
૮૬ શાહ ઝવેરચંદ ગોપાળજી-સુરત.
૮૭ શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજી-વઢવાણ કેંપ.
૮૮ શાહ ચંદુલાલ જુદરદાસ-વઢવાણ કેંપ.
૮૯ શાહ મગનલાલ દીપચંદ-માણસા.
૯૦ જૈન કન્યાશાળા-ખંભાત.

૯૧ શાહ રૂગનાથ કેવળદાસ-પાટડી.
૯૨ ગોડીજી મહારાજના દહેરાસરની પેઠી
-મુંબઈ.
૯૩ શાહ જેઠાલાલ ત્રિકુમજી-બમનગર.
૯૪ શાહ મણિલાલ ગોપાળદાસ-બોટાણા.
૯૫ શાહ હીરાચંદ દેવચંદ-અમદાવાદ.
૯૬ શાહ ગુલામચંદ નગીનદાસ-અમદાવાદ
૯૭ પારી. રવચંદ વજેચંદ તથા છોટા-
લાલ-મુંબઈ. “ખાંડ બજાર કાંટા તથા
સોઢા બન્ને બંધ રાખી પાખી
પાળી છે.”

૯૮ શાહ રતિલાલ હીરાલાલ-ખેડા.
૯૯ શાહ છગનલાલ કસ્તુરચંદ-મુંબઈ.
૧૦૦ શાહ લાલભાઈ મગનલાલ-વડોદરા.
૧૦૧ શાહ વાડીલાલ જેઠાભાઈ-અમદાવાદ.
૧૦૨ ઝવેરી મોહિલાલ મગનલાલ-અમદાવાદ
૧૦૩ શાહ હાથીભાઈ મૂળચંદ-માણસા.

૧૦૪ માહ દેવળયંદ ત્રિલોચનહાસી—

અમહાવાહ.

૧૦૫ કયાશી ખીચયંદ જીવન તથા વીરયંદ

જીવન—ખાલીતાણા.

૧૦૬ માહ બાણજી કમળશી—સહીતાણા.

૧૦૭ માહ લોકયંદ ગચ્છેશનવદાન.

૧૦૮ શેઠ જીવતલાલ પરલખમ્મી—મુંબઇ.

“મહુમ રત્ન વેણીચંદનાઇના સ્વર્ગ-
વાસથી જેન કેમે એક સીરે ગુમા-
વેલ છે.”

૧૦૯ માહ મણિલાલ સુંદરજી—વઢવાણ શહેર.

૧૧૦ શેઠ કેશવજી જુંગાભાઇ—તળાન.

૧૧૧ માહ ઉમિદમલજી સુરજમલજી—વિજયા-
નગરમ.

૪. પત્રકારોએ લીધેલી નોંધ—

૧ સાંજ વર્તમાન-મુંબઈ, તા. ૨૪-૬-૨૭.

“મહેસાણાનો ખળરપત્રી જણાવે છે કે અત્રેના રહીશ ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદ સુરચંદ ગયા જેઠ વદ ૯ ને શુક્રવાર તા. ૧૩ મી જુન ૧૯૨૭ ના દીને સાંજે મરણ પામ્યા છે. મહુર્મે પરમાર્થનાં કાર્યો કરવામાં પોતાની શક્તિનો ઘણો ઉપયોગ કર્યો હતો. મહુર્મનો જન્મ સંવત ૧૯૧૪ ના ચૈત્ર વદ ૫ ને સોમવારે થયો હતો. મહુર્મ પોતે રૂ. સરસવ તથા એરંડાનો વેપાર કરતા હતા અને વેપારી જીવન ચલાવતા છતાં ધર્મને પ્રથમ માન આપતા હતા. તેમણે મહેસાણામાં પુરૂષો માટે ઉપાશ્રય બંધાવવામાં પહેલવહેલો ભાગ લીધો હતો. આંગેલ વર્ધમાન તપનું પ્રથમ ખાતું પાલીતાણામાં ખોદ્યું હતું. છપનિયાના દુકાળીયાઓની ખાન પાન વસ્ત્ર વગેરેથી જાતેજ સેવા કરી હતી. પાલીતાણામાં શ્રી સિદ્ધાચળ ગિરિરાજ ગિરનારજી વગેરે તીર્થસ્થળોએ બે ત્રણ લાખ રૂપીઆ ખરચાવીને જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલો હતો. છેલ્લું કામ તારંગાજીના જીર્ણોદ્ધારનું ઉપાડયું હતું. બનારસ પાઠશાળાને શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અને ગોકળભાઈ મૂળચંદ પાસેથી રૂ. ૨૫૦૦૦) મેળવાવી, મકાનની સગવડ કરી આપી હતી. શ્રી ગિરનાર તળાટીએ યાત્રાળુઓને રાહત આપવા પ્રબંધ કર્યો હતો. મહેસાણામાં જૈન ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટે મહાન પાઠશાળા ચાલુ કરી હતી કે જેને આજે ૩૦ વર્ષ થવા આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત તેમણે ઘણાં પરમાર્થી કાર્યો કીધાં હતાં. જૈન શાસનની સેવા કરવાની તેમની ભાવના તીવ્ર હતી. હિંદુસ્તાનમાં આવા પુરૂષની જોડી મળવી સુશકેલ છે. તેમના મરણથી જૈને કોમી એક અમૂલ્ય હીરો ગુમાવ્યો. છે. પ્રભુ મરનારના આત્માને શાન્ત અર્પો.”

૨ વેપાર સમાચાર-ભાવનગર તા. ૨૫-૬-૨૭.

“ મહુમ શેઠ વેણીચંદભાઈ વયોવૃદ્ધ હતા. તેમણે આખી જીંદગી ધર્મનાં કામ પાછળ કાઢી છે. તેમના હસ્તક જૈન કોમની ઘણી ધાર્મિક સંસ્થા ચાલી રહી છે. તેના નિભાવ અર્થે તેમણે જાત મહેનતથી ફરી ફરીને લાખો રૂપિયા મેળવ્યા હતા. તેઓ તદ્દન સાદા અને શરીરે સુકલકડી જેવા હતા, પરંતુ તેમની ધર્મની દાઝ અને સેવાના વિચારો નવ યુવાનોને ચૈતન્ય આપે તેવા હતા. અમે માનીએ છીએ કે રા. વેણીચંદભાઈનો દેહ છૂટ્યો છે, પરંતુ તેમનો અમર આત્મા તો સેવાનાં ક્ષેત્રોની દિવાલમાં ઉત્સાહ રેડી રહ્યો છે. સમાજસેવકો એ ઉત્સાહને વધાવી એમનાં આરંભેલાં કામોને ગતિ આપે તેમ ઇચ્છી મહુમના આત્માની શાંતિ ઇચ્છીએ છીએ. ”

૩ જૈન-ભાવનગર તા. ૨૬-૬-૨૭.

“નરી સરજતા અને નરી ભક્તિતાની જ મૂર્તિ સમા ભાઈ વેણીચંદ સુરચંદને જૈન સમાજમાં કોણ નહીં ઓળખતું હોય ? ઘણા રાહદારીઓ અને પ્રવાસીઓ અજાણ્યે તેમની પાસે થઈને ચાલ્યા ગયા હશે, અને જ્યારે તેમને કેાઇએ કહ્યું હશે કે “આ પેલા સુકલકડી જેવા, નીચું જોઇને ચાલ્યા જાય છે—એજ આપણા જાણીતા જૈન ભક્તાત્મા શ્રીયુત વેણીચંદભાઈ ” ત્યારે એ રાહદારીના આશ્ચર્યનો પાર નહીં રહ્યો હોય ! તપઃકૃશ શરીર, જ્ઞાન, ધ્યાન, તીર્થ અને ભક્તિમાં જ અહોનિશ રાચતા તેમના મનોવ્યાપાર, એ વેણીચંદભાઈની સૌથી જુદી તરી આવતી વિશિષ્ટતા હતી. એમની બીજી ખુબી એ હતી કે ભારે ગબ

ઉપરવટના કામ ઉપાડવા છતાં બની શકે એટલો ઓછો ઘોંઘાટ કરવો. શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણાની સંસ્કૃત પાઠશાળા, ઠેર ઠેર તીર્થ સંબંધી મરામત અને સુધારણા, આગમોદ્ધતને અનુમોદન વિગેરે કાર્યોમાં તદ્દલીન રહેવા છતાં તેમણે ભાષણો આપીને કે લેખો લખાવીને વાહવાહ લુટવાનો મોહ તો કદિપણ નહોતો રાખ્યો. પ્રામાણિકતા, ચીવટ અને તાલાવેલી તો એક માત્ર વેણીચંદભાઈને જ વર્ષો હતાં, એમ ખુશીથી કહી શકાય. વેણીચંદભાઈનું નામજ એક સરકારી સિદ્ધા જેવું ગણાતું. વેણીચંદભાઈ અમુક સ્થળે પાઠશાળા સ્થાપે છે, અમુક સ્થળે જીર્ણોદ્ધાર કરાવે છે, અમુક સ્થળે તપશ્ચર્યાઓ કરાવે છે, એટલું બહુ પછી એ ખાતાંઓને કોણ, કેવી રીતની સહાય આપે છે એ બાબતોપણ જ ન હોય. તેમને અણુધારી મદદો આવી મળતી, એટલું જ નહીં પણ તેમણે ધાર્યું હોય ત્યાંથી તેટલી મદદ મેળવવાની પણ તાકાત કેળવી હતી. ધાર્મિક દૈનિક કૃત્યોની નિયમિતતા, તિથિઓએ યોગ્ય વ્રત, તપ આદરવાની સતત બાગૃતિ અને પોતાના હાથથી ધર્મ કે દેવદ્રવ્યની એક પાઈનો પણ દુરુપયોગ ન થવા પામે તે સંબંધી અપાર ચિંતા, એ સ્વં વેણીચંદભાઈની લાક્ષણિક વિશિષ્ટતાઓ હતી. આવા એક ભદ્રિક આત્માના સ્વર્ગવાસથી કોને દુઃખ ન થાય ? વેણીચંદભાઈની સાથે શ્રદ્ધા અને ભક્તિનો એ રંગ પણ અદૃશ્ય થાય છે. આ નવો જમાનો કોઈ નવા વેણીચંદભાઈને જન્માવે એ આશા પણ અસ્થાને જ ગણાય. વેણીચંદભાઈની સાથે બુના યુગનો કેટલોઈક મોહક પ્રકાશ પણ આજે ઓલવાય છે. કહે છે કે-છેલ્લા કેટલાક દિવસો થયાં તેમનો દેહ વધુ ને વધુ દુર્બળ બનતો જતો હતો. લગભગ ૭૦ વર્ષની

આસપાસ તેઓ પહોંચી ચુક્યા હતા, પરંતુ પોતાના હસ્તકર્તાં કોઈ પણ ખાતાને વિષે લેશ માત્ર અવ્યવસ્થા ન થવા પામે તેની તેઓ કાળજી રાખતા અને અંતિમ દિવસોમાં તેઓ પોતે જ તત્સંબંધી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતાં ગયા છે. જેમનું આખું જીવન કેવળ પ્રભુભક્તિ, સાધુસેવા અને તીર્થપર્યટનમાં જ પસાર થયું હોય, તેમને તો મૃત્યુ પછી પણ અનંત શાંતિ જ મળે એ નિર્વિવાદ છે. અમને ખાત્રી છે કે એ ભક્તાત્મા જ્યાં હશે ત્યાં શાંતિ સમાધિ જ વર્તી રહેશે. માત્ર સમાજને તેમના સ્વર્ગ-ગમનથી એક હાનિ વેઠવી પડશે, એ વિચાર દુઃખદાયક થઈ પડે છે. તેમના જ શિષ્યો અને અનુરાગીઓમાંથી કોઈક બહાદુર આવે અને સ્વર્ગસ્થે અધુરું રાખેલું કામ પાર પાડે, એમ આ તકે ઇચ્છવાનું અમને પ્રાપ્ત થાય છે.”

૪ મુંબઈ સમાચાર--તા. ૨૭-૬-૨૭.

સફળતનો ફોટો આપ્યો છે ને લખ્યું છે કે—

“આ સંત પુરુષે આ ક્ષાની દુનિયાનો ત્યાગ કરી જેઠ વદિ ૯ ને વાર ગુરૂ તા. ૨૩-૬-૨૭ ની સાંજે હસતે સુખે સમાધિમાં દેહ છોડ્યો. એવા પુરુષની ખોટ પુરાવી મુશ્કેલ છે. શક્તિનો એટલો બધો ઉપયોગ કર્યો છે કે જેના પરિણામે યોગનિષ્ઠ, ધર્મ-ધુરંધર, શાસ્ત્રવિશારદ, કવિરાજ શ્રી બુદ્ધિસાગર સૂરિજીએ સ્વ-કૃત ‘કન્યા વિક્રય નિષેધ’ પુસ્તકમાં તેમનાં કાર્યોની પિછાણ કરાવવા તેમને અર્પણ-પત્રિકા આપી છે. પ્રભુ તેમના આત્માને અત્યંત શાંતિ આપે.”

૫ સયાજી વિજય-જડોદરા, તા. ૩૦-૧-૬૭.

ધર્મનિષ્ઠ જૈન દાનવીરનું (?) મરણ.

મહેસાણાના બાણીતા દાનવીર (?) જૈન વેપારી શ્રીમાન્ ધર્મનિષ્ઠ શેઠ વેણીચંદ્ર સુરચંદ્ર ગયા ગુરુવારે ૭૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે વિદેહ થતાં તેમના મરણથી ગુજરાતની જૈન કોમે એક આદર્શ તપસ્વી અને પરમાર્થ પરાયણ દાનવીર ધર્મનિષ્ઠ નરરત્ન ગુમાવ્યું છે. જો કે મહુમ શેઠ ૭૦ વર્ષના-જુના જમાનાના-હતા છતાં તેઓએ વેપાર અને ધર્મનો પોતાના જીવનમાં સુયોગ કરી યુવાન વેપારી પ્રભને જીવનનું શ્રેષ્ઠ અને અનુકરણીય ઉદાહરણ પુરું પાડ્યું છે. મહુમની ધર્મસેવાઓ અગણિત અને અમૂલ્ય છતાં નિરક્ષિમાની અને અખોલ હતી. તેમનું નામ ઉચ્ચ ચારિત્ર, પ્રામાણિકતા અને વિશ્વાસના સિક્કા સમાન હતું. તેમણે પોતાની અને પોતાના હસ્તક ચાલતી અનેક ખાનગી અને બહાર ધર્માદા સંસ્થાઓનો વહીવટ એટલી સંભાળપૂર્વક અને ચોકખો રાખેલો છે કે હાલની બહાર સંસ્થાઓ, બહાર પ્રવૃત્તિઓ અને બહાર ફરોના ચાલકોને તે ઘડો લેવા યોગ્ય થઈ પડશે. મહુમના પ્રભુમય આત્માને અનંત શાંતિ ઇચ્છી જૈન તથા અન્ય ગુજરાતી યુવાનો સ્વર્ગસ્થને પૂજ્ય પગલે ચાલે, એવું પ્રાર્થીએ છીએ.”

૬ ‘વીરશાસન’—અમદાવાદ, તા. ૧-૭-૨૭.

(સફળતા ફેટા સાથે તેમના જીવનનો સંક્ષિપ્ત હેવાલ આપવામાં આવ્યો છે. આવા હેવાલો ‘જૈન’ અને ‘મુખ્ય સમાચાર’ માં પણ કંઈક રૂપાંતર સાથે આવ્યા છે.)

ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ.

આદર્શ જીવનના ધારક, ધર્મવીર અને આત્મસોગી નરરત્ન વેણીચંદભાઈ મહેસાણાના વતની હતા. સુરચંદભાઈ અને માણે-કબાઈ એમનાં પિતામાતાનાં નામ. ઉભય દંપતી ધર્મિષ્ઠ અને સાધર્મિકની ભક્તિ કરવામાં અતિ પ્રેમવાળાં. એમને ત્યાં સંવત ૧૯૧૪ ના ચૈત્ર વદ ૫ ને સોમવારના શુભ દિવસે આ પુરુષનો જન્મ થયો.

તેમનું બાળજીવન નિર્દોષ અને શુભ વાસના-ધર્મ સંસ્કારથી વાસિત હતું. ગામઠી નિશાળમાં ગુજરાતી અભ્યાસ બહુ અદ્ય કરેલો. ધાર્મિક અભ્યાસ પરિશ્રમપૂર્વક કર્મશ્રંથાદિ પ્રકરણો વગેરેનો સારો કરેલો. ધર્મશ્રદ્ધા દૃઢ હતી. ધર્મક્રિયા ઉપર અતિ પ્રેમ હતો. ન્હાનપણથી જ સામાયિક, દર્શન, પૂજા, પ્રતિક્રમણાદિ કરતા.

પંદર સોળ વર્ષની વયે તેમનું લગ્ન થયું. પરસનબાઈ એ તેમનાં પત્નીનું નામ. વૃક્ષને છાયાની જેમ પતિને દરેક કાર્યમાં અનુકૂળ રહી સહાય કરનાર ભદ્રક પરિણામી તે બાઈ હતાં. લગ્ન થયા છતાં વેણીચંદભાઈને સંસાર ઉપર આસક્તિ ન હતી. તેમનો સંસારસંબંધ બહુ અદ્ય હતો. ૩, ૪ છોકરાં થયેલાં તે બધાં અદ્ય આયુષ્યવાળાં હતાં. એક પુત્રી (મોતીબાઈ) મોટી થયેલી તેને પરણાવેલી પણ તે પણ થોડું આયુષ્ય ભોગવી ગુજરી ગઈ.

તેઓનો વ્યાપાર રૂ, સરસવ, તથા એરંડાના સફૂનો તથા દલાલીનો હતો. વ્યાપારીજીવન ચલાવતાં છતાં ધર્મને પહેલે નંબરે માન આપતા હતા. ધર્મ પહેલો અને વ્યાપાર

પછી. ધર્મસાધન થાય તોજ વ્યાપારમાં લાભ મળે, એમ તેમને શ્રદ્ધા હતી. ધીમે ધીમે વ્યાપારીજીવન ઘટતું ગયું અને પારમાર્થિક જીવન વધતું ચાલ્યું. જૈન શાસનની સેવા કરવાની ભાવના જાગૃત થઈ અને વધવા માંડી. તેમની સ્વયંસેવા અદ્વિતીય હતી. હિંદુસ્તાનમાં આ પુરૂષની જોડી મળવી મુશ્કેલ છે, અથવા જોડી નથી એમ કહીએ તો ચાલે. પરમાર્થિ પુરૂષો પ્રાયઃ સ્થળે સ્થળે હશે, પણ તેઓ એક કે બે કામ કરી શકતા હશે. પણ આ પુરૂષને જુદે જુદે સમયે જે જે ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થતી ગઈ તે તે ભાવનાઓ પ્રમાણે તેઓ કામોનો આરંભ કરતા ગયા. જેના નામનિર્દેશ નીચે મુજબ છે. તે વાંચવાથી તે પુરૂષની આત્મશક્તિ તથા ભાવનાઓનો ચતુર્થ ખ્યાલ આવશે.

પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સાધારણ હતી.

૧ મહેસાણામાં પુરૂષો માટે ઉપાશ્રય બંધાવવામાં પ્રથમ પરિશ્રમ લીધો.

૨ ગામેગામ પરિશ્રમ વેડી પોટલાં ઉપાડી પ્રવાસ કરી જિનપ્રતિમાઓને લીંચવાળા હડીસંગભાઈની સહાય સાથે ચક્ષુ ટીકા ચ્હોડવાનું કામ કર્યું.

૩ આયંબિલ વર્ધમાન તપનું પ્રથમ ખાતું પાલીતાણામાં ખોદ્યું. બાદ તેનાં અનુકરણ મુંબઈ, અમદાવાદ, ભાવનગર વગેરે ગામોમાં થયાં. ૫. ભક્તિવિજયજી (સમીવાળા) મહારાજ પણ આ બાબતમાં ખાસ પ્રયત્ન કરે છે.

૪ છપ્પનિયા દુષ્કાળ વખતે મહેસાણામાં દુષ્કાળિયાઓની

ખાનપાન, વસ્ત્ર વગેરેથી જાતે સેવા કરી. ખાટજીમાં પણ તેવી હીલચાલ ચાલુ કરાવી. તે બાબતમાં મેં સુબાસાહેબ ખાસેરાવ-
ભાઈ તરફથી પ્રશંસાપત્ર મળ્યું.

૫ પાલીતાણામાં શ્રી સિધ્ધાચલ ગિરિરાજ ઉપર તથા ગિરનારજી, આબુ, રાણપુર વગેરે તીર્થસ્થળે બે થી ત્રણ લાખ રૂપિયા ખર્ચાવી જીર્ણોદ્ધાર કરાવેલા. માળવા મેવાડના જીર્ણોદ્ધાર માટે પણ તેમનો પરિશ્રમ હતો. આ કામમાં રાધનપુરવાળા સફળ શેઠ મોતીલાલ મૂળજી તથા વેરાવળવાળા શેઠ ગોવિંદજીભાઈ ખુશાલચંદનો પણ પ્રયત્ન હતો. વળી શ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનો પણ ખાસ ઉપદેશ હતો. વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મહારાજ પણ આ કામમાં ઘણો પ્રયત્ન કરે છે. છેલ્લું કામ તારંગાજીના જીર્ણોદ્ધારનું ઉપાડેલું ત્યાં દેહ અટક્યો.

૬ બનારસ પાઠશાળાને શેઠ વીરચંદ દીપચંદ અને ગોકળ-
ભાઈ મૂળચંદભાઈ પાસેથી રૂપ૦૦૦) રૂ. મેળવાવી મક્કાની સગવડ કરી આપી.

૭ આગમોદ્ધારક સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની ઇચ્છા પ્રમાણે આગમોદય સમિતિને આગમો છપાવવા માટે મદદો અપાવી.

૮ ગિરનારજીની તળાટીમાં લોજનશાળા (રસોડું) ખોલાવી થાક્યા પાક્યા યાત્રાળુઓને રાહત મળવા પ્રબંધ કર્યો.

૯ મહેસાણામાં જૈન ધાર્મિક શિક્ષકો તૈયાર કરનારી તથા સાધુ સાધ્વીને બજાવાની સગવડ આપનારી મહાન્ પાઠશાળા (Religious Training College) ચાલુ કરી. આજે તેને ૩૦

વર્ષ થવા આવ્યાં. તેમાંથી ગામેગામની શાળાઓને ઘણા સુ-
યોગ્ય શિક્ષકો પુરા પાડ્યા.

૧૦ ગામેગામની શાળાઓની પરીક્ષા લઈ સુધારા વધારા
કરાવવા જૈન કેળવણી ખાતું શરૂ કર્યું. પરીક્ષકો મોકલાય છે.
માસિક ન્હાની મ્હોટી રકમની મદદો કરાય છે. ઉપરાંત—

૧૧ મેમાનોની ભક્તિ કરવાનું ખાતું. ૧૨ દીક્ષા લેયે તેની
પાછળના કુટુંબીઓને સહાય કરવાનું ખાતું. ૧૩ સંયમીઓને
ઓઘા, પાટા, કામળ વગેરે ઉપકરણોની સગવડ આપનાર ખાતું.
૧૪ શ્રી તીર્થંકરનાં પાંચે કલ્યાણકોના દિવસે તેમની ભક્તિ
કરવાનું ખાતું. ૧૫ ગામેગામથી સાધુ સાધ્વીઓ પુસ્તકો મંગાવે
તે પુરૂં પાડનારું ખાતું. ૧૬ જીર્ણ થએલાં પ્રતિમાજીઓને લેપ
કરાવવાનું ખાતું. ૧૭ સાધુ સાધ્વીઓને ઓસડની સગવડ આપ-
નારું ખાતું. ૧૮ પુસ્તકો છપાવી અલ્પ મૂલ્યે કે વિના મૂલ્યે
બેટ આપનારું ખાતું. ૧૯ પાલીતાણામાં સાધુ સાધ્વીઓ વગેરેને
ધાર્મિક સૂક્ષ્મ યોગ મળવા માટે અભ્યાસની સગવડ આપનારી
પાઠશાળા. ૨૦ પાલીતાણામાં ગિરિરાજ ઉપર દરેક પ્રભુની કૂલ-
ધૂપથી ભક્તિ કરનાર ખાતું. ૨૧ પાલીતાણામાં યાત્રાજીઓને
ધર્મશાળે એઠાં વૈદ તથા ઔષધની સગવડ આપનાર ખાતું વગેરે
ન્હાનાં મ્હોટાં ખાતાંઓ તેમજો જોડ્યાં.

પારમાર્થિક કાર્યોની આટલી બધી પ્રવૃત્તિ છતાં તેઓની
દૈનિક ધર્મ સંબંધી કરણી ચાલુ હતી, તેમાં ખામી આવવા
દેતા નહિ. તેમજો તપશ્ચર્યાઓ મહીનાના ઉપવાસ સુધી કરેલી
છે. ઘણા વરસોથી પર્યુષણમાં અડ્ડાઈઓ કરતા હતા અને આઠે

દિવસ દરેકે દરેક ક્રિયા ઉભા ઉભા કરતા હતા. રાત દિવસ સખ પરિશ્રમ કરનાર હતા. સર્વત્ર નિરાશા છવાયેલી હોય છતાં પોતે તો આશાવાદી જ હતા. અમુક કામ ન બની શકે એમ તેમને ક્યારે પણ, સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ આવ્યો નથી. માનઅપમાનની પરવા નહોતી. જીવન તદ્દન સાદું હતું. આત્મશ્રદ્ધા અડગ હતી. દરેક કામ થઈ જ શકે એવો આત્મવિશ્વાસ હતો. શ્રીમંતો પાસેથી જોઈતાં નાણાં મેળવવાની આશ્ચર્યકારક લઘ્વિને ધરાવતા હતા. ભાવના પ્રમાણે કાર્યની સિદ્ધિ કરનાર સિદ્ધ પુરુષ હતા. માંદગીને બિછાને પડ્યા પછી પણ ધર્મને વિસાર્યો નથી. પુસ્તકો વંચાવ્યા કરતા હતા. કોઈ તબિયત જોવા આવે તો ‘સાડું છે’ એટલો જ જવાબ આપતા હતા, અને સમાધિમાં તથા શાન્તિમાં રહેતા હતા. સ્વપત્ની ગુજરી ગયા ત્યારે તેમની ૩૨ વર્ષની વય હતી. તે અગાઉ અતુર્ય વ્રત (બ્રહ્મચર્ય) સ્વીકારી લીધેલું. દીક્ષા લેવા માટે સખ બાધાઓ રાખેલી પણ કેટલાંક કારણોને લીધે તે કાર્ય પાર પાડી શક્યા નહોતા.

તેજ પત્રે તા. ૮-૭-૨૭ના અંકમાં લખ્યું છે કે—

ધર્મિષ્ઠ આત્મા વેણીચંદ્રભાઈના થયેલા સ્વર્ગવાસથી એક માટી ખોટ આપણને લોગવવી પડી છે. તેમનું આખું જીવન ધાર્મિક કાર્યોમાં ફાળો આપવામાં વ્યતીત થયેલું છે. મહેસાણાની પાઠશાળાના તેઓ આત્મા હતા. અગાધ પરિશ્રમથી તેઓએ ઘણાં ધાર્મિક કાર્યો પાર પાડેલાં છે. આવા એક ધર્મવીર આત્માની પડેલી ખોટ પુરાવી મુશ્કેલ છે. તેમનો સદ્ગત આત્મા શાન્તિ પામે.

૭ સુધોપા—અમદાવાદ, તા. ૧૪-૭-૨૭.

“શ્રી વેણીચંદ્રભાઈના અવસાનની નોંધ લેતાં અમોને ખરે-ખર દુઃખની લાગણી થાય છે. જે સમાજ આજે મોજશોખમાં ફસાયેલો હોય જાહેર કાર્યમાં સેવા કરવા સેવકો ન આપી શકે તે સમાજમાંથી શ્રી વેણીચંદ્રભાઈ જેવા સાદા, વિદ્વાન, પ્રામાણિક અને ચીવટથી કાર્ય કરનાર મુંગા સેવક ઉપડી જાય તે સમાજની દશા શી ? તેમની પ્રામાણિકતા અને કાર્ય કરવાની ચીવટ તેમનાં ગમે તે કાર્યોનું નિરીક્ષણ કરીએ ત્યાં નજરે પડે છે. પછી તે જૈન શ્રેયસ્કરમંડળ હોય કે શ્રી જૈન આગમોદય સમિતિ હોય. જૈન સમાજની હાલ તો દુર્દશાજ નજરે પડે છે કેમકે તેમાં નવા સેવકો સેવા ઉપાડી લેવાને તૈયાર થવાને બદલે તેવા કેટલાક ગણ્યાગાંઠ્યા પણ જે સાચા અને ઠરેલ સેવકો છે તેમાં છેલ્લા કેટલાંક વર્ષથી ઘસારોજ થતો રહ્યો છે. આ ઘસારો અટકાવવા નવા સેવકો પુરા પાડવા માટે, જે પ્રકારનું વાતાવરણ અને સાનુકૂળ જીવન જોઈએ તે આજના સંયોગોમાં હયાત નથી; અને તેજ કારણથી શ્રી વેણીચંદ્રભાઈના સ્વર્ગગમનથી અમને વિશેષ દિલગીરી થાય છે.”

૮ શ્રી આત્માનન્દ પ્રકાશ-ભાવનગર, આષાઠ માસના અંકમાં નીચે મુજબ નોંધ લે છે:—

જાણીતા જૈન ભક્ત નરરત્ન વેણીચંદ્રભાઈ સુરચંદ્ર અયા માસની વદિ ૯ ના રોજ કેટલાક માસની બિમારી ભોગવી ૭૦ વર્ષની વૃદ્ધ વયે સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે જે માટે અમે દિલગીર થયા છીએ. જ્ઞાન, ધ્યાન, તીર્થ અને ધર્મની સેવામાંજ આપું જીવન તેમણે વ્યતીત કર્યું હતું. કોઈ ધાર્મિક કાર્ય શરૂ કરવું હોય અને જેમાં પૈસાની જરૂર હોય તેવાં કાર્ય વેણીચંદ્રભાઈનેજ

સોંપાતાં. જ્યાં જ્યાં તેઓ તે માટે જાય ત્યાં તેઓ માગે તેટલું મેળવી શકે એટલુંજ નહિ પણ કોણ કેવી રીતની સહાય આપે છે એ પૂછવા કે જાણવાપણુંજ ન હોય તેવી યુક્તિ પણ તેમણે કેળવી હતી. મહેસાણા શ્રેયસ્કર મંડળ અને પાઠશાળા, તીર્થના જીર્ણોદ્ધાર, આગમોદ્ધયની સહાય વગેરે અનેક કાર્યો તેમના સતત પ્રયત્નો રૂપેજ હતા. સ્વભાવે સરળ, સાદા, શાંત, પ્રામાણિક, ભક્તિક અને દેવગુરુ ધર્મની ખરી સેવા કરનાર એક નર-વીરના સ્વર્ગવાસથી જૈન સમાજમાં એક ખરેખરા લાયક પુરૂષની ખોટ પડી છે. તેમની જગ્યા પુરે તેવી વ્યક્તિ હાલ તો દેખાતી નથી. પોતાના હસ્તકનાં ખાતાંઓની, પાછળ અવ્યવસ્થા થવા ન પામે તે માટે અંતિમ વખતે યોગ્ય વ્યવસ્થા કરવાનું પણ તેઓ ભૂલ્યા નથી. છેવટે તેઓના પવિત્ર આત્માને અખંડ શાંતિ પ્રાપ્ત થવા સાથે તેમનાં અધુરાં રહેલાં કાર્યો પાર પડે તેવા તેમના શિષ્યો કે રાગીઓ કે વખાણનારાઓ બહાર આવે તેમ પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ”

૮ ‘ગુજરાતી’ તા. ૩-૭-૨૭.

“ મહેસાણાના ધર્માભિમાની જૈન શેઠ વેણીચંદ સુરચંદનું મરણ તા. ૨૩ મીની સાંજે થયું છે. મહુર્મ ઘણાજ ધર્માભિમાની હતા અને એમના પ્રયાસેજ મહેસાણામાં ઉપાશ્રય બંધાયો હતો. જૈન લોકોને તેઓ ઘણી મદદ કરતા અને ધર્મ એજ સર્વસ્વ છે એમ માનતા હતા. તેમના મરણથી જૈન કોમને ઘણી ખોટ ગઈ છે. ”

૧૦ શ્રી જૈનધર્મ પ્રકાશ—ભાવનગર, શ્રાવણ માસના અંકમાં નીચે મુજબ નોંધ લે છે.

“ શ્રી મહેસાણાની યશોવિજય પાઠશાળાના સંસ્થાપક તથા શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળના આત્મા જેવા ધર્મખંધુ વેણીચંદ્ર-ભાઈ ગયા જેઠ વ. ૯ મે લગભગ ૭૦ વર્ષની વયે સ્વર્ગવાસી થયા છે. એમની જીંદગીમાં એમણે અનેક સત્કાર્યો કર્યા છે. દેવ-શુદ્ધભક્તિનાં કાર્યોમાં આગેવાની કરી છે. ધાર્મિક કેળવણી માટે આશ્રયસ્થાન સ્થાપવાને અગ્રણી બન્યા છે. ક્રિયામાર્ગને પુષ્ટિ આપી છે. કોઈ પણ કાર્ય તેમણે હાથ ધર્યું તો તેને પુરા પ્રયાસ-થી પાર ઉતાર્યું છે. દ્રવ્ય મેળવવા માટે તેમનામાં કોઈ અપૂર્વ શક્તિ હતી. તેમણે જેમની પાસે માગણી કરી તેની પાસેથી પાછા વળ્યા નથી એટલુંજ નહિ પણ ધારી રકમ મેળવી છે.

તથા બનારસની પાઠશાળા સ્થાપવામાં, બનારસ ધર્મશા-ળા સ્થાપવામાં, સિદ્ધધાત્ર્યજીને અંગે અનેક પ્રકારનાં કાર્યોમાં તેમણે પૂર્ણ પ્રયાસ કર્યો છે. જૈન પુસ્તકો નાનાં મોટાં સુમારે ૧૦૦ લગભગ પ્રકટ કર્યા હશે. એઓ ધર્મકામમાં સતત ઉદ્યમી હતા. એમણે કરેલાં અનેક કાર્યોની નોંધ અન્યત્ર પ્રકટ થયેલ હોવાથી અમે અહીં કરેલ નથી. આગમોદય સમિતિમાં પણ તેમણે સારી સહાય આપી છે. આવા એક અપૂર્વ શક્તિસંપન્ન અને ધર્મ-ચુસ્ત, તપસ્વી તેમજ ક્રિયાપરાયણ, જુના વિચારના છતાં શાસ-નોત્પત્તિનાં દરેક કાર્યોમાં નવા વિચારવાળા સાથે ઉભા રહેનાર આવા પુણ્યશાળીના અભાવને પ્રસંગે દિલગીરી થાય એ સ્વાભા-વિક છે.

પરંતુ આ સંબંધમાં એક બન્ધુ કહે છે કે—“આવા મનુષ્ય કે જેમણે જીંદગીનો બહોળો ભાગ ધાર્મિક ક્રિયામાં, દેવશુદ્ધની ભક્તિમાં, કોમની સેવામાં અને પરોપકારનાં કાર્યોમાં ગાળ્યો

છે તેવા મનુષ્યના અભાવના પ્રસંગે દિલગીર શા માટે થવું ? તેમણે તો અહીં પણ આરાધ્યું છે અને આગામી ભવમાં પણ આરાધવાના છે. તેમના તો ત્રણે ભવ સુધર્યા છે. બાકી જેમ જન્મવું સ્વાભાવિક છે તેમ મરણ પણ સ્વાભાવિક છે. અને આવા મનુષ્યો તો અહીંથી ઉપલા કલાસમાં ચડ્યા છે, તો તેમનાં આત્માને શાંતિ ઇચ્છે પણ દિલગીર થવું યોગ્ય નથી. અલબત્ત અહીં શાસનમાં એવા મનુષ્યોની ખામી પડી અને તે પુરાવી મુશ્કેલ છે એ વાત સત્ય છે અને હવેના પ્રવૃત્તિપરાયણ અને સ્વાર્થી જમાનામાં એવા પરમાર્થપરાયણ મનુષ્યો નીકળવા મુશ્કેલ છે, એ પણ સત્ય વાત છે અને તેને માટે ખેદ થાય એ સ્વાભાવિક છે. બાકી એવા મનુષ્યનું મૃત્યુ “ જય જય નંદા, જય જય નંદા ” શબ્દથી વધાવી લેવા યોગ્યજ છે. ”—આ બંધનું લખવું અમને ઘણે ભાગે વાસ્તવિક લાગે છે તેથી તે હકીકત રોશન કરીનેજ આ ટુંક નોંધ સમાપ્ત કરવામાં આવે છે. ”

અંતિમ વક્તવ્ય—

ઉપર મુજબ દિલસોજીના તારો તથા કાગળો આવ્યા અને સભાઓ, ભરાણી તેના હેવાલ છે. તેમજ પત્રકારોએ નોંધો લીધી, તેની હકીકત છે. ભારતવર્ષીય જૈનભાઈઓ એમના વ્યક્તિત્વને માટે કેવા અભિપ્રાયો દર્શાવે છે ? એમના પ્રત્યે હૃદયગત કેટલું માન છે ? કેટલી લક્ષિતભરેલી લાગણી છે ? કેવો હૃદયનો નિષ્પક્ષપાત ગુણાનુરાગ છે અને વિશ્વાસ-પ્રામાણિકતા, જવલંત સેવાભાવ, નિઃસ્પૃહતા, અવિશ્રાંત પરિશ્રમ અને ધર્મનો સાચો રંગ, તેને લીધે પ્રગટેલી દ્રવ્ય મેળવવાની અફલુત લબ્ધિ-તથા ‘ ધારેલું કામ થઈજ શકે ’ એવી-ધાર્યા પ્રમાણે કામ પાર પાડવાની-આત્મશક્તિ

વગેરે અસાધારણ શુભો માટે જૈન જનતા કેવા ઉચ્ચ વિચાર-
મત ધરાવે છે, તે આથી સ્પષ્ટ-દીવા જેવું સમજી શકાય છે.
એટલે એ બાબતમાં સમાલોચનાની સમાલોચના કરવાની અમે
જરૂર વિચારતા નથી, પણ એમનું જીવન વાંચી વિચારી, એમનો
સેવામાર્ગ યથાશક્તિ અંગીકાર કરી, એાછે કે વત્તે અંશે એમના
જેવા આત્મલોગી નરો, સાચા સમાજસેવકો પ્રગટે, એમ અંત:-
કરણથી હૃદયીએ છીએ.



૫ સ્મારક.

અ ઉદ્દેશ.

- ૧ શ્રીચુત વેણીચંદ્રભાઈનું જીવનચરિત્ર છપાવવામાં ખૂટતી રકમ આપવી.
- ૨ તેમની આઈલ પેઈન્ટીંગ છબી કરાવી એક્સિસ્ટન્સમાં મૂકવી અને ફોટો એન્લાર્જ કરાવી અધ્યયનહાલમાં મૂકવો.
- ૩ શેષ રકમના વ્યાજમાંથી પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓને વાર્ષિક ઈનામ આપવું અને સ્વર્ગસ્થની મરણતિથિએ આંગીપૂજા કરાવવામાં ખૂટતી રકમ આપવી.
- ૪ વ્યાજની રકમમાં અવકાશ હોય તો તેમાંથી સ્કૉલર-શિપ આદિની યોજનાવડે બહારગામની શાળાઓ વગેરેને પણ લાભ આપવો.

બ ભરાયેલી રકમોની નોંધ.

- ૨૦૧) શાહ જયંતીલાલ કેસરીચંદ—મહેસાણા.
- ૧૨૫) શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ—અમદાવાદ.
- ૧૦૧) શેઠ કસ્તુરચંદ વીરચંદ—મહેસાણા.
- ૧૦૧) પારીં ઉત્તમલાલ ત્રિકમલાલ. „
- ૧૦૧) શેઠ શિવલાલ હરિલાલ સત્યવાદી—અમદાવાદ.
- ૧૦૧) શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ—પાટણ.
- ૧૦૦) શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ—અમદાવાદ.
- ૫૧) શાહ રણછોડદાસ શેષકરજી—પોરબંદર.
- ૫૧) શેઠ જસિંગભાઈ ગવેરચંદ, હા. જ્ઞેન ચંપાભાઈ—પાટણ.
- ૫૧) શેઠ ઘેલાભાઈ કરમચંદ—મહેસાણા.

- ૫૧) શેઠ પોપટલાલ રૂપચંદ—સુરખાડ.
 ૫૧) શેઠ ભોતીલાલ મૂળજી—રાધનપુર.
 ૫૧) શેઠ રમણલાલ સારાભાઈ અદ્યાભાઈ—અમદાવાદ.
 ૫૧) પારીં રવચંદ વળેચંદ—મહેસાણા.
 ૫૧) પટેલ મૂળચંદભાઈ ત્રિકમલાલ, ‘સૂર્યપ્રકાશ’
 પ્રિ. પ્રેસના માલિક—અમદાવાદ.
 ૫૧) શેઠ હેમચંદ અમરચંદ—ભાંગરોળ.
 ૫૧) શેઠ કલ્યાણજી ખુશાલચંદ—વેરાવળ.
 ૪૧) શેઠ પ્રેમજી નાગરદાસ—ભાંગરોળ.
 ૩૧) શેઠ સોમચંદ ઓતમચંદ ,,
 ૩૧) પારીં પ્રભુદાસ જેસિંગભાઈ—મહેસાણા.
 ૨૫) શાહ કેસરીચંદ મણિલાલની કુંં ,,
 ૨૫) ઝવેરી હીરાભાઈ મંછુભાઈ—સુરત.
 ૨૫) શાહ રાયચંદ ઉગરચંદ—ધસઈ.
 ૨૫) શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપશી—રાધનપુર.
 ૨૫) શેઠ આણંદજી પુરૂષોત્તમ—ભાવનગર.
 ૨૫) શેઠ મોહનલાલ લલ્લુભાઈ—અમદાવાદ.
 ૨૫) શાહ નગીનદાસ જીવણજી—નવસારી.
 ૨૫) શાહ યુનીલાલ ખુશાલચંદ—અમદાવાદ.
 ૨૫) શેઠ સરૂપચંદ લલ્લુભાઈ—મહેસાણા.
 ૨૫) ડોં બાલાભાઈ મગનલાલ—વડોદરા.
 ૨૧) ળોરા કિશોરભાઈ હાથીભાઈ—વીઝનગર.
 ૨૧) શાહ કિશોરદાસ સુરચંદ—મહેસાણા.
 ૨૧) શાહ સરૂપચંદ હાથીભાઈ—કીનોલી.

- ૨૧) શાહ દલછારામ હાથીભાઈ—કીનોલી.
 ૨૧) શેઠ સારાભાઈ મગનલાલ મોદી—મુંબઈ.
 ૨૧) શેઠ સુમેરમલજી મુરાણા—બિકાનેર.
 ૧૬) શ્રી મહેસાણા પાઠશાળાનું “ વિનીત વિદ્યાર્થીમંડળ. ”
 ૧૫) શાહ નેમચંદ પીતાંબરદાસ—મિયાગામ.
 ૧૫) બોરા અમરચંદ જસરાજ—ભાવનગર.
 ૧૫) શાહ રાયચંદ મોતીચંદ ઝવેરી—મુંબઈ.
 ૧૫) શાહ ચુનીલાલ કમળશી—હળવદ.
 ૧૫) બોરા પોપટલાલ ધારશીભાઈ—જામનગર.
 ૧૫) વડેચા ઘેલચંદ મગનલાલ—સમી.
 ૧૧) શાહ મનસુખલાલ મણિલાલ—મુંબઈ.
 ૧૧) વકાલ રવચંદ આલમચંદ—ચાણુરમા.
 ૧૧) શેઠ છોટાલાલ પ્રેમજી—માંગરોળ.
 ૧૧) શાહ ચુનીલાલ છગનચંદ—સુરત.
 ૧૧) જજ સાહેબ સુરચંદ પુરૂષોત્તમદાસ બહામી—સુરત.
 ૧૧) દેશાઈ લખમીચંદ ભવાન—ખોટાદ.
 ૧૧) શાહ મણિલાલ ગુલાબચંદ—કીનોલી.
 ૧૧) શાહ મોહનલાલ ખોડીદાસ—મહુવા.
 ૧૦) શાહ ઉમેદ ગમાન—પીપળગાવ ખસવંત.
 ૧૦) શાહ સુરજમલ ઉમેદમલ—ભાડુંદા.
 ૯) શાહ ભીખાભાઈ હાથીભાઈ—મહેસાણા.
 ૯) શાહ ડાહ્યાલાલ હકમચંદ—જુનાગઢ.
 ૭) પંડિત એફ. કે. લાલન—જામનગર.
 ૭) ડોઁ મગનલાલ લીલાચંદ—નંદાસણ.
 ૭) શાહ સરૂપચંદ વસ્તાચંદ—પાટણ.

- ૫) શાહ હીરાચંદ કલ્લભાઈ—અમદાવાદ.
- ૫) માસ્તર ફલભદ્રાસ કાળીદાસ મહેતા—વંથળા [સોરઠ.]
- ૫) શાહ રૂગનાથ કેવળદાસ—પાટડી.
- ૫) બેહરા કેશવલાલ ત્રિકમલાલ—મહેસાણા.
- ૫) પંડિત ભગવાનદાસ હરખચંદ—અમદાવાદ.
- ૫) માસ્તર હીરાચંદ દેવચંદ ”
- ૫) માસ્તર કેવળચંદ ત્રિભોવનદાસ ”
- ૫) શાહ કપૂરચંદ ઠાકરશી—વળા.
- ૫) માસ્તર ભગવાનદાસ મીઠાભાઈ—રાજકોટ.
- ૫) શાહ મણિલાલ ગોપાળદાસ—ભેટાણા.
- ૫) માસ્તર ચંદુલાલ ન્હાનચંદ—સિનેર.
- ૫) વકીલ કેશવલાલ પ્રેમચંદ મોદી—અમદાવાદ.
- ૫) વકીલ નંદલાલ લલ્લુભાઈ—વડોદરા.
- ૫) શાહ મણિલાલ ખુશાલચંદ—પાલનપુર.
- ૫) શાહ શિવનાથ લુંબાળ—પૂના સિટી.
- ૫) શાહ મનસુખલાલ છગનલાલ—કીનોલી.
- ૫) શાહ ભીખુભાઈ ગુલાબચંદ ”
- ૫) શાહ મોતીચંદ છગનલાલ—મુરબાડ.
- ૫) પંડિત પ્રભુદાસ બહેચરદાસ—પાટણ.
- ૫) માસ્તર વીરચંદ મેઘજી—પાળિયાદ.
- ૫) શાહ કોદરલાલ પુરૂષોત્તમ—ઈંડર.
- ૫) શાહ કેશવલાલ પુંબભાઈ—ખેરવા.
- ૫) માસ્તર પુંબભાઈ નાર્કભાઈ—ત્રાપજ.
- ૫) શાહ અમૃતલાલ પુરૂષોત્તમ—થરા.



ધર્મવીર શેઠ વેણીચંદભાઈ.

(પદાત્મક જીવન.)

રચયિતા—
કવિ “રસિક” ઉકે
ઝવેરી ભોગીલાલ ધોળશાજી
—અમદાવાદવાળા.

પ્રસ્તાવના.

શેઠ વેણીચંદ સુરચંદના નામથી આપણી જૈન સમાજમાં કોઇ પણ માણસ ભાગ્યેજ અભણ્યો હશે ! એ શ્રાદ્ધ-શુભસંપન્ન શ્રદ્ધીએ આ કાળમાં જે શાસનસેવા બજાવી છે તે અવર્ણનીય છે, અને તેનેજ લઈને તે મહાપુરૂષની સ્તુતિ કરવાની મને ઉત્કંઠા થઈ, તે દેવગુરૂના પસાયથી પાર પડી છે.

શ્રી વીતરાગ પ્રભુના શાસનમાં પૂર્વ કાળમાં મહાન્ પુરૂષો થઈ ગયા છે, કે જેઓના જીવનવૃત્તાન્તો આપણા તે સમયના મહાન કવિઓના પ્રયત્નની પ્રસાદી રૂપે અત્યારે આપણા જોવામાં આવે છે.

જગદુપગારી પ્રભુ મહાવીરના ધર્મસિદ્ધાંતો પ્રથમ તો માગધી ભાષામાંજ રચાયેલા, પરંતુ કેટલોક સમય વીત્યા બાદ માગધી ભાષા કરના સંસ્કૃત ભાષાનો પ્રચાર વધી જતાં, તેના અભ્યાસીઓને તે સિદ્ધાંતોનો અભ્યાસ અનુકૂળ થાય તેટલા માટે, આપણા શાસ્ત્રજ્ઞ ગીતાર્થોએ કેટલાક ગ્રંથો સંસ્કૃત ભાષામાં પણ રચ્યા છે. અને ત્યાર બાદ સંસ્કૃત ભાષાના અભ્યાસીઓ પણ ઓછા થઈ જવાથી, તેમજ ગુર્જર ભાષાનો પ્રચાર વધી જવાથી આપણા મહર્ષી કવિઓએ સંસ્કૃત ભાષામાં ગ્રંથોએલાં કેટલાંક ચરિત્રોને ગુર્જર ભાષામાં ગ્રંથ્યાં છે, કે જેને આપણે અત્યારે રાસના નામથી ઓળખી શકીએ છીએ.

આ દરેક ભાષામાં પણ ઘણાખરા ગ્રંથો તો કાવ્યશૈલીએ જ રચાયેલા છે, પરંતુ છેલ્લા પચાસેક વર્ષથી પદ્યાત્મક શૈલીએ

ઘણાંજ ઓછાં પુસ્તકો રચાતાં હોય એવું દેખાઈ આવે છે. કારણ કે જેમ તેના રચનારા ઓછા દેખાય છે તેમ તેના વાંચનારા અને રસ લેનારા પણ જીજ્ઞાસુ પ્રમાણમાંજ માલુમ પડે છે; એટલે પદ્ય કરતાં ગદ્યના વાંચનારા અત્યારે વધારે માલુમ પડે છે, અને તેનેજ લક્ષને હાલના ગ્રંથકારો પણ પોતાનાં ઘણાં પુસ્તકો ગદ્યમાંજ લખી બહાર પાડે છે.

જો કે એ પણ ઠીક છે, તોપણ પદ્યાત્મક રચનામાં એક અપૂર્વ ખૂબી તો એ સમાયેલી છે કે જે વિષય આપણે ગદ્યમાં લખતાં પાનાંનાં પાનાં ભરવાં પડે તેજ વિષયને પદ્યમાં રચતાં જીજ્ઞાસુ પાનાંમાં સમાવી શકાય.

વળી કાવ્યશૈલીમાં એક બીજો પણ અજબ ગુણ રહેલો છે. મધુર સ્વરથી ગાનાર માણસ કવિતા અગર શ્લોક બુલંદ અવાજે ગાઈ શકે છે, અને તે પ્રમાણે ધાર્મિક વિષયોને ગાતાં, તે ગાનાર અને બીજા સાંભળનાર માણસો નિશ્ચય કર્મની નિર્જરા કરે છે, અને એજ હેતુથી આપણા પૂજ્ય પૂર્વાચાર્યોએ પદ્યાત્મક શૈલીએ ઘણા ગ્રંથો રચ્યા છે.

શ્રી દેવગુરુની કૃપાથી અને શાસનદેવતાની સહાયથી મને પણ એ પદ્યાત્મક શૈલીએ પુસ્તકો રચવાની કળા કોઈ અંશે પ્રાપ્ત થઈ, અને તેના પરિણામે મેં કેટલાંક ટુંકાં ટુંકાં ચરિત્રો, પદો, સ્તવનો, શુંહળીઓ અને પૂજા વગેરે રચીને શાસનસેવામાં સમર્થાં છે, જેને સુસ જનોએ બહુ સંતોષ સાથે સત્કારેલાં છે.

આ પછી સહુથી છેલ્લે આપણી સમાજનો સિતારો—શેઠ વેણીચંદ સુરચંદનું અવસાન થતાં એ મહાપુરુષ મારે ગદ્યમાં

લખાયેલ અંથની અંદર મૂકવા સાર થોડીઘણી પદાત્મક રચનાની મારી પાસે માગણી થઈ. ઉર્કત મહાપુરુષનાં ગુણ-જ્ઞાનની યોજના કરવાનું મારા જેવા એક પામરના હાથમાં આવે, એ મારા સદ્ભાગ્યની નિશાની સિવાય બીજુ શું કહી શકાય ? છતાં પણ આ અવશ્ય કરવા લાયક કાર્યને હું તો વિસરી ગયો હતો, પરંતુ મારા ધર્મસ્નેહી બંધુ ભાઈ શ્રી દુર્લભદાસ કાલિદાસ મહેતાએ, શ્રી મહેસાણા જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ તરફથી, મને એક પત્ર લખી, મારી તે વિસ્મૃતિને દૂર કરી, એ મહાન્ ઉપગારી શાસનસેવક શેઠ વેણીચંદભાઈનું જીવનચરિત્ર રચવા માટે મને પ્રેરણા કરી છે જેથી એ શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળનો હું ખરા અંતઃકરણપૂર્વક ઉપકાર માતૃ છું અને હૃમ્મેશાં આવા ધર્મવીર નરપુંગવોના જીવનસૂત્રો ગ્રંથવાની શક્તિ અને સદ્ગુણદ્વિની મને પ્રાપ્તિ થાય, એ ઇચ્છા સાથે વિરમુ છું. અસ્તુ !

લિ. કવિ રસિક—

ઝવેરી ભોગીલાલ ધોળશાજી

—અમદાવાદવાળા.



ૐ શ્રીપાર્શ્વનાથાય નમઃ

ધર્માનુરાગી શેઠ વેણીચંદ મુરચંદનું

[પદ્યાત્મક]

જીવન ચરિત્ર.

મંગલાચરણ.

દોહરા.

- શાસનનાયક જિનપતિ, શ્રી મહાવીર જિણુંદ;
અવસર્પિણી ચોવીસમા, શ્રી સર્વજ્ઞ દિણુંદ. ૧
- સંઘ ચતુર્વિધ સ્થાપિયો, ભવિજનને હિત કાજ;
તે શ્રી ચરમ તીરથપતિ, અર્જ મુણે મહારાજ. ૨
- તુજ શાસનને સેવતાં, શ્રાવક મુનિ ગણ ખાસ;
ગત કાળે બહુ જન વર્યા, અજરામર શિવવાસ. ૩
- એમ અનાગત કાળમાં, તુજ આણી શિર ધાર;
પુણ્યવાન કેઈ પામશે, ભવસમુદ્રનો પાર. ૪
- સાંપ્રત કાળે પણ બહુ, ધર્મક્રિયા કરનાર;
શ્રાવક ને સાધુ વસે, જિનશાસન-શણગાર. ૫
- તેમાં એક ગૃહસ્થ જે, વેણીચંદ અભિધાન;
શાસનસેવા બહુ કરી, તનમનથી એક તાન. ૬

એ ધર્મી નરનું રચું, ઉત્તમ હિતકર ખ્યાન;
પ્રાર્થુ^૧ શ્રી ભગવંતને, સહાય કરૌ ભગવાન.

૭

ઢાળ ૧ લી.

સુમતિનાથ ગુણશું મિલીજી—એ દેશી.

જંબુદ્વીપ ભરત વિષેજી, ગુર્જર દેશ ઉદાર;

જિનમંદિરથી જિહાં દીસેજી, આમ નગર મનોહાર—

સુણ સજજન સંતા ગુણિયલ ચરિત્ર ઉદાર. ૧

એ ગુર્જરમાં સોહંતુજી, મહેસાણા શુભ આમ;

ધર્મી શ્રાવક જિહાં વસેજી, તેહમાં સૂરશશી* નામ. સુણ. ૨

એ શ્રાવક ગુણસેહરોજી, જિનવચને ધરી રાગ;

જિન શાસન સેવા શુભ કરવા, જસ મન પ્રેમ અથાગ. સુણ. ૩

તસ ગૃહનારી માણેકખાઈ, નિજ પતિ રૂચિ અનુસાર;

ધર્મ-ક્રિયા-રાગી બનેજી, પૂર્વ જનમ સંસ્કાર. સુણ. ૪

વેહ શશી નિધિ ચંદ્ર^૧ સંવત્સર, ચૈત્ર માસ સુવિલાસ;

કૃષ્ણ પંચમી શુભ દિનેજી, ચંદ્રવાર^૨ સુપ્રકાશ. સુણ. ૫

તસ કૂખે ઝોક અવતર્યોજી, બાળક ગુણ-ભંડાર;

જસ તોલે નર સાંપડેજી, વિરલા ઇણ સંસાર. સુણ. ૬

માતપિતાએ સ્થાપિયુંજી, વેણીચંદ અભિધાન;

પંચ વર્ષની વયથકીજી, શાસન પર બહુ માન. સુણ. ૭

વ્યવહારિક વિદ્યા ભણીજી, કીધો ધર્મઅભ્યાસ;

કર્મઅથ આદિ ભણ્યાજી, તન મન ખંતે ખાસ. સુણ. ૮

* સુરચંદ. ૧. ૧૯૧૪. ૨. સોમવાર.

જનની ફૂંખે અવતરીજી, કીધી ભક્તિ અપાર;
 વીતરાગ પ્રભુ દેવનીજી, વળી નિર્ગંથની સાર. સુષુ. ૯
 તેમ સાધર્મી બંધુનીજી, ચિંતી હિત મનમાંય;
 અનુકંપા સહુ જીવતણીજી, શક્તિ જિહાંલગી ભય. સુષુ. ૧૦
 ધન્ય પુરૂષ એ મન ધરેજી, આ નરભવ ગુણખાણુ;
 આતમ હિત સાધન ભણીજી, નિશદિન રસિક સુભણુ. સુષુ. ૧૧

દોહરા.

એ નરપુંગવ પરવડો, ધર્મકળાનું ધામ;
 શાસનસેવા શી કરી, તે સુષુળે અભિરામ. ૧
 સોળ વર્ષની વય થતાં, માતપિતા ધરી રાગ;
 લગ્ન કરે નિજ સુતતણું, ટુકર એ જગ ત્યાગ. ૨
 વડિલતણા આગ્રહ થકી, પરણ્યા એ મહાભાગ;
 પણ સંસારવિલાસમાં, નિશદિન ધરે વિરામ. ૩
 પ્રસન્નઆર્ઠ નામની, તસ ગૃહિણી ગુણવાન;
 પતિમતિ-અનુસારે ધરે, ધર્મ-પ્રતિ બહુમાન. ૪
 દંપતી એકજ દિલનાં, સુશીલ સ્વભાવી હોય;
 ત્યાં ઇચ્છિત આરાધતાં, બાધ ન લાગે કોય. ૫

ઢાળ ૨ જી

સાંભળજો મુનિ સંયમરાગે—એ દેશી.

વેણીઅંદને માતપિતાએ, પરણ્યાંયા ધરી પ્યારરે;
 મોહરાયને આધીન એ જોઉ, સેવે જીજ સંસારરે. વેણી. ૧

“ ધર્મી છતાં પણ કેઇક માનવ, કર્મવિપાકે નડિયારે;
 ઉપશમશ્રેણિ ચઢીને ફરી પણ, મિથ્યાત્વે જઇ પડિયારે. વેણી. ૨
 સર્વગુણાલય શ્રી જિનનાયક, વીતરાગ વડલાગીરે;
 એ સમ કોઇ જગતના જીવો, નહિ સંપૂરણ ત્યાગીરે. વેણી. ૩
 પણ કમસર જે અંશે અંશે, સેવે સંયમ ભાવેરે;
 એક દિવસ તે પૂણું ત્યાગથી, નિર્મળ આપ બનાવેરે.” વેણી. ૪
 એમ ભાવના ભાવી પોતે, તપ જપ ક્રિયા વિલાસેરે;
 આવશ્યક દોય ટંકનું કરતા, ભાવ ધરી ઉઠાસેરે. વેણી. ૫
 અહોનિશ અષ્ટપ્રકારી પૂજા, શ્રી જિનરાજની કરતારે;
 પર્વતિથિએ કાયમ પૌષ્ઠ, પ્રેમ ધરી આચરતારે. વેણી. ૬
 દેવગુરૂની ભક્તિ કરતા, ધરતા વ્રત પચખાણુરે;
 સમય મળે સામાયિક લઈને, શાસ્ત્ર ભણે ગુણખાણુરે. વેણી. ૭
 એ નિત્ય નિયમ ચૂક્યા વિણ બીજાં, કામ કર્યા બહુ ભારીરે;
 આજ સમે એ આત્મ-રસિકનાં, કાર્યતણી બલિહારીરે. વેણી. ૮
 દોહરા.

બત્રીસ વર્ષની વય થતાં, વેણીચંદની નાર;
 પુત્રી એક વછોડીને, ગઈ પરલોક-મઝાર. ૧
 થોડું વ્રત તવ ઉચ્ચરે, તજી સંસાર-વિકાર;
 દેશથી વ્રતને સેવતાં, મહાવ્રત ઇચ્છે સાર. ૨
 ભવસાગર તરવા ભણી, સંયમ અનુપમ નાવ;
 પુણ્યશાળી નર સહજમાં, પામે એ શુભ દાવ. ૩
 જગ-વ્યવહારે પુત્રીને, પરણા નરૂપાય;
 પણ આયુ પુરણ થત, તે પણ પરભવ જાય. ૪

સ્વજનાદિક ઉપાધિથી, મુક્ત થયા તે વાર;
શાસનસેવા આદરી, તે સુણજો અધિકાર.

૫

ઢાળા ૩ જી.

ત્રીજો ભવ વર સ્થાનક તપ કરી—એ દેશી.

વેણીચંદ ગૃહવાસે રહેતા, સંયમી જીવન ગુજારે;
વ્રત પચખાણુ વળી જિનપૂજા, આવશ્યક દોય વારરે, ભવિકા—
એ નર અજબ સુહાયો; ગુણીજનને મન લાયોરે, ભવિકા—

એ નર. ૧

આપ ઉદર—નનર્વાહને અથે, અદ્ય કરે વ્યાપાર;
પણ કોઈ શાસનસેવા મળતાં, થાય પ્રથમ તૈયારરે, ભવિકા—

એ નર અજબ ૨

“ આત્મ ઉદય કર ધર્મ અનુપમ, સર્વ સ્થળે સુખદાતા;
તાસ પસાયે સર્વ ક્ષણીભૂત, એમ એ મનમાં ધ્યાતારે, ”

ભવિકા—એ નર અજબ ૩

પ્રથમ ઉપાશ્રય એક બનાવ્યો, મહેસાણા નિજ આમે;
ત્યારપછી જિન ચક્ષુ ટીકાતું, કામ કર્યું બહુ ઠામેરે,

ભવિકા—એ નર અજબ ૪

ત્યારપછી સિદ્ધક્ષેત્ર—મુકામે, વહ્નિમાન તપ ખાતું;
પરમ પુણ્ય—સાધન એ સ્થાપ્યું, શિવપુર પંથનું ભાતુંરે,

ભવિકા—એ નર અજબ ૫

ધનમાલિક ધન—ખર્ચ કરે પણ, તન મન સહાય ન હોવે;
તો કોઈ કાર્ય પુરણુ નવ થાવે, લાખ બદલ શત જોવેરે,

ભવિકા—એ નર અજબ ૬

વેણીચંદ તન મન દઇ મંડયા, એ સઘળાં શુભ કામે;
ધર્મપસાયે જે જે કીધું, તે સહુમાં યશ પામેરે,

ભવિકા-એ નર અજબ ૭

છપ્પનિયા દુઝાળ વખત પણ, જનસેવા બહુ કીધી;
પાટણ મહેસાણે દીન જનને, સહાય ભલી રીત દીધીરે,

ભવિકા-એ નર અજબ ૮

એ તનતોડ પ્રયત્ન નિહાળી, સ્થાનિક હાકેમ આપે;
માનપત્ર એ ધર્મરસિકને, અગ્રગણ્ય કરી સ્થાપેરે,

ભવિકા-એ નર અજબ ૯

દોહરા.

ત્યારપછી એ શ્રદ્ધીએ, તીર્થતણા ઉદ્ધાર;
આબુ રાણકપુર અને, સિદ્ધાચળ ગિરનાર. ૧

જીર્ણમંદિરો તે સ્થળે, સમરાવ્યાં ધરી ખંત;
દ્રવ્ય ઘણું ખરચાવિયું, સમભાવી ધનવંત. ૨

માળવ ને મેવાડનો, જીર્ણોદ્ધાર વિચાર;
એમાં પણ હિમ્મત કરી, યત્ન કર્યો હદપાર. ૩

સાથે સહાયક બહુ હતા, શ્રાવક ને અણુગાર;
પણ એ કાર્ય પ્રથમ પદે, વેણીચંદ કરનાર. ૪

તીરથ તારંગાતણું, ગ્રાણ્ય અંતિમ કામ;
પણ ત્યાં આયુ ખૂટતાં, ચાલ્યા સ્વર્ગ-મુકામ. ૫

ઢાળ ૪ થી.

હારે પ્રભુ શ્રી સીમંધર દેવ શાસન-સ્વામીરે—એ દેશી.

કાંઈ પુણ્યવાન નર એહ લગ્નિધધારીરે,

કરે પૂર્ણ ધાર્યું જે કામ તસ બલિહારીરે;
જે ધર્મપ્રેમી ધનવાનને ખરચાવેરે,
બલભલા કૃપણશિરદાર શેઠ ભીંભવેરે કાંઈં ૧

વળી કાશી બનારસ માંદા શાળાસાડરે,
રૂપિયા પચવીસ હજાર લાગ્યા વાડરે;
દઈ આગમસમિતિ ધ્યાન મદદ અપાવીરે,
ગુરૂ આનંદસાગર હોંસ પૂર્ણ કરાવીરે. કાંઈં ૨

ગિરનાર ગિરિ પર જેહ યાત્રા બવેરે,
તે શ્રમિત યાત્રુને કાજ સવડ કરાવેરે;
તિહાં સ્થાપી તલાટીમાંદા ભોજનશાળારે,
એ સરસ પ્રબંધે સહાય દે ધનવાળારે. કાંઈં ૩

મહેસાણે સ્થાપી એક શિક્ષણશાળારે,
જસ તુલ્ય અવર નથી એક કાર્ય વિશાળારે;
એમ કીધાં બહુ બહુ કામ જનહિતકારીરે,
જે ગણતાં નાવે પાર લઘુ મતિ મારીરે. કાંઈં ૪

એ કરતાં સઘળાં કામ પણ નવ ચૂકે રે,
જિનપૂજા તપ જપ ખાસ કદીય ન મૂકેરે,
દોય પડિહમણાં અહોનિશ એ નર કરતારે,
કુરસદમાં પણ જિનધ્યાન રસિક સમરતારે. કાંઈં ૫

દોહરા.

કાળ અનંતો વહી ગયો, જશે અનંતો એમ;
પણ ભરી આ જગતમાં, રહ્યો ન કો નર ક્ષેમ. ૧

ભગ્યો સુરજ આથમે, ખીલ્યાં પુષ્પ કરમાય;	
તિમ જનર્યો નિશ્ચય મરે, હોય રંક કે રાય.	૨
નરભવ-નૌકા પામીને, તરે સંસાર અગાધ;	
તે નરભવ પામ્યો ખરો, બાકી ફોક ઉપાધ.	૩
અંત સમય ઉપયોગમાં, આવે જેહુ ખચીત;	
વેણીચંદ પુણ્યાતમા, સાધે એ નિજ હિત.	૪
વૃદ્ધ વયે એ શેઠજી, જો કે પડ્યા બિમાર;	
પણુ સમભાવે ભાવતા, આ સંસાર અસાર.	૫

ઢાળ પ મી.

કર્મ ન છૂટેરે પ્રાણિયા-એ દેશી.

પુદ્ગલસંગીરે આતમા, સમજ સમજ મનમાંદ્ય;	
ભવ ભવ સુખ બહુ ભોગવ્યાં, પણ કેમ તૃપ્તિ ન થાય ? પુ૦ ૧	
પંચેંદ્રિનારે વિષયમાં, આપ બન્યો લયલીન,	
સ્ત્રેભમ પડી જેમ મક્ષિકા, પ્રાણુ ખુવે થઈ દીન.	પુ૦ ૨
એક એક ઇંદ્રિને વશ પડ્યા, તે નિજ દેહુ ગુમાય;	
આલ મૃગ મીન પતંગિયો, વળી ગજરાજ ગણાય.	પુ૦ ૩
ધન્ય ધન્ય તે નર જગતમાં, છંડે વિષય કષાય;	
શાલિભદ્ર સરિખાએ જઈ ક્યું, અણુસણુ ધ્યાન લગાય.	પુ૦ ૪
આ ધન આ તન ચારકું, પળ પળમાં ચલટાય;	
નિજ ગુણુ ત્રિપદી વિચારતાં, નરભવ સફળ સુહાય.	પુ૦ ૫
એમ બહુ ભાવના ભાવતા, ધરતા ધર્મનું ધ્યાન;	
જેઠ વદિ નવમી દિને, શેઠ લહે અવસાન.	પુ૦ ૬

ગુણગ્રાહી જનમન વસ્ત્રો, એ નર અજબ અપાર;
રસિક સ્મરણ કરતાં વહે, નયણે આંસુની ધાર. પુ૦ ૭

દોહરો.

આજ સમે એ પુરૂષની, ખોટ નહીં પુરાય;
સજ્જન એમ વિચારતાં, શોક વિષે લીન થાય. ૧

ઢાળ ૬ કી.

સમાધિ ગુણમય ચારિત્રપદ બહુજી-એ દેશી.

શાસનપ્રેમી એ નર કિહાં ગયોજી ?
ધર્મનો ધોરી શ્રાવક જેહરે;
શ્રી જિન ધર્મે દઢ મતિ રાખીનેજી,
નિશ્ચિન કરતો ભક્તિ તેહરે. શાસન. ૧

ધર્મનું શિક્ષણ દેવા કારણેજી,
શાળાઓ સ્થાપી ગામેગામરે;
કર્મઅંથાદિ પ્રકરણ શીખ્યાજી,
કન્યા સ્ત્રી બાળક નર બહુ કામરે. શાસન. ૨

જનને ઉપયોગી સાધન બહુ કર્યાજી,
જીરણ તીર્થતણા ઉદ્ધારરે;
કાર્ય સંભારે એ નર સાંભરેજી,
નયનોથી વહતી અશ્રુધારરે. શાસન. ૩

દુષમ કાળે એ નર દુલ્લહોજી,
પરહિતનાં જેણે કીધાં કામરે;

ઉત્તમ શ્રાવકધર્મને સેવતાંજ,
 નિર્મળ કીધો આતમરામરે. શાસન. ૪
 વિષમ સ્થિતિ છે આ સંસારનીજ,
 વિરલા નર પામે એનો પારરે;
 દુષ્કર્મયોગે પામર કંઈ પડ્યાજ,
 નિષ્કળ તેનો નરઅવતારરે. શાસન. ૫
 પુષ્પવિનાશે વાસ ટળે નહિજ,
 હોવે જિમ ચોળ મજીકનો રંગરે;
 ઉત્તમ નરના શુભ એમજ રહેજ,
 સજ્જન હૃદયે સદા અભંગરે. શાસન. ૬
 પુરવ કાળે કંઈક મરી ગયાજ,
 કેા ન સંભારે અધુના નામરે;
 આતમરામી પર ઉપકારીનાજ,
 કાયમ રસિક કરે શુભઆમરે. શાસન. ૭

દોહરો.

વેણીચંદ ગુણવંતનું, ઉત્તમ સરસ ચરિત્ર;
 ગાતાં સાંભળતાં હુવે, જન મન ભાવ પવિત્ર. ૧
 રામવિજય ગુરુ ગુણનિધિ, જિનઆગમના બાણ;
 તાસ કૃપાએ આ રચ્યું, રસિક ખ્યાન ગુણખાણ. ૨

ઈતિ શ્રી કવિ રસિક વિરચિત ધર્માનુરાગી શેઠ
 વેણીચંદ સુરચંદનું પદાત્મક જીવન
 ચરિત્ર સમાપ્ત.

પુસ્તક વાંચનાર પ્રેમીને ધ્યાનમાં રાખવા લાયક અગત્યની સૂચના.

- ૧ પુસ્તકને થૂંક લગાડવું નહિ.
- ૨ પુસ્તકને અશુદ્ધ વાંચવું નહિ.
- ૩ પુસ્તકને પાસે રાખી વાછૂટ કરવી નહિ.
- ૪ પુસ્તકને પગ લગાડવો નહિ.
- ૫ પુસ્તકને પટકવું નહિ.
- ૬ પુસ્તકને પાસે રાખી ભોજન કરવું નહિ.
- ૭ પુસ્તકને પાસે રાખી પેશાબ કરવો નહિ.
- ૮ પુસ્તકને પાસે રાખી ઝાડો કરવો નહિ.
- ૯ પુસ્તકનો અક્ષર થૂંકથી ભૂંસવો નહિ.
- ૧૦ પુસ્તક ઉપર બેસવું કે સૂવું નહિ.
- ૧૧ પુસ્તકનો અગ્નિથી નાશ કરવો નહિ.
- ૧૨ પુસ્તકનો પાણીથી નાશ કરવો નહિ.
- ૧૩ પુસ્તકનો ફાડીને કે બીજા કોઈ પણ પ્રકારે નાશ કરવો નહિ.

કેવી રીતે વાંચવું ?

- ૧ આંખો ખેંચવી પડે એવા અજવાળામાં કદી વાંચવું નહિ.
- ૨ વાંચતી વખતે તમારું માથું હમેશાં સીધું રાખવું.
- ૩ આ વાત કદી ભૂલતા નહિ કે તમારી આંખની કિંમત કોઈ પણ ચોપડી કરતાં વધારે છે અને તમારી આંખપરજ તમારા રક્ષણ તથા કૃતેહનો મુખ્ય આધાર છે.
- ૪ વાંચતી વખત તમારી ચોપડી આંખોથી શુમારે ચૌદ ઈંચ દૂર રાખવી.
- ૫ વાંચતી વખતે કદી પણ પ્રકાશ તરફ મોં રાખવું નહિ પરંતુ અજવાળું તમાર પાછલી બાજુથી અથવા તો તમારા ડાબા બાજુ તરફ થઈને પુસ્તકપર આવે એવી રીતે વાંચવું.
- ૬ થોડી થોડી વારને અંતરે ચોપડીની બહાર જરા વાર બેસતા રહીને અથવા આંખો બિલકુલ બંધ કરતા રહીને તેને આરામ આપવો.
- ૭ ચોપડી ઉપર સૂર્યનાં કિરણ પડતાં હોય એવી રીતે કદી પણ વાંચવું નહિ.
- ૮ સ્વચ્છ પાણીથી સવારે અને સાંજે તમારી આંખો સાફ કરવી અને ઠંડું પાણી ખોખાવડે તેના પર ખૂબ છાંટવું.